

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 5

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, голова Правління ГО «Альянс відновлення України»

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кокорєв О. В. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, соціальних комунікацій та ІТ-права, Державний університет інтелектуальних технологій та зв'язку

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджієв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, начальник науково-дослідної частини, Запорізький національний університет

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 5 від 28 листопада 2024 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225 від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

**ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)**

© Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Танасков С. М. Концептуальні підходи до аналізу легітимності державної влади.....	7
---	---

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Гончар М. В. Вплив соціальних мереж на політичні системи у контексті суперництва демократичних та авторитарних режимів.....	11
Горобець В. В. Громадянські ініціативи та їх роль у захисті прав людини під час війни в Україні.....	19
Гусєва Н. Ю., Філіпенко Л. В., Герасимович В. А. Політична комунікація в епоху цифрових технологій: можливості та ризики для демократії.....	24
Джеріпа А. О. Варіативність взаємодії українських акторів місцевого самоврядування з міжнародними партнерами.....	31
Загурська-Антонюк В. Ф., Сергєєв В. С., Пащенко В. І. Демократизація менеджменту національної безпеки: інституційні та комунікаційні засади.....	41
Ігнатов Н. О. Понятійно-категоріальний аналіз дослідження проблеми формування політичного іміджу держави.....	47
Кобетяк А. Р. Трансформації протестантської сотеріології у контексті політичного впливу Європи та російсько-української війни.....	54
Козир С. В. Програми комплексного відновлення територій в умовах російсько-української війни: політико-правовий вимір.....	59
Крап А. П. Стратегії захисту національної безпеки від інформаційних атак і пропаганди.....	67
Lopata M. O. Particularities of the linguistic minorities' protection and functioning in the Province of Bolzano and the Region Valle d'Aosta in Italy.....	73
Малисник О. М. Трансформація політичної системи України в умовах російсько-української війни.....	83
Матвієнків С. М., Вдовичин О. В. Роль державної інформаційної політики в євроінтеграційних процесах України: виклики та перспективи.....	89
Петраков М. О., Наумкіна С. М. Польська меморіальна політика крізь призму історичних кейсів: Литва, Україна і внутрішні дискусії.....	94

Ситник С. В. Роль виборчої системи у забезпеченні інституційної спроможності обласних та районних рад.....	105
Усов Д. С. Політологічний зміст і рівні організації розвідувальної діяльності в економічній сфері.....	112
Федорчук В. Я. Трансформація владних відносин в українському соціумі під впливом війни.....	120
 РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	
Гольцов А. Г. Геополітичний порядок у Центральній Азії.....	127
Hranchak T. Yu. Russia’s War in Ukraine as the Russian Eurasian Empire Eve.....	133
Демчишак Р. Б. Польсько-українські відносини у період повномасштабної фази російсько-української війни: безпековий аспект.....	147
Зінченко О. І. Вплив політичної ситуації в Україні на проблеми кібербезпеки Європейського Регіону.....	154
Ільницька У. В. Гуманітарна політика та механізм цивільного захисту у безпекових стратегіях Європейського Союзу: український вимір в умовах російсько-української війни.....	159
Рослонь Д. Т. Формування цифрового майбутнього Європи – нова цифрова стратегія ЄС.....	165

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Tanaskov S. M. Conceptual approaches to the analysis of the legitimacy of state power.....	7
--	---

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Honchar M. V. Social networks impact on political systems in the context of the democratic and authoritarian regimes competition.....	11
Gorobets V. V. Civic initiatives and their role in the protection of human rights during the war in Ukraine.....	19
Husieva N. Yu., Filipenko L. V., Herasymovych V. A. Political communication in the digital age: opportunities and risks for democracy.....	24
Dzheripa A. O. Variability of the interaction of Ukrainian local government actors with international partners.....	31
Zagurska-Antonyuk V. F., Sergeev V. S., Pashchenko V. I. Democratization of national security management: institutional and communication foundations.....	41
Ihnatov N. O. Conceptual and categorical analysis of the research of the problem of forming the political image of the state.....	47
Kobetia A. R. Transformations of Protestant soteriology in the context of the political influence of Europe and the Russian-Ukrainian war.....	54
Kozyr S. V. Comprehensive Recovery Programs of territories in the context of the Russian-Ukrainian war: political and legal dimension.....	59
Krap A. P. Strategies for protecting national security against information attacks and propaganda.....	67
Lopata M. O. Particularities of the linguistic minorities' protection and functioning in the Province of Bolzano and the Region Valle d'Aosta in Italy.....	73
Malysnyk O. M. Transformation of the political system of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war.....	83
Matviienkiv S. M., Vdovychyn O. V. Information threats in a full-scale war: current challenges for Ukraine's national security.....	89
Petrakov M. O., Naumkina S. M. Polish memorial policy through the prism of historical cases: Lithuania, Ukraine, and domestic debates.....	94

Sytnyk S. V. The role of the electoral system in ensuring the institutional capacity of oblast and rayon councils.....	105
Usov D. S. Political science content and levels of organization of intelligence activities in the economic sphere.....	112
Fedorchuk V. Ya. Transformation of power relations in Ukrainian society under the influence of the war.....	120

SECTION 3. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Goltsov A. H. The Geopolitical Order in Central Asia.....	127
Hranchak T. Yu. Russia's War in Ukraine as the Russian Eurasian Empire Eve.....	133
Demchyshak R. B. Polish-Ukrainian relations during the full-scale phase of the Russian-Ukrainian war: security aspect.....	147
Zinchenko O. I. The impact of the political situation in Ukraine on cybersecurity issues in the European region.....	154
Ilnytska U. V. Humanitarian policy and civil protection mechanism in security strategies of the European Union: the Ukrainian dimension in the conditions of the Russian-Ukrainian war.....	159
Roslon D. T. Shaping a digital future of Europe – the new EU digital strategy	165

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Танасков Сергій Миколайович

Концептуальні підходи до аналізу легітимності державної влади

УДК 321.014

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.1>

Танасков Сергій Миколайович
аспірант кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
ORCID: 0009-0005-8913-5378

У статті наведені результати комплексного дослідження наукових підходів до аналізу легітимності державної влади. Актуальність даного наукового пошуку пов'язана з обумовленістю практичних досягнень теоретичними напрацюваннями. Зміцнення легітимності державної влади у повному викликів і проблем політичному середовищі сьогодні неможливе без належного теоретичного підґрунтя, яким, в даному випадку, і виступають концептуальні наукові нарративи. Відповідно, мета дослідження полягає у систематизації ключових наукових підходів до аналізу легітимності державної влади і деталізується у наступних завданнях: виявити провідні концептуальні підходи до аналізу легітимності державної влади; розкрити їхню специфіку; провести порівняльний аналіз. Методологічною основою дослідження з урахуванням мети і завдань стали системний, структурний та порівняльний методи наукового пізнання.

У ході наукового дослідження аналізувалися ідеї та позиції таких учених, як М. Вебер, Ю. Габермас, А. Грамші, Т. Парсонс тощо, були розкриті особливості їхніх авторських перцепцій легітимності державної влади, виявлені окремі суперечності. У результаті було виділено два провідні напрямки: описовий та нормативний. Перший акцентує увагу на такій домінівній легітимності, як ефективність державної влади. Другий робить акцент на відповідності суспільним цінностям.

Також стверджується, що для більшої об'єктивності легітимність необхідно сприймати як перманентний процес (а не разову дію), вписаний у конкретний культурно-історичний контекст, а не універсальну умовність. Крім цього, на сучасному етапі розвитку суспільства і науки дослідження легітимності не може обмежуватися виключно внутрішньодержавним контекстом, а має враховувати і міжнародну динаміку. Легітимність держави на міжнародному рівні означає визнання в міжнародній сфері та має важливий вплив на державу, оскільки може поставити державу владу під сумнів, якщо державні інституції не спроможні забезпечити суспільні блага.

Ключові слова: легітимність, легітимація, ефективність, цінності, суспільні блага, держава, суспільство, описовий підхід, нормативний підхід.

Вступ. Легітимність держави розуміється як спосіб оцінити якість відносин між державою та суспільством: ступінь визнання публічної влади, а також політичних інститутів населенням (політичною спільнотою) справедливими. Це питання викликає гострі дискусії в сучасному світі, де демократія стоїть під загрозою. У країнах, що розвиваються, демократія іноді розглядається як західна концепція політичної участі, яка може не влаштовувати всі суспільства. І в західних країнах вона має певні ознаки слабкості (низька явка на виборах тощо). Більше того, ми не можемо покладатися лише на рейтинги, засновані на одному критерії, наприклад, типі політичного режиму, щоб оцінити, як політичні інституції та уряд сприяють розвитку та стабільності свого суспільства. Таким чином, питання про якість відносин між державою та суспільством, а також між урядом, державними інституціями та громадянським суспільством є вирішальним під час роздумів про умови для справедливих соціумів у різних культурних контекстах. Теоретичне осмислення легітимності державної влади дозволяє сформулювати виважені прикладні рішення. Відповідно, дослідження різних наукових підходів до аналізу легітимності дає

можливість запропонувати кілька альтернатив, можливих у практичній площині.

Мета та завдання. Таким чином, мета дослідження полягає у систематизації ключових наукових підходів до аналізу легітимності державної влади і деталізується у наступних завданнях: виявити провідні концептуальні підходи до аналізу легітимності державної влади; розкрити їхню специфіку; провести порівняльний аналіз.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження з урахуванням мети і завдань стали системний, структурний та порівняльний методи наукового пізнання.

Результати. До легітимності влади Т. Гоббс звертає увагу на соціальність людей і необхідність порядку, без якого хаотичний стан природи знищив би людей, і підкреслює необхідність вищої сили, яка може забезпечити суспільні блага, такі як захист і порядок в обмін на делегування повноважень, враховуючи легітимність політичної влади [7].

Стосовно того, як забезпечується легітимність і на якій основі вона вибудовується, Дж. Локк, з іншого боку, наголошує на бажанні окремих осіб делегувати повноваження вищому органу.

Він визначає джерело легітимності як слухняність індивідів державним законам залежно від їхньої мовчазної згоди [8]. Очевидно, що легітимність влади у філософському сенсі означає згоду, виправдання дії та підкорення результатам цієї дії.

Виправдання легітимності, тим не менш, є предметом дебатів. Є дві перспективи, що стосуються виправдання влади: описова та нормативна. У той час як описова просто стосується ефективності влади, нормативна перспектива вказує на справедливість влади в оцінці легітимності влади.

Веберівське визначення легітимності в цьому сенсі є очевидним прикладом описового визначення. Його концепція легітимності стосується держави як форми людської спільноти, яка претендує на монополію на використання законного фізичного насильства на певній території [12, с. 33]. Легітимність держави залежить від її відповідності правилам (верховенству права), встановленим інституціями, що не повністю задовольняє необхідність розмежування ефективної та легітимної влади.

В. Боннелл і Г. Бреслауер стверджують, що політичний порядок, інституція чи актор є легітимними в тій мірі, в якій люди вважають їх задовільними і вважають, що жодна доступна альтернатива не буде значно кращою [2]. Організація економічного співробітництва та розвитку посилається на це визначення для обговорення легітимності держави в контексті нестабільних держав [9].

Як стверджує Д. Бітам, легітимність є «схваленням держави громадянами на моральному чи нормативному рівні» [1]. Легітимність є сукупністю трьох підтипів: погляди на законність, погляди на виправдання та акти згоди. Лише один із цих вимірів стосується веберівського визначення легітимності через дотримання правил. Ґрунтуючись на цій точці зору, Б. Гіллі допускає інтенсивність легітимності: «державна є легітимнішою, чим більше її громадяни сприймають як таку, що по праву володіє та здійснює політичну владу» [4].

П. Енглберт пропонує альтернативну структуру, використовуючи історичне та етнічне походження країни для визначення її легітимності. Виділено два виміри. Вертикальна легітимність стосується співрозбудови держави і суспільства, що надає форму державній послідовності. Другий вимір, горизонтальна легітимність, стосується етнічної фрагментації всередині країни (тобто індекс узгодженості визначення кордону) [3].

Ці дві концепції легітимності (веберівську та історичну/етнічну) можна розглядати, принаймні певною мірою, як проблематичні. З одного боку, веберівську державу можна розглядати як західну концепцію, засновану на «саме чіткому розмежуванні між державною та приватною сферами» [9]. У зв'язку з цим ця концепція не застосовувалася б до незахідних політичних порядків. З іншого боку,

згідно з П. Енглбертом, держава має вертикальну легітимність, коли її структура еволюціонувала ендогенно до її власного суспільства і існує певний рівень історичної спадкоємності її інститутів: ця перспектива не заважає державній владі бути дискримінаційною і жорстокою [3]. Горизонтальна легітимність, яка пов'язана з етнічною нероздробленістю, також пов'язана з фіксованою та однорідною концепцією нації, яка може призвести до нетерпимості та невивідного становища.

Отже, нормативне визначення легітимності, з іншого боку, бере до уваги процес виправдання влади, іншими словами, її відповідність соціальним цінностям, закладеним у спільноті. Т. Парсонс активно розробляв ціннісний аспект легітимності. Він запропонував визначення легітимності як «оцінки дії з точки зору спільних або загальних цінностей у контексті залучення дії до соціальної системи» [10]. Дослідник встановив зв'язок між легітимністю, цінностями та діями, наголошуючи на тому, що, оскільки цінності перетворилися на дії, ці дії дійсно є тим, що легітимізовано, а не обов'язково цінностями. Легітимізація являє собою перехідний набір критеріїв, які дозволяли окремим учасникам реалізувати певні цінності в дії.

Наукові напрацювання Т. Парсонса дозволяють нам краще зрозуміти легітимізацію як процес і легітимність як результат. Організаційна діяльність лежить в основі безперервного процесу оцінювання щодо її доцільності та корисності для суспільних цілей. Він представляє середовище та його систему цінностей як опорну точку, що забезпечує нормативні структури для адаптивних процесів і, таким чином, стабільність і легітимність. Крім того, він забезпечив відправну точку для аналізу того, як пов'язані фінансові ресурси та цінності суспільства: фінансування є формою влади для забезпечення задоволення суспільних інтересів.

Проте слабкою стороною цієї точки зору є її стійкість до узагальнення та порівняння. До цього моменту Ю. Габермас слушно стверджує, що загальні підходи до легітимності залишаються абстрактними щодо історичних форм законного панування, однак історизація легітимізації, з іншого боку, приносить стандартну меншість [6, с. 205]. У зв'язку з цим концептуалізація методів легітимізації фактично демонструє вбудованість концепту в соціально-історичний контекст.

У розумінні різноманітних і гібридних результатів, що є результатом конкретних історичних і соціальних умов, а також шляхів легітимізації, що залежать від цього, веберівська категоризація типів влади пропонує важливе розуміння: правовий, раціональний, традиційний і харизматичний [12, с. 34]. Правова раціональна влада черпає свою легітимність із відповідності встановленим нею правилам і нормам, тоді як у традиційних і харизматичних типах влади особливі цінності та встановлений

порядок забезпечують легітимність першої, а для другої – легітимність влади залежить від особистості правителя.

М. Вебер слідував за історичними подіями та спостерігав дедалі більший перехід до легально-раціональних форм влади з появою сучасної бюрократії в західних суспільствах. Ці погляди представляли формалізацію як процес легітимації, особливо для наказів влади. Не обов'язково за їхні дії. Здається доцільним зробити висновок, що в той час організаційні дії були легітимовані, оскільки вони базувалися на легітимованій (наказовій) структурі. Ця структура характеризувалася ієрархією ординатів і підлеглих. Учений провів структурний аналіз організацій, де легітимність була основою для контрольних структур, він лише опосередковано зосередився на діях легітимації.

Емпіричні приклади чітко висвітлюють проблему різниці. Розглядаючи еволюцію сучасної держави в Європі з точки зору історичної соціології, К. Тіллі вказує на зв'язок між оподаткуванням і веденням війни в розбудові інститутів і джерел легітимності, яка сьогодні набула форми демократичної, індустріалізованої, капіталістичної національної держави [11]. Порівняно з європейським прикладом, існують також політичні суб'єкти, які розвинули різні інститути та типи управління та базуються на традиційному порядку в суспільстві для забезпечення легітимності влади, що розвивалася разом із європейським прикладом. Для ілюстрації: у той час як ліберальне управління, демократія та вільний ринок стали основою європейської формули забезпечення легітимності, для незахідних суспільств у більшості випадків це гібридна суміш європейських і традиційних інститутів та усталених соціальних культурних цінностей.

Очевидно, що при оцінці легітимності влади емпіричний приклад не слід розглядати як універсальну категорію чи природний процес, визнаючи, що це результат конкретних соціальних та історичних процесів. Швидше, беручи до уваги різницю між описовим і нормативним типами легітимності, інструменти, які використовуються для забезпечення легітимності, матеріальні та ідейні джерела легітимності, методи демонстрації схвалення легітимної політичної влади повинні бути основними моментами для оцінки системи легітимності та для розмежування ефективної та легітимної влади [4].

Проте, щодо природи легітимності держави її не слід розглядати як одноразову подію; навпаки, це процес і він є умовний. Крім того, оскільки процес легітимації політичної влади вимагає вмілого управління матеріальними та ідейними благами для підтримки схвалення влади, управління плюралізмом у політичній сфері та стримування-кооптації боротьби проти влади, використання примусу весь час у цьому процесі буде дорогим. Таким чином, підхід А. Грамші до домінуючої влади як

суміші примусу та згоди на даний момент може запропонувати важливе розуміння щодо підтримки легітимності держави. Згода керованих проти політичної влади в концептуалізації А. Грамші стосується виправдання та підпорядкування результатам державної практики за допомогою ідеологічних інструментів домінуючої групи в суспільстві [5].

Крім відносин між правлячим і керованим на внутрішньому рівні, при аналізі легітимності держави свою роль відіграє і динаміка на міжнародному рівні. Бо концептуалізація легітимності держави не закінчується державними кордонами в системі сучасних держав. Легітимність держави на міжнародному рівні так само важлива, як і на внутрішньому рівні. Для ілюстрації, у той час як внутрішній рівень легітимності держави відноситься до легітимності політичної влади, що походить із комплексу держава-суспільство (за відсутності якого держава класифікується як крихка, слабка або неспроможна залежно від її інституційної спроможності), легітимність держави на міжнародному рівні означає визнання в міжнародній сфері та має досить важливий вплив на державу, оскільки може поставити державну владу під сумнів, якщо державні інституції не змогли забезпечити суспільні блага або, що ще гірше, стали джерелом загрози для своїх громадян (як у випадку з Лівією під час Арабської весни).

При концептуалізації легітимності держави видається, що важливе джерело легітимності держави залежить від забезпечення безпеки. Проте, коли легітимність держави заперечується на внутрішньому та/або міжнародному рівнях, це безпосередньо впливає на її здатність забезпечувати безпеку.

Висновки. Вживання політичної влади певною мірою залежить від її легітимності. Оскільки це має наслідки для вживання держави, підтримки та практики, концептуалізація легітимності вимагає комплексної та ретельної основи. Як зазначалося вище, існують описова та нормативна точки зору щодо легітимації влади, і найбільш очевидним моментом щодо легітимності є те, що вона закладена в історичних та соціальних умовах. У цьому відношенні прийняття загальної теорії легітимації може призвести до довільних абстракцій, які можуть завдати несправедливості історичній та соціальній природі процесу. Натомість аналіз легітимності, який зосереджується на її ефективності та сумісності з домінуючими цінностями в суспільстві, міг би запропонувати пояснення природи легітимності політичної влади. На цьому тлі, враховуючи загальне припущення про зв'язок між демократією та легітимністю, під час аналізу слід пам'ятати, що виборча демократія не завжди може бути ефективною. Наприклад, легітимна влада залежить від її здатності забезпечити мир, стабільність, розвиток, порядок і справедливість своїм громадянам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Beetham D. The Legitimation of Power, Macmillan, London. 1991.
2. Bonnel V., Breslauer G. Russia in the New Century: Stability or Disorder? Westview Press, Boulder. 2001.
3. Englebert P. State Legitimacy and Development in Africa, Lynne Rienner Publishers, Boulder. 2000.
4. Gilley B. The Meaning and Measure of State Legitimacy: Results for 72 Countries. European Journal of Political Research, 2006. № 45, P. 499-525.
5. Gramsci A. Selections from the Prison Notebooks. New York: International Publishers, 1971.
6. Habermas J. Communication and the evolution of society. Boston: Beacon Press. 1976.
7. Hobbes T. Leviathan. London: Oxford University Press. 1965.
8. Locke J. Second treatise of government. C.B. Macpherson (Ed.). Cambridge: Hackett Publishing. 1980.
9. OECD. The State's Legitimacy in Fragile Situations, OECD Press. 2010.
10. Parsons T. Suggestions for a Sociological Approach to the Theory of Organizations: I. Administrative Science Quarterly, 1956. № 1. P. 63–85.
11. Tilly C. Coercion, capital, and European states, AD990–1990. Cambridge: Basil Blackwell. 1990.
12. Weber M. Politics as a Vocation, Facet Books. 1965.

REFERENCES:

1. Beetham, D. (1991), The Legitimation of Power, Macmillan, London.
2. Bonnel, V. and G. Breslauer (ed.) (2001), Russia in the New Century: Stability or Disorder?, Westview Press, Boulder.
3. Englebert, P. (2000), State Legitimacy and Development in Africa, Lynne Rienner Publishers, Boulder.
4. Gilley, B. (2006), "The Meaning and Measure of State Legitimacy: Results for 72 Countries", European Journal of Political Research, 45: 499-525.
5. Gramsci, A. (1971). Selections from the Prison Notebooks. New York: International Publishers.
6. Habermas, J. (1976). Communication and the evolution of society. Boston: Beacon Press.
7. Hobbes, T. (1965). Leviathan. London: Oxford University Press.
8. Locke, J. (1980). Second treatise of government, C.B. Macpherson (Ed.). Cambridge: Hackett Publishing.
9. OECD (2010), The State's Legitimacy in Fragile Situations, OECD Press.
10. Parsons, T. (1956). Suggestions for a Sociological Approach to the Theory of Organizations: I. Administrative Science Quarterly, 1, 63–85.
11. Tilly, C. (1990). Coercion, capital, and European states, AD990–1990. Cambridge: Basil Blackwell.
12. Weber, M. (1919), Politics as a Vocation, Facet Books (reprinted 1965).

Conceptual approaches to the analysis of the legitimacy of state power

Tanaskov Serhii Mykolayovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Philosophy
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
Ohienka str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0009-0005-8913-5378

The article presents the results of a comprehensive study of scientific approaches to the analysis of the legitimacy of state power. The relevance of this scientific search is related to the conditioning of practical achievements by theoretical developments. Strengthening the legitimacy of state power in a political environment full of challenges and problems today is impossible without a proper theoretical foundation, which, in this case, is represented by conceptual scientific narratives. Accordingly, the purpose of the study is to systematize key scientific approaches to the analysis of the legitimacy of state power and is detailed in the following tasks: to identify the leading conceptual approaches to the analysis of the legitimacy of state power; reveal their specifics; conduct a comparative analysis. Systematic, structural and comparative methods of scientific knowledge became the methodological basis of the research, taking into account the purpose and tasks.

In the course of the scientific research, the ideas and positions of such scientists as M. Weber, J. Habermas, A. Gramsci, T. Parsons, etc., the peculiarities of their author's perceptions of the legitimacy of state power were revealed, some contradictions were detected as well. As a result, two leading directions were identified: descriptive and normative. The first emphasizes such a dominant factor of legitimacy as the effectiveness of state power. The second emphasizes compliance with social values.

It is also argued that, for greater objectivity, legitimacy must be perceived as a permanent process (rather than a one-time action), inscribed in a specific cultural-historical context, and not a universal convention. In addition, at the current stage of the development of society and science, the study of legitimacy cannot be limited exclusively to the domestic context, but must also take into account international dynamics. Legitimacy of the state at the international level means recognition in the international sphere and has an important impact on the state, as it can call into question the state power if the state institutions are not able to provide public goods.

Key words: legitimacy, legitimization, efficiency, values, public goods, state, society, descriptive approach, normative approach.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Гончар Максим Володимирович

Вплив соціальних мереж на політичні системи у контексті суперництва демократичних та авторитарних режимів

УДК 327.8:323.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.2>

Гончар Максим Володимирович
аспірант кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-3080-5665

Соціальні мережі змінили спосіб сприйняття інформації для мільярдів людей. Їх постійна присутність у щоденному житті обумовлює зміну у поведінці під час електронних циклів, реакціях на новини та впливає на ідентичність. В цьому контексті, відбувається паралельна трансформація звичного політичного процесу і способів конкуренції різних політичних систем та політичних акторів. Схожі процеси вже можна було спостерігати в минулому, їх розгортання, не в останню чергу, було пов'язане із технологічними винаходами та інноваціями. Особливо відчутний вплив на людські спільноти справляли технології, які пришвидшували обмін інформацією, ідеями та знаннями. Поява друкарського верстату запустила низку революційних процесів у Європі та світі: змінювалися фундаментальні інституції – держава та церква, відкрився доступ до оформлення інституційної освіти, тощо. Інтернет та соціальні мережі так само революціонізують способи міжперсональної комунікації, переводячи її на наступний вимір швидкості та доступності. В ці зміни втягуються і, організовані людьми, політичні системи, для яких соціальні мережі становлять як загрози, так і значні можливості. Соціальні мережі нині є тим полем, на якому національні держави активно провадять власну політику та досягають бажаних цілей, використовуючи технологічні інновації. В залежності від типології політичного режиму, ці цілі можуть бути агресивними та деструктивними або навпаки сприяти зміцненню стійкості демократії.

Метою статті є аналіз впливу соціальних мереж на суспільство і політичні процеси. Опис викликів, які соцмережі породжують перед демократичними системами у глобальному протистоянні з авторитарними режимами.

Методи дослідження: загальнонаукові підходи аналізу та синтезу, метод порівняння та історичний метод.

Результати дослідження. У статті проаналізовано вплив соціальних мереж на сучасні політичні системи та способи організації суспільства. Розглянуті особливості взаємодії закритих та відкритих політичних систем у соціальних мережах, їх вплив на громадян та політичний процес в умовах протистояння авторитарних та демократичних систем. Описані методи інформаційного контролю, до яких вдаються авторитарні режими із застосуванням сучасних інтернет-мереж та новітніх технологій. Проаналізований вплив технологій, які прискорюють інформаційний потік, на суспільства та індивіда. Висвітлено вплив соцмереж на ідентичність та поглиблення відчуття приналежності до глобальної спільноти.

Ключові слова: соціальні мережі, «керована демократія», інформаційні операції, дезінформація, пропаганда, авторитарний режим, демократія.

Вступ. Сучасний рівень включення громадян в розмаїту систему мереж потребує поступового аналізу та дослідження. Прискорення поширення інформації в соціальних мережах різнобічно впливає на користувача: від його політичних поглядів чи ідентичності до способів пояснювати світ. Інтернет, котрий породив якісно нові форми організації людей, був важливим елементом поширення демократії в минулому столітті. Холодна війна розділяла світ, у тому числі, за способами роботи з інформацією і сценаріями інформаційного впливу, якими користувалися політичні системи по два боки «залізної завіси». Технологія, яка дозволяла миттєво та без цензури обмінюватися даними та інформацією, давала надію на те, що доступ до знань стане надбанням кожної людини, а нові «холодні війни» стануть неможливими. Комуніка-

ція в мережі виводила громадянина з-під щільного нагляду держави і довгий час дозволяла маскуватися за «аватарами» та користуватися необмеженою анонімністю.

Соціальні мережі на початку XXI-го століття, після низки інтернет-революцій, продемонстрували свій потенціал до трансформації суспільств та протидії недемократичним елітам. Разом із тим, подальший розвиток цифрових технологій досить швидко був опанований зацікавленими силами – анархічними угрупованнями, політиками-популістами та авторитарними режимами. Збільшення кількості інформації не спрацювало у виключно конструктивний спосіб. Тепер технічно-підковані автократи вдало користуються технологіями, з метою контролю власних громадян та збереження свого «статус-кво». Світ, який мав об'єднатися глобальною мере-

жею, у 2024-му році виглядає наново розділеним, а кордони які, здавалося б, є неможливими у цифровому просторі, все яскравіше помітні при детальному вивченні інтернет-мереж.

Актуальність. Соціальні мережі змінили спосіб сприйняття інформації для мільярдів людей. Їх постійна присутність у щоденному житті обумовлює зміну у поведінці під час електоральних циклів, реакціях на новини та впливає на ідентичність. В цьому контексті, відбувається паралельна трансформація звичного політичного процесу і способи конкуренції різних політичних систем та політичних акторів. Соціальні мережі є тим полем, на якому національні держави здійснюють продовжують власну політику та досягають бажаним цілей. В залежності від типології політичного режиму, ці цілі можуть бути агресивними або навпаки сприяти зміцненню демократії.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз впливу соціальних мереж на суспільство і політичні процеси. Завдання статті є наступними: описати виклики, які соцмережі породжують перед демократичними системами у глобальному протистоянні з авторитарними режимами. Визначити механізми, якими авторитарні режими користуються для консолідації влади та впливу на громадян. Проаналізувати, в який спосіб інноваційні технології, що пришвидшують інформаційний потік, змінюють способи організації суспільства.

Методи дослідження. Основними методами дослідження обрані загальнонаукові підходи аналізу та синтезу, для узагальнення викликів, які постають перед демократичними системами у контексті стрімкого розвитку соціальних мереж. Методи порівняння та історичний метод для аналізу трансформаційних змін, які спричиняла поява нових способів поширення інформації.

Результати. Вплив інформації та нових технологій на людину та людські спільноти лишається дискусійним та неочевидним навіть в теперішній час коли, здавалося б, доступ до інформації є глобальним як ніколи до цього. Вочевидь, сучасні соціальні мережі – феномен, котрий тільки чекає на ґрунтовні дослідження. Їх вплив на суспільну організацію та політичні процеси сучасний дослідник може оцінити лише частково, оскільки здійснює їх аналіз в час, коли соціальні мережі ще не продемонстрували увесь свій потенціал, перебуваючи на одному з етапів власного розвитку.

Перш ніж перейти до аналізу соціальних мереж, варто відзначити, що питання цифрового суспільства та мереж щораз активніше обговорюються в науковому середовищі. Проблематику новітнього явища «техноавтократизму» досліджує у своїх статтях Андрієн Лафранс [12]. Питання взаємодії мережевих спільнот та ієрархічних структур детально розкриває британський історик Ніл Фергюсон. Великий внесок у дослідження питання

появи передової технології, яка прискорює обмін інформацією, робить її доступною для широкого загалу, впливає на цілі суспільства і закладає подальші трансформаційні зміни, зробив Маршал Мак-Люен [3] Розуміння боротьби розрізнених наративів, інформаційного впливу та пропаганди у соціальних мережах детально досліджує Пітер Померанцев [5].

Книга «Новий цифровий світ» Е. Шмідта та Д. Коена, до прикладу, була спробою осмислити, як нові технології можуть вплинути на щоденне життя усього людства. Автори цієї роботи намагалися балансувати між пересторогами щодо небезпек, які несе цифрова доба – загроз витоків даних, міжнародного тероризму, злочинності та їх переваг – від більшої спроможності громадян відстоювати власні права до більшої прозорості та оновлених «правил гри» між державою та громадянином [7].

Ще одна ґрунтовна робота «Площі та вежі» британського дослідника Ніла Фергюсона, описує напругу між розмаїтими мережами неформальних спільнот та ієрархічними структурами. Важливим є зауваження автора про те, що вивчення мереж є нелегким процесом – неформальні мережі зазвичай не лишають по собі архівів чи документів, однак більшість людей все ж перебувають в мережах, навіть поза Фейсбуком чи Твіттером, адже мають друзів чи родини, вони належать до спільнот випускників, благодійних організацій, клубів, тощо. Ніл Фергюсон доводить, що ці неформальні мережі увесь час перебувають у взаємодії із формальними та ієрархічними структурами і, нерідко, саме перші відіграють більш вагомую роль в історичному процесі [6, с. 12]. На думку автора, «мережева доба» розпочинається з XV століття разом із винайденням книгодрукування, яке стрімко змінює ландшафт європейської дійсності. Цей процес розтягнувся до XVIII століття і тривав до моменту поки ієрархічні, централізовані структури не повернули собі контроль, який утримували до другої «мережевої доби», котра почалася в 1970-х роках і триває по сьогодні [6, с. 18]. В цьому твердженні британський дослідник, ймовірно, спирається на авторитет Самуеля Гантінгтона, котрий виводить «третю хвилю демократизації» саме з 70-х років XX ст. Саме мережеві спільноти, а в пізніший час, і соціальні інтернет-мережі будуть рушійною силою цього процесу поширення демократичних цінностей та свобод. Свою книгу Ніл Фергюсон завершує оглядом сучасних соціальних мереж, які на його думку стали аналогом «площ» минулих епох, саме на площах відбувалася значна частина політичного життя. Площі як фізичні, так і «цифрові» дозволяють уникати постійного контролю ієрархічних структур і інституцій та стають місцем звідки беруть свій початок революції та радикальні суспільні перетворення.

Для того щоб проаналізувати в який спосіб соціальні мережі впливають на організацію суспільства та політичних систем варто звернутися до ідей, які синтезував Маршал Мак-Люен у своїй праці «Галактика Гутенберга». Перед автором цієї роботи стало нелегке завдання – відслідкувати, в який спосіб поява передової технології, яка прискорює обмін інформацією та робить її доступною для широкого загалу, впливає на цілі суспільства і закладає трансформаційні зміни на цілі покоління уперед. В XV столітті винайдення нового методу друкування книг Йоганном Гутенбергом визначило політичні, історичні та суспільні тенденції на майже чотири сотні років [3].

Мак-Люен у своїй праці послідовно доводить, що будь-яка нова технологія поступово розширює одне або декілька відчуттів і, виносячи їх у простір суспільного, поступово змінює те, як ми сприймаємо світ. На прикладах неписьмених африканських спільнот Мак-Люен демонструє, що західне абстрактне сприйняття мистецтва чи кіно є наслідком тривалого користування алфавітом та писемністю. Натомість для людини, що живе в племінному, переважно, аудіальному та міфологічному світі – концентрація та розуміння образності кінематографу є недоступними та складними, а розуміння образів вимагає тривалої та кропіткої підготовки [3, с. 61]. Окрім того, Мак-Люен цитує Бертрана Рассела, який говорить, що проривні теорії і відкриття, наприклад, ідеї Коперника чи Ейнштейна, будуть зрозумілишими поколінням, які зростатимуть разом із ними [3, с. 66].

Поширення переписуваного книжництва обґрунтувало відхід від сакрального, слухового способу розуміння світу до візуального, а вже на наступному етапі в XV столітті, разом із винаходом Гутенбергом книгодрукування, відбулося різке пришвидшення розвитку суспільства та політичних систем. Дослідження Мак-Люена чітко демонструє, що поступове наростання інформаційного потоку, корелює із тим, в який спосіб у суспільстві відбувається зміна уявлень про світ та як організуються знання про нього. Навіть в часи, коли книги переписувалися від руки, а спосіб їх читання залишався переважно «вголос» – люди вже отримували значну більшу кількість інформації у порівнянні з минулими історичними епохами. В свою чергу, книгодрукування – стало найголовнішим етапом розвитку алфавітної культури, яка відлучила індивіда від племінного, колективного сприйняття світу і перелаштувала людину на шлях індивідуалізму. Відкриття Адама Сміта чи Французька революція нерідко трактуються сучасними дослідниками як наслідок винайдення книгодрукування, що свідчить про те, що книгодрукування змінювало самі форми взаємодії між людьми у спільнотах. Книгодрукування, наприклад, відкрило світ національних мов та пресу, а доступ до друкованого

слова став надбанням широкої публіки. Друкована книга стала запорукою уніфікації розрізних спільнот і заклала передумови до появи націй у майбутньому.

В «Галактиці Гутенберга» зустрічаємо тезу, котра рівноцінно означає спільну для книгодрукування та сучасного інтернету, з його соціальними мережами, проблематику: «Дія будь-якої сили – катастрофа, якщо не усвідомлювати наслідків впливу, а надто тієї сили, яку ми самі створили» [3, с. 334]. Якщо наслідки появи книгодрукування, як найвищої точки еволюції алфавіту, вже піддавалися осмисленню, то ситуація з розумінням подібних наслідків появи соціальних мереж, як етапу розвитку Інтернету, потребує детальнішого огляду.

Для Маршала Мак-Люена винайдення абетки відкрило «браму» до асиміляції неалфавітних культур. Алфавіт, на його думку, поглинав і трансформував культури, за своєю суттю це була агресивна технологія [3, с. 77]. Ця комунікаційна інновація викликала трансформацію цілого способу суспільної організації – від племінної до національної. Поява націй – один із ключових етапів політичної творчості людини. У цьому контексті постає питання: в який спосіб ще одна комунікаційна інновація – соцмережі трансформують політику та політичні системи?

В 2016-му році Мартін Белам в матеріалі для The Guardian спробував поєднати ряд явищ в інтернет-середовищі, які на його думку, походять на «першу світову кібервійну». Автор розвідки розглядає 2007-й рік та хвилю кібератак з боку Росії на державні цифрові сервіси Естонії як відповідну точку у новітньому протистоянні національних держав. Автор додає до своїх аргументів ще ряд показових епізодів, наприклад, обрив кабелів інтернет з'єднання на дні Середземного моря в 2008-му році [8]. Під час цього інциденту значна частина користувачів з Єгипту лишалася без доступу до мережі, а сама подія офіційно трактувала як «несправність». В 2024-му році, після атак хуситів на підводні кабелі в Червоному морі, вже остаточно можна стверджувати, що розлогі мережі кабелів, які забезпечують підключення до мережі, однозначно є однією із потенційних цілей у цифровому протистоянні між національними державами та афілійованими до них угрупованнями [9; 10]. Також в статті наведені приклади застосування хакерських атак для виведення з ладу ядерної програми Ірану в 2010-му році або атака Північної Кореї на компанію Sony – для досягнення агресивних дипломатичних цілей новими засобами. І звісно ж, одним із маркерів цього протистояння автор називає втручання у вибори в США у 2016-му році з допомогою різноманітних електронних систем. У підсумку, автор формулює гіпотезу, що для істориків майбутнього, інтернет буде більш цікавим саме з погляду на нього як інструменту для

військових цілей та простору, в якому одні держави намагаються отримати перевагу над іншими [8].

Такий погляд контрастує з оптимістичним поглядом Шмідта і Коена та з більш ранніми лібертаріанськими уявленнями про інтернет як простір повної свободи і запоруку позитивних трансформацій для суспільства [6, с. 469]. Бачення Мартіна Белама – це одна із переконливих варіацій для пояснення тих контраверсійних тенденцій, які розгортаються сьогодні в мережі. Вочевидь, в цьому аналізі не вистачає низки додаткових обставин та явищ, які після пандемії коронавірусу та російського широкомасштабного вторгнення в Україну, стали більш видимими. Зокрема, автор не взяв до уваги значний пласт дій, які розробляють та реалізують урядові та неурядові сили в мережі. Якщо уявити сучасне інтернет-середовище та соціальні мережі як ще одну площину протистояння національних держав, то маємо відзначити, що цей простір став полем, на якому держави будують свої стратегії «нападу» та «оборони», розгортають спеціалізовані відділи з проведення чи запобігання інформаційним операціям та шукають способи адаптувати власні стратегічні документи до інтенсивності комбінованих цифрових викликів, що наростають.

Окрім того, поширення соціальних мереж частково посприяло тому, що світ «стиснувся». Тут йдеться не так про уявлювані нами інші суспільства чи держави із їх кордонами, адже притаманна індивідам ментальна географія чи стереотипи навряд чи зникли, а про те, з якою швидкістю ми дізнаємось новини чи інформацію з інших куточків світу і як ми з ними взаємодіємо.

Яскравий приклад цієї нової глобалізованості – надзвичайно деталізованої, зафіксованої на фото та відео, можна спостерігати протягом російсько-української війни. Від самого початку російської агресії поширення інформації про перебіг війни в соціальних мережах стало одним із фокусів українського уряду, лідерів суспільної думки, волонтерів та військових. Соціальні мережі відіграють роль дипломатичного інструменту та є елементом тиску на уряди дружніх до України демократичних країн. Українські користувачі соціальної мережі Twitter, згодом X, використовують її для інформування західних суспільств та створюють дискусію про необхідність підтримки обороноздатності України. Така проактивна позиція українців в мережі є також одним із факторів того, що громадяни західних країн мають можливість краще уявляти реалії російської агресії, будувати власні висновки. Кількість контенту, яка щодня створюється користувачами соціальних мереж і стосується війни є надзвичайно великою, а на її опрацювання майбутніми істориками буде необхідна значна кількість часу та ресурсів. Можна говорити про те, що це військове протистояння отримало безпрецедентний рівень «цифровізації». Сучасні

технології супутникового інтернету дозволяють отримувати матеріали безпосередньо з поля бою, створювати цифрові мапи лінії фронту, один з найвідоміших проєктів – мапи від DeepState. Як наслідок, громадяни отримують щоденну інформацію про ситуацію на фронті, що було б неможливим у війнах минулого [2, с. 194].

Окрім того, соціальні мережі – один з найбільш дієвих інструментів, який дозволяє фіксувати та ділитися із західними суспільствами наслідками російських ракетних ударів або військових злочинів, частина з яких лишилася б невідомою за відсутності соціальних мереж та глобального покриття інтернетом. Все це свідчить про те, що російське вторгнення в Україну частково розмиває традиційний поділ на військову та цивільну сфери, соціальні мережі та месенджери стали медіумом, через який відбувається мобілізація та низова ініціатива громадян у сприяння обороні. Саме в цих неформальних мережах різні представники суспільства здатні реагувати швидше та підсилювати збройні сили через благодійні та волонтерські збори під термінові запити військових підрозділів. Традиційні ієрархічні та бюрократичні державні структури, в свою чергу, мають схильність до запізнілої реакції через помітну затримку системи. Відтак, російська агресія демонструє, що війни XXI століття відтепер будуть паралельно розгортатися і в цифровому просторі. Така тенденція призводить до якісно нового сприйняття війни суспільствами – через покриття «цифрою», вона стає ближчою, кількість інформаційного потоку зростає, зменшується кількість таємниць, а громадяни повсякчас перебувають під тиском інформаційних операцій, які застосовує інша сторона конфлікту. Цей останній фактор, не в останню чергу, впливає на спроможність суспільства до опору та його здатність протистояти значним кризам.

Згаданий раніше Маршал Мак-Люен вже передбачав ці зміни. Дослідник стверджував, що Гутенбергову галактику врешті замінить нова «Галактика Марконі», в якій електронні засоби передачі інформації та зображень будуть відігравати вирішальну роль. Сучасну добу він називав електронною і стверджував, що світ рухається до того, щоб стати «глобальним селом», праобразом якого є племінний лад дописемних культур. Важливим в цій концепції є зауваження про те, що зникнення фрагментарного та розділеного світу може призвести до того, що людські спільноти опиняться перед ситуацією, коли в суспільствах панує «панічний страх», притаманний племінним спільнотам, в яких увесь простір та уявлення про навколишній світ є замкненими і взаємозалежними [3, с. 65]. Така метафорична характеристика може виглядати як спроба футуристичного прогнозування майбутнього, яким його бачили в шістдесяті роки минулого століття.

Аналізуючи сучасну «електронну добу» можемо стримано стверджувати, що візія Мак-Люена, побудована на блискучому аналізі минулого, дозволила йому передбачити для яких завдань можуть бути використані електронні технології, що пришвидшують комунікацію та роблять її масовою. Щоб усебічно проаналізувати вплив соціальних мереж на людину знадобилась би праця-відповідник «Галактиці Гутенберга». Отже, у даному дослідженні зупинимось на деяких аспектах того, в який спосіб сучасні соціальні мережі та інтернет впливають на сучасні політичні системи, способи організації суспільства та демократію.

Спостереження Пітера Померанцева, експерта з медіа та пропаганди, перегукуються із оптикою, яку Маршал Мак-Люен пропонував ще у минулому столітті. Померанцев вже на перших сторінках своєї роботи «Це не пропаганда», зазначає, що уявлення ХХ століття про те, що разом зі збільшенням кількості інформації, рух за демократію та свободу отримує низку переваг над політичними режимами, які користаються з власного права на примус та впливовості спецслужб – підтвердились лише частково [5, с. 10]. Надзвичайна насиченість інформаційного простору «грає» не тільки за «команду» активістів, опозиціонерів та громадян зацікавлених у захисті демократичних принципів, але й дає політичним режимам та впливовим політичним елітам нові ключі до консолідації влади та низку новітніх засобів до упокорення незгодних.

Померанцев, будучи професором Інституту глобальних питань Лондонської школи економіки, має за мету розкрити та проаналізувати ті суспільно-політичні зміни, які принесли із собою новітні цифрові технології. Ситуація з сучасними демократичними системами, як їх описує Померанцев, виглядає щонайменше кризовою. Спостереження автора про те, що ліберальний світ переживає стагнацію і це відзначається навіть в тому, який словник ми використовуємо. Знайомі слова, такі як «демократія», «свобода», «ліберал», втрачають той сенс, який був притаманний їм зовсім нещодавно – у часи «традиційних» медіа [5, с. 12].

Вплив алгоритмів, таргетованої реклами, поширюваної в інтернеті дезінформації та теорій змов у соціальних мережах, впливають не тільки на політичні процеси, але і на кожного окремого громадянина та його сприйняття світу. Останнім часом, ми вже навіть не дивуємося розслідуванням про втручання у вибори третіми державами за допомогою цифрових засобів – це стало, певною мірою, новою «нормальністю», неможливою ще на початку 90-х років ХХ-го століття. Пітер Померанцев припускає, що інтернет з його підсистемами змінює міжособистісну комунікацію, трансформує стосунки в родині, і навіть змінює ідентичності людей [5, с. 13]. Такий погляд вимагає серйозного ставлення та аналізу, адже ідентичність, особливо

у суспільствах, які стикаються із екзистенційними викликами: війнами, епідеміями чи техногенними катастрофами, є джерелом стійкості та підґрунтям для виживання спільноти. Тому досліджуючи сучасні соціальні мережі та інтернет, наприклад, в українському контексті, надзвичайно важливо відповідати на запитання: як те чи інше явище або система явищ та тенденцій впливають на громадянина та його ідентичність, хто є джерелом цього впливу та яка мета переслідується?

Аналізуючи працю Померанцева, можна зробити висновок, що описана ним криза в демократичних системах, не в останню чергу, пов'язана із тим, що традиційні медіуми інформаційного впливу втрачають позиції у «перегонах» із формування ідентичності. Радіо, телебачення, газети та книги створювали зрозумілі зразки поведінки та образи, які уніфікували розрізаних представників суспільства у ширші, за класичним вже поясненням Бенедикта Андерсона, – уявлені спільноти [1]. Ці медіуми дозволяли формувати, зберігати та контролювати різні прояви ідентичності. Якщо галактика Гутенберга з її книгодрукуванням та газетами дала необхідну інерцію для унормування та поширення національних мов та націй, то електронна галактика Марконі навпаки децентралізувала потоки інформації, створила спільний комунікаційний простір для кожного куточку світу, куди дістали кабелі телеграфу чи комп'ютерних мереж. Вочевидь, пришвидшення появи нових проривних технологій призводить і до пришвидженої появи нових «галактик», які замінюють із часом одна одну. Соціальні мережі від моменту своєї появи ще не привели нас до чогось, що можна було б назвати «галактикою Цукерберга», але вони мають потенціал стати такими. Не виключено, що наступні технологічні винаходи, які будуть пов'язані з масовими комунікаціями та зміною способу споживати інформацію – призведуть до конкуренції між новими «галактиками» за вплив на потенційних реципієнтів.

Специфіка соціальних мереж та інтернету полягає в тому, що вони розглядалися як засіб звільнення та джерело до майже необмеженого прогресу. Перші мережеві ентузіасти, вочевидь, розуміли, що ефект від цих технологій може бути таким самим як і винахід друкарського верстата, однак сьогодні ми можемо засвідчити легковажність таких уявлень. Пітер Померанцев докладно описує як у сучасних соціальних мережах відбувається формування «фейкової реальності» за допомогою фабрик тролів, зокрема однієї з найвідоміших – Ольгіно. Він говорить про те, що люди, яким раніше вдавалося протистояти дезінформації, продукуюваної телебаченням, тепер не мають необхідної спроможності критично сприймати дописи та коментарі в соціальних мережах, які штучно створюються підконтрольними урядам організаціями [5, с. 164].

Органічно ці мережеві структури з генерації неправдивої інформації спершу відпрацьовували внутрішню повістку в державах, де режим потребував переінакшити уявлення про «правду» та створити поле, в якому народжуються десятки різноманітних пояснень та теорій з будь-якого питання. Ця широта трактувань дозволяє владі розмивати віру громадян в те, що правду можливо встановити чи реконструювати. Цей підхід за направленістю нагадує методи пропаганди минулого століття. Згадаємо на кого були розраховані візуальні елементи відточених пропагандистських машин минулого: плакати, символіка, програми на державному телебаченні, пам'ятники, листівки та навіть поштові марки – були постійно присутніми у просторі та перед очима людей, які проживали в авторитарних чи тоталітарних режимах. Відтак, в першу чергу, державна пропаганда спрямована на власних громадян, вона переконує їх та мобілізує, забезпечує лояльність. Але чи здатні сучасні «класичні» пропагандистські потуги Північної Кореї переконати будь-якого громадянина Південної Кореї – питання, скоріше, риторичне [4].

Натомість соціальні мережі та фабрики тролів успішно долають цей бар'єр, вони вже досить давно вийшли на міжнародний рівень, а відпрацьовані інструменти та прийоми, вдало застосовуються авторитарними режимами проти демократичних систем. Як було зазначено раніше, вплив на волевиявлення громадян третіми країнами, з використанням дезінформації, мереж тролів у соціальних мережах вже стали частиною нової цифрової реальності. Таким чином, національна держава, яка не реалізовує власної стратегії в цифровому просторі – втрачає спроможність ефективно протистояти зовнішньому впливу. Адаже інші сили чи держави здатні захоплювати її інформаційний простір і створювати у соцмережах ту «реальність», яка відповідає їхнім інтересам.

Західні дослідники поступово уводять нові концепції та термінологію під цей процес цифрового зіткнення – від «веапонізації» соціальних мереж до теорії «розмитих кордонів». Для авторитарних режимів, які активно шукають прогалини у демократичних процедурах та принципах, соціальні мережі – зброя, якою можна розігрівати невдоволення владою в іншій країні, провокувати революції та акції непокори, підривати довіру до уряду та окремих політиків. Формування атмосфери недовіри – одна з ключових стратегій тих зацікавлених сил, які прагнуть встановити контроль або у внутрішній політиці, або поширити її на інше суспільство. Для такої задачі якнайкраще підходять теорії змов [5, с. 75].

Найбільш дієвий спосіб вплинути на сприйняття світу власними громадянами або громадянами інших держав – жити їх теоріями змов. Давня стратегія використання різноманітних змов-

ницьких теорій в ХХ-му столітті слугувала єдиній меті – підсилювати панівну ідеологію. Радянська влада, як і будь-який сучасний закритий чи популістський режим, активно користувалася пошуком змовників або «ворогів». Тиражовані теорії змови давали радянській людині чіткий образ «іншого», ворожого та дозволяли провести зрозумілий поділ на «ми» та «вони». Таким чином, відбувалася подальша консолідація суспільства та його мобілізація на підтримку офіційного «курсу», а будь-які невдачі радянської авторитарної системи можна було успішно перекидати на змовників чи «невидиму руку».

Сучасні авторитарні режими користуються більш софістикованими методами інформаційного контролю. Пітер Померанцев стверджує, що вони мають складнощі із формуванням монолітної ідеології. Відсутність єдиної цілісної ідеології дозволяє авторитарним лідерам оперувати різноманітними повідомленнями, створюючи для власних громадян альтернативну картину світу, яка сповнена небезпек [5, с. 75]. Теорії змов ідеально пристосовуються до алгоритмів соціальних мереж. Аудиторію можливо деталізовано сегментувати, обирати групи найбільш уразливі до тієї чи іншої інформації. Налаштування в середині мереж дозволяють транслювати повідомлення в потрібному місці у потрібний час, з максимальною ефективністю.

Сучасні авторитарні режими демонструють як ця стратегія успішно атомізує суспільство. Приклад російського режиму показовий, адже в умовах, коли тотальна цензура вже не є можливою, громадян оточують різновекторною інформацією, яка створює відчуття невпевненості та апатії. Громадяни в такій ситуації втрачають суб'єктність, адже в світі, де все визначено наперед – не існує альтернативи, вибори втрачають будь-який сенс, а єдиною цінністю стає персональна стабільність. Кремлівський режим вдало продукує зневірених громадян, які стають міцною опорою влади, ця модель призводить до деградації базової навички, необхідної для функціонування стійкої демократії – спроможності громадян бути відповідальними за власні рішення. Інша небезпека цієї новітньої авторитарної стратегії – її привабливість для автократів в різних куточках планети. Кремль «експортує» вже відпрацьовані практики іншим авторитарним лідерам, які використовують їх для розмивання демократії у власних країнах.

Модель «керованої демократії», вигадана росіянами, – це утілення ілюзії демократичності. Позірна демократична риторика, збереження формальних виборів, наявність «ручних» опозиційних політиків та контрольовані ЗМІ, мають виглядати зовні як типова та унормована демократична система, а в середині – бути цілковито підконтрольними та забезпечувати авторитарному режиму стабільність і прогнозованість. Така модель обгор-

тається в щільну оболонку різномірного інформаційного впливу, в якій для кожної суспільної групи обирається необхідний канал інформації. Якусь частину суспільства режим спроможний кооптувати за допомогою телебачення чи поширення дезінформації в соціальних мережах, для іншої частини населення генеруються незліченні теорії змов, китайська мережа TikTok рясно сповнена таким контентом, для більш спроможних до інформаційного опору груп – використовуються складніші набори контенту, які мають розхитувати усталену картину світу та принципи громадянства, поступово підводячи його до, вже канонічного в інтернет-середовищі, способу пояснювати складні явища – «все не так однозначно» [11]

Висновки. Поточна геополітична ситуація, що поступово нагадує про образ призабутої Холодної війни, безперечно, породить ще не один спосіб використання соціальних мереж для отримання переваги над іншою стороною протистояння. Винайдення книгодрукування в XV столітті призвело до радикальних суспільних змін, кульмінацією яких було постання модерних націй. Жодних заперечень не викликає важливість друкарського верстату для розгортання доби Просвітництва, поширення ліберальних ідей – свободи та рівності, явищ які традиційно описуються в позивному ключі. Разом з тим, друкована книга породила і епоху Реформації та релігійних війн у різних куточках Європи – наслідки яких можна відслідкувати і до сьогодні. Трохи згодом нації, об'єднані національними літературами та пресою, зіткнулися в серії світових війн, «шрами» від яких відчутті століття після. Друкована книга, котра була покликана звільняти та поширювати знання, стала також і інструментом війни та пропаганди.

Досвід минулого демонструє, що національні держави охоче використовують будь-яку проривну технологію, яка дозволяє отримати перевагу в міждержавному протистоянні. Соціальні мережі та інтернет, в цілому, проходять схожий «маршрут» – від ліберативної технології до технології, яку вдало пристосовують для своїх завдань зацікавлені. Авторитарні режими, вдало адаптували можливості нових технологій до власних потреб, упровадивши нові форми цифрового контролю своїх громадян [12].

По-друге, ускладнення технологій не призвело до очікуваного ефекту – закриті системи не перекривають доступ громадян до мереж та інтернету, а надають перевагу використанню їх для втручання в ідентичність та світогляд громадян. Підміна понять, теорії змови та пропаганда в соціальних мережах та месенджерах – лише деякі з найдієвіших інструментів знищення суб'єктності суспільства. Таке суспільство стає пластичним і дозволяє автократам керувати не з позиції сили, а з позиції «патріарха», який захищає своїх грома-

дян від ворожого світу, світу в якому панує «панічний страх» Маршала Мак-Люена.

Таким чином, зміцнення авторитарних режимів, озброєних соціальними мережами та новими технологіями, поступово розділяє світ на два табори – агресорів та тих, хто змушений захищатися. Оскільки демократичні системи ще не винайшли дієвих засобів для захисту своїх громадян від цих гібридних цифрових загроз, то можна констатувати, що на сьогоднішній день авторитарні режими мають більше можливостей та інструментів реалізовувати свою політику в мережі – вони не обтяжені міжнародними договорами чи демократичними цінностями та правилами. Від того, наскільки довго недемократичні системи грають «першу скрипку» в соціальних мережах та інтернет-платформах суттєво буде залежати те, наскільки стійкими будуть мир, міжнародне право та демократія у світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Київ: Критика. 2001. 272 с.
2. Гончар, М. Цифровий вимір глобальної безпеки: непомітні революції [Тези доповіді на конференції]. *Всеукраїнська науково-практична конференція*. Київ, Україна. 2024. С. 191-194.
3. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга. Київ: Лабораторія. 2014. 384 с.
4. Південна Корея закликає Північ не надсилати пропагандистські листівки через кордон. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kndr/30683844.html> (дата звернення: 27.07.2024)
5. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Київ: Yakaboo Publishing. 2020. 288 с.
6. Фергюсон Н. Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку. Київ: Наш Формат. 2018. 376 с.
7. Шмідт Е, Коен Д. Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя. Львів: Літопис. 2015. 368 с.
8. Belam M. We're living through the first world cyberwar – but just haven't called it that. *The Guardian*. 2016. URL: <https://www.theguardian.com/commentis-free/2016/dec/30/first-world-cyberwar-historians> (дата звернення: 27.07.2024)
9. Johnson B. Faulty cable blacks out internet for millions. *The Guardian*. 2008. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2008/jan/31/internet.blackout.asia> (дата звернення: 5.08.2024)
10. Swinhoe D. The Houthis and the Red Sea: A new risk to subsea cables. *Datacenterdynamics*. 2024. URL: <https://www.datacenterdynamics.com/en/analysis/the-houthis-and-the-red-sea-a-new-risk-to-subsea-cables/> (дата звернення: 5.08.2024)
11. Foy H. An overdose of freedom is lethal to a state. *Financial Times*. 2021. URL: <https://www.ft.com/content/1324acbb-f475-47ab-a914-4a96a9d14bac> (дата звернення: 28.07.2024)
12. LaFrance A. The Largest Autocracy on Earth. *The Atlantic*. 2021. URL: <https://www.theatlantic.com/maga>

zine/archive/2021/11/facebook-authoritarian-hostile-for-
eign-power/620168/ (дата звернення: 18.07.2024)

REFERENCES:

1. Anderson B. (2001) Uivleni spilnoty. [Imagined Communities]. Kyiv: Krytyka. 272 p. [In Ukrainian]
2. Honchar M. (2023). Tsyfrovyy vymir hlobalnoi bezpeky: nepomitni revoliutsii [The Digital Dimension of Global Security: Invisible Revolutions]. *Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia*. [Tezy dopovidi na konferentsii]. Kyiv. Ukraina. pp. 191-194. [In Ukrainian]
3. Mak-Liuen M. (2024). Halaktyka Gutenberha. [The Gutenberg Galaxy]. Kyiv: Laboratoriia. 384 p. [In Ukrainian]
4. Pivdena Koreia zaklykaie Pivnich ne nadsylaty propahandystski lystivky cherez kordon. [South Korea Urges North Korea to Stop Sending Propaganda Leaflets Across the Border] (2020). *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kndr/30683844.html> [In Ukrainian]
5. Pomerantsev P. (2020) Tse ne propahanda. Podorozh na viinu proty realnosti. [This Is Not Propaganda. Adventures in the War against Reality]. Kyiv: Yakaboo Publishing. 288 p. [In Ukrainian]
6. Ferhiuson N. (2018). Ploshchi ta vezhi. Sotsialni zviazky vid masoniv do Feisbuku. [The square and the tower. Social connections from the Freemasons to Facebook]. Kyiv: Nash Format. 376 p. [In Ukrainian]
7. Shmidt E, Koen D. (2015). Novyi tsyfrovyy svit. Yak tekhnolohii zminiuyut derzhavu, biznes i nashe zhyttia. [The New Digital Age. Reshaping the Future of State, Business and our lives]. Lviv: Litopys. 368 p. [In Ukrainian]
8. Belam M. (2016). We're living through the first world cyberwar – but just haven't called it that. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentis-free/2016/dec/30/first-world-cyberwar-historians>. [in English]
9. Johnson B. Faulty cable blacks out internet for millions (2008). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2008/jan/31/internet.blackout.asia>. [in English]
10. Swinhoe D. (2024). The Houthis and the Red Sea: A new risk to subsea cables. *Datacenterdynamics*. <https://www.datacenterdynamics.com/en/analysis/the-houthis-and-the-red-sea-a-new-risk-to-subsea-cables/>. [in English]
11. Foy H. (2021). An overdose of freedom is lethal to a state. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/1324acbb-f475-47ab-a914-4a96a9d14bac>. [in English]
12. LaFrance A. (2021). The Largest Autocracy on Earth. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2021/11/facebook-authoritarian-hostile-for-eign-power/620168/>. [in English]

Social networks impact on political systems in the context of the democratic and authoritarian regimes competition

Honchar Maksym Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science
State Trade and Economic University
Kyoto str., 19, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3080-5665

Social networks have transformed the way billions of people perceive information. Their constant presence in daily life influences behavior during electoral cycles, and reactions to news, and affects identity. In this context, a parallel transformation of the traditional political process and methods of competition between various political systems and actors is occurring. Similar processes have been observed in the past, often closely linked to technological inventions and innovations. Technologies that accelerate the exchange of information, ideas, and knowledge have had a particularly significant impact on human communities. The invention of the printing press triggered a series of revolutionary processes in Europe and worldwide: fundamental institutions such as the state and the church were transformed, access to institutional education was opened, and more. The internet and social media revolutionize interpersonal communication methods, taking them to a new level of speed and accessibility. Political systems, organized by people, are also being drawn into these changes. For them, networks present both threats and significant opportunities. Today, networks are a platform on which nation-states actively pursue their policies and achieve desired goals by leveraging technological innovations. Depending on the typology of the political regime, these goals may be aggressive and destructive, or, on the contrary, contribute to strengthening the resilience of democracy.

The article aims to analyze the impact of social networks on society and political processes, describing the challenges social media poses to democratic systems in the global confrontation with authoritarian regimes.

Research Methods. General scientific approaches of analysis and synthesis, the method of comparison, and the historical method.

Research Results. The article analyzes the influence of social media on modern political systems and methods of organizing society. The interaction between closed and open political systems on social media is examined, as well as their influence on citizens and the political process in the confrontation between authoritarian and democratic systems. The methods of information control employed by authoritarian regimes using modern internet networks and advanced technologies are described. The impact of technologies that accelerate the flow of information on societies and individuals is analyzed. The influence of social media on identity and the deepening sense of belonging to the global community is highlighted.

Key words: social media, «managed democracy», information operations, disinformation, propaganda, authoritarian regime, democracy.

Горобець Василь Віталійович

Громадянські ініціативи та їх роль у захисті прав людини під час війни в Україні

УДК 316.344.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.3>

Горобець Василь Віталійович
аспірант кафедри політичних
наук і права з спеціальності 052 –
Політологія
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0002-5161-7011

Стаття присвячена аналізу трансформаційних процесів громадянського суспільства в Україні в умовах повномасштабної війни з Російською Федерацією, що розпочалася в лютому 2022 року. Конфлікт спричинив лише серйозні соціальні, політичні та економічні виклики, а й викликав суттєві зміни в структурі та функціонуванні громадянського суспільства, які відображаються в активізації громадянської активності та появі нових форм самоорганізації. У статті досліджується, як війна вплинула на розвиток громадських ініціатив, волонтерських рухів та взаємодію між громадськими організаціями та державними структурами. Таким, у статті виділено увагу питанням формування нових горизонтальних зв'язків між іншими соціальними групами, а також створеній і підтримці мережі взаємодопомоги, яка виглядає як відповідь на численні загрози і виклики, що стоять перед українською мовою.

Особливо увага приділяється ролі волонтерства та громадських ініціатив у зміцненні національної безпеки та соціальної безпеки, крім того, ці нові форми громадянської активності допомагають не лише у забезпеченні гуманітарних потреб, але й у розбудові інфраструктури, що підтримується категоріями військових, переселенців та інших уразливих груп населення. Розглянуто також зміни в правовому полі та підходи до регулювання діяльності громадських організацій, що впроваджуються для адаптації до нових умов та покращення координації між секторами.

У статті обґрунтовано, що в умовах війни відбувається переосмислення ролі громадянського суспільства як активного суб'єкта соціальних змін. Трансформація громадських інститутів є чисельним елементом боротьби з кризовими явищами, сприяючи підвищенню рівня соціальної довіри, зростанню солідарності та консолідації суспільства. Виявила нові рейтингові можливості громадських ініціатив, зокрема у сфері підтримки військових та подолання гуманітарних криз, водночас піднявши питання щодо ефективності взаємодії між громадським сектором і державою. Це дослідження пропонує комплексний аналіз впливу війни на розвиток громадянського суспільства, його адаптацію до нових умов, а також оцінює перспективи та виклики, які можуть виникнути у післявоєнний час.

У підсумку, зроблено висновок про те, що війна стала потужним каталізатором структурних змін у громадянському суспільстві України, спричинивши зростання активності громадян та появу нових форм самоорганізації. Також пропонуються подальші напрями розвитку громадянського суспільства після завершення військових дій, включаючи вдосконалення правової бази, зміцнення інституційної сприятливості громадських організацій та посилення співпраці з міжнародними партнерами для відновлення та подальшої розбудови демократичних інститутів в Україні.

Ключові слова: Громадянське суспільство, держава, політичний процес, політичний простір, громадянські ініціативи, права людини, конфлікт, війна в Україні, корупція, волонтерські організації, правозахисна діяльність, взаємодія, модернізація, трансформація, демократичне суспільство, сталий розвиток.

Вступ. В умовах війни громадянські ініціативи часто є єдиним надійним джерелом допомоги та правозахисту для населення, що постраждало від воєнних дій. Однак їхня діяльність стикається з багатьма проблемами, серед яких брак ресурсів, недостатня взаємодія з державними органами, загроза фізичній безпеці активістів та правозахисників. Крім того, війна піднімає нові питання щодо документування воєнних злочинів та порушень прав людини, для чого громадянським організаціям часто не вистачає інструментів. Одним з основних викликів є питання адаптації громадських організацій та ініціатив до нових умов. Громадянське суспільство України змушене функціонувати в умовах постійної загрози, що вимагає швидкого реагування, мобілізації ресурсів та формування нових стратегій взаємодії як усередині країни, так і на міжнародному рівні. Крім того, зростає потреба у підвищенні рівня соціальної згуртованості та координації між винятковими соціальними

групами, що мають різні інтереси та погляди на майбутнє держави. Це ставить питання не лише про ефективність існуючих громадських інститутів, але й про необхідність їхньої модернізації, трансформації та адаптації до викликів війни. Ці виклики вимагають комплексного дослідження ролі та функцій громадянських ініціатив у захисті прав людини під час війни, а також аналізу шляхів подолання наявних проблем.

Проблема також виникає в тому, що в умовах значної війни частина громадянського суспільства стикається з викликами безпеки, що змушує активістів та волонтерів не тільки займатися правозахисною чи гуманітарною діяльністю, але й координувати свої дії з безпековими структурами, що породжують нові етичні та правові дилеми. Постає питання, яким організація громадянського суспільства може ефективно функціонувати в умовах війни, не втрачаючи своєї незалежності, зберігаючи при цьому здатність до забезпечення захисту

прав людини та підтримки демократичних принципів.

Мета та завдання цієї статті полягають у визначенні діяльності громадянських ініціатив в Україні під час війни та їхнього внеску в захист прав людини, а також вивчення ключових викликів і перспектив подальшого розвитку таких ініціатив.

Методи дослідження. Методи дослідження корелюють з метою та завданням дослідження. Відповідно до них були використані методи індукції та дедукції, а також компаративний методи.

Результати дослідження. Актуальність дослідження проблематики трансформації громадянського суспільства в Україні в умовах повномасштабної війни з Російською Федерацією обумовлена сучасними соціально-політичними реаліями, які докорінно змінили функціонування та роль громадських інститутів у житті країни. Початок військових дій у 2014 році, а також ескалація конфлікту у лютому 2022 року не лише стали серйозним викликом для держави, але й кардинально змінили спосіб функціонування громадських організацій, ініціатив та активістів. Сьогодні громадянське суспільство України є однією з ключових ролей у забезпеченні стійкості держави, підтримці соціальної згуртованості, захисту прав громадян та надання допомоги постраждалим від військових.

В умовах повномасштабної війни, що триває на території України, питання захисту прав людини набули особливої гостроти. Збройний конфлікт значно ускладнив дотримання основних прав і свобод, зокрема щодо безпеки, життя, свободи пересування та доступу до правосуддя. У такій ситуації на перший план виходять не лише державні інституції, а й громадянські ініціативи, які відіграють ключову роль у підтримці населення, документуванні порушень прав людини та наданні допомоги постраждалим. Громадянське суспільство, зокрема волонтерські та правозахисні організації, стало одним із провідних рушіїв, що компенсують недоліки державних структур. У воєнний час громадянські ініціативи в Україні проявили неабияку гнучкість і здатність адаптуватися до нових викликів. Їх роль у захисті прав людини стала надзвичайно важливою, оскільки державні механізми правозахисту часто виявляються обмеженими або надто повільними в умовах військового конфлікту. Зважаючи на те, що захист прав людини є основою для побудови демократичного суспільства, дослідження цієї теми має важливе практичне і теоретичне значення.

Забезпечення прав і свобод людини є основним завданням як міжнародного співтовариства, так і міжнародних правозахисних організацій. Права, свободи та інтереси людини виступають головними пріоритетами міжнародної політики, формуючи нову галузь права — міжнародно-правовий захист прав людини. Проблематика прав і свобод

завжди залишалася важливою для цивілізованого суспільства, як у минулі епохи, так і в сучасності. Права людини є культурним феноменом сучасного міжнародного співтовариства, відображаючи систему ціннісних орієнтирів, що формуються в конкретному історичному контексті та залежать від ідеології світового правового порядку. Проблема захисту прав людини від зовнішніх і внутрішніх загроз є невідкладною та ставить перед правовою спільнотою пріоритетні завдання в умовах вирішення глобальних проблем. «Міжнародні стандарти в галузі прав людини — це загальновизнані міжнародно-правові норми, що визначають на глобальному рівні правовий статус особистості, закріплюють перелік основних прав і свобод, обов'язки держав у їх дотриманні, а також допустимі межі їх обмеження» [2, с. 126].

З позиції міжнародного публічного права, міжнародний захист прав людини складається з принципів і норм, що регулюють загальні стандарти поведінки держав у процесі визнання, захисту та контролю за дотриманням прав і свобод індивідів та їх об'єднань, а також сприяють міждержавному співробітництву в цій сфері. Захист прав і свобод людини в умовах війни гарантує кожній людині можливість вибору законних шляхів для відстоювання своїх порушених прав. Забезпечення прав людини є відповідальністю державної влади, яка повинна створити умови для їх реалізації громадянами. Законодавство передбачає право кожного на захист своїх прав будь-якими засобами, що не заборонені законом. Для цього в Україні створено систему органів, покликаних допомагати громадянам у реалізації та захисті їх прав [3].

Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право звертатися до міжнародних органів правового захисту після використання всіх національних засобів. Крім того, Конституція визначає, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрями діяльності держави», і що «державна відповідальність перед людиною за свою діяльність, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3) [2]. Процес становлення громадянського суспільства ґрунтується на низці ключових факторів, серед яких виділяються такі основні: наявність демократичного режиму як обов'язкової передумови для існування і зміцнення громадянських інститутів; високий рівень освіченості та політичної свідомості громадян; система цінностей, ідеалів та пріоритетів, що визначають напрям розвитку суспільства; можливість ознайомлення з успішним досвідом політичної активності для його подальшого впровадження; уміння формувати громадянську позицію та ефективно її захищати; готовність населення брати активну участь у громадському житті, відстоювати свої права й свободи та взаємодіяти з органами влади.

В Україні громадянське суспільство довгий час залишалося малочисельним і слабким, що можна пояснити колоніальним минулим – перебуванням у складі інших державних утворень, зокрема, впливом Російської імперії та Радянського Союзу, які справили особливо деструктивний вплив на розвиток суспільства [5 с. 49]. Український народ, який вирізнявся своєю миролюбністю, користуючись перевагами демократичного режиму, часто обирав владу під впливом пропаганди чи емоцій або ж взагалі відмовлявся від голосування, не вбачаючи в цьому важливості та впливу власного вибору. Також надмірна толерантність до корупції та численних зловживань з боку влади була поширеною серед населення.

Війна в Україні призвела до величезної мобілізації волонтерських організацій і правозахисних ініціатив, які працюють на захист внутрішньо переміщених осіб (ВПО), постраждалих від обстрілів, військовополонених та інших уразливих груп населення. З перших днів війни волонтерські організації стали ключовими гравцями в забезпеченні найнеобхіднішого для цивільних осіб і військових. Наприклад, Центр волонтерства та захисту надає гуманітарну допомогу переселенцям і людям у прифронтових зонах, доставляючи продукти харчування, одяг, медикаменти та інші товари першої необхідності. Ця допомога формується за запитами регіональних адміністрацій, які краще розуміють потреби населення на місцях. Співпраця з міжнародними донорами, такими як Corteva Agriscience, дозволяє забезпечувати тисячі родин продуктовими наборами. Високий рівень самоорганізації українського суспільства під час війни є унікальним феноменом як у контексті реагування громадян на зовнішні загрози, так і з точки зору політичної науки, що аналізує функціонування демократичних суспільств. Історія багатьох європейських країн, де демократичні цінності та інститути розвитку протягом тривалого часу, демонструє демонстрацію прямого зв'язку між підвищенням рівня загрози для суспільства та його згуртованістю. Однак ситуація в Україні є такою: попри військову агресію Росії, українське суспільство демонструє високий рівень соціальної згуртованості серед усіх зон конфліктів, які вивчав британський журналіст та дослідник Тім Джуда протягом трьох років (включно з Вірменією, Афганістаном та Іраком) [1].

Показово, що українські громадські ініціативи надихнули інші країни, як-от Польщу та Литву, які також почали збирати вартість закупівлі «байрактарів» для Збройних сил України. Це показує високий рівень ефективності громадянського сектора в Україні та можливість його інтеграції в міжнародну практику. Український досвід демонструє, що активні громадяни з розвиненою національною свідомістю та високим рівнем патріотизму можуть

ефективно перебирати на себе окремі функції держави, особливо в умовах кризи. Це стосується не тільки військових потреб, але й координації гуманітарної допомоги, забезпечення критично важливих ресурсів та оперативної допомоги.

Важливою частиною роботи багатьох організацій є захист прав людей, які постраждали від війни. ВПО та жертви обстрілів часто стикаються з порушеннями своїх прав, тому волонтери й правозахисні організації допомагають у вирішенні юридичних питань, забезпеченні прав на доступ до медичних послуг і житла. Наприклад, волонтерське об'єднання «Кожен може допомогти» зосереджене на допомозі як військовим, так і переселенцям, забезпечуючи їх одягом, продуктами та правовою підтримкою. Окрім гуманітарної допомоги, важливу роль відіграють волонтери в забезпеченні медичної підтримки та захисті прав постраждалих. Наприклад, фонд Razom for Ukraine спеціалізується на доставці медичних аптечок, обладнання для лікарень та засобів комунікації, таких як рації та дрони для військових. Крім того, фонд активно підтримує місцеві ініціативи в Україні, надаючи гранти громадським організаціям, що працюють у прифронтових зонах, для забезпечення їжею та медикаментами. Такі організації як «Повернись живим» або «Армія SOS» працюють безпосередньо з військовими, забезпечуючи їх обмундируванням, тепловізорами, раціями та іншою технікою. Це допомагає не лише на полі бою, але й захищає права самих військових, забезпечуючи їх кращими умовами для виживання та виконання своїх обов'язків. Крім того, ці організації часто допомагають родинам військовополонених, організовують збори коштів та інформаційну підтримку. Прикладом є діяльність волонтерського руху «Repair Together», учасники якого улітку та восени 2022 року працювали над відновленням пошкоджених окупантами будівель у селі на Чернігівщині. На цій основі ініціативи проведено інші подібні проекти, такі як ГО «Будуємо Україну Разом» (БУР), Національна програма залучення молоді до відновлення України «Віднова». Варто зазначити, що серед волонтерів «Repair Together» є чимало іноземних громадян із таких країн, як Канада, Німеччина, Польща, США, що розвиває міжнародне визнання ідеї українського волонтерства. Про цю ініціативу вже повідомили західні видання, такі як «The New York Times», «Dazed», «Washington Post», BBC. Це підкреслює важливість та потенціал українських волонтерських проектів як платформи для залучення міжнародної спільноти до відновлення України. Хоча наразі говорять про інтернаціоналізацію цієї ініціативи як мобілізаційної платформи для ліквідації великої катастрофи в світі ще зарано, такий зусилля є збільшення кроків у цьому напрямку [6]. Загалом, активність громадянського суспільства в Україні в умовах війни демонструє

високий рівень мобілізації, організованості та професіоналізму, що дозволяє йому брати на себе частину державних функцій і успішно вирішувати надзвичайно складні завдання. Це потенціал українських громадських ініціатив як потужного рушія змінюється не тільки у воєнний, але й у післявоєнний період, що стане чинником у процесі відновлення та розбудови демократичної держави.

У контексті війни організації громадянського суспільства стикаються з численними викликами, які змінюють їхні звичні методи роботи. Однією з головних проблем є фінансова нестабільність. Організаціям важко знайти постійні джерела фінансування для покриття витрат, збори довго залишаються не закритими. Ще однією складністю є емоційне вигорання серед волонтерів. В умовах постійного стресу та високого навантаження багатом стає важко підтримувати той самий рівень мотивації та ефективності, який був на початку їхньої діяльності. Для багатьох організацій це стає серйозною проблемою, оскільки стійкість їхньої роботи залежить від психологічного здоров'я команди.

Відсутність достатньої підтримки з боку місцевої влади також створює труднощі. Хоча деякі організації мають позитивні відносини з владними структурами, інші скаржаться на низький рівень співпраці. Це обмежує можливості організацій у реалізації великих проєктів і масштабних ініціатив, що вимагають координації з урядовими інституціями. Для України важливим є завдання побудови правової держави з належним захистом прав людини, дотриманням Конституції та міжнародних норм. Однак, поточний стан правового забезпечення свідчить про політико-правові проблеми, що загострюють внутрішню ситуацію та погіршують міжнародний імідж держави. Правозахисна складова в державній політиці недостатньо виразна, а неефективність правоохоронної системи обумовлена кадровими та фінансовими недоліками. Недовіра населення до правоохоронних та судових органів досягла критичного рівня, що загрожує стабільності правового порядку в Україні. На думку автора статті, після війни громадянські ініціативи матимуть ключову роль у відбудові правової системи, сприяючи прозорості, захисту прав людей і вдосконаленню законодавства. Громадські організації можуть допомогти контролювати дотримання прав людини та забезпечити участь громадськості у формуванні політик. Потрібно посилити інституційний потенціал правозахисних організацій, розвивати механізми адвокації та фандрейзингу, а також створювати правові платформи для співпраці з владою. Після війни громадянське суспільство буде грати важливу роль у відбудові України, просуванні реформ, захисті прав внутрішньо переміщених осіб та ветеранів, а також у забезпеченні соціальної справедливості та сталого розвитку країни.

Висновки статті підкреслюють унікальну роль українського громадянського суспільства, яке, опинившись у складних умовах повномасштабної війни, проявило свою здатність до швидкої самоорганізації та координації зусиль. Завдяки високому рівню солідарності, відповідальності та активності громадян, громадські ініціативи в Україні перетворилися на потужний інструмент підтримки Збройних Сил України, надання гуманітарної допомоги та відновлення постраждалих територій.

Феномен соціальної мобілізації українців підтверджує багатство прикладів успішної діяльності благодійних фондів та волонтерських організацій. Такі проєкти, як «Повернись живим», «Армія SOS», ініціативи з відновлення зруйнованих населених пунктів та багато інших організацій, демонструють здатність громадянського суспільства до виконання окремих державних функцій. Вони не тільки залучають значні фінансові ресурси, але й забезпечують ефективне їх використання, що сприяє високому рівню довіри з боку суспільства та держави. Важливим аспектом дослідження є вплив війни на перерозподіл ролі між державними органами та громадянськими ініціативами. У критичних умовах значна частина традиційних функцій держави була делегована або взята на себе волонтерами та благодійними організаціями. Це сприяло підвищенню соціальної згуртованості та громадянської відповідальності. Активність громадян стала визначальним чинником, який дозволив зберегти стабільність та організованість суспільства в умовах зовнішньої діяльності. Українське громадянське суспільство, таким чином, стало прикладом для інших держав у контексті реагування на кризові ситуації. Його здатність до мобілізації та реалізації складних проєктів, таких як міжнародний краудфандинг для військових потреб або волонтерська допомога на деокупованих територіях, демонструє значний потенціал до подальшого розвитку та інтеграції в процеси післявоєнної відбудови. Досвід України показує, що ефективно громадянське суспільство є не тільки ознакою демократичної зрілості, але й фундаментом національної стійкості у надзвичайних ситуаціях. Воно служить ключовим механізмом консолідації суспільства, захисту демократичних цінностей та створення передумов для сталого розвитку в умовах війни та післявоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Judah Tim. Ukraine's Volunteers. The New York Review. 2023, 19 January. URL: <https://www.nybooks.com/articles/2023/01/19/ukraines-volunteers-tim-judah/>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4871>
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n48>

4. Використання інструментів місцевої демократії під час дії воєнного стану. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/use-of-local-democracy-tools-under-martial-law>

5. Гордійчук О. Основні детермінанти трансформації української ментальності у 20–90-тих роках ХХ століття. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Філософські науки, 2018. № 10 (383). С. 49–54.

6. Рішення для відбудови: Repair Together хоче організувати інтернаціональний табір для відновлення Чернігівщини. 2023. 11 червня. URL: <https://rubryka.com/2023/06/11/rishennya-dlya-vidbudovy-repair-together-hoche-organizuvatyiinternatsionalnyj-tabir-dlya-vidnovlennya-chernigivshhyny/>

REFERENCES:

1. Judah Tim. Ukraine's Volunteers. *The New York Review*. 2023, 19 January. URL: <https://www.nybooks.com/articles/2023/01/19/ukraines-volunteers-tim-judah/>

2. Konstytutsiya Ukrainy URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4871>

3. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n48>

4. Vykorystannya instrumentiv mistsevoi demokratsii pid chas dyii voennogo stanu. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/use-of-local-democracy-tools-under-martial-law>

5. Gordiychuk O. Osnovni determinanty transformatsii urkainskoi mentalnosti u 20-90 rokah 20 stolittya. *Naukovyi visnyk Shidnoevropeyskogo universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Seriya: filosofsky nauky, 2018. № 10 (383). С. 49–54.

6. Rishennya dlya vidbudovy: Repair Together hoche organizuvatyi internatsionalnyi tabir dlya vidnovlennya Chernigivcshyny 2023. 11 cherv. URL: <https://rubryka.com/2023/06/11/rishennya-dlya-vidbudovy-repair-together-hoche-organizovatyiinternatsionalnyj-tabir-dlya-vidnovlennya-chernigivshhyny/>

Civic initiatives and their role in the protection of human rights during the war in Ukraine

Gorobets Vasyl Vitaliiovich

Postgraduate Student at the Department of Political Sciences and Law of the Specialty 052 Political Science South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0002-5161-7011

The article is devoted to the analysis of the transformation processes of civil society in Ukraine in the conditions of a full-scale war with the Russian Federation, which began in February 2022. The conflict caused not only serious social, political and economic challenges, but also caused significant changes in the structure and functioning of civil society, which are reflected in the intensification of civil activity and the emergence of new forms of self-organization. The article examines how the war affected the development of public initiatives, volunteer movements, and interaction between public organizations and state structures. Thus, the article focuses on the formation of new horizontal ties between other social groups, as well as the creation and maintenance of a network of mutual assistance, which looks like a response to numerous threats and challenges facing the Ukrainian language.

Particular attention is paid to the role of volunteering and public initiatives in strengthening national security and social security, in addition, these new forms of civic activity help not only in providing humanitarian needs, but also in building infrastructure supported by categories of the military, displaced persons and other vulnerable population groups. Changes in the legal field and approaches to regulating the activities of public organizations implemented to adapt to new conditions and improve coordination between sectors are also considered.

The article substantiates that in the conditions of war, the role of civil society as an active subject of social changes is being rethought. The transformation of public institutions is a significant element of the fight against crisis phenomena, contributing to the increase in the level of social trust, the growth of solidarity and the consolidation of society. It revealed new rating opportunities for public initiatives, in particular in the field of military support and overcoming humanitarian crises, while at the same time raising questions about the effectiveness of interaction between the public sector and the state. This study offers a comprehensive analysis of the impact of war on the development of civil society, its adaptation to new conditions, and assesses the prospects and challenges that may arise in the post-war period.

As a result, it was concluded that the war became a powerful catalyst for structural changes in the civil society of Ukraine, causing an increase in the activity of citizens and the emergence of new forms of self-organization. Further directions for the development of civil society after the end of hostilities are also proposed, including the improvement of the legal framework, strengthening the institutional favorability of public organizations and strengthening cooperation with international partners for the restoration and further development of democratic institutions in Ukraine.

Key words: Civil society, state, political process, political space, civil initiatives, human rights, conflict, war in Ukraine, corruption, volunteer organizations, human rights activities, interaction, modernization, transformation, democratic society, sustainable development.

Гусева Наталія Юріївна
Філіпенко Лариса Володимирівна
Герасимович Вадим Анатолійович

Політична комунікація в епоху цифрових технологій: можливості та ризики для демократії

УДК 32:316.77+004.738.5
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.4>

Гусева Наталія Юріївна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології
та політології
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6062-6406

Філіпенко Лариса Володимирівна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
професійної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету
вул. Ярослава Мудрого, 25,
Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-3065-2929

Герасимович Вадим Анатолійович
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри соціальних
комунікацій
Маріупольського державного
університету
вул. Преображенська, 6/4, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-4696-0990

Вступ. Аспект політичної комунікації у добу цифрових технологій становлять інтригуючу та парадоксальну дискусію, в якій взаємодіють аспекти динамічної медіалізації суспільного простору та загрозового антагонізму між модернізованими інструментами комунікації й традиційними демократичними практиками. Цифрові платформи, що обіцяють підвищення інклюзивності й рівності доступу до політичних дебатів, створили своєрідний «протоконституційний простір», в якому демократія більше не гарантується формальними інституційними процедурами, а натомість втрачає свою класичну легітимність на користь суб'єктивної алгоритмічної репрезентації [8, с. 127]. Тому віртуальні майданчики одночасно відкривають безпрецедентні горизонти для політичної мобілізації та знецінюють усталені методи демократичної легітимації.

Демократичний потенціал цифрової комунікації вимагає більшої уваги до феномена «цифрового дискурсу», що часто не лише розширює, а й редукує суспільні дебати до вузького обсягу «інформативних бульбашок», що призводить до ефекту

Феномен політичної комунікації в епоху цифрових технологій характеризується амбівалентністю, що постає в парадоксальному синтезі демократичних можливостей та інституційних ризиків, які виникають через трансформацію інформаційного ландшафту. У цифровому просторі виникає особлива політико-комунікативна архітектура, в якій алгоритмічна обробка даних створює нову форму легітимності, що підриває класичні принципи демократичної репрезентації. Це актуалізує необхідність осмислення оновлених концептуальних підходів до аналізу впливу цифрової комунікації на суспільно-політичний процес.

Метою дослідження є вивчення політичної комунікації, модифікованої цифровізацією, з акцентом на її вплив на демократичні механізми та інститути. Залучені методи аналізу та синтезу дозволяють сформулювати теоретичні засади феномену, виявити кореляції між алгоритмічною медіалізацією інформації та суспільною довірою до демократичних процесів. Порівняльний метод забезпечує зіставлення різноманітних підходів до розгляду алгоритмів як суб'єктів епістемологічного посередництва, що впливають на когнітивну структуру громадської свідомості.

У ході дослідження встановлено, що цифрові платформи, особливо соціальні мережі, мають тенденцію сприяти формуванню «ехокамер» — ідеологічно замкнених груп, які знижують рівень плюралістичності публічного дискурсу, спричиняючи когнітивну фрагментацію. Така когнітивна ізоляція є наслідком алгоритмічної селекції, що репродукує обмежене коло наративів і тим самим перешкоджає інтегративному суспільному діалогу. Виникає ризик перетворення демократії з дискурсивного простору на інструмент для підсилення індивідуалістичних упереджень та соціального роз'єднання. Ще одним значним викликом є підрив політичної нейтральності та прозорості, де алгоритми, орієнтовані на максимізацію залученості користувачів, пріоритизують емоційно заряджений контент, що часто викликає поляризацію. Дослідження також підтверджує, що цифрові платформи створюють нові форми електоральної маніпуляції, де інструменти мікротаргетингу й персоналізованої реклами використовуються для психографічного впливу на електорат, посилюючи контроль політичних суб'єктів над електоральними уподобаннями.

Ключові слова: цифрові технології, політична комунікація, демократія, алгоритми, електоральна маніпуляція, когнітивна фрагментація.

так званої «ехокамери», в якій соціальні мережі формують ідеологічно замкнені групи, посилюючи квазі-поляризацію та радикалізацію, замість того, щоб створювати підґрунтя для плюралістичного діалогу [14, с. 171]. Алгоритми платформи, обробляючи дані користувачів для максимізації залученості, часто несвідомо підривають принципи політичної нейтральності, що може зруйнувати архітектоніку демократичної легітимності.

Ця амбівалентність цифрових технологій особливо помітна в контексті електоральної мобілізації та громадського контролю, де цифрова медіасфера трансформує не тільки методи політичної комунікації, але й саму природу політичної довіри. Тенденція до використання мікротаргетингу та персоналізованої реклами стала інструментом політичної маніпуляції, який дозволяє політичним акторам, використовуючи психографічні профілі виборців, впливати на виборчі процеси [16, с. 11]. Це інтенсифікує ілюзію контролю над електоратом, тоді як сам електорат стає полем для маніпуляцій та прихованих стратегій, що деформує демократичну природу виборчого процесу.

Окрім того, варто підкреслити небезпеку підриву довіри до політичних інститутів через інфільтрацію дезінформації та фейкових новин у суспільний дискурс. Поширення фейкової інформації через соціальні медіа створює епістемологічний хаос, що дезорієнтує громадян, руйнуючи основи когнітивної впевненості. У цьому контексті феномен «постправди» стає новою реальністю політичної комунікації [8, с. 131], де емоційні наративи переважають раціональні доводи, тим самим підриваючи фундаментальний принцип інформованого громадянства як основи демократичної участі.

Відповідно, інтеграція цифрових технологій у політичну комунікацію породжує діалектичну динаміку можливостей та ризиків, яка ставить під сумнів стійкість демократії в епоху диджиталізації. Цифрові платформи створюють унікальну можливість для активізації громадської участі та зростання соціальної ангажованості, однак парадоксально вони ж і загрожують дезінтеграцією демократичних механізмів, перетворюючи демократію на об'єкт, уразливий до технологічної інструменталізації. Така еволюція політичної комунікації формує новий етап суспільної політики, де демократія вимушена адаптуватися до постійних трансформацій у цифровому політичному ландшафті.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз впливу цифрових технологій на політичну комунікацію та її роль у розвитку демократичних процесів. Відповідно виокремлені завдання: проаналізувати можливості цифрових технологій у покращенні політичної комунікації, а також виявити ризики, які вони несуть для демократичних інститутів, зокрема вплив на громадську думку, участь громадян у політичних процесах, прозорість влади та можливості маніпуляції інформацією.

Методи дослідження. У межах дослідження застосовано методи аналізу та синтезу для систематизації наукових підходів до вивчення політичної комунікації в епоху цифрових технологій. Метод порівняльного аналізу допоміг зіставити різні концепції впливу цифрових технологій на демократичні процеси, виявити основні тенденції та протиріччя в сучасних дослідженнях. Крім того, використання методу узагальнення дозволило підсумувати можливості та ризики цифрової політичної комунікації для демократії, формуючи відповідну базу для подальших емпіричних досліджень.

Результати. Інформація та комунікація постійно трансформують соціальне й політичне життя на національному та глобальному рівнях. В сучасних умовах набирає силу новий чинник – цифровізація, що означає інтенсивне заміщення мовних конструкцій та наративів цифровими кодами [2, с. 97]. У результаті світ переходить з інформаційної епохи до цифрової. Водночас дати всебічну характеристику поточних процесів, здійснити ґрунтовний аналіз змін у сфері політики та політичної комунікації,

розробити точний прогноз й визначити спрямованість цих процесів досить складно, оскільки «база даних», створена політичною практикою, є фрагментарною та дискретною, а обсяг наукових знань про феномен цифровізації в його політичному вимірі ще недостатній. До того ж цифровізація часто залишається новомодним терміном, повторення якого мало сприяє аналізу. Проте можна стверджувати, що політична комунікація зазнає якісних змін.

Сформована ситуація потребує осмислення, що зумовлене необхідністю формування теоретичних підходів, які б дозволяли точно діагностувати сучасний стан політичної комунікації, зрозуміти перспективи її розвитку та на цій основі запропонувати адекватні способи реагування на те, що відбувається. Оцінка й розуміння поточної ситуації значно ускладнюються тим, що політична комунікація як реально існуюче відносно самостійне явище ще не досліджена системно, її поняття не розроблене. Слід констатувати нестачу необхідного наукового інструментарію, попри те, що в практиці політичної комунікації вже склалися проблемні кластери, які потребують осмислення й досі не отримали належної уваги дослідників [6, с. 177].

Цифрова епоха трансформувала політичну комунікацію в багатовекторну площину, де аксіологічна неоднорідність стає каталізатором політико-інформаційної ентропії [10, с. 769]. Когнітивне перенасичення інформаційними потоками віртуалізованого простору призвело до розмивання меж між достовірною інформацією та фабрикацією фактів, створюючи ілюзію об'єктивності в умовах гіперреальності. Така конфігурація комунікаційного середовища не тільки еродує традиційні парадигми репрезентативної демократії, але й породжує феномен технократичної гегемонії, де цифрові корпорації здобувають квазілегітимний мандат на контроль над символічною інфраструктурою суспільства.

У межах цього амбівалентного дискурсу цифрові платформи дедалі частіше функціонують як медіатори політичного значення, виступаючи своєрідними агентами епістемологічної фільтрації та водночас нав'язуючи латентні ідеологеми через алгоритмічне моделювання контенту [5, с. 47-48]. Така маніпулятивна поліфункціональність породжує політичну атомізацію суспільства, що призводить до загострення феномену когнітивної ізоляції індивідів, занурених у гомогенні інформаційні матриці. Водночас дихотомія між відкритістю інформаційного простору та сегрегацією контенту ускладнює реалізацію демократичної автентичності, посилюючи фрагментацію суспільної свідомості та релятивізуючи нормативну цілісність публічної сфери.

Попри інгресивний характер цих тенденцій, цифрова політична комунікація водночас сприяє

артикуляції нових форм громадянського залучення, які рефлекторно опонують традиційним механізмам демократичної участі [3, с. 302]. Проте такі практики знаходяться у стані парадоксальної конверсії: у міру того, як вони підсилюють інституціональну перформативність й можливості для колективної дії, паралельно постають ризики наростання індивідуалістичних настроїв та ескалації постдемократичної аномії. Відповідно, політична комунікація в цифрову еру функціонує в параметрах антитетичного синтезу, що детермінує потребу в новій концептуалізації демократії як феномена постструктурного впливу на суспільний порядок.

Приміром, політична комунікація в епоху цифрових технологій у країнах Європейського Союзу є феноменом, що характеризується значною трансформацією завдяки інтенсифікації цифрових платформ та інформаційних потоків [1]. Така трансформація спричиняє не тільки адаптацію традиційних політичних інститутів до цифрових медіа, але й суттєву зміни у процесах публічного дискурсу, механізмах політичної мобілізації, а також у репрезентації влади та громадської думки.

Вивчення політичної комунікації в ЄС з використанням порівняльних міждержавних показників демонструє варіабельність у рівні залучення громадян до онлайн-платформ [1, с. 27]. Наприклад, у Скандинавських країнах, як-от Швеція та Данія, близько 85% дорослого населення активно бере участь у політичних обговореннях в інтернеті, тоді як в країнах Східної Європи, таких як Болгарія та Румунія, цей показник становить лише 40-45% [13]. Варто зазначити, що в останніх державах надається перевага традиційним медіа, а онлайн-дискурс характеризується меншою ступенем плюралізму. Дослідження, проведені Європейським агентством з питань інформаційного суспільства (ENISA), свідчать про інтенсифікацію використання соціальних мереж у політичних цілях серед молоді, яка становить понад 75% у демографічному складі Інтернет-аудиторії в Німеччині та Франції. У Великій Британії та Нідерландах цей показник сягає навіть 80%, що корелює з підвищенням політичної свідомості та формуванням цифрових політичних коаліцій [13]. Такі коаліції стимулюють «цифровий популізм» – явище, де електоральна підтримка вибудовується на динамічних, чітко сегментованих меседжах, що інспіруються у соціальних мережах, таких як Twitter, Facebook та TikTok.

З поширенням цифрових технологій значно збільшилася ймовірність поширення дезінформації, яка стає основним інструментом маніпуляції громадською думкою. У країнах Східної Європи, зокрема в Польщі та Угорщині, понад 60% користувачів інтернету стверджують, що зіштовхувалися з недостовірною інформацією на політичну тематику [13]. Водночас лише 35% користувачів у кра-

їнах Західної Європи, таких як Німеччина та Іспанія, повідомили про подібний досвід [13]. Такий контраст свідчить про суттєві відмінності в цифрових культурах та рівнях інформаційної грамотності серед громадян ЄС.

У дослідженнях Інституту соціальних комунікацій (ISC) наводяться дані, що підтверджують наявність феномену так званої «info-channeling» – структурування медіапотоків, що забезпечує цільове спрямування інформації для маніпуляції громадською думкою в ЄС. Info-channeling здебільшого здійснюється на рівні алгоритмів соціальних мереж, де провідну роль відіграють автоматизовані модераторські системи, що орієнтовані на підвищення залучення користувачів, навіть ціною поширення деструктивного контенту [11].

Відповідно, епоха цифрових технологій сформувала феномен політичного брендингу, коли політичні суб'єкти активно конструюють іміджі, орієнтуючись на сприйняття конкретних сегментів аудиторії. Наприклад, згідно зі статистикою European Public Affairs Academy, політичні діячі у таких країнах, як Італія та Іспанія, активно використовують Instagram та YouTube, що дозволяє їм ефективніше досягати аудиторії молоді [15, с. 74-75]. Така персоналізація політики має істотний вплив на зміцнення емоційної прихильності до політиків, а також на зростання «лідерського культу» у суспільстві, що підкріплюється прямими зверненнями політиків до громадян у форматі відеозвернень та блогів.

Цифрові медіа у країнах ЄС стали каталізатором медіаполяризації, яка часто створює розрив між різними суспільними групами, обмежуючи можливість конструктивного політичного діалогу. Згідно з аналітикою, проведеною Digital Economy and Society Index (DESI), близько 70% європейців отримують політичну інформацію з соціальних мереж [13], що формує так звані «інформаційні бульбашки», де громадяни взаємодіють виключно з односторонніми. У Франції, де вплив Twitter і Facebook найбільш помітний, така поляризація призводить до зростання рівня соціальної конфронтації та фрагментації політичної ідентичності [9, с. 117].

Приміром, Беннетт В., Кнейер М. у межах своєї концепції комунікативного капіталізму ще до формування цифровізації писали про формування цифрової спільноти й нові види експлуатації на макрорівні та практики «кліктивізму» (Clickivism) на мікрорівні [6], зазначаючи при цьому, що великі дані перетворюються на новий ресурс влади, подібний до нафти. Перераховані тенденції низка авторів часто намагаються інтерпретувати через концепцію медіакратії, яка передбачає зрощення політичних та медійних інститутів із наділенням нових медіа важливою роллю посередника у політико-комунікаційній сфері [9, с. 115]. Це зрощення можна пояснити концепцією соціальної влади

алгоритмів, розробленою Д. Біром. Він підкреслює, що, хоча алгоритми й позиціонуються як начебто нейтральна основа сучасних рішень, вони все ж починають відігравати значну роль у процесах соціального впорядкування, фільтрації, пошуку інформації та стають самим механізмом влади [9, с. 117].

Австралійський дослідник С. Маккуаєр у межах своєї концепції геомедіа детально досліджує посилення переплетення міського простору з цифровими технологіями (платформами, екранами другого покоління, машинним зором, оперативними архівами). На його думку, цифрові технології розширюють свою різноманітну палітру в умовах розвитку ідеї «розумного міста», коли розпочинається конструювання нового типу порядку, а сам міський простір оцифровується в дані. С. Маккуаєр звертає увагу на зростання бажання влади й комерційних компаній відстежувати та контролювати переміщення містян через збільшення мобільності й неоднорідності населення [12, с. 257]. Публічна взаємодія громадян стає за своєю природою соціо-технічною й дедалі більше потрапляє в залежність від автоматизованих систем, яким вони надають свої персональні дані.

Популярність набувають дослідницькі напрямки, пов'язані з вивченням технологій Big Data (концепція «революції великих даних»), мікротаргетування та штучного інтелекту [12, с. 306]. Скоріш за все, штучний інтелект, нейронні мережі та пов'язані з ними алгоритми стануть тим технологічним ядром, яке визначатиме вектор цифровізації політики та архітектуру інноваційних форм політичного впливу на громадян у найближчі десятиліття. Окремо варто зазначити напрям, орієнтований на аналіз технологій соціальних ботів (астротурфінг як технологія формування фальшивої думки, пропаганди провладної позиції, створення фальшивих лідерів думок).

Якщо згадані концепції актуалізують й намагаються пояснити сутність нових цифрових маніпуляцій, то низка практично орієнтованих моделей націлені на запобіжні заходи. Нещодавно було розроблено модель для аналізу та протидії деструктивному контенту, яка розглядає його в термінах інформаційної дифузії в соціальних мережах [12, с. 317]. Модель комунікації раннього попередження запропонував у своїй книзі Д. Кін, однак зазначив, що попереджати громадян про ризики політичних авантур та проєктів неможливо без свободи комунікації [12, с. 319]. Низка інших зарубіжних авторів більше цікавиться розробкою нових алгоритмів, здатних ідентифікувати небезпечні фейки, а також пропонувати спеціальні аффорданси – елементи інтерфейсу, що перешкоджають радикалізації дискурсу та підказують громадянам, як вони можуть долучитися до обговорення політичних проблем. Краудсорсингова

модель публічної політики подібна до деліберативної моделі С. Коулмана, передбачаючи як підхід до вдосконалення комунікації активізацію та консолідацію мережевого громадянського суспільства через політичну освіту на цифрових платформах [12, с. 360].

На нашу думку, у сучасній парадигмі суспільної комунікації еволюція цифрових технологій поставила нові виклики перед демократією, відкривши незвіданий простір для трансформації політичних процесів, з одного боку, та надавши численні можливості для маніпуляції суспільною свідомістю – з іншого. Цифрова комунікація відкриває безпрецедентні можливості для участі громадян у політичному дискурсі, децентралізації інформаційних потоків і побудови взаємозв'язку між політичними суб'єктами та їхніми електоральними аудиторіями [1, с. 23]. Разом з тим зростання анонімності та свободи висловлювання у віртуальному середовищі має неоднозначний вплив на якість політичної комунікації, що супроводжується високим рівнем дезінформації, фейків і спотворенням фактологічної основи політичних рішень.

Аксіоматично, цифрова ера знаменує собою новий вектор трансформації громадянського суспільства, в якому активна участь та підзвітність переходять у площину онлайн-комунікативних структур, а роль інформаційних технологій у забезпеченні прозорості політичних процесів важко переоцінити. Водночас цифровий розрив, який посилюється між розвиненими та нерозвиненими регіонами, між різними соціально-економічними групами, сприяє поглибленню інфраструктурних і соціальних нерівностей, що обмежує доступ до рівноправної участі у політичних процесах для значної частини населення (Таблиця 1).

У сфері політичної комунікації цифрові технології сприяли появі та швидкому розвитку нових видів і учасників масових комунікацій, таких як цифрові платформи, пошукові системи, контекстна реклама, чат-боти, новинні агрегатори, голосові помічники. Використання методології сучасної акторно-мережевої теорії до нових форм комунікації дозволяє додавати новий вимір до традиційних схем комунікації типу «один-до-одного», «один-до-багатьох» й «багато-до-багатьох» [4]. Більш того, з'являється можливість теоретизування щодо нових учасників політичних комунікації, які мають повноцінну здатність до взаємодії з людьми, але при цьому людьми не є. Як зазначають М. Екман та А. Відхольм: «гібридна суб'єктність цікава тим, що вона насправді маскує, приховує від громадян реального актора, спрямованого на політико-управлінський процес, через прийоми імітації людської комунікації технологіями, алгоритмами нейронних мереж та штучного інтелекту». Таких учасників сучасної масової комунікації можна

Можливості та ризики цифрових технологій для демократії в контексті політичної комунікації

Аспект	Можливості	Ризики
Залученість громадян	Підвищення рівня залученості громадян завдяки інструментам зворотного зв'язку, що пропонує інтернет та соціальні мережі.	Розповсюдження дезінформації та фейкових новин, що призводить до деградації критичного мислення і поляризації суспільства.
Прозорість політичного процесу	Завдяки цифровим платформам громадяни можуть отримувати доступ до інформації про діяльність урядів, партій, представників, що посилює прозорість і підзвітність.	Перенасиченість інформацією може ускладнити здатність громадян відрізняти факти від вигадок, що виводить на новий рівень маніпулятивні практики.
Рівність доступу до комунікації	Віртуальні платформи створюють умовний «рівний старт» для політичної участі та обміну думками, особливо для маргіналізованих груп.	Цифровий розрив між різними соціальними групами, особливо між сільськими та міськими районами, а також між країнами з різним рівнем цифрового розвитку, призводить до нових форм соціальної нерівності.
Мобілізація суспільства	Соціальні мережі та месенджери спрощують мобілізацію громадян для участі у політичних акціях та протестах, формування громадянської свідомості.	Контроль з боку держав або корпорацій над даними користувачів дозволяє маніпулювати суспільними настроями та перешкоджати реальним соціальним змінам.
Взаємодія з електоратом	Політики можуть легко та швидко спілкуватися з виборцями через цифрові канали, що сприяє кращому розумінню потреб і настроїв суспільства.	Занепад традиційних механізмів електоральної відповідальності, перехід до популяризму і нав'язування короткострокових рішень через «кастомізацію» меседжів та таргетовану рекламу.
Анонімність й свобода слова	Можливість для громадян виражати свою позицію без страху переслідування завдяки анонімності, яку надають деякі цифрові платформи.	Анонімність у соціальних мережах також створює можливості для мови ворожнечі, тролінгу, кібербулінгу, що може негативно впливати на політичні обговорення та атмосферу діалогу в суспільстві.
Швидкість поширення інформації	Завдяки цифровим платформам інформація розповсюджується миттєво, що сприяє оперативному реагуванню на суспільні запити та проблеми.	Водночас швидкість поширення інформації ускладнює процес її верифікації, що веде до лавиноподібного розповсюдження фейків і маніпулятивних матеріалів, які можуть спотворювати політичні рішення і перешкоджати розвитку об'єктивної громадської думки.

Джерело: власна розробка на основі [6; 9;12;15]

назвати «мережевими актантами» [7, с. 301-302]. Мережеві актанти не є традиційними суб'єктами політичної комунікації, але все ж виступають учасниками комунікації, оскільки мають певну автономію та такі внутрішні алгоритми, які дозволяють передавати й отримувати осмислені повідомлення з емоційною складовою, часто повністю імітуючи людське спілкування.

Висновки. У контексті еволюції політичної комунікації в епоху цифрових технологій сучасні теорії медіалізації суспільного простору стикаються з викликами, які провакують трансформацію традиційних демократичних механізмів та впровадження нових елементів, як-то алгоритмічне посередництво та протоконституційні структури. Віртуальні платформи, моделюючи суб'єктивні реалії через алгоритми, створюють парадоксальне підґрунтя для політичної мобілізації, але водночас підривають класичну концепцію інституційної легітимності демократії. Дана діалектика проявляється у вигляді знецінення формальних політичних процесів, які поступово заміщуються дискретними

інформативними бульбашками, що результуються в зростанні ідеологічної ізоляції та когнітивної замкнутості.

Крім того, амбівалентність цифрової комунікації провакує поляризацію суспільного дискурсу, посилюючи феномен «ехокамери», в якій відбувається епістемологічна фільтрація інформації. Алгоритми, що призначені для збільшення залученості користувачів, часто відхиляються від принципу політичної нейтральності, що призводить до ескалації радикальних наративів. Такий механізм каталізує гегемонію технократії, де корпорації набувають влади контролю над символічним ландшафтом громадської свідомості, своєю чергою, знецінює політичну автентичність і сприяє розмиванню традиційних основ демократії.

Трансформація цифрового середовища впливає й на електоральний процес, підсилюючи можливості маніпуляції через мікротаргетинг й психографічні профілі виборців. Така форма маніпулятивної мобілізації призводить до форму-

вання ілюзії участі громадян у політичних процесах, де електорат стає лише об'єктом технологічно зумовленої комунікаційної стратегії. Поширення дезінформації та розвиток постправди підживляють основи когнітивної впевненості, спричиняючи епістемологічний хаос, що знецінює інформоване громадянство як наріжний принцип демократії. Цифрові технології створили нові форми політичної комунікації та учасників, таких як мережеві актанти, що імітують людське спілкування за допомогою алгоритмів та штучного інтелекту. Використання акторно-мережевої теорії дозволяє розширити традиційні моделі комунікації та теоретизувати нові взаємодії в політико-комунікативному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єнін М., Коржов Г. Мережева комунікація: ризики та перспективи (на основі соціологічних опитувань громадської думки в країнах Євросоюзу). *існик Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. Київ. 2021. № 1 (49). С. 22-30.*
2. Ковалевська Т. Особливості політичної комунікації в мережі інтернет. *Регіональні студії. 2023. №34. С. 91-96.*
3. Теремко В. Розвиток політичної системи України в умовах цифровізації. *Літопис Волині. 2023. № 28. С. 300-304.*
4. Чоста К., Шешенко Н. Політичні технології в соціальних мережах та їх вплив на суспільно-політичну свідомість. *Матеріали конференцій МЦНД 13.05. 2022. Хмельницький, Україна. 2022. С. 388-390.*
5. Ярема І. Теоретико-методологічні основи поняття «цифрова комунікація». *Вісник книжкової палати. 2022. № 2. С. 47-52.*
6. Bennett W., Kneuer M. Communication and democratic erosion: The rise of illiberal public spheres. *European Journal of Communication. 2024. № 39.2. P. 177-196.*
7. Ekman M. Widholm A. Parasitic news: Adoption and adaption of journalistic conventions in hybrid political communication. *Journalism. 2024. № 25.2. P. 295-312.*
8. Farkas X., Bene M. Images, politicians, and social media: Patterns and effects of politicians' image-based political communication strategies on social media. *The international journal of press/politics. 2021. № 26.1. P. 119-142.*
9. Guess A., Munger K. Digital literacy and online political behavior. *Political science research and methods. 2023. № 11.1. P. 110-128.*
10. Likarchuk N., Velychko Z., Andriieva O., Lenda R., Vusyk H. Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Políticas. 2023. № 41(76). P. 769-779.*
11. Papakyriakopoulos O., Serrano J., Hegelich S. Political communication on social media: A tale of hyperactive users and bias in recommender systems. *Online Social Networks and Media. 2020. № 15. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468696419300886*

12. Perloff R.M. The dynamics of political communication: Media and politics in a digital age. Routledge, 2021. 524 p.
13. Political communication in EU countries. Statista. 2024. URL: <https://www.statista.com/search/?q=Political+communication+in+EU+countries.&p=1>
14. Postill J. Digital politics and political engagement. *Digital anthropology. Routledge. 2020. P. 165-184.*
15. Sorensen L. Populist disruption and the fourth age of political communication. *European Journal of Communication. 2024. № 39.1. P. 71-85.*
16. Suherlan S. Digital Technology Transformation in Enhancing Public Participation in Democratic Processes. *Technology and Society Perspectives (TACIT). 2023. № 1.1. P. 10-17.*

REFERENCES:

1. Enin, M., & Korzhov, H. (2021). Merezheva komunikatsiia: Ryzky ta perspektyvy (na osnovi sotsiologichnykh opytuvan hromadskoi dumky v krainakh Yevrosoiuzu) [Network communication: Risks and prospects (based on public opinion surveys in EU countries)]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo, 1(49), 22–30* [in Ukrainian].
2. Kovalevska, T. (2023). Osoblyvosti politychnoi komunikatsii v merezhi internet [Features of political communication on the internet]. *Rehionalni studii, (34), 91–96* [in Ukrainian].
3. Teremko, V. (2023). Rozvytok politychnoi systemy Ukrainy v umovakh tsyfrovizatsii [Development of the political system of Ukraine in the context of digitalization]. *Litopys Volyni, (28), 300–304* [in Ukrainian].
4. Chosta, K., & Steshenko, N. (2022). Politychni tekhnolohii v sotsialnykh merezhakh ta yikh vplyv na suspilno-politychnu svidomist [Political technologies in social networks and their impact on socio-political awareness]. *Materialy konferentsii MTsND 13.05.2022, Khmelnytskyi, Ukraina, 388–390* [in Ukrainian].
5. Yarema, I. (2022). Teoretyko-metodolohichni osnovy poniattia "tsyfrova komunikatsiia" [Theoretical and methodological foundations of the concept "digital communication"]. *Visnyk knyzhkovoї palaty, (2), 47–52.* [in Ukrainian].
6. Bennett, W., & Kneuer, M. (2024). Communication and democratic erosion: The rise of illiberal public spheres. *European Journal of Communication, 39(2), 177–196.*
7. Ekman, M., & Widholm, A. (2024). Parasitic news: Adoption and adaption of journalistic conventions in hybrid political communication. *Journalism, 25(2), 295–312.*
8. Farkas, X., & Bene, M. (2021). Images, politicians, and social media: Patterns and effects of politicians' image-based political communication strategies on social media. *The International Journal of Press/Politics, 26(1), 119–142.*
9. Guess, A., & Munger, K. (2023). Digital literacy and online political behavior. *Political Science Research and Methods, 11(1), 110–128.*
10. Likarchuk, N., Velychko, Z., Andriieva, O., Lenda, R., & Vusyk, H. (2023). Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Políticas, 41(76), 769–779.*

11. Papakyriakopoulos, O., Serrano, J., & Hegelich, S. (2020). Political communication on social media: A tale of hyperactive users and bias in recommender systems. *Online Social Networks and Media*, (15). Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468696419300886>

12. Perloff, R. M. (2021). *The dynamics of political communication: Media and politics in a digital age*. Routledge.

13. Political communication in EU countries. Statista. 2024. URL: <https://www.statista.com/search/?q=Political+communication+in+EU+countries.&p=1>

14. Postill, J. (2020). Digital politics and political engagement. In *Digital Anthropology* (pp. 165–184). Routledge.

15. Sorensen, L. (2024). Populist disruption and the fourth age of political communication. *European Journal of Communication*, 39(1), 71–85.

16. Suherlan, S. (2023). Digital technology transformation in enhancing public participation in democratic processes. *Technology and Society Perspectives (TACIT)*, 1(1), 10–17.

Political communication in the digital age: opportunities and risks for democracy

Husieva Nataliia Yuriyivna

PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science
State University of Trade and Economics
Kyoto str., 19, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6062-6406

Filipenko Larysa Volodymyrivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Philosophy and Pedagogy of Work
Kharkiv National Automobile and Highway University
Yaroslav Mudryi str., 25, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3065-2929

Herasymovych Vadym Anatoliiovych

Candidate of Political Sciences, Senior Lecturer at the Social Communications Department
Mariupol State University
Preobrazhenska str., 6/4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-003-4696-0990

The phenomenon of political communication in the digital age is marked by ambivalence, reflected in the paradoxical blend of democratic opportunities and institutional risks arising from the transformation of the information landscape. In digital space, a distinct politico-communicative architecture emerges, where algorithmic data processing fosters a new form of legitimacy that challenges classical principles of democratic representation. This underscores the need for updated conceptual frameworks to analyze the impact of digital communication on socio-political processes.

The research aims to examine political communication modified by digitalization, focusing on its impact on democratic mechanisms and institutions. Analytical and synthetic methods are employed to establish the theoretical foundations of the phenomenon and to identify correlations between algorithmic mediation of information and public trust in democratic processes. A comparative approach enables the juxtaposition of diverse perspectives on algorithms as agents of epistemological mediation that shape the cognitive structure of public consciousness.

The study found that digital platforms, particularly social networks, tend to foster the formation of “echo chambers” – ideologically closed groups that diminish the pluralistic nature of public discourse, leading to cognitive fragmentation. This cognitive isolation is a consequence of algorithmic selection, which reproduces a limited range of narratives, thereby hindering integrative societal dialogue. There is a risk of transforming democracy from a discursive space into a tool that reinforces individual biases and social division. Another significant challenge is the erosion of political neutrality and transparency, where algorithms designed to maximize user engagement prioritize emotionally charged content, often fueling polarization. The study also confirms that digital platforms create new forms of electoral manipulation, where microtargeting tools and personalized advertising are used to exert psychographic influence on the electorate, strengthening political actors’ control over voter preferences.

Key words: digital technology, political communication, democracy, algorithms, electoral manipulation, cognitive fragmentation.

Джеріпа Артем Олександрович

Варіативність взаємодії українських акторів місцевого самоврядування з міжнародними партнерами

УДК 321:352

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.5>

Джеріпа Артем Олександрович
аспірант кафедри політології
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0007-8626-3643

Проблематика взаємодії українських акторів місцевого самоврядування з міжнародними партнерами є актуальною в контексті наявного конфлікту локальної та центральної влади в умовах процесу модернізації та розбудови політичних інститутів в Україні. Загальна актуальність проблематики вписується у тенденції глобалізації та постмодерного «повороту» у сприйнятті територіально-політичних одиниць, в якому відбулася деієрархізація та перенесення фокуса з національних держав на локальний рівень. В українській специфіці такий конфлікт актуалізується в умовах наслідків російської агресії та необхідної через це допомоги від партнерів, реформ та процесу євроінтеграції. До того ж додаються і проблемні аспекти модернізації та розбудови інститутів центральної та місцевої влади й політичної системи загалом. Відповідно, актуалізується взаємодія місцевої влади з міжнародними партнерами: як засіб у конфлікті з центральною владою, а також з урахуванням наявних потреб у функціонуванні локалітетів. Метою статті є встановлення варіантів поведінки акторів місцевої влади у зовнішньополітичній діяльності в умовах конфлікту з центральною владою. Задля цього були обрані міські голови Чернігова, Одеси та Києва й ситуації, які репрезентують їхній конфлікт з центральною владою та взаємодію з міжнародними партнерами. Основними методами для реалізації мети статті є case study та контент-аналіз діяльності акторів центральної та місцевої влади, використано концепти місцевого самоврядування, політичної системи, інститутів, центральної влади, а також залучено базові категорії інституційного та неоінституційного підходів. У результаті дослідження виокремлено деполітизовану (господарську) та політизовану діяльність локальних українських акторів щодо їх взаємодії з міжнародними партнерами. І політизований, і деполітизований варіанти взаємодії можуть використовуватися як з функціональною метою (отримання допомоги), так і бути засобом раціоналізації та легітимації місцевої влади у ситуації конфлікту з центральною. Особливо слід зважити на зовнішньополітичну діяльність міського голови Києва: у цьому випадку політизована діяльність може розглядатися як засіб залучення мера до загальнонаціонального контексту – відповідно взаємодія відбувається з представниками центральної влади країн-партнерів щодо компетенцій, які належать до сфери діяльності української центральної влади.

Ключові слова: місцева влада, центральна влада, міжнародні партнери, конфлікт, ресурс, політичний процес.

Вступ. Конфліктність центральної та місцевої влади є об'єктом міждисциплінарного аналізу. Відповідний процес фіксується в теоріях місцевого самоврядування: «вільна громада» (територіальна громада є корпорацією, що не залежить від держави) [13, с. 17-18]; «господарська» (місцеве самоврядування має недержавне походження й має окрему компетенцію у розв'язанні неполітичних громадських або господарських питань); «громадівська» (відокремлення місцевого самоврядування від держави, наділення її окремими неполітичними інтересами); «державницька» (включення місцевого самоврядування до державної ієрархії, визначення її компетенцій центром) [30, с. 2]; «муніципального дуалізму» (локальний рівень має незалежність від центру у розв'язанні місцевих питань, функціонує як інститути держуправління у реалізації делегованих від центру повноважень) [17, с. 9-10; 27, с. 8]. Ключовою проблемою в теоріях місцевого самоврядування є розподіл повноважень та ресурсів між центром та локальним рівнем.

Використання місцевою владою зовнішньополітичного чинника у розв'язанні внутрішньополі-

тичних проблем у конфлікті з центром можна розглядати як наслідок процесу глобалізації, розвитку міжнародних відносин в умовах постмодерну, коли зникає ієрархія територіально-політичних одиниць та актуалізуються горизонтальні зв'язки між політичними акторами різного рівня.

Слід зацентруватися на «повороті» другої половини ХХ ст.: за ним, роль основного територіально-політичного актора переходила від національної держави до локального рівня. Відповідно перед національною державою постала потреба у децентралізації, що передбачає переформатування владних повноважень та перерозподіл ресурсів між центром та місцевим рівнем. Особливо слід зважити на умови, коли при не до кінця сформованих інститутах модерної національної держави починають впроваджуватися такі постмодерні принципи діяльності місцевого самоврядування. Ця ситуація може продукувати конфліктність між центром та локальним рівнем [18, с. 64-65].

Українська специфіка полягає у конфлікті центральної влади з інститутами місцевої влади, які ще остаточно не формалізовані. Серед інших

чинників: наслідки російської агресії; реформа децентралізації; процес інтеграції до Європейського союзу тощо [3; 20, с. 34; 9, с. 12; 23, с. 456]. В таких умовах актуалізується можливість акторів місцевої влади до раціоналізації та легітимації перебування у владній позиції шляхом взаємодії з міжнародними суб'єктами: міжнародними організаціями; інститутами й акторами конкретних країн. Представники місцевої влади можуть використовувати процес європейської інтеграції та взаємодії України з міжнародними партнерами у ситуації свого конфлікту з центральною владою. Цей процес можна характеризувати таким чином, що актори місцевого самоврядування раціоналізують своє перебування у владній позиції, яка передбачає розподіл ресурсів. Слід зважити і на відсутність розмежування компетенцій між інститутами та гілками влади, концентрацію ресурсів, унаслідок чого центральна влада отримує можливість втручатися у діяльність місцевого самоврядування шляхом звільнення його представників з посад у легальний спосіб [10; 20; 29].

В умовах воєнного стану центральна влада наділяється надзвичайними повноваженнями, а стосовно доцільності відповідних дій центру формується суспільний консенсус, який можна спостерігати у соціологічних дослідженнях. До цього додається і суспільна недовіра до інститутів місцевого самоврядування. Отже, перед локальним рівнем постає необхідність у раціоналізації та легітимації себе завдяки різним інструментам, зокрема, використовуючи міжнародні інституції [10; 20; 29].

Метою статті є виокремлення варіантів поведінки акторів місцевого самоврядування у зовнішньополітичній діяльності в умовах конфлікту з центральною владою. У межах цього поставлені завдання щодо розгляду конкретних кейсів такої поведінки локальних суб'єктів на прикладі Чернігова, Одеси та Києва, їх аналіз та систематизація.

Методи дослідження. Для аналізу практичного аспекту дослідження були застосовані case study та контент-аналіз щодо поведінки акторів місцевого самоврядування та центральної влади. Основними аналітичними векторами у роботі є концепти місцевого самоврядування, політичної системи, інституту, центральної влади. У статті використані базові категорії інституційного та неінституційного підходів: формальні та неформальні інститути, інститути, їх формалізація, розбудова, модернізація тощо.

У контексті спроможності центральної влади стосовно впливу на лідерів місцевого самоврядування показовим є кейс міського голови Чернігова Владислава Атрошенка, який у 2023 році був відсторонений від виконання обов'язків на рік. Слід зауважити, що політик отримав 77,5% голосів на перших місцевих виборах у 2020 році, його партія «Рідний дім» має більшість у міській раді, а сам

посадовець має підтримку з боку міських голів інших обласних центрів. Зокрема, «Рідний дім» є партнером партії «Удар» очільника Києва Віталія Кличка. Це характеризує політика як лідера місцевого самоврядування як для місцевих мешканців, так і в межах місцевої влади в цілому [14].

Національне антикорупційне бюро склало протокол на Атрошенка щодо діяння в умовах реального конфлікту інтересів: за даними інституції, політик дав розпорядження своєму водієві вивезти автомобіль дружини міського голови за кордон (водій мав забезпечувати обслуговування мера винятково у межах виконання політиком посадових обов'язків). Це звинувачення підтримав суд й відсторонив посадовця на рік від виконання обов'язків. Версія, яка була озвучена мером й представлена у ЗМІ, стверджує наступне: дружина політика після початку вторгнення РФ виїхала за кордон на службовому автомобілі міської ради (перебуває у лізингу), улітку Атрошенку відмовили у виїзді за кордон на конференцію з відновлення України, його водій виїхав на машині дружини мера за кордон – і повернувся вже на службовому автомобілі міськради [2; 26; 31].

Сам Атрошенко пов'язує відсторонення з конфліктом з центральною владою, який розпочався з перших місцевих виборів, коли він відмовився від політичної діяльності у межах президентської партії «Слуга народу». Ситуацію він вбачає продовженням публічного конфлікту з тодішнім заступником голови Офісу президента Кирилом Тимошенко, який у якості владного спікера закликав міських голів, яких не випускали за кордон, «зайнятися громадами», а «для тих, для кого сигнал не зрозумілий, знайдуться інші шляхи, як допомогти громадам і містам. Без вас». Слід зауважити, що відсторонення Атрошенка від посади відбулося вже після того, як самого Тимошенка звільнили з ОП. Це може свідчити про те, що позиція неприйнятності поїздок міських голів за кордон під час війни є позицією не конкретного посадовця, а центральної влади загалом. Важливо зважити й на те, що під поїздками за кордон маються на увазі офіційні візити представників місцевого самоврядування на міжнародні заходи [12].

Ситуацію з відстороненням Атрошенка можна характеризувати у наступний спосіб: центральна влада продемонструвала здатність до того, що вона може й здатна до порушення наявного статусу-кво та «знімати» міських голів, чиє перебування на посаді не вбачає доцільним.

Надалі у Чернігові указом президента Володимира Зеленського було створено військову адміністрацію, а виконувачем обов'язків мера став секретар міської ради від «Удару» Олександр Ломако [24].

Вже у серпні 2023 року конфлікт центральної та місцевої влади мав продовження: у контек-

сті відповідальності за безпеку у місті в умовах війни. Російські війська завдали ракетного удару по центру міста, унаслідок цього загинуло семеро людей, 214 отримали поранення. Удар прийшовся по виставці військових безпілотників у міському драматичному театрі. Організаторка заходу волонтерка Марія Берлінська стверджувала, що проведення виставки було узгоджено з представниками військової адміністрації міста [16]. Натомість очільник МВА Дмитро Брижинський стверджував, що до органу не зверталися по дозвіл та не інформували про формат заходу [7]. Ця ситуація, була пов'язана з розподілом відповідальності між місцевою владою та представниками вертикалі центральної влади на місцях, а також стала складовою загального конфлікту локальних акторів Чернігова з центром. Уже в листопаді 2023 до в.о. міського голови Ломако прийшли з обшуками представники СБУ та Державного бюро розслідувань – політик стверджував, що це пов'язано з його критикою МВА та Брижинського безпосередньо. На думку Ломако, саме військова адміністрація та її голова намагаються уникнути відповідальності за серпневу трагедію [4; 28].

Позиція ж правоохоронних органів полягала у тому, що обшуки в Ломако не пов'язані з його дописами у соціальних мережах з критикою військової адміністрації, а натомість процесуальні дії пов'язані із виїздом за кордон: політик, за версією слідства, за оформленим до Німеччини відрядженням відвідав Францію, Нідерланди, Бельгію та Польщу [1; 4; 8; 28].

У відповідь Ломако зацентрував, що його візити до Німеччини та Франції були пов'язані з міжнародною діяльністю як виконувача обов'язки міського голови: місто Аахен у ФРН він відвідав для підписання угоди про партнерство між містами, таку ж угоду він підписав у французькому місті Реймс, там же він узяв участь у днях Чернігова, а також отримав Прапор Честі від Парламентської асамблеї Ради Європи у Страсбурзі [1; 4; 8; 28].

Фактично, політик здійснив функції виконувача обов'язки міського голови у межах горизонтальних зв'язків між містом та містами-побратимами, на рівні локальних територіальних одиниць, а не на національному рівні. Це може бути трактовано як деполітизована діяльність, так і політизована – в умовах конфлікту між локальним рівнем і центральною владою такі зв'язки із закордонними партнерами можуть виступати стримувальним фактором для центральної влади у подальшій динаміці конфлікту. Зв'язок з ПАРЄ можна розуміти як символічну політизовану діяльність. Водночас, сам факт обшуків може трактуватися як реакція на таку міжнародну діяльність локальних акторів як небажану: і на деполітизовану, і на політизовану.

Кейс конфлікту місцевої влади у Чернігові та центральної влади є прикладом динаміки

такого протистояння в умовах відсутності чітко розмежованих інституційних компетенцій між ними, а також є наслідком недостатнього ступеню модернізованості як системи загалом, так і конкретних інститутів. Слід зазначити, що конфлікт носить не персоніфікований характер, оскільки фіксується його продовження при зміні політиків (Атрошенко – Ломако, звільнення Тимошенка тощо). Водночас слід зафіксувати встановлення статусу-кво, який продовжується більше року: при конфліктності Ломако та військової адміністрації, органів державної влади загалом, він продовжує виконувати обов'язки міського голови. Подальшу динаміку можна буде прослідкувати у наступних конфліктних ситуаціях. Щодо взаємодії міської влади Чернігова з міжнародними партнерами, її можна характеризувати як деполітизовану, господарську (по лінії міст-побратимів), так і політизовану – по лінії ПАРЄ. Реакцію представників правоохоронних органів можна трактувати як те, що така діяльність є небажаною. Водночас, ситуація навколо розслідувань міжнародних візитів Ломако ще не закінчена.

Окремо у контексті міжнародних зв'язків локальних акторів в умовах протистояння з центральною владою слід звернутись до кейсу міського голови Одеси Геннадія Труханова. Політик є підозрюваним у справі Національного антикорупційного бюро щодо заводу «Краян»: правоохоронці стверджують, що будівлю придбали у власника за завищеною ціною, а посадовці міськради привласнили 92 млн грн бюджетних коштів. Окрім мера підозри отримали його заступник, голова постійної комісії з питань комунальної власності міськради, директор компанії «Девелопмент Еліт» та оцінювачка будівлі [5; 25].

Суди у цій справі виносили протилежні рішення. Одеський Малиновський районний суд виніс у 2020 році виправдальний вирок щодо підозрюваних: на його думку, умислу та змови щодо купівлі заводу між фігурантами не було. Натомість у 2021 році Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду у Києві скасувала це рішення, а ВАКС почав вести цю справу [5; 25]. У 2023 році суд постановив взяти Труханова під варту з альтернативою застави у 13 млн грн, проте вже наступного дня вся сума була погашена членом місцевої партії міського голови Одеси «Довіряй ділам». Крім цього Труханова пропонував взяти на поруки мер Києва Кличко. Загалом підтримку міськими головами один одного під час судових засідань можна характеризувати як певну тенденцію в формуванні професійної корпорації представників місцевого самоврядування з взаємопідтримкою в ситуаціях конфлікту локального рівня з центральним [5; 25].

До справи «Краяна» додаються й інші розслідування щодо заступників Труханова: зокрема, чинних на момент вчинення правопорушення першого

заступника мера, керівника апарату виконавчого комітету та заступницю міського голови підозрюють у створенні злочинної організації, котра за версією правоохоронців контролювала сферу забудови та розпоряджалася бюджетними коштами у межах злочинних дій [19]. Скерування справи «Краяна» з суду в Одесі до спеціалізованого суду у Києві можна трактувати як недовіру центральної влади до судової влади на місцях, враховуючи неформальні інститути, характерні для української специфіки (показовими є протилежність у рішеннях локального одеського суду та ВАКС), а також можна говорити про загальну тенденцію держави до централізації.

З боку центральної влади фіксується дистанціювання від Труханова у комунікаціях та іміджевій сфері. Так, під час візитів президента Зеленського до Одеси впродовж останніх двох років робочі зустрічі та засідання відбуваються по лінії обласної військової адміністрації та її голови Олега Кіпера без залучення міського голови. При цьому, засідання стосуються не тільки сектору безпеки та оборони (профільних питань ОВА), але й житлового господарства та проходження опалювального сезону. Можна підкреслити наявність нерозмежованості сфер компетенцій між місцевою владою та представниками вертикалі центральної влади на місцях. Також такий підхід можна характеризувати як публічне дистанціювання центральної влади від представника місцевої, враховуючи загальний імідж міського голови Одеси та статус підозрюваного у кримінальній справі [14; 15].

Зазначене дистанціювання може бути порушене у випадку надзвичайної ситуації, що потребує об'єднання зусиль міської влади та ОВА. Так, 29 березня 2024 року Кіпер та Труханов разом брали участь у комунікації щодо наслідків ракетного удару по Одесі, унаслідок якого загинуло шестеро людей, а 30 отримали поранення. Це може свідчити про пріоритизацію державної вертикалі між іміджем та розв'язанням проблем в умовах надзвичайних ситуацій [6].

Загалом, тенденція до дистанціювання державної влади від міської влади Одеси та акцент на комунікації з ОВА може свідчити про загальну тенденцію до централізації в обхід інститутів місцевого самоврядування. Водночас, порівнюючи ситуацію з Черніговом, слід зауважити, що конфлікт між міською владою Одеси та центральною владою відбувається іншими, більш поміркованими методами без порушення наявного статусу-кво.

Такий підхід може свідчити про небажання центральної влади поглиблювати конфлікт та руйнувати сталі управлінські структури місцевої влади в одному з найбільших обласних центрів України. Слід зауважити, що Труханов буває присутнім на офіційних заходах з урядовцями, зокрема, був на зустрічі з міністром закордонних справ Великої

Британії Девідом Камераном, на у якому також брав участь і голова українського МЗС Дмитро Кулеба [41].

У контексті міжнародних контактів міської влади Одеси слід зафіксувати, що мають місце як і деполітизована господарська діяльність, так і політизована. До першої категорії відносяться горизонтальні зв'язки Одеси з містами побратимами, профільними заходами тощо. Характеризуючи цю сферу як деполітизовану, слід зауважити, що в умовах конфлікту між центральною та місцевою владою, остання шукає шляхи до збереження ефективності завдяки міжнародній взаємодії. До цього відносяться проекти з отримання матеріальної допомоги, відновлення та інвестицій. Водночас, ефективність таких дій може бути оцінена винятково у перспективі [38; 39].

До політичної можна віднести взаємодію з «Європейською асоціацією місцевої демократії» – ALDA, представництво якої було відкрито в Одесі у 2023 році. Саме відкриття відбулося у взаємодії з українськими інститутами місцевого самоврядування та країн-членів ЄС задля «підтримки реконструкції та розвитку місцевих громад Одеського району», пояснив Труханов. У межах взаємодії також йдеться про залучення мешканців громад до процесу прийняття рішень, демократичних цінностей та створення механізмів довгострокового співробітництва для спільних проєктів. Останні аспекти якраз і дозволяють казати про політизованість такої взаємодії, проте вона полягає у площині локального рівня й вона не набуває більш серйозного вираження як політизована загальнонаціональна діяльність на міжнародній арені у контексті конфлікту між центральною та місцевою владою, як-от це відбувається у ситуації з такою діяльністю влади Києва [37; 42].

Указом президента в 2021 році зазначено що з офіційними заявами та коментарями щодо зовнішньої політики України та з ініціативами міжнародного характеру з боку держави можуть виступати лише президент, прем'єр-міністр та міністр закордонних справ [21], це безпосередньо стосувалось міжнародної діяльності українських акторів місцевого самоврядування. Репрезентацією політизованої діяльності акторів місцевого самоврядування на міжнародній арені є приклад міського голови Києва Кличка: зокрема, під час візитів до Німеччини восени 2023 року політик зустрічався з міністрами оборони та закордонних справ, президентом країни. У комунікації з боку мера столиці зазначалося, що під час таких заходів обговорювалося загалом надання Україні допомоги, у тому числі й військової, що не належить до сфери компетенції очільника Києва, і прерогатива якої належить до 4-х посад, визначених указом президента. Серед іншого у межах міжнародної діяльності мера Києва є й обговорення передумов для миру, за який

бореться Україна, що також належить до сфери компетенції центральної влади. Слід зазначити, що хоча таку діяльність і можна трактувати як лобізм або адвокацію України на міжнародній арені в умовах повномасштабної агресії РФ, проте, по-перше, така діяльність не унормована в Україні, по-друге, вона здійснюється актором місцевого самоврядування. Також, хоча Кличко і обіймає посаду голови Київської міської державної адміністрації, включеної у загальну вертикаль центральної влади, проте паралельно із нею було створено міську військову адміністрацію столиці, яка, за версією КМДА, перебрала в останньої більшість функціоналу. До цього ж додається і загальна проблема нерозмежованості компетенцій між місцевою та центральною владою, а у випадку Києва – відсутності розмежування між міською владою й КМДА з одного боку – та КМВА з іншого [11; 32; 33; 35].

Така політизована міжнародна діяльність мера Києва є тим, що відрізняє її від діяльності інших лідерів місцевого самоврядування – фактично йдеться про вихід у такий спосіб політика з локального рівня на загальнонаціональний. Водночас мером столиці ведуться і деполітизовані господарські контакти міської влади з партнерами [11; 32; 33; 35].

Одним з маркерів пролонгації конфлікту між центральною владою та місцевою владою Києва та його політизації на міжнародній арені можна назвати інтерв'ю голови столиці німецькому виданні *Der Spiegel* восени 2023 року, у якому політик сказав, що Україна рухається до авторитаризму. Кличко заявив, що в Україні залишився винятково один незалежний інститут – місцеве самоврядування, проте на нього чиниться «*величезний тиск*», й провів паралелі з авторитарним режимом РФ. На думку міського голови, в один момент Україна перестане відрізнятися від Росії, де «*все залежить від примхи однієї людини*». Окрім конкретно питань місцевого самоврядування, політик стверджував, що демократія в Україні знаходиться під «*серйозною загрозою*», проте встановити в країні авторитаризм, на його думку, неможливо через суспільні настрої українців. Акцент на демократії в Україні загалом може свідчити про бажання Кличка бути включеним до загальнонаціонального політичного контексту. Окремо міський голова Києва заявив, що мери відіграли ключову роль в обороні своїх міст у перші місяці російського повномасштабного вторгнення. Водночас, політик стверджував, що в Офісі президента вважають міських голів «*атавізмом*», які становлять перешкоду до централізації системи управління. До того ж Кличко підтвердив, що не має прямого контакту з президентом з початку повномасштабного вторгнення РФ [34; 36]. Публічно з боку центральної влади на таку заяву відреагував лише Міністр оборони Рустем Умеров, який розцінив її

як «*старт політичного сезону*». Це може бути свідченням того, що владна команда обрала стратегію не дискутувати із заявами Кличка, а очільник оборонного відомства у цьому випадку є непрофільним спікером, і його відповідь може не бути частиною продуманої комунікативної стратегії [40].

Слід зауважити, що заява Кличка була зроблена в іноземному медіа та була зорієнтована на аудиторію з країн-партнерів України – як виборців, так і політичних акторів, що залежать від суспільної думки у своїх країнах.

Така заява може бути свідченням того, що мер Києва шукає додаткові способи власної легітимації в умовах конфлікту з центральною владою, задля чого застосовує як зв'язки з посадовцями країн-партнерів, так і їхні медіа, аби сформувати відповідний інформаційний порядок денний для здійснення певного впливу на центральну владу у їхньому протистоянні. До причин, чому Кличко вдається до такого типу політизованої взаємодії, може відноситися його статус як очільника столиці, наявний у нього відповідний ресурс та особистісні зв'язки з закордонними акторами. Слід зважити й на те, що в умовах до кінця модернізованої політичної системи, формалізованих інститутів центральної та місцевої влади з розмежуванням їхніх компетенцій, ситуація з втратою зв'язку між міським головою столиці (одночасно й очільником КМДА) та президентом і його Офісом могло б не відбутися, а отже й конфлікт можна було б розв'язати із залученням внутрішньополітичних засобів комунікації без застосування важелів впливу ззовні.

До цього ж додаються і наслідки повномасштабної агресії РФ, через яку Україна потребує міжнародної підтримки у політичній, фінансовій та військовій сфері, а також додається і процес європейської інтеграції. Своєю чергою це відкриває для місцевих акторів можливості для діяльності на міжнародній арені в умовах конфлікту з центральною владою – і створює необхідність для останньої зважати на таку діяльність й дотримуватися статусу-кво у взаємодії з місцевою владою задля збереження стосунків з партнерами.

Результати. Унаслідок проведеного аналізу кейсів акторів місцевого самоврядування Чернігова, Одеси та Києва було виокремлено два варіанти поведінки локальних суб'єктів у роботі на міжнародній арені: деполітизований (господарський) та політизований. Обидва варіанти можуть нести як функціональний характер, так і бути засобом раціоналізації та легітимації місцевої влади в умовах конфлікту з центральною. Окремим випадком є зовнішньополітична діяльність міського голови Києва, де політизована діяльність може трактуватися як спосіб залучення очільника столиці до загальнонаціонального контексту. З цього слідує відповідний контакт з представниками центральної влади країн-партнерів з питань, які належать

до компетенції української центральної влади. Динаміка визначених варіантів поведінки може спостерігатися у подальшій діяльності локальних акторів трьох міст. Задля виокремлення інших варіантів відповідної поведінки представників місцевого самоврядування коло досліджуваних міст може бути розширене.

Висновки. Міжнародну діяльність українських акторів місцевого самоврядування можна схарактеризувати як такі, що несуть функціональний характер, так і такі, які виконують завдання з раціоналізації та легітимації локальних політиків в умовах конфлікту з центральною владою.

У цьому контексті можна виділити два типи такої міжнародної діяльності: деполітизована господарська горизонтальна взаємодія української місцевої влади з містами побратимами, а також політизовані зв'язки з профільними міжнародними організаціями та політиками державного масштабу з країн-партнерів, зв'язки з закордонними ЗМІ у контексті протистояння з центральною владою.

Деполітизована та політизована взаємодії можуть використовуватися як задля легітимації та раціоналізації місцевої влади задля збереження статусу-кво у конфлікті з центральною (Одеса й Чернігів), так і для виходу на загальнонаціональний рівень актору місцевого самоврядування (Київ).

Такі аспекти діяльності акторів місцевого самоврядування можна схарактеризувати як наслідок глобалізації та постмодерну, за якого колишні ієрархії територіально-політичних одиниць руйнуються – і як наслідок постає можливість до горизонтальної взаємодії локалітетів, а також взаємодії на кшталт очільник столиці – політичне керівництво іншої країни (на відміну від минулої ієрархії, в якій контакт міг бути винятково на рівні центральної влади обох країн, що й обстоюється вищезгаданим указом президента Зеленського).

Окремо слід зауважити, що така взаємодія може свідчити й про втрату комунікації всередині країни між центральною та місцевою владою унаслідок загального рівня модернізованості та формалізованості інститутів та системи влади загалом. Відповідно, місцева влада шукає способи впливу на центральну завдяки міжнародним партнерам, важливість допомоги яких збільшилася через російську агресію проти України. Також місцеве самоврядування та його розвиток залишається важливим аспектом в умовах продовження процесу європейської інтеграції України.

Слід зважити й на наступні чинники: владна структура на місцях, ресурс акторів місцевого самоврядування, їх легітимність, неформальні чинники, готовність до ескалації конфлікту з боку центральної або місцевої влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «ДБРівці прийшли з обшуками за те, що привіз з Європи прапор честі ПАРЕ місту-герою Чернігову». *0462.ua*. 2023. URL: <https://www.0462.ua/news/3681131/dbrivci-prijšli-z-obsukami-za-te-so-priviz-z-evropi-prapor-cesti-pare-mistu-gerou-chnigovu> (дата звернення: 30.04.2024).
2. «Це рішення проти всієї України». *ZAXID.net*. 2023. URL: https://zaxid.net/za_shho_sudyat_mera_chnigova_n1557062 (дата звернення: 30.04.2024).
3. Аналітичний звіт за підсумками опитування «Війна, мир, перемога, майбутнє». *Опора*. 2023. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/analitichnii-zvit-za-pidsumkami-opituvannia-viina-mir-peremoga-maibutnie-24828> (дата звернення: 30.04.2024).
4. У в.о. мера Чернігова проводять обшуки. *Українська правда*. 2023. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/vo-mera-chnihova-lomako-zaiavyvshcho-do-noho-pryishlo-z-obshukamy-dbr> (дата звернення: 30.04.2024).
5. Вийшов із СІЗО: за міського голову Одеси Труханова внесли заставу. *Суспільне*. 2023. URL: <https://suspihne.media/467288-zalisaetsa-u-sizo-datu-rozgladu-skargi-truhanova-viznacat-nastupnogo-tizna/> (дата звернення: 30.04.2024).
6. Внаслідок ракетного удару по Одесі є загиблі та постраждали. Фото. Відео. *Одеська міська рада*. 2024. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/237613> (дата звернення: 30.04.2024).
7. ДБР проводить обшуки у в.о. мера Чернігова щодо незаконного виїзду за кордон. *Еспресо*. 2023. URL: <https://espreso.tv/vo-mera-chnigova-zayavivshcho-dbr-priyshli-do-nogo-z-obshukom> (дата звернення: 30.04.2024).
8. ДБР проводить обшук у квартирі в.о. мера Чернігова (оновлено). *LB.ua*. 2023. URL: https://lb.ua/society/2023/10/26/581270_dbr_provodit_obshuk_kvartiri_vo.html (дата звернення: 30.04.2024).
9. Демчишак Р. *Наукові підходи до розуміння сутності поняття «політичний інститут»*. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 9 – 14.
10. Загальнонаціональне опитування #24 Настрої та економічне становище населення. *Рейтинг*. 2023. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_1000_ua_moods_job_xxiv_092023.pdf (дата звернення: 30.04.2024).
11. Кличко обговорив із главою МЗС Німеччини надання Україні спецтехніки для Держприкордонслужби. *Інтерфакс-Україна*. 2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/934334.html> (дата звернення: 30.04.2024).
12. Мер Чернігова Атрошенко втратив посаду на рік. Як і чому це сталося. *BBC*. 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64455878> (дата звернення: 30.04.2024).
13. *Міське самоврядування в Україні: історія, сучасність, перспективи*. К. : Атіка, 2002. 206 с.
14. На Одещині Володимир Зеленський провів нараду щодо ситуації в регіоні. *Президент України*. 2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/na-odeshini-volodimir-zelenskij-proviv-naradu-shodo-situaciy-86333> (дата звернення: 30.04.2024).

15. На Одещині Президент України зустрівся з командуванням ОСУВ «Одеса», ВМС та ПвК «Південь». *Президент України*. 2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/na-odeshini-prezident-ukrayini-zustrivsyia-z-komanduvanniam-o-87321> (дата звернення: 30.04.2024).

16. Виставка дронів, яка проходила у Чернігові, була погоджена з місцевою владою – організатори. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3750415-vistavka-droniv-aka-prohodila-u-chernigovi-bula-pogodzena-z-miscevou-vladou-organizatori.html> (дата звернення: 30.04.2024).

17. Організаційно-економічні та правові механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади: монографія / кол. авт.; за заг. ред. П. І. Шевчука, І. Р. Залуцького. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009.

18. Привласнення простору: організація взаємодії в складних політичних системах : монографія / Ю. В. Узун. Одеса : Фенікс, 2021. 378 с.

19. Перший заступник і заступниця міського голови Одеси та керівник апарату отримали підозри. *LB.ua*. 2023. https://lb.ua/society/2022/12/09/538607_pershiy_zastupnik_i_zastupnitsya.html (дата звернення: 30.04.2024).

20. Пильгун Н. В., Количева Ю. О. Фактори впливу на соціально-політичну нестабільність в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 64. С. 33-41.

21. Питання координації зовнішньополітичної діяльності держави Указ президента України №671/2021. *Президент України*. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6712021-41005> (дата звернення: 30.04.2024).

22. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За ред. Хоми Н. [В. Денисенко, О. Сорба, Л. Угрин та ін.]. Львів : «Новий Світ 2000», 2014. 779 с.

23. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.

24. Про утворення військової адміністрації Указ президента України №69/2023. *Президент України*. 2023. URL: https://www.president.gov.ua/documents/692023-45769?fbclid=IwAR3R_5Yfef-dg_pEP74gzQ_MvuFHk7rn-VQarNQ-xFF-YuNUdqwXklFhh7k (дата звернення: 30.04.2024).

25. Справа Труханова (Краян). *Національне антикорупційне бюро*. 2023.: <https://rgk-nabu.org/uk/courts/monitoring-sudiv/sprava-trukhanova-krajan> (дата звернення: 30.04.2024).

26. Суд виніс рішення за протоколом НАЗК у справі мера Чернігова: штраф та позбавлення права обіймати державні посади. *НАЗК*. 2023. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/sud-vynis-rishennya-za-protokolom-nazk-u-spravi-mera-chernigova-shtraf-ta-pozbavlennya-prava-obijmaty-derzhavni-posady/?fbclid=IwAR37PNTnChiS2Y-j6M9xTmM5ppdAGZIDvtUNGZxENKSEhd6HnYWfAluqCHw> (дата звернення: 30.04.2024).

27. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень

імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2017. 120 с.

28. У СБУ прокоментували обшуки в.о. мера Чернігова. Говорять, що все в рамках закону. *LIGA.net*. 2023. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/v-sbu-prokommentirovali-obyski-u-io-mera-chernigova-govoryat-cto-vse-v-ramkah-zakona> (дата звернення: 30.04.2024).

29. Фісун А. Демократія, неопатримоніалізм та глобальні трансформації / А. А. Фісун. Харків: Костанта, 2006. 352 с.

30. Хріпливець Д. Є. Теоретичні засади моделей місцевого самоврядування Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронне наукове фахове видання. 2010. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Duur_2010_9_14.pdf (дата звернення: 30.04.2024).

31. Шість головних запитань з приводу рішення суду про відсторонення Атрошенка від посади. *Суспільне*. 2022. URL: <https://susplne.media/chernihiv/334666-sist-golovnih-zapitan-z-privodu-risenna-sudu-pro-vidstonenna-atrosenka-vid-posadi> (дата звернення: 30.04.2024).

32. «Taurus»-Entscheidung in ein bis zwei Wochen?. *Tagesschau*. 2023. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/taurus-debatte-102.html> (дата звернення: 30.04.2024).

33. Berlin schließt Partnerschaft mit Kiew. *Deutsche Welle*. 2023. URL: <https://www.dw.com/de/berlin-schließt-partnerschaft-mit-kiew/a-66816348> (дата звернення: 30.04.2024).

34. Die Ukraine im zweiten Kriegswinter. *Der Spiegel*. 2023. URL: <https://www.spiegel.de/ausland/ukraine-im-kriegswinter-kaempfen-und-leben-a-fa0ee2a7-e267-4d0e-9a1e-84e5af901419> (дата звернення: 30.04.2024).

35. German-Ukrainian Municipal Partnerships Conference. *Engagement Global*. 2023. URL: <https://skew.engagement-global.de/german-ukrainian-municipal-partnerships-conference-2023.html> (дата звернення: 30.04.2024).

36. Klitschko says Ukraine is turning authoritarian as conflict with Zelensky persists. *Kyiv Independent*. 2023. URL: <https://kyivindependent.com/klitschko-says-ukraine-is-turning-authoritarian-as-conflict-with-president-persists/> (дата звернення: 30.04.2024).

37. Opening Local Democracy Agency Odesa. *ALDA*. 2023. URL: <https://www.alda-europe.eu/events/opening-local-democracy-agency-odesa-2/> (дата звернення: 30.04.2024).

38. Solidarität mit der Ukraine und unserer Partnerstadt Odessa. *Stadt Regensburg*. 2023. URL: <https://www.regensburg.de/rathaus/partnerstaedte/odessa/solidaritaet-mit-der-ukraine> (дата звернення: 30.04.2024).

39. Stefano Boeri e Alessandro Giuli visitano Odessa. *The Plan*. 2023. URL: https://www.theplan.it/whats_on/boeri-e-giuli-in-visita-a-odessa (дата звернення: 30.04.2024).

40. Ukrainian defense minister: Civilized world should be 'embarrassed' if this happens. *Fox News*. 2023. URL: <https://www.foxnews.com/video/6342426831112> (дата звернення: 30.04.2024).

41. UK's New Top Diplomat Cameron Visits Ukrainian Port City of Odesa. *Voice of America*. 2023. URL: <https://www.voanews.com/a/david-cameron-visits-ukrainian-port-city-of-odesa/7358082.html> (дата звернення: 30.04.2024).

42. What is ALDA. *ALDA*. 2023. URL: <https://www.alda-europe.eu/about-us/> (дата звернення: 30.04.2024).

REFERENCES:

1. Ponomarenko, D. (2023) DBRivtsi pryshly z obshukamy za te, shcho pryviz z Yevropy prapor chesti PARle mistu-heroiu Chernihovu [SBI were searched for the fact that they brought the flag of honor to PACE from Europe to the hero city of Chernihiv]. *0462.ua*. URL: <https://www.0462.ua/news/3681131/dbrivci-prijsli-z-obshukami-za-te-so-priviz-z-evropi-prapor-cesti-pare-mistu-gerou-chernigovu> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

2. Eismunt, V. (2023) Tse rishennia proty vsiiei Ukrainy [This decision is against the whole Ukraine]. *ZAXID.net*. URL: https://zaxid.net/za_shho_sudyat_mera_chernigova_n1557062 (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

3. Analitichnyi zvit za pidsumkamy opytuvannia «Viina, myr, peremoha, maibutnie» [Analytical report based on the results of the survey «War, peace, victory, future»]. *Opora*. URL: <https://www.oporua.org/viyana/analitichnii-zvit-za-pidsumkami-opituvannia-viina-mir-peremoga-maibutnie-24828> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

4. Mazurenko, A, Romanenko, V. (2023) U v.o. mera Chernihova provodiat obshuky [The acting mayor of Chernihiv is being searched]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2023/10/26/7425772/> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

5. Kushnir, M. (2023) Vyshov iz SIZO: za miskoho holovu Odesy Trukhanova vnesly zastavu [Released from the pre-trial detention center: bail was posted for the mayor of Odesa Trukhanov]. *Suspilne*. URL: <https://suspilne.media/467288-zalisaetsa-u-sizo-datu-rozgladu-skargi-truhanova-viznacat-nastupnogo-tizna> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

6. Vnaslidok raketnoho udaru po Odesi ye zahybli ta postrazhdali. Foto. Video [As a result of the rocket attack on Odesa, there are dead and injured. Photo. Video]. *Odeska miska rada*. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/237613> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

7. DBR provodyt obshuky u v.o. mera Chernihova shchodo nezakonnoho vyizdu za kordon [The SBI conducts searches in the acting mayor of Chernihiv regarding illegal entry abroad]. *Espresso*. URL: <https://espresso.tv/vo-mera-chernigova-zayaviv-shcho-dbr-priyshli-donogo-z-obshukom> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

8. Hamalii, I. (2023) DBR provodyt obshuk u kvartiri v.o. mera Chernihova [The SBI conducts a search in the apartment of acting mayor of Chernigov]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2023/10/26/581270_dbr_provodit_obshuk_kvartiri_vo.html (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

9. Demchyshak R. (2015) Naukovi pidkhody do rozuminnia sutnosti poniattia «politychni instytut» [Sci-

entific approaches to understanding the essence of the concept of «political institution»] / *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*. Vyp. 27. S. 9 – 14. [in Ukrainian].

10. Zahalnonatsionalne opytuvannia #24 Nastroi ta ekonomichne stanovyshe naseleennia [National survey #24 Moods and economic situation of the population]. *Reitynh*. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_1000_ua_moods_job_xxiv_092023.pdf (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

11. Klychko obhovoryv iz hlavoiu MZS Nimechchyny nadannia Ukraini spetstekhniki dlia Derzhprykordon-sluzhby [Klitschko discussed with the German Foreign Minister the provision of special equipment for the State Border Service to Ukraine]. *Interfaks-Ukraina*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/934334.html> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

12. Mer Chernihova Atroshenko vtratyv posadu na rik. Yak i chomu tse stalosia [Mayor of Chernihiv Atroshenko lost his post for a year. How and why it happened]. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64455878> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

13. Miske samovriaduvannia v Ukraini: istoriia, suchasnist, perspektyvy [Urban self-government in Ukraine: history, modernity, prospects]. K. : Atika, 2002. 206 s. [in Ukrainian].

14. Na Odeshchyni Volodymyr Zelenskyi proviv naradu shchodo sytuatsii v rehioni [In Odesa, Volodymyr Zelenskyi held a meeting on the situation in the region]. *Prezydent Ukrainy*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/na-odeshchyni-volodimir-zelenskij-proviv-naradu-shchodo-situaciy-86333> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

15. Na Odeshchyni Prezydent Ukrainy zustrivsia z komanduvanniam OSUV «Odesa», VMS ta Pvk «Pivden» [In Odesa, the President of Ukraine met with the command of the Odesa Air Force Base, the Navy and the Pivden Air Force Base]. *Prezydent Ukrainy*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/na-odeshchyni-prezydent-ukrayini-zustrivsia-z-komanduvanniam-osuv-87321> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

16. Vystavka droniv, yaka prokhodyla u Chernihovi, bula pohodzhena z mistsevoi vladoiu – orhanizatory [The drone exhibition, which took place in Chernihiv, was agreed with the local authorities – the organizers]. *Ukrinform*. 2023. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/organizator-vystavki-dronov-v-chernigove-informatsiya-o-meste-ne-byla-v-otkrytom-dostupe> (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

17. Shevchuk, P, Zalutskiy, I. (2009) Orhanizatsiino-ekonomichni ta pravovi mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku terytorialnoi hromady: monohrafiia [Organizational, economic and legal mechanisms for ensuring the sustainable development of the territorial community: monograph], *Lviv: LRIDU NADU* [in Ukrainian].

18. Uzyn Yu. (2021) Ppyvlasnennia prostory: ophanizatsiia vzaiemodii v skladnykh politychnykh systemakh: monohpafiia [Appropriation of space: the adoption of interaction in complex political systems: monogamy], *Odesa: Feniks*. 378 s [in Ukrainian].

19. Perun, V. (2022) Pershyi zastupnyk i zastupnytsia miskoho holovy Odesy ta kerivnyk aparatu otrymaly

pidozry [The first deputy and deputy mayor of Odesa and the chief of staff received suspicions]. *LB.ua*. https://lb.ua/society/2022/12/09/538607_pershiy_zastupnik_i_zastupnitsya.html (date of access: 30.04.2024) [in Ukrainian].

20. Pylhun N. V., Kolycheva Yu. O. (2014) Faktory vplyvu na sotsialno-politychnu nestabilnist v Ukraini [Factors influencing socio-political instability in Ukraine]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. Vyp. 64. S. 33-41 [in Ukrainian].

21. Pytannia koordynatsii zovnishnopolitychnoi diialnosti derzhavy Ukaz prezydenta Ukrainy #671/2021 [The issue of coordination of foreign policy activities of the state Decree of the President of Ukraine #671/2021]. *Prezydent Ukrainy*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6712021-41005> (date of application: 30.04.2024) [in Ukrainian].

22. Khoma N. M. (2014) Politolohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk dovidnyk dlia studentiv VNZ I-IVrivniv akredytatsii [Political science: an educational encyclopedic dictionary, a guide for students of universities of the 1st and 2nd levels of accreditation], *Lviv : «Novyi Svit 2000»*. 779 s. [in Ukrainian].

23. Blikhar, V. (2018) Politolohiia: navchalno-metodychnyi posibnyk (u skhemakh i tablytsiakh) [Political science: educational and methodological guide (in charts and tables)], *Lviv: PP «Ara»*. 540 s. [in Ukrainian].

24. Pro utvorennia viiskovoi administratsii Ukaz prezydenta Ukrainy #69/2023 [Decree of the President of Ukraine #shya/2023 on the formation of the age administration]. *Prezydent Ukrainy*. URL: https://www.president.gov.ua/documents/692023-45769?fbclid=IwAR3R_5Yfef-dg_pEP74gzQ_MvuFHK7rn-VQarNQ-xFF-YyNUdqwXkIFhh7k (date of application: 30.04.2024) [in Ukrainian].

25. Sprava Trukhanova (Kraian) [The case of Trukhanov (Krayan)]. *Natsionalne antykoruptsiine biuro*. URL: <https://rgk-nabu.org/uk/courts/monitoring-sudiv/sprava-trukhanova-krayan> (date of application: 30.04.2024) [in Ukrainian].

26. Sud vynysh rishennia za protokolom NAZK u spravi mera Chernihova: shtraf ta pozbavlennia prava obiiamaty derzhavni posady [The court issued a decision based on the protocol of the NACP in the case of the mayor of Chernigov: a fine and deprivation of the right to hold public office]. *NAZK*. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/sud-vynis-rishennya-za-protokolom-nazk-u-spravi-mera-chernigova-shtraf-ta-pozbavlennya-prava-obiiamaty-derzhavni-posady/?fbclid=IwAR37PNTnChiS2Y-j6M9xTmM5ppdAGZIDvtUNGZxENKSEhd6HnYWfAlYqCHw> (date of application: 30.04.2024) [in Ukrainian].

27. Kravtsiv, V. (2017) Terytorialnyi rozvytok ta rehionalna polityka v Ukraini: aktualni problemy, ryzyky ta perspektyvy administratyvno-finansovoi detsentralizatsii [Territorial development and regional policy in Ukraine: current problems, risks and prospects of administrative and financial decentralization], *NAN Ukrainy. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy*, 120 s. [in Ukrainian].

28. Hrynychenko, D, Smyrnov, Y. (2023) U SBU pro-komentuvaly obshuky v.o. mera Chernihova. Hovoriat, shcho vse v ramkakh zakonu [The SCU commented on the searches of acting mayor of Chernigov. They say that everything is within the law]. *LIGA.net*. 2023. URL: [https://news.liga.net/ua/politics/news/v-sbu-prokomentirovali-](https://news.liga.net/ua/politics/news/v-sbu-prokomentirovali-obyski-u-io-mera-chernigova-govoryat-cho-vse-v-ramkakh-zakona)

obyski-u-io-mera-chernigova-govoryat-cho-vse-v-ramkakh-zakona (date of application: 30.04.2024) [in Ukrainian].

29. Fisun A. (2006) Demokratsiia, neopatrimonializm ta hlobalni transformatsii [Democracy, neopatrimonialism and global transformations], *Kharkiv: Kostanta*, 352 s. [in Ukrainian].

30. Khriplyvets D. Ye. (2010) Teoretychni zasady modelei mistsevoho samovriaduvannia Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [Theoretical foundations of models of local self-governance Public administration: improvement and development]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Duur_2010_9_14.pdf (date of application: 30.04.2024) [in Ukrainian].

31. Shist holovnykh zapytan z pryvodu rishennia sudu pro vidstoronennia Atroshenka vid posady [Six main questions regarding the court's decision to remove Atroshenko from office]. *Suspilne*. 2022. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/334666-sist-golovnih-zapitan-z-privodurisen-na-sudu-pro-vidstoronenna-atrosenka-vid-posady> (date of application: 30.04.2024) [in Ukrainian].

32. "Taurus"-Entscheidung in ein bis zwei Wochen? ["Taurus" decision in one to two weeks?] *Tagesschau*. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/taurus-debatte-102.html> (date of application: 30.04.2024) [in German].

33. Berlin schließt Partnerschaft mit Kiew [Berlin enters into partnership with Kyiv]. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/de/berlin-schließt-partnerschaft-mit-kiew/a-66816348> (date of application: 30.04.2024) [in German].

34. Die Ukraine im zweiten Kriegswinter [Ukraine in the second winter of war]. *Der Spiegel*. URL: <https://www.spiegel.de/ausland/ukraine-im-kriegswinter-kaempfen-und-leben-a-fa0ee2a7-e267-4d0e-9a1e-84e5af901419> (date of application: 30.04.2024) [in German].

35. German-Ukrainian Municipal Partnerships Conference. *Engagement Global*. URL: <https://skew.engagement-global.de/german-ukrainian-municipal-partnerships-conference-2023.html> (date of application: 30.04.2024) [in English].

36. Klitschko says Ukraine is turning authoritarian as conflict with Zelensky persists. *Kyiv Independent*. URL: <https://kyivindependent.com/klitschko-says-ukraine-is-turning-authoritarian-as-conflict-with-president-persists/> (date of application: 30.04.2024) [in English].

37. Opening Local Democracy Agency Odesa. *ALDA*. URL: <https://www.alda-europe.eu/events/opening-local-democracy-agency-odesa-2/> (date of application: 30.04.2024) [in English].

38. Solidarität mit der Ukraine und unserer Partnerstadt Odessa [Solidarity with Ukraine and our twin city Odessa]. *Stadt Regensburg*. URL: <https://www.regensburg.de/rathaus/partnerstaedte/odessa/solidaritaet-mit-der-ukraine> (date of application: 30.04.2024) [in German].

39. Stefano Boeri e Alessandro Giuli visitano Odessa [Stefano Boeri and Alessandro Giuli visit Odessa]. *The Plan*. URL: https://www.theplan.it/whats_on/boeri-e-giuli-in-visita-a-odessa (date of application: 30.04.2024) [in Italian].

40. Ukrainian defense minister: Civilized world should be embarrassed if this happens. *Fox News*. URL: <https://www.foxnews.com/video/6342426831112> (date of application: 30.04.2024).

41. UK's New Top Diplomat Cameron Visits Ukrainian Port City of Odesa. *Voice of America*. URL: : <https://>

www.voanews.com/a/david-cameron-visits-ukrainian-port-city-of-odesa/7358082.html (date of application: 30.04.2024).

42. What is ALDA. ALDA. URL: <https://www.alda-europe.eu/about-us/> (date of application: 30.04.2024).

Variability of the interaction of Ukrainian local government actors with international partners

Dzheripa Artem Oleksandrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnykov National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0007-8626-3643

The problem of the interaction of Ukrainian actors of local self-government with international partners is relevant in the situation of the existing conflict between local and central authorities in the context of the process of institutions' modernization and construction in Ukraine. The general meaning of the problem fits into the trends of globalization and the postmodern "turn" in the perception of territorial and political units with de-hierarchization and the transfer of focus from national states to the local level. In the Ukrainian specifics, the conflict is actualized in the conditions of the consequences of Russian aggression and the necessary aid from partners, reforms and the process of European integration. In addition, take place problematic aspects of modernization and development of central and local government institutions and the political system in general. Accordingly, the option of interaction of local authorities with international partners is updated, both in conflict with the central authorities and in taking into account the existing needs in the functioning of localities. The purpose of the article is to establish options of the local government actors' behavior in foreign policy activities in the context of their conflict with the central government. Due to this, were selected the mayors of Chernihiv, Odesa and Kyiv and the situations that represent their conflict with the central government and interaction with international partners in this context. The main methods for realizing the purpose of the article are case study and content analysis about the activities of central and local government actors. Also used are the concepts of local self-government, political system, institution, and central government, and the basic categories of institutional and neo-institutional. According to the results of the study, the depoliticized (economic) and politicized activities of local Ukrainian actors were distinguished due to their interaction with international partners. Both the politicized and the depoliticized version of interaction can be used for a functional purpose (receiving assistance) and as an instrument of local authorities' rationalization and legitimization in a situation of conflict with the central one. Separate attention should be given to the Kyiv mayor's foreign policy activities. In this case, politicized activities can be considered as way to involve the mayor in the national context – accordingly, the interaction takes place with representatives of the central government of partner countries due to the competencies that belong to the area of activity of the Ukrainian central government.

Key words: local government, central government, international partners, conflict, resource, political process.

Загурська-Антонюк Вікторія Францівна
Сергєєв Вячеслав Сергійович
Пащенко Віктор Іванович

Демократизація менеджменту національної безпеки: інституційні та комунікаційні засади

УДК 321.323

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.6>

Загурська-Антонюк Вікторія Францівна
доктор наук з державного управління,
доцент,
завідувач кафедри міжнародних
відносин і політичного менеджменту
Державного університету
«Житомирська політехніка»
вул. Чуднівська, 103, Житомир, Україна
ORCID: 0000-0003-3334-4494

Сергєєв Вячеслав Сергійович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних
відносин і політичного менеджменту
Державного університету
«Житомирська політехніка»
вул. Чуднівська, 103, Житомир, Україна
ORCID: 0000-0001-7859-0408

Пащенко Віктор Іванович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
та політичного менеджменту
Державного університету
«Житомирська політехніка»
вул. Чуднівська, 103, Житомир, Україна
ORCID: 0000-0003-4385-0286

Постановка проблеми. В умовах сучасної демократії менеджмент національної безпеки набуває характеру цифрового контролю та залучення широкого кола непрофільних (непритаманних, нетрадиційних) акторів. Необхідність забезпечити представництво, керованість та належний рівень комунікації порушує питання високих стандартів ефективності та застосування креативних підходів. Також менеджмент національної безпеки в умовах сучасних викликів вимагає трансформації структури підвищення динаміки та розбудови експертно-аналітичної структури на нових засадах. Значення політичних завдань національної безпеки змінюється як внаслідок перетворення структури ризиків та загроз, так і у зв'язку з цифровізацією політичної комунікації. В умовах сучасної України здійснюється масштабна трансформація політико-інституційного забезпечення безпекових рішень та безпекової політики в цілому. Вона передбачає залучення громадськості до модернізації процедур за стандартами НАТО, виявлення нових можливостей та перспектив оперативного реагування та забезпечення інтересів держави

Розглядаються контексти забезпечення представництва, керованості та належного рівня комунікації в сфері національної безпеки. Наголошено, що демократизація порушує питання високих стандартів ефективності та застосування креативних підходів в інституалізації безпекової системи. Вивчено значення політичних завдань національної безпеки, які змінюються як внаслідок перетворення структури ризиків та загроз, так і у зв'язку з цифровізацією політичної комунікації. З'ясовано специфіку взаємозв'язок між демократичними інститутами та національною безпекою, потенційні конфлікти між ними та шляхи їх гармонізації демонструються на тлі практик недемократичних режимів. У статті застосовуються фахові методичні засоби сучасних політичних наук. Ретроспективний аналіз визначає значення та вплив ключових моделей безпекового політичного менеджменту. Фахові методи включають системний підхід і метод структурного функціоналізму. Вони спрямовані на визначення важливих напрямків інституційної еволюції політичного прийняття рішень на основних рівнях політичної системи, а також конкретні структурні зв'язки безпекового політичного менеджменту та поведінки провідних суб'єктів національної безпеки. Увага приділяється демократичній інституційній та комунікаційній підсистемам, які забезпечують підзвітність і прозорість управління, дозволяючи громадянам вважати своїх лідерів відповідальними за їхні дії. Встановлено особливості створення потенційних ризиків, коли політичні групи з деструктивними намірами використовують демократичні свободи, аби завдати шкоди державі чи суспільству. Доведено, що демократичні практики та інституції утворюють прозору систему виявлення та зменшення безпекових ризиків. Встановлено, що ефективна національна безпека необхідна для підтримки стабільності та захисту держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Розкрито значення напруги між демократичним врядуванням та пріоритетами національної безпеки яка виникає, коли уряди впроваджують політику, яка обмежує громадянські свободи в ім'я захисту нації. З'ясовано, що сучасні демократії стикаються з дилемою часткової відмови від окремих норм захисту свободи заради безпеки. Доведено, що зміцнення демократичних інститутів сприяє встановленню стану довгострокової національної безпеки.

Ключові слова: політичний менеджмент, демократизація, національна безпека, політична комунікація, публічна влада, громадянське суспільство.

і суспільстві в умовах, що стрімко змінюються. Демократизація політичного менеджменту національної безпеки передбачає висвітлення нових підходів до відносин між інститутами та зростання прозорості безпекових рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні зарубіжні вчені активно досліджують проблеми демократизації безпекової сфери. До прикладу, Т. Ченг вивчає цифрову інноваційну діяльність в рамках забезпечення владного домінування на основі кейсів зростання китайської технічної безпеки [8], Ф. Фукуяма наводить аргументи на захист існування так званої «глибинної держави» [10], Д. Гелбрет розкриває особливості співвідношення демократії сек'юритизації та демократичної безпеки [11], М. Гленнон здійснює переосмислення ролі державної системи національної безпеки в умовах обмеження впливу лібералізму [12]. Однак попри означені здобутки існує потреба звернення до напрямків інституційного та комунікаційного вимірів демократичної модернізації національної безпеки.

Мета статті – розкрити особливості демократизації менеджменту національної безпеки в інсти-

туційному та комунікаційному вимірах. Завданням є з'ясувати інституційну конфігурацію та комунікаційні засоби демократизації менеджменту національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобальної нестабільності спільнота демократичних держав наголошує на індивідуальних свободах, громадянських свободах і верховенстві права. При цьому національна безпека зосереджується на захисті держави та її громадян від зовнішніх і внутрішніх загроз. Збалансування цих двох інколи конкуруючих пріоритетів є складним завданням. Демократичні уряди в усьому світі повинні впровадитися з ним, аби зберегти як громадську безпеку, так і демократичні цінності. Взаємозв'язок між демократичними інститутами та національною безпекою, потенційні конфлікти між ними та шляхи їх гармонізації найбільш наочно демонструються на тлі репресивних практик недемократичних режимів. Зокрема, українські науковці В. Лизанчук та В. Глаголюк доречно схарактеризували агресивно-руйнівний інформаційний наступ проти природних, національно-гуманістичних засад людини комуністичного та фашистського тоталітарних режимів. Він здійснювався найрізноманітнішими методами. «Більшовизм насамперед знищував живих носіїв інформації – національно свідомих, талановитих людей, тих, хто мав власну думку чи позицію. Інформація, якою вони володіли, становила велику небезпеку для московської панівної кліки» [4, с. 257].

Демократизація безпекової системи заснована на конституційних принципах народного суверенітету, політичної рівності та прав особистості. Громадяни, як добре відомо, мають право брати участь в управлінні як безпосередньо, так і через обраних представників. Відтак основні канали демократизації системи національної безпеки включають вільні та чесні вибори, свободу слова, свободу преси, верховенство права та незалежну судову систему. Демократична інституційна та комунікаційна підсистема забезпечують підзвітність і прозорість управління, забезпечуючи відповідальність лідерів перед громадянам за рішення в безпековій сфері. В. Лизанчук та В. Глаголюк вірно акцентують увагу на тому, що інформація ніколи не буває нейтральною, паралельно із нею існує й інтерпретація, яка зображає, творить уявлення про світ, Україну, те чи інше явище, подію, факт. Масова свідомість не здатна сама формувати інтерпретацію всіх подій; вона покладається при цьому на готові здобутки, що їх надають засоби масової інформації [4, с.258].

У демократичній політичній системі особисті та громадянські свободи є центральними цінностями. В рамках широкого та відкритого безпекового дискурсу громадяни мають право висловлювати свою думку, критикувати владу, брати участь

у мирних акціях протесту (див.: [6]). Однак, незважаючи на те, що ці свободи є основними, вони також створюють потенційні ризики, коли окремі деструктивні групи цілеспрямовано використовують демократичні свободи, аби завдати шкоди державі, суспільству та індивідам. В. Лизанчук та В. Глаголюк вірно відносять творення українського національного інформаційного простору як у межах своєї держави, так і за кордоном до найважливіших проблем національної безпеки. «Потрібно посилювати власні інформаційні джерела і послаблювати чи блокувати закордонну агресивну інформаційну експансію. Адже феномен невмирущості нації завжди міститься в інформаційному феномені збереження, незнищенності, розвитку слова у найширшому його значенні для суспільного розвитку», вказують вчені [4, с. 259].

Національна безпека в умовах демократизації опікується захистом суверенітету країни, територіальної цілісності та безпеки її громадян від загроз. Ці загрози можуть бути зовнішніми (такими, як військова агресія, тероризм і кібератаки), або внутрішніми, які включають організовану злочинність, повстання та шпигунство. В інституційному плані система національної безпеки демократичної країни включає підзвітні публічним урядовцям військові, розвідувальні служби, правоохоронні органи та органи реагування на надзвичайні ситуації. Вони утворюють прозору систему виявлення та зменшення ризиків. Український фахівець О. Кравчук законодавчі дії у сфері політичної безпеки спрямовує на створення законодавчої бази, яка б упорядковувала та регламентувала поведінку суб'єктів та об'єктів політичних відносин, а також визначала відповідальність за порушення встановлених норм. Процес створення нормативної бази передбачає розробку нових або коректування існуючих законів, положень, постанов, а також створення дієвої системи контролю за виконанням вказаних документів» [3, с. 117].

Ефективна система національної безпеки в умовах демократії необхідна для підтримки стабільності та захисту держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Однак методи, які використовуються для забезпечення безпеки, наприклад стеження, збір розвідданих і антитерористичні операції, іноді можуть порушувати особисті свободи, що призводить до суперечностей між потребами безпеки та демократичними принципами (див.: [9]). О. Кравчук стосовно стану політичної безпеки справедливо зазначає, що механізм її забезпечення детермінований суб'єктно-об'єктними політичними стосунками, а також нормами, способами, методами сфери безпеки. При цьому важливо розібратися: чому саме політичні стосунки роблять найбільший вплив на забезпечення політичної безпеки, а не які-небудь інші стосунки або, наприклад, сфери суспільного життя?» [3, с.117].

Певна напруга між демократичним врядуванням та пріоритетами національної безпеки виникає, коли уряди впроваджують політику, яка обмежує громадянські свободи в ім'я захисту нації. Наприклад, публічна влада виправдовує масове стеження, обмеження свободи слова та обмеження права на протести як необхідні заходи для запобігання тероризму чи іншим загрозам національній безпеці. О. Кравчук робить слушне визначення механізму забезпечення політичної безпеки як специфічної інституційно оформленої діяльності, насамперед, державних і недержавних політичних акторів, «яка дозволяє за оптимальних умов сформуванню і зберегти безпеку політичної системи, а також одночасно забезпечити мирні умови існування і розвиток країни» [3, с. 117].

У багатьох випадках сучасні демократії стикаються з дилемою «пожертвувати» певним ступенем свободи заради безпеки. Проблема полягає в тому, щоб такі «жертви» були тимчасовими, пропорційними та підлягали нагляді, щоб зберегти баланс між свободою та безпекою. При цьому в Україні під час війни актуалізується питання самообмеження та особистої відповідальності громадян та еліти. Економіст А. Гріненко вірно зауважує, що обрання до Верховної Ради підприємця та складання ним присяги і поставивши підпис про те, що він не має права займатися підприємницькою діяльністю, не означає повного утримання від ведення бізнесу. «Передавши управління майном іншій особі, підприємець знаходячись на «царевій службі», продовжує турбуватися про власне виробництво. Тому чи назвете ви його «тушкою», а чи тим, що залишилося від тушки, тобто «шкурою», він залишається формувати інститут амбівалентності», вказує дослідник [2, с.161].

Заходи посилення системи національної безпеки під час повномасштабного вторгнення росії до України є вкрай необхідними. Проте вони не повинні підірвати демократичні принципи. Навпаки, зміцнення демократичних інститутів сприяє встановленню стану довгострокової національної безпеки. Демократичні країни, як правило, мають нижчий рівень внутрішньої конфліктності, оскільки вони надають канали для мирного виразу опозиційної згоди та незгоди через правові та політичні процеси, а не через насильство. А. Гріненко доречно ідентифікує політичну опозицію як ключову ланку сучасної демократії. Вона повинна виконувати найважливішу роль у розв'язанні дійсних помилок і прорахунків виконавчої влади. Тим самим вона або змушує виконавчу владу виправляти свої помилки і ухвалювати рішення, що відповідають безпеці розвитку суспільства, або вона в подальшому в цивілізований спосіб приходить до влади і змінює політику держави на ефективнішу» [2, с.161].

В рамках розбудови дієвої системи національної безпеки прозорий і підзвітний уряд має більші

шанси завоювати довіру та співпрацю своїх громадян під час кризи. Політичні актори охочіше погоджуються на короткострокові обмеження своїх свобод, якщо вважають, що уряд діє в їхніх інтересах і надзвичайні заходи не стануть постійними. Сильні демократичні інституції, такі як парламентська опозиція, незалежна судова система та вільні засоби масової інформації, відіграють життєво важливу роль у забезпеченні ретельного вивчення політики національної безпеки та запобіганні зловживанням владою. А. Гріненко аргументовано вказує, що для того, щоб виконати таку роль, опозиція повинна сама мати ефективний механізм пошуку і виявлення дійсних причин хвороби суспільства. Опозиція, що не має ефективних механізмів відбору рішень, також є загрозою безпеці країни. Вона здатна лише дестабілізувати ситуацію в боротьбі за владу у країні, а прийшовши до влади, не зможе ухвалити вірних рішень» [2, с. 161].

Крім того, в рамках демократизації системи національної безпеки держави досить часто співпрацюють одна з одною через міжнародні альянси, що має посилити стан безпеки. Наприклад, такі організації, як НАТО, покладаються на спільні демократичні цінності задля зміцнення колективної безпеки проти зовнішніх загроз (зокрема, це видно на прикладі сучасної Польщі [5]). Творення дієвої системи національної безпеки є одним із найважливіших напрямків функціонування демократичної держави. Він передбачає захист суверенітету, територіальної цілісності та добробуту громадян від різноманітних загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх. Елементи системи національної безпеки структуровані на різних інституційних рівнях, кожен з яких має різні ролі та функції. Демократичні (в тому числі такі «непрофільні», як волонтерські об'єднання, експертні спільноти тощо) інституції діють узгоджено, щоб забезпечити захист держави від військової агресії, тероризму, шпигунства, кібератак, стихійних лих та інших ризиків. Демократизація інституційних рівнів системи національної безпеки, охоплює стратегічний, оперативний і тактичний виміри, а також заходи міжнародного співробітництва для досягнення всебічної, (в тому числі економічної) безпеки. Зокрема, українські економісти Л. Тертична, О. Безпалько та Н. Рибак, характеризують стан економічної безпеки в умовах демократії за кількома рівнями. Серед них низький – це фактичне значення окремого показника, функціональної складової, рівня оцінки чи інтегрального показника характеризується наявністю тенденцій зростання рівня небезпеки, фактичних ознак кризи та загрози існуванню підприємства як соціально-економічної системи» [7, с.119].

В рамках сталого демократичного врядування, згідно з досвідом країн ЄС та НАТО, стратегічні інститути встановлюють широкі цілі та публічно узгоджену політику безпеки. Оперативні агентства,

такі як військові та розвідувальні служби, реалізують ці стратегії, а спеціальні підрозділи виконують конкретні місії в різних галузях соціально-економічного розвитку (зокрема й на рівні конкретних підприємств). Українські науковці обґрунтовують достатній рівень економічної безпеки підприємства як фактичне значення, яке перебуває в припустимих межах, «коли рівень безпеки уможливорює функціонування підприємства, хоча рівень безпеки є недостатньо високим, існує можливість реалізації окремих загроз та зростання рівня небезпеки в майбутньому; високий – розраховане фактичне значення вказує на високий рівень безпеки, стійкість та можливість розвитку підприємства як соціально-економічної системи» [7, с.119-120].

Сучасна міжнародна співпраця зміцнює здатність систем національної безпеки протистояти транснаціональним викликам, з якими жодна держава не може впоратися самотійно. Зрештою, успіх розбудови дієвої системи національної безпеки залежить від того, наскільки добре ці інституції координують і діють на своїх відповідних рівнях для забезпечення як безпеки, так і свободи для країни та її громадян. Л. Тертична, О. Безпалько та Н. Рибак основними оціночними показниками політико-правової складової економічної безпеки підприємств називають «питому вагу судових справ у загальній кількості договорів підприємства; питома вага виграних процесів; кількість співробітників підприємства на одного працівника юридичної служби тощо» [7, с. 120].

Згідно з досвідом країн ЄС та НАТО, у політико-правовому плані кейси застосування спільної політики безпеки та оборони ЄС (CSDP) дозволяють європейським країнам співпрацювати в питаннях оборони. Подібним чином регіональні організації, такі як Африканський Союз (АС) або АСЕАН, забезпечують платформи для регіональної співпраці в галузі безпеки, включаючи миротворчі операції, реагування на стихійні лиха та боротьбу з піратством.

Висновки. Таким чином, демократизація менеджменту національної безпеки виступає процесом комплексної трансформації політико-інституційних та політико-комунікаційних відносин у суспільстві на засадах колегіальності прозорості та підзвітності. Інституційна конфігурація демократизації передбачає залучення до розробки безпекових стратегій широкого кола «непрофільних» політичних акторів (громадських організацій, експертних спільнот, волонтерського руху, ветеранських організацій тощо). Як центри підвищення інституційної спроможності можуть виступати зарубіжні консультативні організації. Досвід повномасштабного вторгнення РФ показав, що в умовах загроз національній безпеці скорочується час на обговорення та обрання вірної відповіді на ситуаційні виклики. При цьому демократизація полягає

у просуванні інституційної позиції на більш високий рівень функціональності, ніж це передбачено нормативними умовами.

Також відбувається інституалізація неформальних обговорень, які залучають широке коло стейкхолдерів безпекового рішення. Ними є територіальні громади, організації внутрішньо переміщених осіб, благодійні та волонтерські структури. Це значно збільшує рівень легітиматії безпекового рішення в середовищі громадськості. У комунікаційному плані демократизація менеджменту національної безпеки передбачає адаптацію політичних акторів безпекової політики до нового середовища. Дедалі частіше з'являються кейси конкуренції безпекових рішень, їх апробації та трансляції позасистемних альтернатив.

У цій ситуації інститути публічної влади повинні демонструвати увагу до публічної позиції щодо безпекових питань, формувати стратегії інформування, забезпечувати фокус уваги суспільства на ключових аспектах безпекової політики.

Метою демократизації комунікаційного безпекового середовища влади і суспільства є утворення консенсусу та підтримки національної безпекової політики та її основних складових. Також менеджмент комунікаційної національної безпеки забезпечує генерацію ідей та бажану поведінку в контексті процесів фандрайзингу, ухвалення змісту, закріплення інновацій тощо. Перспективним подальшого розгляду питань даної теми є інституалізація менеджменту структури безпекових політичних рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонов, В. О. (2015) Воєнна політика як важлива складова забезпечення національної безпеки України. Публічне право. № 4. 54 – 61.
2. Грінченко, А. Ю. (2017) Інститути соціально-політичної організації суспільства в умовах формування безпеки національної економіки. Економічний вісник університету. Вип. 35(1). 156 – 162.
3. Кравчук, О. Ю. (2015) Актуальні аспекти політичної безпеки в сучасних українських реаліях. *Молодий вчений*. № 5(4). 115 – 121.
4. Лизанчук В., Глаголюк В. (2014) Політико-ідеологічні та морально-психологічні аспекти інформаційної безпеки України. *Вісник Львівського університету*. Серія : Журналістика. Вип. 39(1). 253 – 270.
5. Нікіпелова Є. М. (2018) Організаційне забезпечення реалізації державної політики у сфері національної безпеки Республіки Польща. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Державне управління. Т. 29(68). № 2. 34 – 40.
6. Соловійова, А. С. (2017) Особливості політичного дискурсу сучасної України в умовах необхідності зміцнення національної безпеки. Гілея: науковий вісник. Вип. 125. 390 – 394.
7. Тертична, Л. І., Безпалько, О. В., Рибак, Н. О. (2018) Політико-правова безпека підприємства: сутність, діагностика її рівня. *Науковий вісник Херсон-*

ського державного університету. Сер. : Економічні науки. Вип. 32. 117 –121.

8. Cheung, T. (2022) *Innovate to Dominate: The Rise of the Chinese Techno-Security State*. New York: Cornell University Press. 246.

9. *Democracy, Conflict and Human Security*. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/chapters/democracy-conflict-and-human-security/democracy-conflict-and-human-security-handbook-policy-summary.pdf>

10. Fukuyama, F. (2023) *In Defense of the Deep State*. *Asia Pacific Journal of Public Administration* 46. no. 1. 24 – 28.

11. Galbreath, D. J. (2012) *Securitizing Democracy and Democratic Security Democracy and Security*. Vol. 8, No. 1. 28 – 42.

12. Glennon, M. (2020) *Who's Checking Whom? in Reimagining the National Security State: Liberalism on the Brink*. ed. Karen Greenberg. New York: Cambridge University Press. 3 –15.

REFERENCES:

1. Antonov, V. O. (2015) *Voienna polityka yak vazhlyva skladova zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy*. *Publichne pravo*. № 4. 54 – 61 [in Ukrainian].

2. Hrinenko, A. Yu. (2017) *Instytuty sotsialno-politychnoi orhanizatsii suspilstva v umovakh formuvannia bezpeky natsionalnoi ekonomiky*. *Ekonomichniy visnyk universytetu*. Vyp. 35(1). 156 –162 [in Ukrainian].

3. Kravchuk, O. Yu. (2015) *Aktualni aspekty politychnoi bezpeky v suchasnykh ukrainskykh realiakh*. *Molodyi vchenyi*. № 5(4). 115 – 121 [in Ukrainian].

4. Lyzanchuk, V., Hlaholiuk, V. (2014) *Polityko-ideolohichni ta moralno-psykholohichni aspekty informatsiinoi bezpeky Ukrainy*. *Visnyk Lvivskoho*

universytetu. Seriiia : *Zhurnalistyka*. Vyp. 39(1). 253 – 270 [in Ukrainian].

5. Nikipielova, Ye. M. (2018) *Orhanizatsiine zabezpechennia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi natsionalnoi bezpeky Respubliky Polshcha*. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho*. Seriiia : *Derzhavne upravlinnia*. T. 29(68). № 2. 34 – 40 [in Ukrainian].

6. Soloviiova A. S. (2017) *Osoblyvosti politychnoho dyskursu suchasnoi Ukrainy v umovakh neobkhdnosti zmitsnennia natsionalnoi bezpeky*. *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 125. 390 – 394 [in Ukrainian].

7. Tertychna L. I., Bezpalko O. V., Rybak N. O. (2018) *Polityko-pravova bezpeka pidpriemstva: sutnist, diahnostyka yii rivnia*. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*. Ser. : *Ekonomichni nauky*. Vyp. 32. 117 –121 [in Ukrainian].

8. Cheung, T. (2022) *Innovate to Dominate: The Rise of the Chinese Techno-Security State*. New York: Cornell University Press. 246 [in English].

9. *Democracy, Conflict and Human Security*. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/chapters/democracy-conflict-and-human-security/democracy-conflict-and-human-security-handbook-policy-summary.pdf> [in English]

10. Fukuyama, F. (2023) *In Defense of the Deep State*. *Asia Pacific Journal of Public Administration* 46. no. 1. 24 – 28 [in English].

11. Galbreath, D. J. (2012) *Securitizing Democracy and Democratic Security Democracy and Security*. Vol. 8, No. 1. 28 – 42 [in English].

12. Glennon, M. (2020) *Whos Checking Whom? in Reimagining the National Security State: Liberalism on the Brink*. ed. Karen Greenberg. New York: Cambridge University Press. 3 –15 [in English].

Democratization of national security management: institutional and communication foundations

Zagurska-Antonyuk Victoria
Franzivna

Doctor of Science in Public Administration,
Associate Professor,
Head of the Department of International
Relations and Political Management
Zhytomyr Polytechnic State University
Chudnivska str., 103, Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3334-4494

Sergeev Vyacheslav Serhiiovych

Doctor of Political Sciences, Associate
Professor,
Professor at the Department
of International Relations and Political
Management
Zhytomyr Polytechnic State University
Chudnivska str., 103, Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7859-0408

Pashchenko Viktor Ivanovych

PhD in Political Science, Associate
Professor,
Associate Professor at the Department
of International Relations and Political
Management
Zhytomyr Polytechnic State University
Chudnivska str., 103, Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4385-0286

The considered contexts of representation, governance and the appropriate level of communication raise the issue of high standards of efficiency and the application of creative approaches. The significance of the political tasks of national security, which are changing both as a result of the transformation of the structure of risks and threats, and in connection with the digitalization of political communication, is studied. Signs of the democratization of the political management of national security have been established, which involve the highlighting of new approaches to relations between institutions and the increase in the transparency of security decisions. The specifics of the relationship between democratic institutions and national security are clarified, potential conflicts between them and ways of their harmonization are demonstrated against the background of the practices of non-democratic regimes. The article uses professional methodical tools of modern political sciences. In particular, the comparative analysis describes the institutional foundations of political decisions in the conditions of democratization of national security. A retrospective analysis identifies the significance and impact of key models of security political management. Professional methods include a systematic approach and the method of structural functionalism. They are aimed at determining the important directions of the institutional evolution of political decision-making at the main levels of the political system, as well as specific structural connections of security political management and the behavior of leading national security actors. Attention is paid to the democratic institutional and communication subsystems that ensure accountability and transparency of governance, allowing citizens to hold their leaders accountable for their actions. The peculiarities of creating potential risks when political groups with destructive intentions use democratic freedoms to harm the state or society have been established. It has been proven that democratic practices and institutions form a transparent system for identifying and reducing security risks. It has been established that effective national security is necessary to maintain stability and protect the state from external and internal threats. The significance of the tension between democratic governance and national security priorities that arises when governments implement policies that limit civil liberties in the name of protecting the nation is revealed. It has been found that modern democracies are faced with the dilemma of partial rejection of certain norms of protection of freedom for the sake of security. It has been proven that the strengthening of democratic institutions contributes to establishing a state of long-term national security.

Key words: political management, democratization, national security, political communication, public power, civil society.

Ігнатів Нікіта Олександрович

Понятійно-категоріальний аналіз дослідження проблеми формування політичного іміджу держави

УДК 327.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.7>

Ігнатів Нікіта Олександрович
аспірант кафедри філософії, соціології
та політології
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, Київ, Україна
ORCID: 0009-0003-0762-1950

У статті проаналізовано поняття «політичний імідж держави», визначено його структурні елементи, розглянуто нові підходи у політичному імідж-менеджменті. Термін «імідж» визначено як складний і багатогранний, що має міжгалузевий характер та різні підходи до визначення в різних наукових галузях. Особливу увагу приділяється політичному іміджу, яке розглядається як специфічна категорія в політології з урахуванням його особливостей, таких як публічність, динамічність та роль у формуванні об'єктивної реальності.

У статті висвітлені два основних механізми формування політичного іміджу держави: штучне та стихійне формування, які доповнюють один одного. Також розглядається важливість визначення структурних елементів політичного іміджу, зокрема репутації та іміджу учасників політичного процесу.

Зроблено висновок про те, що політичний імідж держави є важливим елементом політичної діяльності, який визначається взаємодією політичних лідерів, інститутів та суспільства. Розуміння його сутності та механізмів формування визначає ефективність зовнішньої та внутрішньої політики держави в умовах сучасних реалій інформаційного суспільства.

У статті також проаналізовано взаємозв'язок між політичним іміджем держави та її міжнародною репутацією, підкреслюється важливість імідж-менеджменту для досягнення стратегічних цілей у зовнішній політиці. Розглянуто сучасні тенденції у створенні політичного іміджу за допомогою цифрових платформ і соціальних мереж, а також їх роль у швидкому поширенні інформації та формуванні громадської думки. Зроблено акцент на необхідності адаптації державної комунікаційної стратегії до нових викликів інформаційного суспільства, зокрема в умовах глобалізації та гібридних загроз, що включають інформаційні атаки та маніпуляції.

Додатково досліджено роль культурної дипломатії та «м'якої сили» у формуванні позитивного політичного іміджу держави на міжнародній арені. Підкреслено важливість співпраці державних інституцій з експертними колами, громадянським суспільством і приватним сектором у процесі побудови комплексного іміджу. Зроблено висновок, що ефективний політичний імідж сприяє не лише зміцненню позицій держави у світовій політиці, але й підвищенню довіри з боку власного населення та міжнародних партнерів.

Також розглянуто актуальне питання впливу зростання ролі медіа в інформаційно-комунікаційній сфері на політичну сферу суспільства та необхідність розробки ефективного політичного іміджу держави.

Ключові слова: політичний імідж, репутація держави, бренд-менеджмент, брендінг країни.

Вступ. На сьогоднішній день поточні реалії у сфері інформації та комунікації, а саме збільшення ролі медіа в житті суспільства, їхній особливий вплив на політичну сферу життєдіяльності, актуалізує питання розроблення привабливого політичного іміджу держави як важливого елементу зовнішньополітичної та внутрішньополітичної сфер державної політики. Визначення поняття «політичний імідж держави» як системостворювальної категорії і аналіз його внутрішньої будови, чинників побудови та інших змістовних характеристик є первинними завданнями, які є необхідними для подальшої розробки новітніх методик та підходів щодо політичного імідж-менеджменту. Сучасна вітчизняна політична наука намагається дати відповіді на зазначені питання і знайти власні, нові підходи, які дозволять вдосконалити розуміння ролі політичного іміджу держави в сучасній політиці.

Методи дослідження. У статті використовуються історичний метод дослідження (ретроспективне відображення розуміння поняття імідж

у минулі епохи), метод порівняння та аналізу (співставлення та дослідження різноманітних сучасних підходів до категорії «політичний імідж держави») та метод синтезу, за допомогою якого було визначено поточний стан розуміння досліджуваної категорії.

Метою статті є дослідження поняття та аналіз сутності такої понятійної категорії як «політичний імідж держави».

Імідж як науковий термін є складним та багатогранним і на сьогоднішній день фактично відсутня єдина для всіх галузей знань і наук дефініція, яка зможе передати повно і точно визначення даного поняття. На нашу думку, імідж виступає міжгалузевим поняттям, яке, з огляду на конкретну наукову сферу, виступає елементом понятійного апарату окремої науки. В різних науках – економіці, соціології, політології, психології, філософії, культурології існують власні підходи щодо визначення поняття «іміджу», його сутності, ролі та методологічної основи його застосування в практичній площині.

В вітчизняній науці поняття «імідж» було введено в 90-х роках ХХ ст., як один з елементів запозичення та осучаснення гуманітарної науки на основі досвіду провідних наукових методів та практик США та країн Європи, однак з часом трансформувалося у більш ширше, ніж в західних країнах, поняття [4, с. 336].

Поняття «імідж» походить від англійського слова «image», що означає «образ». Імідж виступає цілеспрямовано сформованим образом (незалежно від предмету), що за своїм призначенням виступає як рушійна сила, здатна справити цілеспрямований психологічний вплив на когось з чітко визначеною метою.

Термін «імідж» був введений в науку відносно недавно, хоча зміст та об'єм даного поняття був відомий людству ще з стародавніх часів. Так, аналізуючи історичні тексти часів античності, ми можемо побачити, що та чи інша особа або держава, має «славу», «дурну» або «добру», що прямо вказує на відношення автора і, відповідно, соціальної групи (його сучасників), яку він представляє до окремих суб'єктів.

В період Нового Часу особливе місце, щодо дослідження ролі та практичного значення формування позитивного образу політика належить роботам Ніколо Макіавеллі, яким уперше було сформульовано думку про можливість маніпуляцій громадською думкою за допомогою спеціально сконструйованих образів. Він розділив у теорії і з'єднав на практиці «репутацію реальну» та «репутацію необхідну», ним було задано напрям формування сучасної категорійної структури іміджу публічної особи [8, с. 477-478].

Як вже зазначалось, імідж є багатогранним явищем, який виступає предметом дослідження різних наук, відповідно розглядається з різних ракурсів з окремими рисами.

У соціальній психології використовується кілька термінів, що за своєю суттю підпадають під зазначену вище дефініцію поняття «імідж». Дані терміни описують образи однієї людини або групи по відношенню до іншої людини або групи та часто суперечать одна одній. Уолтер Ліппман об'єднав усі ці терміни, найважливішими з яких є стереотип, упередження та образ, у загальний термін «стереотипні системи», і визначив їх як упорядкований, послідовний, але не остаточний світогляд (не до кінця сформований) або образ об'єктивної реальності, до якого людина пристосувалася [14, с. 154].

Соціологічна наука вивчає імідж окремих соціальних груп та соціальних інститутів. Під час дослідженні іміджу на перший план виходять соціокультурні чинники його формування та функціонування. В якості об'єктів досліджень виділяються: імідж соціальної групи, творчої інтелігенції, верств населення, регіону, міста, тощо [2, с. 29]. Феномен іміджу часто розглядається в рамках соціо-

логії управління, де важливим засобом впливу на соціальну поведінку виступає імідж організації. В якості тотожних понять до категорії «імідж», соціологія висуває такі поняття, як образ, соціальний портрет, престиж.

Філософія розглядає поняття іміджу крізь призму моральних орієнтирів. Імідж виступає універсальною категорією і розглядається як культурний феномен, за допомогою якого відбувається постійна репрезентація особистості або групи, і представляє собою явище, що формує кінцеве уявлення (філософський трактат) [3, с. 188].

На сьогоднішній день чи не найпоширенішими сферами застосування понятійної категорії іміджу в практичній площині, стали сфери економічні та політичні. Формування іміджу організації, окремої особи чи товару стало надзвичайно затребуваною діяльністю як на ринках товарів та послуг, так і в політиці. Компанії та організації свідомо прагнуть створити позитивний імідж. В економічній сфері важливе значення має промисловий маркетинг, що насамперед зацікавлений у створенні позитивного образу продукції (іміджу продукту), у той час не менш важливим виступає роздрібний маркетинг, що насамперед зацікавлений у створенні позитивного іміджу товарного асортименту роздрібною компанією чи групи (іміджу компанії, іміджу магазину). Отже, імідж як економічна категорія розглядається як центральний елемент реклами та маркетингу.

Імідж з точки зору політології виступає відображенням в уяві суб'єктів політичного процесу суб'єктивного ставлення до конкретної особи, інституту явища чи процесу в політичній площині.

Важливо звернути увагу на те, що в політології існує специфічна для даної науки понятійна категорія як «політичний імідж». Політичний імідж розглядається як особливий вид іміджу, що має сукупність ознак, які притаманні як іміджу взагалі, так і ті, що відносять його до політичної сфери життєдіяльності суспільства і держави [7, с. 317]. Найважливішими ознаками, що роблять політичний імідж особливою категорією політичної науки, на нашу думку, виступає насамперед публічність, динамічність, особливий суб'єктний склад формування та реалізації імідж-менеджменту, його роль у формуванні об'єктивної реальності.

На нашу думку, для розуміння сутності політичного іміджу варто зупинитись на питанні його формування, оскільки в науково-професійній спільноті існує дискурс щодо природи виникнення політичного іміджу, а також щодо визначення суб'єктів і чинників його формування.

На думку деяких вчених, політичний імідж виступає виключно як цілеспрямована діяльність фахівців щодо формування бажаних образів і уявлень у масовій свідомості або у конкретних суб'єктів політичного процесу. Інші науковці вказують, що

формування політичного іміджу може відбуватися незалежно від волі суб'єктів політичного процесу, а іноді в супереч їм [1, с. 35]. В даному контексті варто звернути увагу на диференціацію політичного іміджу за такою ознакою як фактор емоційного забарвлення сприйняття, що викликає політичний імідж, а саме на «позитивний політичний імідж», «негативний політичний імідж» та «нейтральний політичний імідж». Політичні лідери, партії, держави і суспільні інститути, що конкурують, виступають такими самими суб'єктами формування політичного іміджу один одного як і власне ці самі особи. З огляду на це ми можемо стверджувати про важливість не скільки процесу формування іміджу, а власне його результату, а також реальним можливостям іміджмейкерів протидіяти цілеспрямованому впливу конкурентів та об'єктивних факторів і чинників. До об'єктивних факторів і чинників слід відносити різноманітні сприятливі і несприятливі умови, які зазвичай або не залежать від волі суб'єкта формування іміджу, або відбуваються всупереч його волі.

Окреслені вище ознаки політичного іміджу – різноманітність суб'єктів і чинників формування, створює підґрунтя для різноманітних підходів щодо визначення природи політичного іміджу. Існує думка, що політичний імідж взагалі не пов'язується з реальними характеристиками суб'єкта, якому він належить, отже являє собою штучно створений образ [6, с. 46]. Другий підхід визначає імідж як своєрідне відображення реальних характеристик і сутності об'єкта. На нашу думку, третій підхід, що окреслює політичний імідж як поєднання реальних та штучних образів та характеристик, які у своєму поєднанні створюють складну та багатогранну іміджеву систему.

В практичній площині розробка, формування, реалізація та підтримання політичного іміджу є одним з основних елементів політичної діяльності особи. З вказаного вище вбачається, що політичний імідж, незалежно від того позитивний він або негативний, являє собою цілеспрямований обман, ціллю якого є своєрідне маскування і замовчування тих характеристик і інформації, які своїм існуванням підривають репутацію особи і унеможливають її політичну діяльність. Варто також звернути увагу, що важливим елементом політичного іміджу виступають також містифікації, вигадані події, особливо ті, наявність яких неможливо перевірити у відкритих джерелах. Зазначене вище дійсно зазвичай має місце в політичній біографії окремих осіб, що безпосередньо приймають участь у політичній діяльності різних країн світу, аналогічний політичний імідж щодо себе намагаються створити собі різноманітні політичні партії (не тільки популістського спрямування), різноманітні державні установи і організації. Так, наприклад, окремі спецслужби країн світу намагаються

підтримувати бездоганну репутацію і відповідний імідж, овіяний таємничістю, і який може доволі сильно впливати на безпосередню діяльність цих органів, при цьому минулі провали старанно замовчуються, їхня сутність змінюється (була стратегічна поразка, а стала героїчна спеціальна операція) тощо. Аналогічно, з метою психологічного і політичного впливу свою діяльність із «очорніння» іміджу проводять політичні опоненти зазначених вище акторів політичної арени, створення неправдивої або викривленої інформації з наступним вкидом в інформаційне поле, своєрідний агресивний маркетинг, який є важливим елементом політичної боротьби, як внутрішньодержавної так і як елемент зовнішньої політики країн світу.

Політичний імідж дозволяє виробити бажану модель поведінки з боку інших учасників політичного процесу по відношенню до носія іміджу. На сьогоднішній день в умовах цифровізації суспільства, під час формування політичного іміджу зазвичай спостерігається втягування третіх осіб (найчастіше народних мас і окремих громадян) у політичне суперництво і дуже часто стає більш емоційною та неконтрольованою діяльністю, що призводить небажаних наслідків. Так, наприклад перекидання уваги спостерігачів на менш значущі події або звинувачення третіх осіб у власних помилках і проблемах призводять до вкрай негативних наслідків і результатів і замість того, щоб сформулювати позитивний політичний імідж, ці дії призводять до зворотного ефекту.

В науці існує дискусія щодо співвідношення таких понять «імідж», «репутація», «образ», та «бренд», тому ми вважаємо необхідним співставити дані поняття і проаналізувати їх в контексті політичної науки. Деякі вчені вказують, що політична репутація на відміну від власне політичного іміджу, має раціональний конструкт, а не емоційний, оскільки репутація формується виключно на фактах [10, с. 249]. Політична репутація перебуває в взаємній залежності з поточним політичним іміджем і іноді розглядається або як його складова, або як центральний чинник його формування. Репутація являє собою більш раціональну складову, оскільки будується на реальних характеристиках і факторах.

В країнах Європи та США дедалі частіше отожнюють категорії «політичний імідж» та «політична репутація», хоча на наш погляд це різні поняття [15, с. 2]. Так, існує підхід, згідно якого репутація – це ефект передачі цільового іміджу. Наведемо приклад: існує певний державний орган, який має позитивний політичний імідж, він має високі показники діяльності, працівники органу показують високу продуктивність, а керівництво виконує покладені перед ними обов'язки ефективно, однак трапляється ситуація, при якій один з керівників структурного підрозділу організації

притягується до кримінальної відповідальності за отримання неправомірної винагороди, в результаті чого репутація державного органу підривається, однак власне імідж організації залишається (в залежності від масштабів політичного скандалу) або незмінним або існує тенденція на погіршення іміджу. Варто зазначити, що систематичні політичні скандали (репутаційні втрати) у своїй сукупності в кінцевому випадку дуже сильно б'ють по іміджу організації.

В цілому підсумовуючи вище сказане, зазначимо, що політичний імідж це сукупність цілеспрямованих елементів (образів, уявлень, тощо), завданням якого є виклик бажаних емоцій у реципієнта (споживача іміджу), у свою чергу політична репутація – це результат безпосередньої політичної діяльності, який ґрунтується виключно на фактах і викривленні якого на користь покращення або погіршення є доволі складною діяльністю, оскільки тут ми можемо працювати виключно з подачею і тлумаченням реальних фактів.

«Бренд» як категорія в політиці виступає як важлива частина політичного іміджу, незалежно від об'єкту (держава, регіон, місто, організація), окрім, зазвичай, живих істот [11, с. 12]. Наприклад бренд держави – враження, яке вона справляє, що включає набір емоційних, матеріальних, та символічних елементів, що створюють асоціацію саме з цією країною. Бренд держави дозволяє відрізнити, наприклад Іспанію від Італії, або Франції тощо.

Щодо розмежування понять «імідж» та «образ» також існують певні дискусії у науковому середовищі. Англійська наукова спільнота не розрізняє окремо поняття «іміджу» та «образу», оскільки власне «образ» є перекладом слова «імідж» українською і відповідно в рамках англійської мови відсутній окремий термін, який за значенням буде повністю тотожним українському слову «образ», окрім як слова «імідж» [9, с. 31].

На думку вітчизняних вчених імідж завжди співставляється з міжнародним сприйняттям, тоді як образ являє собою абстрактне поняття, яке зазвичай ширше за імідж, репутацію чи бренд [5, с. 67-68]. Політичний імідж може бути як штучно створений так і заснований на реальній основі, або мати змішану природу, у свою чергу образ являє собою більш філософську, а не політологічну категорію, означає сприйняття об'єкту, процесу, тощо на підсвідомому рівні і зазвичай є статичною категорією на відміну від іміджу.

Отже, дослідивши різні погляди, можемо констатувати що політична репутація прямо стосується політичного іміджу, особливо зовнішнього політичного іміджу, включає в себе політичну, військову, економічну складові. Бренд у свою чергу є поняттям, пов'язаним з економічною сферою, і обидві ці категорії прямо впливають на полі-

тичний імідж і являють собою або його частину (у випадку бренду та репутації суб'єктів імідж-менеджменту) або взаємозалежні один з одним категорії (у випадку співставлення рівнозначних за рівнем понять – репутація держави (організації) та іміджу держави (організації)). Ми вважаємо, що розглядати політичний імідж, ігноруючи політичну репутацію не можливо, оскільки остання виступає реальним результатом формування іміджу.

Таким чином, беручи до уваги проаналізовані вище аспекти дослідження, можемо більш детально розглянути термін «політичний імідж держави». На цій основі визначаємо, що політичний імідж держави являє собою сукупність цілеспрямованих образів, уявлень та інших елементів, що за своїм призначенням повинні справляти відповідний вплив на учасників політичних процесів. Імідж повинен справити бажаний ефект на спостерігача, зазвичай з метою реклами – популяризації.

Науковці виділяють внутрішній імідж держави та зовнішній імідж держави, що диференціюється за суб'єктивним та територіальним критеріями, а також за безпосереднім інструментарієм і методологією формування.

В сучасну епоху розвитку медіа та одним з центральних аспектів загальної оцінки і сприйняття держави стає враження, яке вона справляє на міжнародній арені тобто її зовнішній політичний імідж (образ) [13, с. 32]. Через нього вона також сприймається громадянами інших держав і власними громадянами і виступає одним з елементів формування внутрішнього іміджу держави. Незалежно від бажань політичної еліти, так і їх політичних технологів, політичний імідж, на сьогоднішній день, є вагомим чинником оцінки будь-яких політичних явищ та процесів.

В вітчизняній політичній науці склалися чотири підходи щодо визначення поняття «політичний імідж», кожен з яких, також можливо застосувати щодо категорії «політичний імідж держави». По-перше, це онтологічний підхід, згідно якого політичний імідж держави являє собою «образ» держави, що існує в масовій свідомості. По-друге – антропологічний підхід, у межах якого політичний імідж взагалі визначається як набір різноманітних якостей, що асоціюються з рисами конкретної людини і відповідно, якщо ми кажемо про політичний імідж держави, акцентуємо увагу на якостях і рисах людей, що безпосередньо його формують. Існує також інший підхід – ціннісний, відповідно до якого імідж визначається як цілеспрямований обман, завданням якого є маніпуляція суспільною думкою задля формування бажаної поведінки у реципієнтів політичного іміджу держави. Нарешті, етичний підхід, основою якого є уявлення про те, що політичний імідж є ціннісною категорією, важливим чинником формування якого виступає мораль [12, с. 19].

В сучасній українській політичній науці виділяють дві основні механізми формування та поширення політичного іміджу держави:

1) імідж, який штучно формується і впроваджується у масову свідомість (за допомогою медіа, політичних компаній, тощо), що формується в максимально короткі терміни і є динамічним. Прикладами даного формування політичного іміджу держави виступає, насамперед, діяльність зі створення нових державних інституцій або впровадження важливих змін у політичній сфері, що супроводжується бурхливою рекламною компанією.

2) імідж, який виникає, зазвичай, стихійно, процес формування якого триває довгий час, його особливістю є створення асоціації з традиційними образами, а також відносна статичність. Зазначений механізм формування політичного іміджу держави характерний для релігійної та культурної сфер, а також щодо державної політики у сфері молоді та сім'ї.

Варто зазначити, що обидві механізми формування політичного іміджу держави реалізуються паралельно один з одним і не суперечать один одному.

Щодо визначення структурних елементів політичного іміджу держави, необхідним є, в-першу чергу, зазначити власне імідж та репутацію учасників політичного процесу держави (політичних лідерів, еліт, державних інститутів та державних органів, суспільства, тощо). Відповідним чином, саме зазначені суб'єкти є відповідальними за формування політичного іміджу сучасної держави, а політичний імідж держави загалом є поєднанням уявлень щодо конкретних політичних акторів з боку політикуму та суспільства інших країн.

Важливою складовою політичного іміджу держави є рівень розвитку суспільства, його ціннісні орієнтири та ступінь залученості соціуму у політичну діяльність країни, а також те, як окрема конкретна нація своїми діями здійснює свої природні права, тобто одним з найважливіших структурних елементів політичного іміджу є імідж суспільства. Окрім суб'єктів формування політичного іміджу держави, важливими структурними елементами іміджу держави виступають, також такі елементи, як атрибути держави (державні символи, територія і її відповідні характеристики, населення), об'єктивні фактори (природні та ті, що впливають з людської діяльності), історична роль держави, а також, на нашу думку, найважливіше – поточна політична і економічна діяльність держави.

Висновки. Політичним іміджом держави виступає той образ держави, що формується на основі уявлень, які являють собою результат сприйняття діяльності медіа та інших механізмів політичної комунікації. Політичний імідж держави є динамічною та складною категорією, яке має відповід-

ний суб'єктний склад, структурні елементи, різноманітні фактори впливу на них та особливий інструментарій іміджмейкінгу. Дослідження і аналіз структурних елементів політичного іміджу держави дозволяє нам визначити чинники впливають на його формування та зміни.

Важливим питанням, яке потребує окремого визначення залишається співвідношення понять «політичний імідж держави» та «політична репутація держави». Формальна схожість цих понять і пряма взаємозалежність в практичній площині кожної категорії актуалізує подальші дослідження в цьому напрямку. На нашу думку, подальші дослідження і практична реалізація щодо впровадження іміджевої політики в сфері політики і державного управління, стане одним з найважливіших завдань в умовах євроінтеграції, що дозволить мінімізувати ризики в умовах прямої чи гібридної агресії з боку інших держав, а також дозволить запобігти репутаційним втратам через можливі помилки та прорахунок з боку окремих суб'єктів політичного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акаймова А. Політичний імідж та основні його характеристики / Політичний менеджмент. 2009. № 5. С. 29-35. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_6
2. Атаманська К. І. Теоретичні аспекти поняття іміджу в наукових дослідженнях. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2012. Вип. 37 (2). С. 28–32.
3. Гриценко І. М. Психолого-філософський аналіз іміджу як соціокультурного феномену. Правничий вісник Університету «КРОК». 2018, 33. С. 185–193.
4. Дахній З. В. Імідж та політична репутація держави: сутність та співвідношення понять / Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 110. С. 336-339. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_110_86
5. Данилов В. Особливості формування політичного іміджу держави / Політичний менеджмент. 2009. № 2. С. 67-72. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_2_9
6. Кривошеїн В. Політичний імідж в аксеологічній структурі політичної ментальності українського народу. Національна ідея у формуванні громадянського суспільства та правової держави в Україні. Київ, 1999. С. 44–49.
7. Мадрига Т. Б. Імідж політичного лідера: теоретичні і практичні аспекти / Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 109. С. 316-321. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_109_83
8. Мак'явеллі, Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепаді; Худож.-ілюстратор І. І. Яхін; Худож.- оформлювачі Б. П. Бублик, В. А. Мурликін. Харків: Фоліо, 2007. 511 с. (Б-ка світ. літ.).
9. Савон К. В. Специфіка формування іміджу України в контексті процесу діджиталізації: дис. доктора філософії з політології. Одеса. 2023. 205 с.
10. Савон К. В. Категорії бренд, імідж, образ та репутація держави: порівняльна характеристика.

Міжнародна науково-практична конференція «Правове життя сучасної України»-15 травня 2020 року, м. Одеса. С. 248- 251.

11. Штельмашенко А. Д. Формування бренду держави як складова сучасної політики. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ. 2015. 192 с. URL:http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/235/dis_Shtelmashenko%20A.D..pdf

12. Фролов П. Методичні засоби вивчення іміджу політичних лідерів. *Наукові студії з політичної психології*. К., 1995. С. 86-92.

13. Balatoni, Monika. The impact of the Parliament on country branding and national identity. *Belvedere Meridionale*. 2021. Vol. 33. No. 4. pp. 30–52.

14. Lippman, Walter. *Public Opinion*. New York, London: The Free Press. A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York; Colier Macmillan Publishers, London, 1949. 268 p.

15. Poblete Cazenave, Rubén. Reputation Shocks and Strategic Respsnes in Electoral Campaigns. *Tinbergen Institute Discussion Paper*. 2021. No. TI 2021-049/V, Tinbergen Institute, Amsterdam and Rotterdam. 44 p.

REFERENCES:

1. Akajomova A. (2009). Politychny`j imidzh ta osnovni jogo karakterystyky [Political image and its main characteristics]. *Politychnyj menedzhment*. No. 5. 29-35. [In Ukrainian] *Rezhym`m* dostup: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_6

2. Atamanska K. I. (2012). Teoretychni aspekty ponyattya imidzhu v naukovyx doslidzhennyax [Theoretical aspects of the concept of image in scientific research]. *Problemy suchasnoyi pedagogichnoyi osvity. Pedagogika i psy`xologiya*. Vol. 37 (2). 28–32. [In Ukrainian]

3. Grycenko, I. M. (2018). Psyxologo-filosofsky`j analiz imidzhu yak sociokulturnogo fenomenu [Psychological and philosophical analysis of the image as a sociocultural phenomenon]. *Pravnychyj visnyk Universytetu «KROK»*. (33), 185–193. [In Ukrainian]

4. Daxnij Z. V. (2016). Imidzh ta politychna reputaciya derzhavy: sutnist ta spivvidnoshennya ponyat` [Image and political reputation of the state: the essence and correlation of concepts] *Gileya: naukovy`j visny`k*. Vol. 110. 336-339. [In Ukrainian] *Rezhym`m* dostup: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_110_86

5. Danylov V. (2009). Osobly`vosti formuvannya politychnogo imidzhu derzhavy [Peculiarities of the for-

mation of the political image of the state] *Politychnyj menedzhment*. No. 2. 67-72. [In Ukrainian] *Rezhym`m* dostup: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_2_9

6. Kryvosheyin V. V. (1999). Politychnyj imidzh v akseologichnij strukturi politychnoyi mentalnosti ukrayinskogo narodu. *Nacionalna ideya u formuvanni gromadyanskogo suspilstva ta pravovoyi derzhavy v Ukrayini (mater. konf.)*. K. AT „Reklama”. 44–49. [In Ukrainian]

7. Madryga T. B. (2016). Imidzh politychnogo lidera: teoretychni i praktychni aspekty [The image of a political leader: theoretical and practical aspects]. *Gileya: naukovy`j visnyk*. Vol. 109. 316-321. [In Ukrainian] *Rezhym`m* dostup: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_109_83

8. Makyavelli, Nikkolo (2007). *Florentijski Hroniky; Derzhavec / Per. z it. A. Perepadi; Hudozh.-ilyustrator I. I. Yahin; Hudozh.- oformlyuvachi B. P. Bublyk, V. A. Murlykin*. Harkiv: Folio. 511. (B-ka svit. lit.). [In Ukrainian]

9. Savon K.V. (2023). Specyfika formuvannja imidju Ukrayiny v konteksti procesu didjitalizaciji: dys. doktora filosofiji z politolohiji. Odesa. 205 s. [In Ukrainian]

10. Savon K.V. (2020). Katehoriji brend, imidj, obraz ta reputacija derjav: porivnjal'na karakterystyka. *Mizhnarodna nauково-praktychna konferencija «Pravove jyttja suchasnoji Ukrayiny»*. Odesa. 248- 251. [In Ukrainian]

11. Shtelmashenko A.D. (2015). Formuvannja brendu derjav jak skladova suchasnoji polityky (Dysertacija na zdobuttja naukovoho stupenja kandydata politychnykh nauk) *Kyivskiy nacional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyjiv*. 192 [In Ukrainian] URL:http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/235/dis_Shtelmashenko%20A.D..pdf

12. Frolov P. (1995). Metodychni zasoby vyvchennja imidju politychnykh lideriv. *Naukovi studiji z politychnoji psyholohiji*. K. 86-92. [In Ukrainian]

13. Balatoni, Monika (2021). The impact of the Parliament on country branding and national identity. *Belvedere Meridionale* vol. 33. No. 4. 30–52. pp.

14. Lippman Walter. (1949). *Public Opinion*. – New York, London: The Free Press. A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York; Colier Macmillan Publishers, London. 268 p.

15. Poblete Cazenave, Rubén (2021). Reputation Shocks and Strategic Responses in Electoral Campaigns, *Tinbergen Institute Discussion Paper*, No. TI 2021-049/V, Tinbergen Institute, Amsterdam and Rotterdam. 44 p.

Conceptual and categorical analysis of the research of the problem of forming the political image of the state

Ihnatov Nikita Oleksandrovich

Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science

State Trade and Economic University
Kioto str., 19, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0009-0003-0762-1950

The article analyzes the concept of "political image of the state", defines its structural elements, and considers new approaches in political image management.

The term "image" is defined as complex and multifaceted, having an interdisciplinary character and different approaches to definition in different scientific fields. Special attention is paid to the political image, which is considered as a specific category in political science, taking into account its features, such as publicity, dynamism and role in the formation of objective reality. The article highlights two main mechanisms of forming the political image of the state: artificial and spontaneous formation, which complement each other. The importance of determining the structural elements of the political image is also considered, in particular the reputation and image of the participants in the political process.

It was concluded that the political image of the state is an important element of political activity, which is determined by the interaction of political leaders, institutions and society. Understanding its essence and formation mechanisms determines the effectiveness of the state's foreign and domestic policy in the conditions of the modern realities of the information society.

The article also analyzes the relationship between the political image of the state and its international reputation, emphasizes the importance of image management for achieving strategic goals in foreign policy. Current trends in creating a political image with the help of digital platforms and social networks, as well as their role in the rapid dissemination of information and the formation of public opinion, are considered. Emphasis is placed on the need to adapt the state communication strategy to the new challenges of the information society, particularly in the context of globalization and hybrid threats, including information attacks and manipulation.

Additionally, the role of cultural diplomacy and "soft power" in the formation of a positive political image of the state on the international arena is investigated. The importance of cooperation of state institutions with expert circles, civil society and the private sector in the process of building a comprehensive image is emphasized. It was concluded that an effective political image contributes not only to the strengthening of the state's position in world politics, but also to the increase of trust on the part of its own population and international partners.

The topical issue of the impact of the growing role of the media in the information and communication sphere on the political sphere of society and the need to develop an effective political image of the state is also considered.

Key words: political image, state reputation, brand management, country branding.

Кобетяк Андрій Романович

Трансформації протестантської сотеріології у контексті політичного впливу Європи та російсько-української війни

УДК 322+2-67

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.8>

Кобетяк Андрій Романович
доктор політичних наук, доцент
кафедри філософії та політології
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40,
Житомир, Україна
ORCID: 0000-0001-6899-0571

У статті розглянуто вічну проблему людства – питання загробного життя та впливу сучасних політичних процесів на його сприйняття. Встановлено, що спасіння душі завжди займало важливе місце у міркуваннях людини. Доведено, що у зв'язку із політичними катаклізмами і глобальними загрозами ХХ-ХХІ ст. ця доктрина обговорюється та дискутується особливо активно. В статті обґрунтовано, що російсько-українська війна принесла нові виклики та перестороги екзистенційного характеру. Мільйони людей опинились у стані соціальної невизначеності, граничності буття та буттєвій небезпеці.

Досліджено, що сотеріологічне вчення частково відрізняється у католиків, протестантів та православних, однак є загальною рисою – земне тимчасове життя це випробування, яке необхідно подолати для щасливого загробного перебування. Обґрунтовано, що сучасна наука мало вивчає проблемне поле політичного та воєнного впливу на вчення про спасіння і варіанти його трансформацій. Брак досліджень політичного впливу на сотеріологію, зокрема протестантську, актуалізує подальші дослідження запропонованого напрямку.

Визначено, що цілий комплекс питань, що стосуються сотеріології, не є завершеним. Багато непорозумінь та поділів трапляється через різницю позицій та поглядів. Встановлено, що у науковій думці є катастрофічний брак чіткого викладу позицій та поглядів сторін. Не вистачає науково достовірних знань, щоб показати як політика різного періоду впливала на вчення про людське спасіння. Наукова позиція часто закінчується цитуванням Біблії, яка не може сприйматися критично, а лише на віру. Однак, встановлено, що значна кількість догматів та правил церкви були наслідками саме політичної волі чи військової обстановки.

Визначено, що внаслідок російської агресії мільйони українців опинилися у стані екзистенційної загрози та соціальної невизначеності. Соціальні цінності та цінності життя кардинально змінюються. Наші співгромадяни шукають притулку в європейських країнах. Дослідження звертає увагу на нову парадигму існування християн, і зокрема представників протестантизму, у світі. Зазначено, що класична християнська сотеріологія більше не є універсальною парадигмою спасіння душі. Дослідження зводиться до питання можливості порятунку душі в секуляризованому суспільстві та в умовах російської війни. Протестантизм, як і інші християнські конфесії трансформують деякі положення сотеріології згідно сучасних умов існування у світі.

Ключові слова: політичний вплив, протестантизм, сотеріологія, війна, Європа, соціальні цінності, праведність, міжконфесійна співпраця, буття людини.

Вступ. Актуальність обраної теми пов'язана із осмисленням «вічної» проблеми війни, її наслідків і християнської рефлексії цього процесу, адже мільйони українських громадян опинилися у стані соціальної невизначеності та екзистенційної загрози. Філософія життя та смерті червоною ниткою пронизує історію людського буття. Воєнно-філософська думка, релігійна теологія і виправдання війни є складниками культури, продуктом суспільного поступу й одночасно чинниками його творення. В умовах такої соціальної невизначеності і екзистенційних викликів відбувається творення нової парадигми сотеріологічного розуміння християнськими конфесіями місії і цілі людського життя у світі.

З початком військового вторгнення на українські землі у 2014 р. інтенсивність екзистенційних сенсів у військовій реальності спричинило надання нового глибинного та ціннісного сенсу самого явища людського життя. Відкрита війна у ХХІ ст. загострила страхи та усвідомлення смерті, спрямувала особистість на розуміння цінності життя та усвідомлення його як найвищого дару.

Сотеріологічні аспекти набувають нового осмислення у цьому ключі. Вбивство – гріх, а захист Вітчизни – свята Богоугодна справа, і свідченням цього є велика кількість воїнів, які зараховані до лику святих. Крім того, загинути на бої бою захищаючи Батьківщину – означає виконати найбільшу заповідь: «Ніхто більшої любові немає над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх» (Ів. 13:15).

Мета та завдання. Метою статті є дослідження трансформаційних процесів у доктринальному церковному вченні, зокрема сотеріології, християнських конфесій європейського простору в умовах відкритої російської агресії. Понад 10 р. у центрі Європи триває смертоносна війна, яка вплинула на долі мільйонів українських громадян, а разом з тим, і на весь цивілізований світ. Виправдовуючи кривавий диктаторський режим Російська церква пропонує власне «богослов'я миру», назвавши загарбницьку війну – священною, а мешканців Європи – «силами світового зла». Православні, католики та протестанти цивілізованого світу пови-

нні напрацювати власні підходи щодо оновлення вчення про ціль і призначення людського життя і можливості спасіння душі в умовах геноциду багатомільйонної української нації. Церковно-політичне вчення РФ про спасіння воїнів-загарбників намагається докорінно змінити вікове сприйняття добра і зла у сотеріологічному аспекті.

Методи дослідження. Запропонована стаття є однією із перших наукових розвідок нового сотеріологічного розуміння цінності життя і спасіння людини, яке формує цивілізований християнський світ як відповідь на викривлене політичне релігійно-політичне вчення РПЦ, яка є однією із найбільших християнських організацій в Європі. Використовуючи метод порівняльного аналізу, автор порівнює різні інституційні рівні політичного впливу на зміну вчення про людське спасіння. А також здійснює можливе прогнозування подальшого розвитку сотеріологічного вчення під впливом російсько-української війни.

Основою класичного дослідження у напрямку сотеріології і конфесійного буття традиційно є праці А. Баумейстера, І. Богачевської, В. Бондаренка, К. Говоруна, В. Докаша, А. Колодного, В. Любащенко, Ю. Решетнікова, С. Саннікова, Л. Филипович, Ю. Чорноморця. Звернення до праць згаданих авторів сприяло здійсненню аналізу трансформацій сучасного буття віруючих в умовах війни і формуванням нової теологічної концепції буття людини.

Результати. Сучасні військові засоби дальньої дії змушують переживати екзистенційні виклики спричинені глобальними війнами не лише кожного громадянина України, а й населення світу в цілому. Сьогодні вони напругу пов'язані із загрозою існування українців та української ідентичності. Ця проблема породила стан страждання та соціальної невизначеності цілого народу як важливий компонент у переживанні кризових ситуацій. В той час страждання є цінним екзистенційним переживанням із сотеріологічним контекстом, яке підкреслює сам факт існування людини і української нації.

Ключовим моментом дослідження є одна із фундаментальних основ християнського вчення – сотеріологія. З грецької – вчення про порятунок (спасіння душі). Це розділ богословської науки про спокуту та спасіння людини (в духовному плані), який є частиною загального догматичного богослов'я. Місіологія (богословська наука, яка вивчає проповідницьку діяльність церкви, а також досліджує способи, якими церква користується для досягнення євангелізації) [1, с. 182] завжди надихалася сотеріологією, тобто християнськими поглядами на спасіння і самою ціллю людського життя. Однак мало відомо про справжні сотеріологічні переконання людей в еміграції, які стикаються із труднощами та поневіряннями; людей, чий близькі на фронті; самих військових.

Фундаментом сотеріологічного вчення всіх християнських конфесій є твердження про наявність загробного вічного життя. Тіло помирає, а душа завжди жива. Відповідно після фізичної тілесної смерті душа повинна мати певне місце свого постійного перебування. Основоположним в цьому моменті є поділ життя людини на 2 періоди: земний і загробний [2, с. 206]. Загробне життя може протікати по-різному (рай, пекло, чистилище), в залежності від вчення різних християнських гілок. Однак кульмінацією загробного життя є можливість потрапити до числа вибраних, особливих праведників, святих. Для визначення власної долі у загробному житті кожній людині дано життя земне, як певний екзамен, іспитовий період. А життя небесне (або ж підземне) є наслідком земного екзамену. Праведники – у рай, грішники – у пекло.

Таке традиційне, притаманне всім християнам вчення абсолютно не нове. Більше того, воно є характерним для більшості вірувань і релігійних традицій світу. Однак, у дослідженні ми пропонуємо звернути увагу саме на новій парадигмі існування християн у світі. Ісламський екстремізм, жахливі події в Сирії, Югославії, антихристиянські теракти в Європі і кровопролитна війна в Україні. Нові умови і спосіб життя християн в епоху постмодерну, нове соціальне і конфесійне буття. Сьогодні відбувається переоцінка соціальних цінностей і буття людини в цілому. Констатуємо, що церква наразі також переживає складний період. Секуляризаційні процеси навіть у довоєнний період посприяли зменшенню загального рівня релігійності і довіри до церковних інституцій, а відповідно і знецінення християнських цінностей і основоположних доктрин [3, с. 203]. Церковні організації так і не змогли об'єднатися для напрацювання нового богослов'я миру, нової соціальної та сотеріологічної концепції буття людини у кризовий період. Ієрархи та теологи роблять перші спроби запропонувати нове бачення призначення і цінності життя людини в сучасному світі. Це значно актуалізує обрану тему, адже це одна із перших наукових розвідок трансформації сотеріологічного вчення християнських церков в умовах російсько-української війни.

Нормативний сотеріологічний наратив, накреслений вище, стикається з труднощами у сучасному секуляризованому світі. Основна причина цього, полягає в тому, що класична християнська сотеріологія не є універсальною парадигмою, якою її вважають [4, р. 116]. Як і будь-яка теологія, вона скоріше вкорінена в певних історичних соціокультурних обставинах, яких можливо більше немає в більшості культурних конгломератів на Заході. Вона виникла і розвивалась в певних місіонерських практиках, які зараз часто вважаються дещо застарілими та авторитарними. Вияв власної релі-

гійності є швидше данню традиції, дотриманням батьківських обрядів і звичаїв, але не способом життя. Інакше кажучи, розуміння цілей і спасіння людини суттєво змінилися. В умовах глобальних воєн християнські місіонери повинні зіткнутися з питанням, чи наявна теологія життя і миру (війни) все ще перегукується з нормативним сотеріологічним дискурсом, який виник із давно минулих і узаконених практик і доктрин.

Прийнятий у березні «Наказ» XXV Всесвітнього російського народного собору свідчить про кардинальні зміни у сотеріологічному вченні найбільшої православної церкви у світі – Російської. Очевидно, що подібні рішення продиктовані злочинним політичним режимом країни-агресора. Однак, подібні документи офіційно прийняті на церковному рівні, завізовані та оголошені особисто патріархом Кирилом [5]. Ключовим моментом документу є твердження, що в Україні (на землях Південно-Західної Русі) йде «священна війна» із колективним Заходом і злочинним київським режимом. «Священна війна» позиціонується як «свята» війна, протистояння за щось правдиве, хороше, світле. Сама назва вже виправдовує всіх, хто бере в ній участь. Однак, класичне сотеріологічне вчення католиків, потестантів і православних свідчить про інше. Війна – це смертний гріх, адже пов'язаний з кровопролиттям. Вбивство – смертний гріх. Таким чином, заради виправдання кривавого вторгнення в Україну РПЦ змінює сотеріологічне і місіанське сприйняття війни на чужій землі, виправдовуючи свої дії боротьбою із «світовим злом».

Ще одним важливим елементом трансформаційних процесів у сучасному розумінні людського спасіння і християнської місії в цілому є секуляризований уклад життя людей в епоху постмодерну. Різноманітні дослідження ілюструють, що відчувається певна «втраченість» світу в сотеріологічному аспекті. Історично існує тісний зв'язок між поглядами на спасіння (сотеріологія) та місіонерською діяльністю не лише в тому сенсі, що загальна сила наших сотеріологічних переконань впливає на місіонерську (проповідницьку) діяльність та ревність, але й у тому сенсі, що вважається спасінням, як визначальний вид місіонерської діяльності [6, р. 67]. Проповідь – частина спасіння, адже це одна із головних заповідей: тож ідіть, і навчіть всі народи, християчи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все, що Я вам заповів... (Мф. 28:19,20). Питання місіонерства значно ускладнилось в умовах сучасного конфесійного буття і соціальної невизначеності [2, с. 201].

Нехарактерні для України явища в церковному житті європейців (офіційні одностатеві шлюби, евтаназія, гей-паради, жіноче священство) породжують дуалістичність та тривіальність нового конфесійного буття в країнах Західної Європи. Сучасні віруючі у світському середовищі відчува-

ють культурну ізоляцію, навіть якщо вони значною мірою беруть участь у цивільному житті. Це спричиняє сотеріологічний колапс. Як можна врятувати душу, коли навколо одні грішники, адже: «з праведним будеш праведний і з досконалим мужем будеш досконалий, з вибраним будеш вибраний і з розбещеним будеш розбещений (2 Сам. 22:27,28). Логічно постає запитання: чи можливе спасіння в секуляризованому суспільстві, та ще й в умовах жажливої війни. Таким чином, у місіонерській (проповідницькій) практиці може бути дуже важко врівноважити сотеріологію, яка базується на «загубленості» світу, зі смиренним свідченням про Ісуса та Євангеліє. Християнське смирення Заходу стикнулось із агресивною проповіддю війни зі сторони РПЦ [7, р. 206]. Одна християнська традиція, одне розуміння спасіння душі, один сотеріологічний підхід, однак настільки різне розуміння війни і вбивства. Зрештою, такий духовний світ, дуже скоро стане конфронтаційним. Росія багаторічним навіюванням та пропагандою виправдовує «священну війну», і її посередництвом переконує у порятунку душ воїнів, які проливають кров «грішників західного світу і київського злочинного режиму» [5]. Тобто, російські воїни прирівнюються до священномучеників, які віддають життя за боротьбу із світовим злом. Таким чином, для них війна – добра і богоугодна справа. З іншого боку – Україна і західні партнери, які з релігійної точки зору виконують власний священний обов'язок – захищають Батьківщину і власні сім'ї. Отже, виникає сотеріологічний конфлікт інтересів. В межах однієї православної традиції формуються два кардинальних підходи до спасіння і цілей людського життя. Маємо відзначити, що і католицька і протестантська сотеріологічна концепції співзвучні із вченням українських віруючих традиційних християнських церков. Саме тому, західні партнери близькі Україні не лише у військовій допомозі, а й в духовному розумінні війни і сотеріологічній концепції.

Крім вищенаведеного підходу священного захисту землі і Батьківщини європейські (протестантські і католицькі) теологи сьогодні активно обговорюють доктрину *analogia entis* (аналогія буття). Це доктрина, яка наполягає на тому, що в усьому створеному житті є життєва першопричина – Бог. Кожна жива істота (людина перш за все) містить щось божественне. Відтак, вбивство, навіть військове, є смерним гріхом. Популярний американський теолог, який вивчає проблеми сучасної сотеріології Метью Леверінг стверджує, що «усі кінцеві істоти теофанічним чином розкривають чисте, первородне. Цим чистим, незбагненим джерелом в людині є Бог [7, р. 138]. Його сотеріологія є близькою до християнського неоплатонізму. В даний час питання про наявність у філософії неоплатоніків, зокрема у їх вченні про безсмертя душі, фундаментальних моментів «сотеріології»

є важливим елементом, яке глибоко вкорінилося у християнське вчення, наприклад у теології Августина Блаженного. Життя християнина на землі – відображення життя вічного, божественного. Тому сучасні трансформації сотеріологічного розуміння сенсу людського буття неможливі. Життя – вічний дар, відтак вбивство – вічний гріх [8, с. 182].

Ще однією вагомою складовою динамічної турбулентності соціального буття людини є можливість спасіння через мучеництво, перш за все за все це стосується захисту віри і Батьківщини. Мученики – однозначно святі, це загальне сотеріологічне положення всіх християнських конфесій. Триває війна по загарбанню чужих територій і населення. Тому нової актуалізації набуває теорія захисту рідної землі в ім'я власної церковної традиції [9, р. 192].

Після початку повномасштабного вторгнення проблема мучеництва набула нових обрисів. Про це свідчить науковий і громадський інтерес до цього питання. Наприклад, Папа Франциск, розмірковуючи про мучеництво, наголосив, що ми можемо віддавати власне життя за інших. І ще якщо, наприклад, військовий свідомо йде на смерть, аби рятувати інших, це можна вважати мученицьким подвигом [10]. У сучасних умовах саме розуміння мученицького подвигу дещо трансформується. Термін «мученик» похідний від слова «мука» і дієслова «мучити». Розуміємо що похідними термінами є терпіння, страждання, ну і зрештою смерть з цього приводу. У Старому Заповіті є чіткий опис мучеників, зокрема у Другій Книзі Макавеїв, описується мучеництво сімох братів і їхньої матері (2 Мак 7, 1-41) [11, с. 211].

Українські воїни, переселенці, діти, що залишились без батьків, люди, що зараз без домівки – це мученики, і ця проблема сьогодні потребує нового сотеріологічного підходу. Невизначене соціальне буття людини у XXI ст. на перший погляд викликає подив у сучасному цивілізованому світі, однак практика буття, агресивна церковно-політична діяльність агресора призвела до поневірянь мільйонів людей. Тому, вищенаведені факти вказують на необхідність напрацювання нового сотеріологічного розуміння людського життя (земного і загробного), а також формування нової парадигми міжконфесійної взаємодії у християнському світі.

Висновки. Враховуючи недостатньо досліджену природу цієї теми та її схильність до неправильного тлумачення та неоднозначності, в силу поліконфесійності проблеми, необхідно напрацювати нову методологічну базу подібних наукових розвідок. Це сприятиме розумінню різних сотеріологічних поглядів і відтінків значення, присутніх серед науковців, теологів та ієрархії. З часом це може дозволити наступним кількісним дослідженням цих сотеріологічних позицій бути яко-

мога більш однозначними і єдиними у висновках [12, р. 122].

Російсько-українська війна – жахіття XXI ст. в центрі Європи. Констатуємо, що основною особливістю цієї війни є її релігійне забарвлення та виправдання, що значно ускладнює її сприйняття, зокрема серед російського населення. Десятиліття пропаганди і навіювань призвели до «природного» сприйняття війни на чужій землі. Російська церква, будучи однією із найпотужніших християнських організацій Європи, прийняла офіційний документ на Всеросійському Соборі – «Наказ», в якому йдеться про «священну війну» і блаженну загробну участь всіх воїнів-загарбників. Вчені і теологи православного, католицького і протестантського віросповідання повинні об'єднатися і напрацювати власне бачення і розуміння життя і порятунку людини в умовах російсько-української війни. Наразі мало відомо про справжні сотеріологічні переконання людей в еміграції, які стикаються із труднощами та поневіряннями; людей, чий близькі на фронті; самих військових. Відтак, питання подібних наукових розвідок має місце у найближчому майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Casanova, J. (2006). Religion, European Secular Identities, and European Integration. In *Religion in an Expanding Europe*, TA Byrnes & PJ Katzenstein, eds. (pp. 65-92). Cambridge University Press.
2. Каспер В., кардинал. Ісус Христос. пер. Н. Вельбовець. Київ : Дух і Літера, 2002. 427 с.
3. Колодний А. Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози (тематична збірка вибраних статей і тез). Київ, 2009. 450 с.
4. Watkins, C. *Disclosing Church: An Ecclesiology Learned from Conversations in Practice*. London: Routledge, 2020. 341 p.
5. Здіорук С. Україна на шляху інтеграції до європейського співтовариства. *Politology bulletin*. 2020. Вип. 84. С. 170-191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2020_84_15.
6. Parkinson S. One baptism for the remission of sins: exploring the harmony between christian platonism, reformed soteriology, and credobaptism. *Perichoresis*. Volume 21. Issue 2. 2023. P. 65-83.
7. Levering M. *Engaging the Doctrine of Creation: Cosmos, Creatures, and the Wise and Good Creator*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2017. P. 151-184.
8. Лейден Б. Емпіричне богослов'я в текстах і таблицях: якісні, кількісні та порівняльні перспективи. Вінніпег, 2009. С. 180-183.
9. Menn S. Iato's Soteriology? *Philosophy and Salvation in Greek Religion*. Ed. by V. Adluri. Berlin ; Boston : De Gruyter, 2013. P. 191-216.
10. Балора П., отець. Мученики і мучеництво. 2023. URL: https://risu.ua/mucheniki-i-muchenictvo_n139536.
11. Робек С. Азуза-стріт: місія і пробудження. Олександрія, 2011. 464 с.
12. Paas S., Stoppels S. and Zwijze-Koning0 K. *Ministers on Salvation: Soteriological*

Views of Pioneers and Pastors in the Protestant Church in the Netherlands. *BRILL*. 2022. P. 119-138.

REFERENCES:

1. Casanova, J. (2006). Religion, European Secular Identities, and European Integration. In *Religion in an Expanding Europe*, TA Byrnes & PJ Katzenstein, eds. (pp. 65-92). Cambridge University Press.
2. Kasper V., cardinal. *Isus Khrystos. [Jesus Christ]* trans. N. Velbovets. Kyiv: Duh i Litera, 2002. 427 p.
3. Kolodnyy A. *Relihiyne s'ohodennya Ukrayiny: rozdumy, otsinky i prohnozy [Religious present of Ukraine: reflections, evaluations and forecasts]* (thematic collection of selected articles and theses). Kyiv, 2009. 450 p.
4. Watkins, C. *Disclosing Church: An Ecclesiology Learned from Conversations in Practice*. London: Routledge, 2020. 341 p.
5. Yelenskyi V. (2001). *Pravoslavia v protsesi politychnykh transformatsii postkomunistychnoho prostoru [The Orthodoxy in the process of the post-communist area's political transformations]*. *Political Studies*. Vol. 1, p. 123–141. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235504>.
6. Parkinson S. One baptism for the remission of sins: exploring the harmony between christian platonism, reformed soteriology, and credobaptism. *Perichoresis*. Volume 21. Issue 2. 2023. P. 65-83.
7. Levering M. *Engaging the Doctrine of Creation: Cosmos, Creatures, and the Wise and Good Creator*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2017. P. 151-184.
8. Leyden B. *Empirychnyeh bohoslov'ya v tekstakh i tablytyakh: yakisni, kil'kisni ta porivnyal'ni perspektyvy [Empirical Theology in Texts and Tables: Qualitative, Quantitative, and Comparative Perspectives]*. Winnipeg, 2009. P. 180-183.
9. Menn S. *Iato's Soteriology? Philosophy and Salvation in Greek Religion*. Ed. by V. Adluri. Berlin ; Boston : De Gruyter, 2013. P. 191-216.
10. Baloga P., priest. *Muchenyky i muchenyctvo [Martyrs and martyrdom]*. 2023. URL: https://risu.ua/mucheniki-i-muchenictvo_n139536.
11. Robek S. *Azuza-strit: misiya i probudzhennya [Azusa Street: Mission and Awakening]*. Alexandria, 2011. 464 p.
12. Paas S., Stoppels S. and Zwijze-Koning0 K. *Ministers on Salvation: Soteriological Views of Pioneers and Pastors in the Protestant Church in the Netherlands*. *BRILL*. 2022. P. 119-138.

Transformations of Protestant soteriology in the context of the political influence of Europe and the Russian-Ukrainian war

Kobetiak Andrii Romanovych

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Political Science
Zhytomyr Ivan Franko State University
Velika Berdychivska str., 40,
Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6899-0571

The article examines the eternal problem of humanity – the issue of the afterlife and the influence of modern political processes on its perception. It has been established that the salvation of the soul has always occupied an important place in human reasoning. It is proven that in connection with political cataclysms and global threats of the 20th-21st centuries this doctrine is discussed and debated particularly actively. The article substantiates that the Russian-Ukrainian war brought new challenges and warnings of an existential nature. Millions of people found themselves in a state of social uncertainty, liminality of existence, and material danger.

It has been studied that the soteriological teaching is partially different among Catholics, Protestants and Orthodox, but there is a common feature – earthly temporary life is a test that must be overcome with dignity for a happy afterlife.

It is substantiated that modern science does little study of the problematic field of political and military influence on the doctrine of salvation and options for its transformations. The lack of research on the political influence on soteriology, particularly Protestant, actualizes further research in the proposed direction.

It has been determined that the whole set of issues related to soteriology is not complete. Many misunderstandings and divisions occur because of differences in positions and views. It has been established that there is a catastrophic lack of a clear statement of the positions and views of the parties in scientific opinion. There is a lack of scientifically reliable knowledge to show how the politics of different periods influenced the doctrine of human salvation. A scientific position often ends with a citation of the Bible, which cannot be taken critically, but only on faith. However, it was established that a significant number of church dogmas and rules were the consequences of the political will or the military situation.

It was determined that as a result of Russian aggression, millions of Ukrainians found themselves in a state of existential threat and social uncertainty. Social values and values of life are radically changing. Our fellow citizens are seeking asylum in European countries. The study draws attention to the new paradigm of the existence of Christians, and in particular representatives of Protestantism, in the world. It is noted that classical Christian soteriology is no longer a universal paradigm of soul salvation. The research boils down to the question of the possibility of saving the soul in a secularized society and in the conditions of the Russian war. Protestantism, like other Christian denominations, transforms some provisions of soteriology according to modern conditions of existence in the world.

Key words: political influence, Protestantism, soteriology, war, Europe, social values, righteousness, interfaith cooperation, human existence.

Козир Сергій В'ячеславович

Програми комплексного відновлення територій в умовах російсько-української війни: політико-правовий вимір

УДК 332.1:352:351.778
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.9>

Козир Сергій В'ячеславович
аспірант кафедри політології
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0009-5742-8167

Програми комплексного відновлення територій України стають критично важливими у контексті наслідків збройної агресії росії, яка спричинила руйнування інфраструктури та соціально-економічні проблеми в регіонах. Відновлення територій залишається надзвичайно важливим для забезпечення належних умов життя і повернення українських громадян. У цьому процесі важливу роль відіграють територіальні громади. Відновлення та забезпечення конкурентоспроможності держави, громад і регіонів має базуватися на інтегральних показниках розвитку, які б були сформовані в результаті синергії галузевих індикаторів конкурентоспроможності території в світі та національного контексту відновлення в умовах війни. Тому, програми комплексного відновлення територій в умовах російсько-української війни вимагає детального міждисциплінарного аналізу, вдосконалення їх нормативно-правового забезпечення та створення ефективного планування дій з урахуванням фінансових та ресурсних обмежень.

Мета статті полягає в спробі автора акцентувати увагу на аналізі політико-правових проблемних аспектів програм комплексного відновлення територій в умовах російсько-української війни, а також формування рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення та підвищення ефективності процесу відновлення громад, які постраждали внаслідок збройної агресії рф.

Для досягнення цієї мети використано методи аналізу нормативно-правових актів, що забезпечують процес відновлення територіальних громад, системний аналіз для узагальнення даних про ефективність реалізації програм відновлення в різних регіонах України, метод критичного аналізу для виявлення недоліків нормативно-правового регулювання та розробки пропозицій щодо їх усунення. Результати дослідження показують, що існуюча нормативно-правова база потребує суттєвого вдосконалення, адже чинні норми не завжди відповідають реальним потребам громад. Важливим є забезпечення інклюзивності та адаптації процесу відновлення до місцевих умов, а також гнучкості механізмів оцінки потреб територіальних громад. Запровадження таких підходів допоможе зберегти позитивну динаміку розвитку та забезпечити стійкість відновлювальних процесів у постраждалих регіонах, посилюючи політичну суб'єктність території. Відзначено, що для забезпечення конкурентоспроможності території у процесі відновлення Україні необхідно розробити адаптивну нормативно-правову базу, що враховує різноманітні виклики та можливості, які постають перед територіальними громадами в умовах післявоєнного відновлення.

Ключові слова: відновлення України, програма комплексного відновлення, територіальні громади, політична суб'єктність території, постраждалі регіони, конкурентоспроможність територій, російсько-українська війна.

Вступ. Російська агресія спричинила значні руйнування і вплинула на розвиток регіонів по-різному. Незважаючи на продовження обстрілів та руйнувань, відновлення регіонів залишається доцільним для забезпечення належних умов для життя. У цьому процесі важливу роль відіграють місцеві органи влади (територіальні громади). Відновлення конкурентоспроможності громад та регіонів має базуватися на стратегії, що політико-правових аспектів програм комплексного відновлення територій в умовах російсько-української війни. Для успішної реалізації такої стратегії необхідно ретельно планувати дії з урахуванням фінансових та ресурсних обмежень, що визначають можливість громади [5]. Будь-який варіант управління розвитком в умовах збройної агресії рф проти України невідривно пов'язаний з вирішенням проблем відновлення постраждалих територіальних громад, що робить це питання вкрай актуальним для сучасної України.

Аналіз публікацій та досліджень щодо відновлення України в умовах війни демонструють важливість системного підходу та розробці нормативно-правових основ для відбудови територій, зокрема через програми комплексного відновлення [2; 4; 5; 16-19]. Однак, відсутні комплексні дослідження, які б всебічно оцінювали впровадження таких програм у всіх регіонах, що значно обмежує розуміння їхньої ефективності. Переважна увага дослідників зосереджена на поодиноких випадках реалізації програм та співпраці з міжнародними донорами, зокрема в рамках програм USAID.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз політико-правових проблемних аспектів програм комплексного відновлення територій в умовах російсько-української війни, а також формування рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення та підвищення ефективності процесу відновлення громад, які постраждали внаслідок збройної агресії рф. Відповідно

завдання: визначення ключових проблем і викликів у реалізації програм комплексного відновлення; дослідження нормативно-правового забезпечення процесу відновлення територій, включаючи чинне законодавство; розробка рекомендацій щодо вдосконалення нормативної бази в умовах російсько-української війни.

Методи дослідження. Аналіз нормативно-правових актів, що забезпечують процес відновлення територіальних громад, системний аналіз для узагальнення даних про ефективність реалізації програм відновлення в різних регіонах України, метод критичного аналізу для виявлення недоліків нормативно-правового регулювання та розробки пропозицій щодо їх усунення.

Результати. Процес відновлення України надає унікальну можливість для модернізації країни та забезпечення її майбутньої безпеки. Незважаючи на тривалу російську інтервенцію, керівники публічної влади, громадські активісти, бізнес, міжнародні організації та фонди продовжують активно працювати над великим проєктом, спрямованим на відновлення та розвиток територіальних громад, які постраждали від рф» [1, с. 110].

На Міжнародній конференції «Реформа децентралізації: дорожня карта» (7 листопада 2023 року) Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України представило Дорожню карту реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [13]. Основним акцентом цієї Дорожньої карти є створення умов для розвитку спроможних, багатих, інклюзивних, прозорих та інтегрованих територіальних громад [1]. 12 травня 2022 року, Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» [6]. Цей Закон ввів нове поняття – «програма комплексного відновлення області або території територіальної громади (її частини)» [6].

Відзначимо, що в Україні існує розгалужена система нормативно-правового регулювання, що забезпечує підготовку та реалізацію стратегічних документів, спрямованих на відновлення країни (наприклад, Закон України «Про засади державної регіональної політики»; Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки; Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України «Про утворення комісії для оцінки і віднесення територій до функціональних типів»; Перелік територіальних громад, що віднесені до територій відновлення за рішенням Комісії для оцінки і віднесення територій до функціональних типів; Постанова «Деякі питання розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених Стратегії і плану заходів»; Постанова «Деякі питання розроблення регі-

ональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад» [15]). Ці нормативні акти охоплюють різні аспекти процесу відновлення, включаючи просторове планування, містобудівні заходи, соціально-економічні програми та відновлення інфраструктури і т.п. Законодавство передбачає, що державні органи та місцеві громади повинні розробляти та затверджувати програми комплексного відновлення, які враховують пріоритети відновлення відповідних територій.

Відповідно до п. п. 3, 4 Постанови КМУ № 1159 програма комплексного відновлення області чи території територіальної громади встановлює основні пріоритети в просторовому, містобудівному та соціально-економічному розвитку [9]. Вона включає заходи для відновлення територій, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України або мають ознаки соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних чи інших криз. Програма також спрямована на впровадження сучасних підходів, таких як: людиноцентризм та соціальна справедливість; раціональне просторове планування; баланс між розселенням і робочими місцями; стала міська мобільність; інклюзивність та енергоефективність; екологічність; збереження культурного різноманіття і національної пам'яті. Також будь-яка програма повинна відповідати Цілям сталого розвитку України до 2030 року, визначеним в Указі Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 [11]. Крім того, в Україні вже презентовано методіку розробки програми комплексного відновлення для громад, яка забезпечує єдиний підхід до відновлення на різних рівнях [4].

Як справедливо зазначає О. Шуляк, Програма комплексного відновлення, яку передусім мають розробити найбільш постраждалі регіони та громади, є ключовим інструментом для системного підходу до відбудови держави. Це основний документ, що дає можливість детально оцінити всі ресурси та виклики, зумовлені війною. Розробка цієї програми є першим і необхідним кроком для подальшого планування відновлення, який надає низку переваг для регіонів і громад. Однією з важливих функцій програми є перегляд старих підходів та переосмислення наявних даних про територію (build back better). Програма комплексного відновлення спрямована на впровадження сучасних підходів, таких як раціональне просторове планування, стала міська мобільність, безбар'єрність, інклюзивність, енергоефективність та екологічність [18].

З огляду на це, розробка Програми комплексного відновлення постраждалих регіонів і громад має низку ключових переваг, які підвищують

її ефективність та стійкість: системний аналіз ресурсів та узагальнення даних; розробка містобудівної документації та стратегій розвитку; відбудова за новими стандартами; залучення громадськості [19]. Вважаємо, що ці переваги допоможуть постраждалим регіонам відновитися з урахуванням довгострокової перспективи.

Стан реалізації програм відновлення постраждалих територіальних громад та областей України в рамках співпраці з організацією USAID та іншими міжнародними партнерами демонструє, що станом на червень 2024 року активно триває робота над програмами комплексного відновлення територіальних громад та областей, які реалізуються в декілька етапів. Зокрема, у межах першої хвилі розроблено 18 проєктів програм для двох територіальних громад Кіровоградської області, трьох територіальних громад Миколаївської області, шести громад Харківської області та семи громад Херсонської області. Ці проєкти вже фіналізовані та передані на погодження обласним військовим адміністраціям [14, с. 3]. Проаналізувавши наведений перелік Програма USAID DOBRE на порталі «Децентралізація» [12], наприклад, на жодна з семи громад Херсонської області не розмістили на своїх офіційних сайтах Програм комплексного відновлення, лише звіт про пропозиції громадськості. Вірогідно з урахуванням безпекових аспектів.

У рамках другої хвилі розпочато роботу над програмами для 13 територіальних громад, з яких чотири належать до Харківської області, а дев'ять – до Херсонської області. На цьому етапі проводиться уточнення складу робочих груп, здійснюється збір вихідних даних і проводяться громадські обговорення. Паралельно триває робота над програмами для трьох областей: Миколаївської, Харківської та Херсонської. Узгоджено структуру розділів цих програм (рис. 1).

Крім того, підготовлено драфти технічних завдань для комплексних планів просторового розвитку та генеральних планів, а також формується картографічна основа, проте цей процес ускладнений через безпекові аспекти. Незважаючи на ці виклики, фахівці готуються до стратегічних сесій для подальшого обговорення і затвердження вже планів. Важливо відзначити, що робота над планами відновлення територій ведеться у тісній координації з Проєктом SURGe та ініціативою SURGe CLIR, яка передбачає інклюзивне відновлення територіальних громад під їхнім безпосереднім лідерством [14, с. 3]. Така співпраця сприяє ефективнішому плануванню та реалізації відновлювальних заходів на місцевому рівні, враховуючи всі соціально-економічні та інфраструктурні виклики, що виникли внаслідок збройної агресії проти України [14].

Однак, на даний момент існує низка проблем та недоліків, які можуть стати суттєвою перешкодою для успішного відновлення територій територіальних громад. Так, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» вводить планувальні документи, такі як програми комплексного відновлення території територіальної громади або регіону (ПКВ), які не належать ні до документів регіональної політики, ні до документів містобудівної діяльності. Більше того, ці програми дублюють плани відновлення та розвитку, передбачені базовим Законом «Про засади державної регіональної політики». Міністерство інфраструктури активно закликала всі територіальні громади та регіони (незалежно від того, чи зазнали вони пошкоджень) розробляти програми комплексного відновлення, хоча ці програми не є обов'язковими, на відміну від планів відновлення громад і регіонів. Зокрема, за ініціативою Міністерства інфраструктури, до розробки ПКВ було залучено різні програми міжнародної технічної допомоги, що

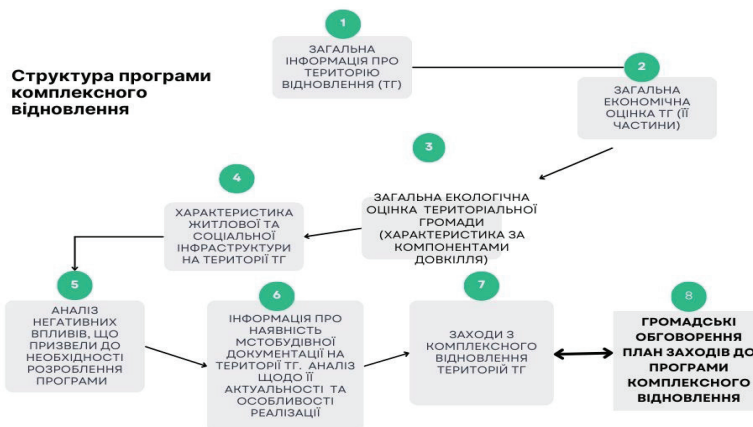

Рис. 1. Структура програми комплексного відновлення

Джерело: розроблено автором на основі [14]

потребувало значних зусиль, однак подальша реалізація цих документів не відбувається [16].

Основною проблемою при розробці та реалізації програми комплексного відновлення територіальної громади є питання координації та нормативного регулювання. У нормативній частині політики відновлення існують конкуруючі нормативно-правові, що створюють правову невизначеність. Відсутність належної координації між установами та відомствами на рівні центральної влади уповільнює процеси відновлення в громадах і затримує прийняття необхідних рішень. Крім того, виникають ризики щодо вчасності, комплексності та реалістичності підготовлених програм відновлення через військові виклики, які суттєво послаблюють спроможність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування ефективно виконувати свої функції [3].

Щодо програми комплексного відновлення територій територіальної громади (її частин), то відповідно до Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них, така програма комплексного відновлення «розробляється за рішенням виконавчого органу сільської, селищної, міської ради, яке оприлюднюється на веб-сайті та на офіційній сторінці у соціальних мережах (за наявності) сільської, селищної, міської ради, через місцеві засоби масової інформації (крім інформації, яка відповідно до закону належить до інформації з обмеженим доступом), а також надсилається до облдержадміністрації» [9]. Критичний аналіз та рекомендації щодо норм (п.п. 23-27) порядку розроблення програми комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) дозволив нам виокремити наступні проблемні аспекти: часові рамки та прозорість процесу (10 календарних днів для подання пропозицій громадськості після публікації рішення може бути недостатнім для громад, особливо в умовах віддаленості чи обмеженого доступу до інформації); координація між органами влади (рекомендується передбачити механізм продовження термінів за наявності обґрунтованих причин); участь громадськості та зацікавлених сторін (оприлюднення інформації про розробку програми надає можливість громадськості впливати на процес, але варто додати положення про обов'язкові громадські слухання. Вважаємо, що це забезпечить не лише пасивний збір пропозицій, але й активний діалог з громадою та зацікавленими сторонами, що підвищить довіру до процесу впровадження заходів, спрямованих на відновлення).

Далі, згідно п. 3 ст 11-2 Закону України «Про засади державної регіональної політики». Для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також з метою запро-

вадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів визначаються такі функціональні типи територій:

- 1) території відновлення;
- 2) регіональні полюси зростання;
- 3) території з особливими умовами для розвитку;
- 4) території сталого розвитку [7].

Постанова Кабінету Міністрів України № 731 визначає порядок визначення територій відновлення. Зокрема, відповідно до п. 4. До «територій відновлення належать територіальні громади, які відповідають хоча б одному з таких критеріїв:

1) на території територіальної громади велися бойові дії;

2) територія територіальної громади або її частина була тимчасово окупована;

3) на території територіальної громади наявні руйнування об'єктів критичної та соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій та/або обстрілів;

4) територія територіальної громади характеризується значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав та різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку за такими показниками: чисельність населення зменшилася порівняно із станом на 1 січня 2022 р. не менше ніж на 15 відсотків; рівень безробіття порівняно із станом на 1 січня 2022 р. збільшився не менше ніж на 15 відсотків; кількість внутрішньо переміщених осіб становить понад 10 відсотків загальної чисельності населення територіальної громади станом на 1 січня 2022 р.;

зменшення обсягу надходжень від сплати податків та зборів до загального фонду місцевого бюджету з березня по грудень 2022 р. порівняно з відповідним періодом 2021 року (без урахування міжбюджетних трансфертів та податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами до місцевих бюджетів) становить не менше 15 відсотків [8]. Вважаємо, що п.п. 4 цієї норми, що стосується критеріїв для визначення територій відновлення, заслуговує на кілька важливих аспектів критики в контексті забезпечення конкурентоспроможності відновлення територій в контексті відбору територіальних громад: ригідність критерію 10% внутрішньо переміщених осіб. Це надто жорсткий критерій, оскільки є регіони, які, можливо, не досягли 10% позначки, але все ж мають серйозні соціально-економічні проблеми та зниження якості життя через наслідки війни. Наприклад, міста, які не піддалися активним бойовим діям, але відчули значний відтік населення, можуть не відповідати цим критеріям, але все ж потребують активних

програм відновлення. Тому замість встановлення фіксованого порогу у 10%, можна передбачити гнучкіший підхід, що враховуватиме як відносні, так і абсолютні показники переміщень, а також рівень руйнувань критичної інфраструктури; другий критерій пов'язаний із зменшенням податкових надходжень на 30% порівняно з 2021 роком. Такий підхід має свої недоліки. Економічні наслідки війни різняться в залежності від галузевої структури економіки та залежності регіону від різних джерел доходів. Наприклад, промислово розвинені громади можуть втратити значний обсяг податків через зупинку підприємств або руйнування інфраструктури. Однак ті громади, економіка яких базується на малому та середньому бізнесі, також можуть зіткнутися зі значними труднощами, навіть якщо зменшення податкових надходжень не перевищить 30%. Тому варто враховувати інші економічні показники, такі як рівень безробіття, скорочення обсягів виробництва, втрату малих підприємств та інших важливих для економіки громади елементів, щоб забезпечити об'єктивнішу оцінку потреб у відновленні.

Критерій значного переміщення населення відображає короткостроковий ефект міграції. Однак важливо враховувати і довготривалі наслідки міграційних процесів. Переміщені особи можуть не повернутися до своїх громад, що створює додаткові виклики для відновлення економіки, соціальної інфраструктури та місцевої демографічної ситуації. Якщо громади не враховуватимуть ці довготривалі наслідки, вони можуть зіткнутися з проблемами дефіциту робочої сили та зменшення спроможності до відновлення. Тому слід включити в оцінку також перспективи повернення внутрішньо переміщених осіб або залучення нових мешканців, щоб громади могли оцінювати можливості для відновлення людського капіталу. Слід також переглянути критерії щодо податкових надходжень, щоб вони краще відповідали реальним умовам післявоєнного відновлення та не базувалися на непрямо пов'язаних із війною джерелах доходу адже порівняння з 2021 роком може бути недоцільним через суттєві відмінності в економічній ситуації до та після повномасштабного вторгнення.

Висновки. Отже, важливість розробки і реалізації програм комплексного відновлення територіальних громад в Україні не можна недооцінювати, особливо в контексті викликів, які постали внаслідок збройної агресії. Актуальність цього процесу зумовлена не лише необхідністю відновлення інфраструктури, а й потребою забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. Системний підхід до відновлення, що включає оцінку ресурсів та викликів, є ключовим для ефективного впровадження програм. Однак існуюча нормативно-правова база потребує вдосконалення, оскільки чинні нормативно-правові акти не завжди відповідають

реальним потребам громад. Важливо, щоб процес відновлення ґрунтувався на інклюзивності, адаптації до місцевих умов та врахуванні соціально-економічних реалій. Наявні механізми оцінки потреб територіальних громад повинні бути більш гнучкими, враховуючи широкий спектр показників, які відображають динаміку соціально-економічного стану. Запровадження таких підходів дозволить не лише зберегти позитивну динаміку розвитку, а й забезпечити стійкість відновлювальних процесів у постраждалих регіонах. Таким чином, для забезпечення конкурентоспроможності територій у процесі відновлення Україні необхідно розробити адаптивну нормативно-правову базу, що враховує різноманітні виклики та можливості, які постають перед територіальними громадами в умовах післявоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дорожня карта децентралізації: реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади. *Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України*. URL: https://mtu.gov.ua/files/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%96%CC%88.pdf
2. Євсюкова О. В. Відновлення та розвиток територіальних громад в Україні: проблематика та процесуальна специфіка. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2023. № 4 (82). С. 110-118. URL: <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.4.19>
3. Лукеря Т. Що зараз відбувається з державною політикою відновлення громад і які питання треба врахувати. *Портал «Децентралізація»*. 04.09.2023. URL: <https://decentralization.ua/news/17127>
4. Методика розроблення Програми комплексного відновлення території територіальної громади. Київ, 2023. 24 с. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/43837.pdf>
5. Подзізей О., Шматковська Т. Теоретичні засади відновлення конкурентоспроможності територіальних громад і регіонів. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 3 (82). С. 12-18.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності : Закон України від 12.05.2022. № 2254-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text>
7. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
8. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад : Постанова КМУ від 18 липня 2023 р. № 731. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text>

9. Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження проєкт комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них : Постанова КМУ від 14 жовтня 2022 р. №1159. *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-p#Text>

10. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 21.09.2024. № 3038-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

11. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

12. Програма «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE). *Портал Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/donors/dobre>

13. Реформа децентралізації: дорожня карта: міжнародна конференція онлайн-трансляція. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. *Портал «Децентралізація»*. 07.11.2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17358>

14. Розробка ПКВ: досвід Програми USAID DOBRE за рік. Київ, 2024. 14 с. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44061.pdf>

15. Стратегічне планування регіонального розвитку. *Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України*. URL: <https://mtu.gov.ua/content/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku.html>

16. Тетяк Ю. Державна регіональна політика: стан справ на травень 2024 року. *Інститут громадянського суспільства*. 23.05.2024. URL: <https://www.csi.org.ua/news/derzhavna-regionalna-polityka-stan-sprav-na-traven-2024-roku/>

17. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. *Інститут громадянського суспільства*. 2022. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>

18. Шуляк О. Комплексне відновлення громад та регіонів: із чого почати. *Укрінформ*. 31.01.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3821039-kompleksne-vidnovlennya-gromad-ta-regioniv-iz-cogo-pocati.htm>

19. Шуляк О. Чотири переваги розробки Програми комплексного відновлення постраждалих регіонів та громад. *Build Portal*. 05.02.2024. URL: <https://budport.com.ua/news/28188-chotiri-perevagi-rozrobki-programi-kompleksnogo-vidnovlennya-postrazhdalih-regioniv-ta-gromad>

REFERENCES:

1. Dorozhnia karta detsentralizatsii: reforma mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady [Decentralization Roadmap: Reform of Local Self-Government and Territorial Organization of Power]. *Ofitsiyni sait Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy* [Official website of the Ministry of Community and Territorial Development of Ukraine]. URL: <https://mtu.gov.ua/fil>

[es/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%96%CC%88.pdf](https://mtu.gov.ua/fil)

2. Yevsiukova, O. V. (2023). Vidnovlennia ta rozvytok terytorialnykh hromad v Ukraini: problematyka ta protsesualna spetsyfika [Recovery and development of territorial communities in Ukraine: issues and procedural specifics]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Publichne upravlinnia i administruvannia* [State and Regions. Series: Public Management and Administration], no. 4 (82), 110-118. <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.4.19> [in Ukrainian].

3. Lukeria, T. (2023). Shcho zaraz vidbuvaietsia z derzhavnoi politykoiu vidnovlennia hromad i yaki pytannia treba vrakhuvaty [What is happening now with the state policy of community recovery and what issues need to be considered]. *Portal «Detsentralizatsiia»* [Decentralization Portal]. <https://decentralization.ua/news/17127> [in Ukrainian].

4. Metodyka rozroblennia Prohramy kompleksnoho vidnovlennia terytorii terytorialnoi hromady [Methodology for the development of Comprehensive Territorial Recovery Programs] (2023). Kyiv. <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/43837.pdf> [in Ukrainian].

5. Podzizei, O., Shmatkovska, T. (2023). Teoretychni zasady vidnovlennia konkurentospromozhnosti terytorialnykh hromad i rehioniv [Theoretical principles of recovery the competitiveness of territorial communities and regions]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk* [Galician economic journal], no. 3 (82), 12-18. [in Ukrainian].

6. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo pershocherhovyykh zakhodiv reformuvannia sfery mistobudivnoi diialnosti, Zakon Ukrainy № 2254-IX [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Priority Measures for Reforming the Sphere of Urban Planning Activities, Law of Ukraine No. 2254-IX] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text> [in Ukrainian].

7. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky, Zakon Ukrainy № 156-VIII [On the principles of state regional policy, Law of Ukraine No. 156-VIII] (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i terytorialnykh hromad, Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 731 [On approval of procedures for the recovery and development of regions and territorial communities, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 731] (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-p#Text> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia, provedennia hromadskoho obhovorennia, pohodzhennia prohram kompleksnoho vidnovlennia oblasti, terytorii terytorialnoi hromady (ii chastyny) ta vnesennia zmin do nykh, Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1159 [On approval of the Procedure for development, public discussion, approval of programs for the comprehensive recovery of the region, territory of a territorial community (its part) and amendments to them, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine

No. 1159] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-p#Text> [in Ukrainian].

10. Pro rehulivannia mistobudivnoi diialnosti, Zakon Ukrainy № 3038-VI [On the Regulation of Urban Planning Activities, Law of Ukraine No. 3038-VI] (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> [in Ukrainian].

11. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku, Ukaz Prezydenta Ukrainy № 722 [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030, Decree of the President of Ukraine No. 722] (2019). <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> [in Ukrainian].

12. Prohrama «Detsentralizatsiia prynosyt krashchi rezultaty ta efektyvnist» (DOBRE) [Program «Decentralization brings better results and efficiency» (DOBRE)]. *Portal «Detsentralizatsiia»* [Decentralization Portal]. <https://decentralization.ua/donors/dobre>

13. Reforma detsentralizatsii: dorozhnia karta: mizhnarodna konferentsiia onlain-transliatsiia. Ministerstvo rozvytku hromad, terytorii ta infrastruktury Ukrainy [Decentralization Reform: Roadmap: International Conference Online Broadcast. Ministry of Community, Territorial and Infrastructure Development of Ukraine] (2023). *Portal «Detsentralizatsiia»* [Decentralization Portal]. <https://decentralization.gov.ua/news/17358> [in Ukrainian].

14. Rozrobka PKV: dosvid Prohramy USAID DOBRE za rik [Development of CRP: USAID DOBRE Program experience over the year] (2024). Kyiv. <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44061.pdf> [in Ukrainian].

15. Stratehichne planuvannia rehionalnoho rozvytku [Strategic planning of regional development]. *Ofitsiynyi sait Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy* [Official website of the Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine.]. <https://mtu.gov.ua/content/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvytku.html> [in Ukrainian].

16. Tretiak, Yu. (2024). Derzhavna rehionalna polityka: stan sprav na traven 2024 roku [State regional policy: state of affairs as of May 2024]. *Institut hromadianskoho suspilstva* [Institute of Civil Society]. <https://www.csi.org.ua/news/derzhavna-regionalna-polityka-stan-sprav-na-traven-2024-roku/> [in Ukrainian].

17. Tkachuk, A., Tretiak, Yu. (2022). Pro vidnovlennia ta rehionalnyi rozvytok pislia viiny [On post-war reconstruction and regional development]. *Institut hromadianskoho suspilstva* [Institute of Civil Society]. <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/> [in Ukrainian].

18. Shuliak, O. (2024). Kompleksne vidnovlennia hromad ta rehioniv: iz choho pochaty [Comprehensive recovery of communities and regions: where to start]. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3821039-kompleksne-vidnovlenna-gromad-ta-regioniv-iz-cogo-pocati.htm> [in Ukrainian].

19. Shuliak, O. (2024). Chotyry perevahy rozrobky Prohramy kompleksnoho vidnovlennia postrazhdalikh rehioniv ta hromad [Four benefits of developing a Comprehensive Recovery Program for Affected Regions and Communities]. *Build Portal*. <https://budport.com.ua/news/28188-chotiri-perevagi-rozrobki-programi-kompleksnogo-vidnovlennya-postrazhdalih-regioniv-ta-gromad> [in Ukrainian].

Comprehensive Recovery Programs of territories in the context of the Russian-Ukrainian war: political and legal dimension

Kozyr Serhiy Viacheslavovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Science
National University of Kyiv-Mohyla
Academy
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-5742-8167

Programs for the comprehensive recovery of territorial communities in Ukraine are becoming critically important in the context of the consequences of Russia's armed aggression, which caused the destruction of infrastructure and socio-economic problems in the regions. The recovery of regions remains extremely important for ensuring proper living conditions. Territorial communities play an important role in this process. The recovery and ensuring the competitiveness of communities and regions should be based on a strategy based on the analysis of socio-economic development factors. The recovery of these territories requires a detailed analysis and improvement of regulatory and legal support, as well as effective planning of actions taking into account financial and resource constraints. The purpose of the article consists in the author's attempt to focus attention on the analysis of political and legal problematic aspects of programs for the comprehensive recovery of territories in the conditions of the Russian-Ukrainian war, as well as the formation of recommendations for improving regulatory and legal support and increasing the efficiency of the restoration process of communities that suffered as a result of the armed aggression of the Russian Federation. To achieve this goal, methods of analysis of regulatory and legal acts that ensure the process of recovery of territorial communities, system analysis to summarize data on the effectiveness of the implementation of recovery programs in different regions of Ukraine, and the method of critical analysis to identify shortcomings in regulatory and legal regulation and develop proposals for their elimination were used. The results of the research show that the existing regulatory and legal framework requires significant improvement, since the current norms do not always meet the real needs of communities. It is important to ensure the inclusiveness and adaptation of the recovery process to local conditions, as well as the flexibility of mechanisms for assessing the needs of territorial communities. The introduction of such approaches will help maintain positive development dynamics and ensure the sustainability of recovery processes in the affected regions. It is noted that in order to ensure the competitiveness of territories in the recovery process, Ukraine needs to develop an adaptive regulatory and legal framework that takes into account the various challenges and opportunities that territorial communities face in the conditions of post-war recovery.

Key words: recovery of Ukraine, comprehensive recovery programs, territorial communities, political subjectivity of the territory, affected regions, competitiveness of territories, Russian-Ukrainian war.

Крап Андрій Павлович

Стратегії захисту національної безпеки від інформаційних атак і пропаганди

УДК 351.86:004.738.5:316.77
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.10>

Крап Андрій Павлович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних
та фундаментальних дисциплін
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-4443-3364

У статті досліджено сучасні стратегії захисту національної безпеки від інформаційних атак і пропаганди, які стали невід'ємною частиною гібридних загроз у глобалізованому цифровому світі. Метою дослідження є всебічне теоретичне осмислення природи інформаційних загроз і формування ефективних механізмів їхньої нейтралізації. У статті проаналізовано ключові аспекти інформаційної війни, механізми впливу пропаганди та роль цифрових технологій у її поширенні.

На досягнення поставленої мети використано міждисциплінарний підхід, що включає системний аналіз, метод порівняльного аналізу, історико-генетичний метод, структурно-функціональний підхід, а також контент-аналіз сучасних пропагандистських наративів. Це забезпечило багатовимірний підхід до аналізу явищ, пов'язаних із інформаційною війною.

У результаті дослідження визначено основні типи інформаційних атак і пропагандистських наративів, зокрема ті, що спрямовані на маніпуляцію громадською свідомістю, викривлення історичних фактів і підрив довіри до державних інституцій. Встановлено, що ефективні стратегії протидії повинні включати розвиток кібербезпеки, підвищення рівня медіаграмотності, створення позитивного інформаційного порядку денного та вдосконалення нормативно-правової бази.

Наукова новизна статті полягає у синтезі теоретичних і практичних підходів до захисту інформаційного простору, що враховують когнітивні, технологічні та соціокультурні аспекти. Теоретичне значення роботи полягає у систематизації знань про механізми інформаційної війни, тоді як практичне значення – у розробці рекомендацій для державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних організацій.

Ключові слова: інформаційна війна, пропаганда, національна безпека, дезінформація, соціальні мережі, кібербезпека, когнітивні атаки.

Вступ. Сучасний світ зіткнувся з безпрецедентними викликами в контексті інформаційної безпеки, що безпосередньо впливають на національну безпеку кожної держави, незалежно від її географічного розташування чи рівня економічного розвитку. Інформаційні атаки та пропаганда, що вкорінюються у цифровому середовищі (особливо у вигляді маніпуляцій у соціальних мережах), стали ефективним інструментом ведення гібридних воєн, здатним змінювати суспільні настрої, політичні орієнтири та навіть підривати засади державного суверенітету. Гадаємо, такі феномени не лише є наслідком технологічного прогресу, а й відображають кризу традиційних механізмів комунікації та управління інформаційними потоками.

Очевидно, що сучасні стратегії захисту національної безпеки в умовах інформаційного протистояння повинні враховувати не лише технічні аспекти кібербезпеки, а й глибокі соціально-психологічні механізми впливу пропаганди, а також культурно-ціннісний контекст суспільств. З урахуванням викладеного вище, особливої уваги заслуговує інтерпретація проблеми з позицій міждисциплінарного підходу, що поєднує здобутки кібернетики, соціології, політології та правознавства. На наше переконання, такий підхід дозволяє не лише глибше зрозуміти природу інформаційних загроз, а й окреслити комплексний інструментарій для їхнього нейтралізування.

Особливе місце у вивченні цього феномену займають наукові школи, що аналізують пропа-

ганду як частину ширшого явища комунікативного домінування. Наприклад, прихильники теорії «фабрик консенсусу» (розробленої Н. Хомським і Е. Германом) наголошують на тому, що інформаційні атаки спрямовані на формування керованої реальності, тоді як представники критичної соціології зосереджуються на соціальній дезінтеграції, що виникає внаслідок маніпулятивного впливу. Водночас, у рамках постмодерністського дискурсу (зокрема, у працях Ж. Бодрійяра) інформаційна війна трактується як спосіб симуляції дійсності, де пропаганда слугує засобом контролю над свідомістю.

Гадаємо, важливість порушеної теми зумовлена не лише теоретичним, а й прикладним значенням дослідження, оскільки інформаційна безпека нині є ключовим компонентом стійкості державних інституцій. У цьому контексті стаття покликана не лише проаналізувати сучасні стратегії захисту національної безпеки від інформаційних атак і пропаганди, а й запропонувати нові підходи, які відповідають викликам глобалізованого цифрового світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасної літератури, присвяченої проблемам інформаційної війни, пропаганди та їх впливу на національну безпеку, демонструє широкий спектр підходів до цих питань. Вивчення динаміки пропагандистських атак, зокрема їхньої інтенсивності та хронології, ретельно досліджено у роботі А. Барановського-Дьюї [1]. Автор наголошує на

важливості стратегічного аналізу у виявленні ключових чинників, що визначають ефективність інформаційних атак.

К. Кріллі у своєму дослідженні акцентує увагу на інформаційній війні як новому полі бою, де тероризм і пропаганда набули глобального масштабу завдяки Інтернету [2]. Його висновки підкреслюють роль цифрових технологій у трансформації традиційних методів маніпуляції суспільною свідомістю.

Водночас В. Денисенко аналізує загрози, які створюють пропаганда та інформаційна війна для національної безпеки Литви [3]. Його праця пропонує цінні емпіричні дані, які дозволяють порівняти досвід Литви з іншими пострадянськими країнами.

Огляд боротьби з китайською пропагандою в умовах виборчої кампанії Тайваню у 2020 році подано в дослідженні А. Хуана [4]. Автор виділяє ключові методи протидії дезінформації, наголошуючи на важливості багатовекторного підходу.

І. Іфтіме та М. Іфтіме зосереджують свою увагу на основних інструментах когнітивних атак, таких як дезінформація та пропаганда [5]. Їхній підхід інтегрує аспекти психології та інформаційних технологій, що створює багатогранну картину сучасних інформаційних загроз.

Дослідження К. Кіфорчука привертає увагу до частотного аналізу російських пропагандистських Telegram-каналів [6]. Це дослідження робить внесок у розуміння механізмів поширення пропаганди у цифрових мережах.

Праця О. Кравченка, В. Веклича, М. Крихівського та Т. Мадриги пропонує комплексний огляд проблем кібербезпеки у контексті інформаційної війни [7]. Авторами підкреслено важливість синхронізації технологічних і політичних стратегій.

С. Макдональд у своїй монографії звертається до аналізу інформаційних війн ХХІ століття, акцентуючи увагу на операціях обману та змінених образах [8]. Його висновки є актуальними для розуміння сучасних тенденцій інформаційного протиборства.

Внесок Й. Мандіча та Д. Кларича полягає в детальному розборі російської дезінформаційної кампанії під час війни в Україні [9]. Авторами окреслено основні наративи, цілі та наслідки пропаганди.

О. Мельникова-Курганова досліджує наративи пропаганди під час облоги Маріуполя у 2022 році [10]. Її робота дозволяє глибше зрозуміти специфіку інформаційної боротьби у контексті воєнних дій.

Б. Розенфельд та Дж. Воллес розглядають інформаційну політику в авторитарних суспільствах, акцентуючи увагу на використанні пропаганди як інструменту контролю [11].

М. Шульц аналізує цифрові аспекти інформаційної війни, зокрема пропаганду та кіберзагрози [12]. Його робота висвітлює інноваційні підходи до захисту інформаційного простору.

Ю. Тарасюк досліджує російські наративи в медіапросторі Туреччини, наголошуючи на їхніх історичних витоках [13]. Її висновки проливають світло на культурні аспекти інформаційної війни.

М. Вехнер аналізує взаємозв'язок між хакерством, пропагандою та маніпуляцією виборчим процесом [14], тоді як Е. Вільямс і К. Карлі фокусуються на маніпуляціях пошуковими системами для поширення проросійської пропаганди [15].

З урахуванням викладеного вище, зазначені роботи є важливим підґрунтям для розробки комплексних стратегій протидії інформаційним атакам і пропаганді, інтегруючи теоретичні та прикладні підходи до розуміння цього феномену.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є всебічне дослідження сучасних стратегій захисту національної безпеки від інформаційних атак і пропаганди, з акцентом на їхніх когнітивних, технологічних і соціально-політичних аспектах. На наше переконання, дана мета обумовлена необхідністю глибокого теоретичного осмислення природи інформаційної загрози та формування дієвих механізмів протидії у глобалізованому цифровому середовищі. На її досягнення поставленої передбачається вирішення таких завдань, як: розкриття концептуальних засад інформаційної війни та пропаганди, зокрема визначення ключових понять, механізмів впливу та їх трансформацію в умовах цифровізації; розкриття специфіки інформаційних атак у контексті сучасних гібридних загроз, враховуючи їхній вплив на суспільну свідомість, політичні процеси та національну безпеку; вивчення міжнародного досвіду у сфері протидії пропаганді та інформаційним атакам, окресливши ефективні практики для їхнього адаптування до українських реалій.

Методи дослідження. У процесі написання статті використано міждисциплінарний підхід, що передбачає поєднання методів різних галузей знань для комплексного аналізу обраної проблематики. Основними методами стали системний аналіз, який дозволив розглянути інформаційну війну та пропаганду як складні соціально-технологічні явища, а також метод порівняльного аналізу, застосований для вивчення міжнародного досвіду протидії інформаційним атакам. Використання історико-генетичного методу забезпечило глибше розуміння еволюції пропагандистських стратегій, тоді як структурно-функціональний підхід дозволив виявити ключові механізми впливу інформаційних атак на суспільні процеси. Додатково застосовано контент-аналіз, спрямований на дослідження сучасних пропагандистських наративів у цифрових медіа, та метод правового аналізу для оцінки нормативно-правових засобів захисту інформаційного простору. На наше переконання, така комбінація методів забезпечує цілісність та багатовимірність дослідження.

Результати дослідження

1. Теоретичні основи інформаційної війни та пропаганди: сучасний контекст. Інформаційна війна та пропаганда як складні феномени сучасного світу заслуговують на глибоке теоретичне осмислення з огляду на їхню трансформацію у цифрову епоху. У контексті гібридних загроз вони перетворилися на ключові інструменти впливу, спрямовані на маніпуляцію суспільною свідомістю, підрив національної безпеки та формування керованої політичної реальності. Зокрема, як зазначає К. Кріллі, інформаційна війна стає «новим полем битви», де терористи й авторитарні режими використовують Інтернет для просування своїх наративів [2]. На наше переконання, це свідчить про глибинну зміну структури комунікаційних стратегій у глобальному середовищі.

Теоретичні підходи до вивчення пропаганди включають низку концептуальних моделей, кожна з яких пропонує власне трактування цього явища. Наприклад, прихильники критичної теорії, такі як М. Вехнер, наголошують на тісному зв'язку між пропагандою, маніпуляцією виборчими процесами та технологіями хакерства, які часто стають основою для поширення дезінформації [14]. Водночас, постмодерністські інтерпретації, що ґрунтуються на працях Ж. Бодрійяра, акцентують увагу на симулятивному характері інформаційного впливу, де реальність заміщується її медійними репрезентаціями.

Значну увагу у сучасних дослідженнях приділяється специфіці інформаційних атак у цифровому середовищі. Як наголошують І. Іфтіме та М. Іфтіме, основними інструментами когнітивного впливу є дезінформація та пропаганда, які інтегруються в соціальні мережі для досягнення максимальної ефективності [5]. На наше переконання, саме це поєднання когнітивного та цифрового впливу створює унікальну динаміку сучасної інформаційної війни, підриваючи традиційні підходи до захисту інформаційного простору.

Окремо варто відзначити роль держави у забезпеченні інформаційної безпеки. Як зазначає В. Денисенко, у випадку Литви, ефективний захист інформаційного простору базується на поєднанні правових, технічних та освітніх заходів [3]. Такий підхід дозволяє створити стійку систему протидії пропаганді, адаптовану до викликів глобалізованого світу.

З урахуванням викладеного вище, важливо враховувати також культурно-історичний контекст інформаційної війни, оскільки пропаганда часто апелює до національних символів, історичних наративів та культурних особливостей. Наприклад, Ю. Тарасюк у своєму дослідженні аналізує, як російські наративи у медіа Туреччини використовують історичні альянси для зміцнення політичного впливу [13]. Вочевидь, такі аспекти вимагають

не лише правового, а й соціокультурного підходу до вирішення проблеми.

На наше переконання, розуміння теоретичних засад інформаційної війни та пропаганди є ключовим для розробки ефективних стратегій протидії цим явищам. Саме тому у подальших розділах дослідження буде приділено увагу як практичним аспектам протидії інформаційним атакам, так і аналізу конкретних пропагандистських наративів, що мають значний вплив на сучасні суспільства.

2. Стратегії захисту національної безпеки від інформаційних атак. На наше переконання, сучасні стратегії захисту національної безпеки в умовах інформаційної війни повинні базуватися на комплексному підході, який поєднує технічні, правові, організаційні та освітні механізми. Інформаційні атаки, що спрямовані на підрив суспільної довіри до державних інституцій, маніпуляцію виборчими процесами чи поширення фейкових наративів, вимагають адаптивних методів протидії. У цьому контексті важливим є не лише виявлення та нейтралізація загроз, а й формування стійкості суспільства до їхнього впливу.

Одним із ключових напрямів захисту є розвиток кібербезпеки, що забезпечує технологічну базу для захисту інформаційного простору. Як зазначають О. Кравченко, В. Веклич, М. Крихівський та Т. Мадрига, кібербезпека в умовах інформаційної війни є критичним компонентом стійкості держави, оскільки інформаційні атаки часто поєднуються з кібернападами [7]. На наше міркування, технічні заходи повинні включати впровадження систем раннього попередження, постійний моніторинг інформаційного середовища та забезпечення безпеки ключових державних інформаційних ресурсів.

Другою важливою складовою є підвищення рівня медіаграмотності населення, що дозволяє мінімізувати ефективність пропагандистських впливів. Як зазначає К. Кіфорчук, аналіз контенту російських Telegram-каналів виявляє високий рівень маніпулятивності, що спрямована на викривлення суспільного сприйняття подій [6]. Медіаграмотність сприяє розпізнаванню таких маніпуляцій, а також формуванню критичного мислення, що є основою для побудови інформаційної стійкості.

Водночас важливим аспектом є правове забезпечення інформаційної безпеки. Держава повинна розробляти й упроваджувати законодавчі акти, що регулюють питання відповідальності за поширення дезінформації та інших форм інформаційних атак. Як зазначає В. Денисенко, ефективна правова база у поєднанні з інституційними механізмами є запорукою забезпечення національної безпеки [3]. На наше переконання, в Україні доцільно розвивати механізми міжнародного співробітництва для обміну досвідом у протидії інформаційним загрозам.

Окремим елементом є інформаційна стратегія, спрямована на створення позитивного порядку денного. Як зазначають Б. Розенфельд і Дж. Воллес, у авторитарних режимах інформаційна політика базується на монополії над медіапростором, що дозволяє контролювати громадську думку через пропаганду [11]. Демократичним державам варто використовувати відкритий підхід, заснований на прозорості, об'єктивності й підтримці довіри громадян до офіційної інформації.

Також значущим фактором є розвиток міжвідомчої координації між державними органами, громадськими організаціями та приватним сектором. Як зазначають І. Іфтіме та М. Іфтіме, такі координаційні механізми є важливими для забезпечення цілісності системи протидії інформаційним загрозам [5]. На наше переконання, взаємодія різних секторів створює умови для швидкої та ефективної відповіді на інформаційні атаки.

З урахуванням викладеного вище, стратегія захисту національної безпеки повинна інтегрувати технічні, соціальні та нормативно-правові інструменти, спрямовані на забезпечення інформаційної стійкості держави. У подальших розділах дослідження буде розглянуто конкретні пропагандистські нарративи та методи їх деконструкції.

3. Пропагандистські нарративи та їх вплив на суспільство: сучасні виклики. Одним із ключових аспектів інформаційної війни є формування пропагандистських нарративів, що активно використовуються для впливу на суспільну свідомість, зокрема з метою дестабілізації політичних систем, маніпуляції громадською думкою та підриву довіри до державних інституцій. Пропагандистські нарративи являють собою цілеспрямовано створені змістові конструкції, які мають маніпулятивний характер і використовуються для досягнення стратегічних цілей у гібридних конфліктах.

Як зазначають Й. Мандіч і Д. Кларич, російські дезінформаційні кампанії під час війни в Україні спираються на пропагандистські нарративи, які поєднують історичні міфи, антизахідну риторику та апеляцію до культурних символів [9]. На наше переконання, ці нарративи спрямовані на формування викривленого образу реальності, який сприяє легітимізації агресивних дій та створенню ілюзії підтримки серед місцевого населення.

Одним із центральних елементів сучасних пропагандистських стратегій є використання соціальних мереж як засобу швидкого та широкомасштабного поширення маніпулятивного контенту. Як свідчить дослідження К. Кіфорчука, аналіз контенту російських Telegram-каналів демонструє систематичне використання емоційно забарвлених меседжів, спрямованих на дискредитацію західних інституцій та розкол у суспільстві [6]. Вочевидь, такі методи дозволяють швидко адаптуватися до змін у політичному чи інформацій-

ному середовищі, посилюючи ефективність пропаганди.

Пропагандистські нарративи часто використовують когнітивні вразливості суспільства, зокрема упередження, страхи та стереотипи. І. Іфтіме та М. Іфтіме зазначають, що когнітивні атаки, побудовані на використанні таких вразливостей, стають ключовим інструментом у сучасних інформаційних війнах [5]. Цей підхід включає маніпуляцію історичними фактами, викривлення культурних символів і апеляцію до традиційних цінностей, що сприяє посиленню дезінтеграційних процесів у суспільстві.

Важливою особливістю сучасних інформаційних кампаній є залучення історичних нарративів для легітимізації агресивної політики. Як показує аналіз Ю. Тарасюк, у Туреччині російські медіа активно використовують історичні алюзії для створення вигідного геополітичного контексту, що сприяє поширенню проросійських настроїв [13]. На наше переконання, такі методи не лише підсилюють ідеологічний вплив пропаганди, а й ускладнюють процес її деконструкції.

Ефективна протидія пропагандистським нарративам вимагає системного підходу, який включає виявлення та деконструкцію маніпулятивних меседжів, розвиток критичного мислення у суспільстві та створення альтернативних позитивних нарративів. Як зазначають Б. Розенфельд і Дж. Воллес, у демократичних суспільствах протидія пропаганді має базуватися на прозорості, об'єктивності та підтримці суспільної довіри до офіційних джерел інформації [11].

З урахуванням викладеного вище, сучасні виклики, пов'язані з впливом пропагандистських нарративів, вимагають інтеграції різних підходів до їхньої нейтралізації. Це включає технологічні, правові, освітні та культурні заходи, спрямовані на зміцнення інформаційної стійкості суспільства, що є ключовим компонентом національної безпеки в умовах глобалізованого інформаційного простору. Узагальнимо наші міркування у формі таблиці (Таблиця 1).

Висновки. Дослідження проблематики захисту національної безпеки від інформаційних атак і пропаганди підтвердило критичну важливість цієї сфери у контексті сучасних глобальних викликів. Інформаційна війна стала невід'ємною частиною гібридних конфліктів, що значно ускладнює традиційні підходи до забезпечення безпеки держави. Пропаганда, дезінформація та когнітивні атаки дедалі частіше використовуються як стратегічні інструменти для маніпуляції суспільною свідомістю, підриву довіри до державних інституцій і поширення хаосу в інформаційному просторі.

Теоретичний аналіз засвідчив, що феномен інформаційної війни та пропаганди має багатовимірний характер, який потребує інтеграції підходів різних наукових шкіл. На наше переконання, най-

Таблиця 1

Механізми впливу пропаганди та інформаційних атак

Тип інформаційної загрози	Механізм впливу	Приклад
Пропаганда	Формування маніпулятивних нарративів	Російські нарративи щодо «легітимізації» агресії проти України
Дезінформація	Поширення фальшивої або викривленої інформації	Використання Telegram-каналів для дискредитації західних інституцій
Когнітивні атаки	Використання упереджень і стереотипів	Апеляція до історичних міфів у медіа для посилення проросійських настроїв
Кіберзагрози	Злам та маніпуляція інформаційними ресурсами	Хакерські атаки, спрямовані на викрадення або модифікацію даних виборчих кампаній
Симуляція реальності	Створення альтернативного медіапорядку	Використання медіа для заміщення реальних подій вигаданими або спотвореними

більш продуктивним є міждисциплінарний підхід, що враховує технічні, когнітивні, правові та соціокультурні аспекти цих явищ. Інформаційні атаки сьогодні спираються не лише на технологічну інфраструктуру, але й на складні психологічні механізми, які важливо розуміти для розробки ефективних стратегій протидії.

Практичний аналіз показав, що стратегії захисту національної безпеки повинні включати розвиток кібербезпеки, підвищення рівня медіаграмотності населення, формування правових механізмів протидії дезінформації, а також створення позитивного інформаційного порядку денного. Як свідчить міжнародний досвід, ефективна протидія інформаційним загрозам можлива лише за умов тісної взаємодії державних інституцій, громадянського суспільства та приватного сектору.

Особливої уваги потребує деконструкція пропагандистських нарративів, які становлять основну зброю інформаційних атак. Як показали результати дослідження, такі нарративи використовуються для зміцнення авторитарних режимів, маніпуляції історичними фактами та викривлення реальності. На наше переконання, протидія цим нарративам має ґрунтуватися на прозорості, об'єктивності та розвитку критичного мислення серед населення.

З урахуванням викладеного вище, важливим є формування комплексного підходу до захисту інформаційного простору, що включатиме технологічні, правові, соціальні та освітні заходи. Гадаємо, лише така інтегративна стратегія дозволить забезпечити стійкість суспільства до сучасних інформаційних загроз і зміцнити національну безпеку в умовах глобалізованого цифрового світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Baranovsky-Dewey A. Determinants Of The Timing And Intensity Of Propaganda Attacks. *St Antony's International Review*. 2019. Vol. 14. No. 2. P. 120–136.
2. Crilley K. Information warfare: new battle fields. *Terrorists, propaganda and the Internet. Aslib Proceedings*. 2001. Vol. 53. No. 7. P. 250–264.

3. Denisenko V. Threats of propaganda and the information war on Lithuanian security. *Lithuania in the global context: national security and defence policy dilemmas*. 2020. P. 235–248.

4. Huang A. Combatting and defeating Chinese propaganda and disinformation: A case study of Taiwan's 2020 elections. *State-Sponsored Disinformation Around the Globe*. Routledge. 2024. P. 121–136.

5. Iftime I., Iftime M. The main tools of cognitive attacks on contemporary society – disinformation and propaganda. *International Scientific Conference "Strategies XXI". "Carol I" National Defence University*. 2023. Vol. 19. P. 306–311.

6. Kiforchuk K. Frequency analysis of russian propaganda telegram channels. *Theoretical and Applied Cybersecurity*. 2023. Vol. 5. No. 1.

7. Kravchenko O., Veklych V., Krykhivskyi M., Madryha T. Cybersecurity in the face of information warfare and cyberattacks. *Multidisciplinary Science Journal*. 2024. Vol. 6.

8. Macdonald S. *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered images and deception operations*. Routledge. 2006.

9. Mandić J., Klarić D. Case study of the russian disinformation campaign during the war in Ukraine – propaganda narratives, goals, and impacts. *National Security and the Future*. 2023. Vol. 24. No. 2. P. 97–140.

10. Melnykova-Kurhanova O. Propaganda Narratives in the Information Space During the Siege of Mariupol in 2022. *Societas/Communitas*. 2024. No. 37(1). P. 107–118.

11. Rosenfeld B., Wallace J. Information Politics and Propaganda in Authoritarian Societies. *Annual Review of Political Science*. 2024. Vol. 27.

12. Shults M. I. *Information Warfare in the Digital Age – Propaganda, Cyberattacks and the Protection of*. Institute for Peace and Prosperity. 2021.

13. Tarasiuk Y. Russian narratives in Turkey: historical background and propaganda in media. *European Political Science*. 2024. P. 1–11.

14. Wehner M. *Hacking, propaganda and electoral manipulation*. Europe. 2017.

15. Williams, E. M., & Carley, K. M. Search engine manipulation to spread pro-Kremlin propaganda. (2023). *Harvard Kennedy School Misinformation Review*.

REFERENCES:

1. Baranovsky-Dewey, A. (2019). Determinants Of The Timing And Intensity Of Propaganda Attacks. *St Antony's International Review*, 14(2), 120-136. [in English]
2. Crilley, K. (2001, September). Information warfare: new battle fields Terrorists, propaganda and the Internet. In *Aslib Proceedings* (Vol. 53, No. 7, pp. 250-264). MCB UP Ltd. [in English]
3. Denisenko, V. (2020). Threats of propaganda and the information war on Lithuanian security. Lithuania in the global context: national security and defence policy dilemmas, 235-248. [in English]
4. Huang, A. (2024). Combatting and defeating Chinese propaganda and disinformation: A case study of Taiwan's 2020 elections. In *State-Sponsored Disinformation Around the Globe* (pp. 121-136). Routledge. [in English]
5. Iftime, I., & Iftime, M. (2023). The main tools of cognitive attacks on contemporary society—disinformation and propaganda. In *International Scientific Conference» Strategies XXI»* (Vol. 19, pp. 306-311). « Carol I» National Defence University. [in English]
6. Kiforchuk, K. (2023). Frequency analysis of russian propaganda telegram channels. Theoretical and applied cybersecurity, 5(1). [in English]
7. Kravchenko, O., Veklych, V., Krykhivskiy, M., & Madryha, T. (2024). Cybersecurity in the face of information warfare and cyberattacks. *Multidisciplinary Science Journal*, 6. [in English]
8. Macdonald, S. (2006). *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered images and deception operations*. Routledge. [in English]
9. Mandić, J., & Klarić, D. (2023). Case study of the russian disinformation campaign during the war in Ukraine—propaganda narratives, goals, and impacts. *National security and the future*, 24(2), 97-140. [in English]
10. Melnykova-Kurhanova, O. (2024). Propaganda Narratives in the Information Space During the Siege of Mariupol in 2022. *Societas/Communitas*, (37 (1)), 107-118. [in English]
11. Rosenfeld, B., & Wallace, J. (2024). Information Politics and Propaganda in Authoritarian Societies. *Annual Review of Political Science*, 27. [in English]
12. Shults, M. I. (2021). *Information Warfare in the Digital Age—Propaganda, Cyberattacks and the Protection of*. Institute for Peace and Prosperity. [in English]
13. Tarasiuk, Y. (2024). Russian narratives in Turkey: historical background and propaganda in media. *European Political Science*, 1-11. [in English]
14. Wehner, M. (2017). *Hacking, propaganda and electoral manipulation*. Europe.
15. Williams, E. M., & Carley, K. M. (2023). Search engine manipulation to spread pro-Kremlin propaganda. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*. [in English]

Strategies for protecting national security against information attacks and propaganda

Krap Andriy Pavlovych

PhD in Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Social and Humanitarian
and Fundamental Disciplines
Interregional Academy of Personnel
Management
Frometovskaya str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4443-3364

The article examines modern strategies for protecting national security against information attacks and propaganda, which have become an integral part of hybrid threats in the globalized digital world. The study aims to comprehensively conceptualize the nature of information threats and develop effective mechanisms to counteract them. Key aspects of information warfare, the mechanisms of propaganda influence, and the role of digital technologies in its dissemination are analyzed.

To achieve this goal, an interdisciplinary approach was applied, including systems analysis, comparative analysis, historical-genetic methods, structural-functional methods, and content analysis of contemporary propaganda narratives. This ensured a multidimensional perspective on phenomena associated with information warfare.

As a result of the study, the main types of information attacks and propaganda narratives were identified, particularly those targeting the manipulation of public consciousness, distortion of historical facts, and undermining trust in state institutions. It was established that effective counter-strategies should encompass the development of cybersecurity, the enhancement of media literacy, the creation of a positive informational agenda, and the improvement of the regulatory framework.

The scientific novelty of the article lies in synthesizing theoretical and practical approaches to safeguarding the information space, considering cognitive, technological, and sociocultural aspects. The theoretical significance of the work is in systematizing knowledge about the mechanisms of information warfare, while its practical relevance lies in developing recommendations for state institutions, civil society, and international organizations.

Key words: information warfare, propaganda, national security, disinformation, social networks, cybersecurity, cognitive attacks.

Lopata Marian Olehovych

Particularities of the linguistic minorities' protection and functioning in the Province of Bolzano and the Region Valle d'Aosta in Italy

UDC 323.15

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.11>

Lopata Marian Olehovych
Candidate of Political Sciences, Associate
Professor at the Department of Political
Science, Program
"Ethics-Politics-Economics"
Ukrainian Catholic University
Ilariona Svetsitskoho str., 17, Lviv,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-6598-1319

Italian regions with special status, notably the Province of Bolzano in the Autonomous Region of Trentino-Alto Adige/South Tyrol and the Autonomous Region of Valle d'Aosta, are regarded by European scholars as exemplary models for managing interlinguistic and ethnic challenges. These regions represent successful frameworks for fostering reconciliation between diverse linguistic groups, leading to enhanced mutual understanding, respect, and overall prosperity. This study explores the unique operational characteristics of linguistic minorities in these regions, focusing particularly on legislative frameworks enacted by the Republic of Italy for the protection of German, Ladin, and French linguistic minorities. It delves into the historical contexts that necessitated these protections and examines the political processes that have advanced minority status in these regions.

This paper reviews key legislative mandates that empower these regions to protect linguistic minorities and address interethnic issues. It also analyzes the specific forms of minority engagement within the regions, discussing the political dynamics around decentralization and current political climates.

This research was supported by the «Fellowship Grant for Visiting Professors and Visiting Researchers from Ukraine» from the University of Milano-Bicocca and conducted within its Department of Sociology and Social Science. Notable guidance was provided by Professor Marina Calloni, who supervised the fellowship, with additional assistance from Professor Jens Woelk of the University of Trento in the article's development.

Key words: linguistic minorities, linguistic minorities' protection, Italy, autonomous regions, Autonomous Province of Bolzano, Aosta Valley Autonomous Region.

The Italian regions like South Tyrol and Aosta Valley have maintained strong ethno-linguistic distinctiveness [26]. Additionally, from a structural and socio-economic point of view, the two Alpine regions boast diffuse economic wealth based on their abundant natural resources, their strategic position within Europe, the development of a very successful service economy (especially tourism), and the persistence of a strong primary sector which entails a comparatively lower level of industrialization and, in turn, a comparatively lower level of urbanization [13, p. 504]. Additionally, the geographical, cultural, and economic characteristics of the Alpine region have also preserved (or developed) a distinctively conservative political culture, based on a strong attachment to the local community, territory, wider ethnic community, and work ethics [19, p. 287]. The Alpine identity, as defined by the political culture of community, territory, and the wider ethnic community belongs predominantly to the Germanic area of the Alps, with some spill-over effects on the Italian-speaking regions [13, p. 503].

The objectives of the study are to examine the peculiarities of the functioning and protection of linguistic minorities in the autonomous regions of Northern Italy, in particular, in the province of Bolzano of the autonomous region of Trentino-Alto Adige/South Tyrol and in the autonomous region of Valle d'Aosta. The study aims to show the effectiveness of Italian legislative, administrative, and economic measures aimed at preserving linguistic and ethnic diversity in two particular regions of Italy. For this pur-

pose, research was conducted on the historical background of language protection for German-speaking, Ladino-speaking, and French-speaking regions in Italy, as well as examining the main legislative acts of the Republic of Italy that ensure the rights of these minorities in two autonomous regions of Italy. The economic environment of those particular regions was also taken into account to show how economic decentralization influenced the autonomous region of Trentino-Alto Adige/South Tyrol and the autonomous region of Valle d'Aosta

Research methods. The article uses interdisciplinary methods of analysis: The historical method was used to investigate the preconditions for the formation of the legal status of linguistic minorities in the regions of Bolzano and Valle d'Aosta. A comparative method was used to analyze the differences between the autonomous regions in legal approaches to the protection of linguistic minorities. Documentary analysis using the main legislative acts of Italy, including the Constitution of Italy, special statutes of the autonomous regions, and relevant laws of the central government. The case study method for an in-depth study of the specifics of the functioning of linguistic minorities in each of the regions, with an emphasis on decentralization and political autonomy.

There is an immense volume of literature concerning the functioning of the linguistic minorities in Italy, in particular, related to the Trentino–Alto Adige/South Tyrol region, which is the focus of research of many

Italian, Austrian, and European scholars and policymakers. The case of the French linguistic minority within the Valle d'Aosta region has been widely neglected by scholars, mainly because of the limited territory and small population of the region where the minority is located, i.e. the Aosta Valley Region, which has only 125,000 inhabitants. Nevertheless, such a study was never done by Ukrainian research centers and universities due to the decentralization reform in Ukraine, which did not take into consideration the best European patterns. That is why such a study might be an interesting source and trigger for an investigation of the status and functioning of minorities in Italy that could be implemented in the East-Central European countries to mitigate the ethnolinguistic conflicts that often occur in the region. The study used different sources such as the main legislature of Italy – Italian Constitution, Regional Special Status Acts, Legislative acts of the Central Government in Rome etc. Furthermore, the literature of research is reached of the investigations of think tanks like EURAC, and scholars of different Italian, Austrian, and French research institutions.

The first part of the research paper is dedicated to a brief description of the history of the Trentino–Alto Adige/South Tyrol region and Valle d'Aosta region in Italy after their including those territories to the Kingdom of Italy after WWI in case of South Tyrol and since the mid-19 century in case of the Valle d'Aosta region.

Brief History of Alto Adige (Province of Bolzano, South Tyrol) Province and current population by language, legislation of the German and Ladin language protection.

After the First World War, the territory south of the Brenner Pass was granted to Italy [9 p. 167]. With the Peace Treaty of Saint-Germain signed on 10 September 1919, the annexation of South Tyrol to Italy was accepted. On 10 October 1920, South Tyrol was—without a referendum and against the wishes of its majority German-speaking population—formally ceded to Italy [11].

Initially, Italy's post-war governments demonstrated some sensitivity toward the German-speaking population. However, this policy shifted dramatically under Mussolini's rule during the interwar period, from 1922 to 1943. Mussolini's government pursued a deliberate Italianization program aimed at dismantling the Austro-German cultural identity of the local populace [10p. 19]. Despite these repressive measures, which included attempts to supplant the German language and Tyrolean culture, the local population preserved their cultural heritage and aspirations for self-determination, even amidst the disruptive relocation program of 1939, known as the *Option*. This program sought to alter the demographic landscape in favor of Italian speakers, relocating Germans to the German Reich while bringing Italians into South Tyrol. Although 86% of approximately 250,000 South

Tyroleans initially chose relocation, only around 75,000 (37%) left by 1943, with many subsequently returning after the Second World War [10, p. 67]. Ultimately, the *Option* policy was unsuccessful in achieving its demographic aims but significantly influenced South Tyrolean collective identity, creating divisions between those who stayed and sought self-government and those willing to leave.

In 1943, fascist rule in Italy ended, and in the post-war period, the 1946 Gruber-De Gasperi Agreement, annexed to the 1947 Paris Peace Treaty, enshrined protections for German speakers in South Tyrol [12, p. 70]. The Agreement affirmed the «complete equality of rights with the Italian-speaking inhabitants» and safeguarded «the ethnic character and the cultural and economic development of the German-speaking element». The Agreement had a threefold impact on South Tyrol: it cemented the Brenner border, elevated the South Tyrolean issue to an international concern, and designated Austria as a kin-state protector, urging Italy to adopt special measures granting German parity with Italian in public life and permitting cultural autonomy [10, pp. 87–88]. Nevertheless, the Agreement lacked specificity concerning the geographical scope of these protections, with Alcide De Gasperi, then Italy's Prime Minister, proposing that any negotiated autonomy should encompass both South Tyrol and Trentino [11].

The Gruber-De Gasperi Agreement stipulated a comprehensive range of rights for German-speaking citizens, including (a) primary and secondary education in their native language, (b) equal status for German in public offices and official documents, (c) the reinstatement of original German surnames, and (d) equitable access to public employment, aiming to achieve balanced representation between ethnic groups. Additionally, the Agreement proposed granting the population autonomous legislative and executive powers within defined areas, though the specifics were to be determined in consultation with local representatives of the German-speaking community [11].

While the Agreement aimed to protect minority rights, the distribution of powers favored the regional and state levels over the provincial, leaving the aspirations of the South Tyrolean population partially unmet, especially in the realms of German and Ladin language use [2, p.172]. Frustration with inadequate autonomy implementation and disputes over housing programs for incoming Italian residents triggered widespread protests in Bolzano, which escalated to violent incidents in 1956–1957. South Tyrolean People's Party (SVP) leader Silvio Magnago successfully rallied popular support with the slogan «Get rid of Trent», advocating for greater autonomy for South Tyrol alone [20]. Following further tensions and bomb attacks, the SVP withdrew from the regional government in 1959 in protest, signaling a pivotal moment in South Tyrol's quest for self-determination [14, p. 145].

The dissatisfaction with this implementation of autonomy led to further explosive attacks and attacks on the Italian state power and its symbols by members of the minority in the 1960s, who were concentrated in the «Liberation Committee of South Tyrol (BAS)» [10, p. 149]. The Commission of 19 was set up to develop proposals for resolving the tense situation based on the Gruber-De Gasperi agreement. A commission set up in 1961 by the Italian authority. Grote locates a basis for this breakthrough in a transition from nationalism to regionalism, which explosive bombers articulated in trials - known as the Milan trials - as early as after the attacks in 1961, since they no longer directed their efforts towards self-determination through secession from Italy, but, like the SVP, Vienna and Rome, on shaping autonomy in Italy [17, p. 377]. It was gradually implemented in 18 stages after the establishment of the Commission «of Six» in 1972. The distribution of competencies was shifting in primary agendas from the region «Trentino-South Tyrol/Alto Adige» to the province of Bolzano-South Tyrol, which is now an autonomous Province within the region with special competencies on various issues of self-government and public life; the principles of ethnic proportionality and linguistic parity apply to all public entities in South Tyrol (except the military and police) and the Constitutional status ensures the existence of the language groups. However, it takes 20 years to issue the implementing regulations [2, p.194].

In 1992, Austria and Italy made an official declaration of dispute settlement at the United Nations and both states declared the full implementation of this second statute («South Tyrol Package») [2, p. 179].

For German speakers and Ladins, the autonomy of the Bolzano Autonomous Province ensures a range of special rights, the core of which is ethnic proportionality [27, p. 133]. It was possible due to the proper implementation of the Special Status of the Autonomous Province of Bolzano [21], the South Tyrolean model is considered to be one of the most successful regulations for the coexistence of minorities in Europe [12, p. 75]. How accurate is this assessment of the «power-sharing model», which is based on the institutionalized separation of the groups and their obligation to work together?

Historically, success factors in recent history include the determined commitment of the «mother country» Austria for the German-speaking population of South Tyrol and the enshrinement of its «protective function» in the Gruber-De Gasperi Agreement and the Paris Treaty - a function that all political parties in Austria have predominated ever since exercise uniformly and which is appreciated by the South Tyrolean population [3, p. 289]. Locally, there is a broad consensus among politicians and the population for an active autonomy policy instead of secession, to which the Italian government is largely positive.

Additionally, all parties of the conflict are included in the negotiation processes - through the Commission, negotiations at the international level, and the approval of both national parliaments.

«The German language is on an equal footing in the region with the Italian language, which is the official state language» (South Tyrolean Statute of Autonomy) [29]. The administrative and court staff must speak both languages; both languages can be used during court hearings, depending on the wishes of those affected. According to the decree, official communications must be conducted in the language in which the citizen addresses the office. This means that officials and judges must also be competent in both languages [28, p. 345]. To enter the public service, applicants must complete a bilingual proficiency test, which has four levels of difficulty [22, p. 309].

The Statute of Autonomy also contains special regulations for the allocation of budget funds, public bodies, and social housing. According to ethnic proportion, they should be distributed according to the numerical ratio of the three South Tyrolean language groups. These regulations «take into account the relative strengths of the three language groups living in the country and are intended to guarantee their inclusion in decision-making processes» [17, p. 393].

The aim of the established regulations in 1972 was to create a basis for citizens of every language group to identify with the state, whose administration had been Italianized from above during the time of fascism [14, p. 145]

Such a policy of purely numerical justice may, on the one hand, prevent conflicts; after all, every language group has its representation in the administration and no group is worse off than another. On the other hand, however, it contributes to maintaining a large degree of separation between the language groups, since the language group represents an essential entry criterion. Simply collecting the numbers to calculate the ethical proportion requires a clear decision for a language group: every ten years since 1971, South Tyroleans have been asked in a census which language they use. In the surveys up to 1981, Italians couldn't declare themselves as others in the language declaration without thereby escaping the negative legal consequences (no right to social housing, no consideration when allocating jobs in the public service). The offspring of mixed marriages had to assign themselves to a single group, even if this did not correspond to their language skills or their sense of identity.

Since 1991, South Tyroleans have had the opportunity to submit a declaration of affiliation to one of the three groups as those declaring otherwise. In this case, the declaration of affiliation is omitted, but the proportional share is still collected from the declarations. Only those who do not submit the declaration of affiliation of inhabitants of the Autonomous Prov-

ince of Bolzano are excluded from claims to housing and public positions [2, p. 187]

Since 1972, a bilingualism test has been a prerequisite for civil service and ethnic proportionality ensures the distribution of public positions according to the numerical strength of the language groups, to ensure administration by officials from one's group and traffic in their language (Articles 62 and 89 Statute of Autonomy 1972). The state government also has to correspond to the relationship between the groups in the state parliament, in which one seat is reserved for one Ladin citizen (Articles 50 and 62 of the Statute of Autonomy 1972) [14, p. 153]. Thus, since 1981, the basis of this system has been a declaration of language group affiliation, which is included in censuses and, since 1991, has also allowed people not to make a declaration, but then requires at least a declaration of affiliation in the event of an application for public positions.

Of interest for consideration is the South Tyrolean system of census, declaration of language group membership, and proportional representation, which finds its basis in the Statute of Autonomy 1972 (Part 1.A.III.) [21], whose regulations for the protection of language groups enjoy constitutional status. This system is a cornerstone of minority protection in South Tyrol. The original basis of proportional representation is laid down in Art 1 (2) d of the Treaty of Paris, which obliges Italy to ensure the equal rights of German-speaking citizens when admitted to public office to achieve an appropriate distribution. According to Art 89 (3) Statute of Autonomy Proportionality applies to all citizens who belong to one of the three language groups. The system has a direct effect on the members of these groups: the declaration of language group membership serves to determine the existence of the groups, which then forms the basis for the management and allocation of public resources and positions [2, p. 178].

It applies in particular to the allocation of positions in the area of administration and public service, to the composition of public bodies, and also to the distribution of budget funds. According to Art 89 (3) Statute of Autonomy, all state bodies are vested in the citizens in relation to the reserved for each of the language groups, as revealed by the censuses. Article 15 (2) Statute of Autonomy provides for the use of funds for welfare, social, and cultural purposes of the province according to the group relationship and their needs. The proportional representation is also flanked by the Bilingual or trilingual requirement for civil servants (for the effect of the examination, part 1.C.III.).[21] Originally, proportional representation serves to ensure that the strength of the ethnic group is taken into account in the public sector and thus to make reparations. This purpose was already achieved in 2006, which means that its abolition would at least be worth considering. In connection with privatizations. There

has also been a tendency in the past for these to be used to circumvent the proportional representation in favour of the German group, while the quota filling of public positions, has resulted in proportional representation increasingly becoming a protective mechanism for the Italian group [2, p. 179].

Also, it is worth indicating that besides the German-speaking population in South Tyrol, a minor role plays the Ladin language minority. According to the World Directory of Minorities and Indigenous Peoples, the Ladin Linguistic minority has the right to obtain some government posts in Bolzano province, but only around 4 percent. Since 1989, Ladin has been an administrative language in the valleys of Badia and Gardena. In other areas of the Province, the administration mostly uses Ladin only when dealing with Ladin matters. The exception is election campaign literature, which is put out in German, Italian, and Ladin. Ladins have the right to use their language in court proceedings, but they must provide interpretation or translation at their own cost. As court documents and judgments are in Italian only, this right is rarely used. Furthermore, the abovementioned 1972 Autonomy Statute of the Trentino- Alto Agile Autonomous region strengthened the legal protection of the Ladin minority in Bolzano and Trento Provinces. In South Tyrol (Province of Bolzano) Ladin's linguistic minority obtained the right to proportional representation in public administration in 4% of the Province of Bolzano and such Ladin-speaking public administration is obviously maintained in Valleys with predominant Ladin speakers. In 1975 the regional government bodies established the Institute Cultural Ladin in the Fassa Valley of Trento Province. The institute contains a museum and library to promote and disseminate the Ladin language and culture [29].

Today's statistics from 1 January of 2023 give the picture of the current state of the population in the Province of Bolzano 2021 - 533 267, Trentino Autonomous Province 542 050, Aosta Valley Region- 122 955.

Ethnic proportional representation serves as a protective mechanism for all linguistic minorities in South Tyrol. According to the statute, it is essentially to be used when filling positions in the public service and when distributing budget resources in the country. In these areas, the positions and resources are distributed fairly in proportion to the respective numerical strength of the language groups [4]. The prerequisites for the application of the proportional rule are censuses in which the numerical strength of the language groups and the membership of individual citizens in each language group are determined. According to the status of language group membership (2011 census), 314,604 (69.41%) belong to the German language group, 118,120 (26.06%) to the Italian language group and 20,548 (4.53%) to the Ladin language group [2, p. 172]. Since the Ladin

ethnic group is concentrated in a few valleys and towns in the southeast of the country, Ladins in these towns are legally allowed to use their language in public offices. Otherwise, German and Italian are the official languages throughout the Province of Bolzano [29].

From a historical-cultural point of view, the «youngest» group in the Province of Bolzano is the Italian linguistic minority, which experienced its moment of greatest increase during the era of fascism, in the 1920s and 1930s, when Mussolini's regime sought to strengthen the «Italian character» of Alto Adige (South Tyrol) through massive immigration from other regions. The nationalization policy is demonstrated by the numbers: in the 1910 census, South Tyrol had 7,339 Italians, in 1961 they had become 128,271. The percentage of the Italian linguistic group in the overall population had risen from 2.9% to 34.3% in half a century [10].

Brief History of Valle d'Aosta and current population by language, legislation of the French language protection.

The period 1860-1861, corresponding to the complete cession of Savoy to France and the Unification of Italy, is usually considered the pivotal date marking the beginning of the process which quickly determined the change in the Aosta Valley linguistic panorama. A change which takes place, of course, within the framework of a confrontation between French and Italian and through the dynamics of linguistic competition, triggered by the change in political situation, between the language of culture historically rooted in the territory of the Duchy of Aosta and that of the young unitary State of Italy [18, p.24]. Following the Unity of Italy, the demand born from the Risorgimento for the creation of a unitary cultural fabric at the national level is translated in the Aosta Valley by a series of unilateral acts of the Italian State, which pass through the introduction of Italian in the courts (1880) and especially in primary education; the latter is the subject of as many trials of strength between the central school administration and the political representatives of Aosta Valley regarding the space to

be dedicated to the two languages, on the occasion of the promulgation of laws concerning elementary education compulsory and the creation of the state school [18, p.25].

The discontent of public opinion in Valle d'Aosta was manifested by the founding in 1909 of the League of Valle d'Aosta («Italian Committee for the Protection of the French Language in the Aosta Valley»), and reached its height in 1923, with the pamphlet of the Abbot Joseph Trèves and with the action of the president of the League, Anselme Réan, who, in 1925, addressed directly to Benito Mussolini to advocate the cause of French in the Aosta Valley. As the war approached, the regime's intransigent attitude towards the particularities of the region hardened and in 1927 a project for the Italianization of Aosta Valley toponyms was presented which was only finally realized in 1939, to symbolically establish the definitive separation between the Aosta Valley and its cultural and linguistic hinterland. At the same time and following this hardening, the defence of the French in the Aosta Valley strengthened its links with the autonomist political tendencies of the region and even united with anti-fascism. In 1925, the Aosta Valley League was replaced by the small movement of the Young Aosta Valley, promoted by Abbot Joseph Trèves, and then went into semi-clandestinely [18, p.26]. Later, during the last years of the Second World War, the Dichiarazione dei rappresentanti delle popolazioni alpine (eng. Declaration of the representatives of the Alpine populations), promoted by a group of Piedmont and Aosta Valley resistance fighters and known as the Carta di Chivasso (1943), includes, alongside general federalist demands to be implemented within the framework of a new Italian constitution [23], an explicit reminder of the right for Alpine populations to use and teach their «local language». And it is precisely through the reception of this body that political autonomy and joint Italian-French «bilingualism» (because for the Aosta Valley, it is the French language, as a language of culture, and not the original Franco-Provençal which is designated to embody

Table 1

Population development in South Tyrol (1900–2011) according to language groups (%)

Year	German Speakers	Italian Speakers	Ladin Speakers
1900	88.8	4.0	4.0
1910	89.0	2.9	3.8
1921	75.9	10.6	3.9
1961	62.2	34.3	3.4
1971	62.9	33.3	3.7
1981	64.9	28.7	4.1
1991	67.9	27.6	4.3
2001	69.1	26.4	4.3
2011	69.4	26.0	4.5

Source: [17, p. 377, 4, 15, 16]

the generic expression of «local language» contained in the text of the Carta) find their application in the Special Statute of 1948 [18, p.26].

Regarding the language population developments and demography after WWII in the Aosta Valley a migratory flow that affected Aosta Valley's demography was the internal migration of workers from Calabria which was particularly encouraged during the 60s and 70s for political reasons according to N. Alessi from EURAC Research Center. The scholar stated, that «the expansion of the Italian language has not produced a sharp contrast between ethno-linguistic groups but has rather facilitated the increase of bi-and multilingual speakers. This is especially the case with the people who speak Patois: the latter idiom is widely employed in family and with friends, while preference is generally given to Italian or (to a very limited extent) French in the workplace or in other more formal contexts (like in public offices)» [1].

While regional elites spoke standard French throughout the last five centuries, ordinary people historically spoke Franco-Provençal, a Francophone idiom, but generally also spoke or at least understood French [24].

Languages and Population of the Autonomous regions of Alto-Adige and Aosta Valley.

Nowadays we can rely on the precision measures of the language groups by the Province of Bolzano, because of mandatory differentiation of the population by language axis. In comparison to Province of Bolzano/South Tyrol, Autonomous Region of Aosta Valley didn't possess such a reliable date because of lack of the obligatory statement of belonging to particular language group. That is why the research rely to the recent survey by the Fondation Émile Chanoux, according to which, Italian is spoken as a native and second language by 68,000 inhabitants, about 58% of the population. The survey found that Italian is the native language spoken by 77.29% of respondents, 17.91% Franco-Provençal and 1.25% French. The inhabitants of the villages of Gressoney-Saint-Jean, Gressoney-la-Trinite and Isime in the Lys Valley speak two dialects of Walser German: Tisch and Toich respectively. According to the survey, 207 people, or 17.78%, speak Walser German as their mother tongue in these three villages. Nevertheless, it was known to 56.38% of the population [24, p. 98].

According to the linguistic census of the Italian population, carried out in 1921, 88% of Aosta Valley people were classified as French-speaking. According to a survey conducted between 1980 and 1983 on a group of teachers, at home 48.4% of those interviewed mainly used Italian, 48.1% Franco-Provençal and 3.5% French. In lessons, however, all of the interviewees habitually used Italian, 80% French and 24% Franco-Provençal. Another survey conducted in 1967 on a sample of 7,707 primary school pupils found that 44.8% used Italian at home, 43% Fran-

co-Provençal, 0.5% French, while the remaining 11.7% spoke various other languages [24, p. 100].

The survey by the Fondation Émile Chanoux carried out on 7,500 questionnaires in 2001, highlighted the dominance of Italian in all contexts, the use of French in institutional and cultural settings, and the stability of Franco-Provençal in intra-family and local communication, especially in rural areas [24, p. 46].

By virtue of the fact that education is predominantly given in Italian, contrary to the provisions of the special Statute of the Region, the data regarding the mother tongue are largely in favour of this language [13 p. 514].

The main factor behind this drastic change in the dimensions of the two linguistic communities (the Italian and the French/Franco-Provençal) is the transformation of the Aosta Valley societal groups from an emigration region to an immigration-driven society [19, p. 309]. Owing to major economic developments and the massive financial intervention of the central state in the Aosta Valley's economic structure, the region attracted increasing immigration waves, initially from other Italian regions and since the end of the 1980s also from foreign countries. This phenomenon triggered a radical change in the linguistic composition of the Aosta Valley population.

Legislation regarding the status of the French language in the Statute of the Aosta Valley from 1948 with amendments regulate the functioning of the minority language [8]. According to the Autonomous statute of the Aosta Valley region, the French language is equal to the Italian one. Public documents can be drawn up in one or the other language, except the provisions of the judicial authority, which are drawn up in Italian. The state administrations possibly hire officials from the Region or who know the French language to serve in the Valley. Article 39 of the Regional Statute stipulates that in schools of all levels, dependent on the Region, several hours per week equal to those of the Italian language are dedicated to teaching the French language. Some subjects may be taught in French [8].

Regarding the German-speaking minority in Aosta Valley, the Autonomous Statute allows the German-speaking populations of the municipalities of the Lys Valley to protect their linguistic and cultural characteristics and traditions. The population is guaranteed the teaching of the German language in schools through appropriate adaptations to local needs [8].

Presidential Decree n°861 of 31 October 1975 (art.5) specifies that to teach in Valle d'Aosta it is necessary to have passed an exam for full knowledge of French, if one's mother tongue is Italian, or vice versa, Italian, if your mother tongue is French. Italian law n°196 of 16 May 1978 indicates the methods for adapting national programs to the teaching

of subjects in the French language and specifies that the members of the State judging commissions must know the French language [14, p. 147].

Contrary to the Trentino-Alto Adige Autonomous Statute, the Statute of the Region of Aosta Valley predicts just more protection of the French language and bilingual functioning of the region [7]. It should be emphasized that in Aosta Valley there were no deep divisions inside the regional society because the Italian language as it was mentioned before, started to dominate the regional language landscape. The French language lost its position as the dominant language of the region. That is why, it was not so harsh a struggle for language minority protection in comparison to the South Tyrolean case, where the Special status of the region and simultaneously special status of the language were obtained due to the active involvement of the ordinary South Tyrolians in the political process.

Furthermore, in Italian legislation, there is Article 6 of the Public Radio and Television Broadcasting Service Act n. 103/1975 which states that a certain percentage of television and radio broadcasting time must be reserved for ethnic and linguistic groups. [19, p.308].

There were also implemented the constitutional provisions of Framework Law 482/99 in 1999 [12, p. 62] that recognize twelve minority languages in Italy, and stipulates that the language and culture of twelve linguistic minorities are safeguarded, namely the Albanian, Catalan, Germanic, Greek, Slovenian, Croatian, French, Franco-Provençal, Friulian, Ladin, Occitan, and Sardinian minorities [22, p. 309].

The speakers of the Ladin language closely related to the Swiss Rhaeto-Romance mainly live in five valleys of the Dolomite Alps in the north of Italy [26, p. 92], in particular in the Trentino-Alto Agile region. There are approximately 30000 members of the Ladin-speaking community, who speak six (according to some, seven) distinct varieties of the language. Since 1989, Ladin has been the official language in the Bozen/Bolzano province, alongside standard Italian and German [26, p. 92]. In 2001, Ladin speakers' new rights were implemented in Trento province following Law 482/99. Furthermore, in the South Tyrol Province of the region Ladin language minority is represented mainly by SVP (South Tyrolean Peoples party) on the provincial level, that makes possible to protect Ladin minority on the provincial and simultaneously on the regional level [12, p.69].

The French-speaking (and Franco-Provençal-speaking) community decreased from 96% in 1900 to c% in 1980 to 17% in 2001 [24. p. 99].

The Province of Bolzano's autonomy has conferred substantial economic advantages relative to other Italian regions. The Second Autonomy Statute for the Trentino-Alto Adige region, enacted in 1972, facilitated the extensive transfer of competencies from the central government in Rome to the provincial

level. This transition was accompanied by significant financial allocations that have transformed Bolzano into a net beneficiary of state funding, ensuring long-term fiscal stability and enhanced economic capacity [6 p. 341].

Under the framework of this autonomy, the Province of Bolzano retains over 90% of tax revenues generated within its jurisdiction and is eligible for additional financial transfers from the central government, enabling near-complete control over local tax revenues [5. P. 114]. This arrangement, operational since the early 1990s, provides Bolzano with substantial fiscal autonomy, allowing the province to channel resources into local development more effectively than other Italian regions. While the 2010 Milan Agreement introduced minor adjustments to favor the central government in Italy's tax federalism reform, South Tyrol's special status insulated it from the broader austerity measures that affected much of Italy [6 p. 343]. The Province of Bolzano's high tax revenues, coupled with its corresponding provincial budget, have allowed the provincial government to function as a primary distribution agency, significantly exceeding the volume of public contracts afforded by other Italian regions. This fiscal capacity has enabled sustained investment in infrastructure and public services, which further reinforces the province's economic development of Italy [6 p. 344].

The Province of Bolzano's subsidy levels for the industrial sector substantially exceed those of other Italian regions, while social spending remains high, supported by an influx of skilled laborers and entrepreneurs into the area. This trend, combined with employment rates that outperform national averages, has contributed to an exceptionally low unemployment rate of 4.5%. Local and provincial authorities in South Tyrol allocate a greater budget share than the average Italian province, bolstering quality of life and enhancing the business climate through robust infrastructure investments [6 p. 345].

Moreover, the Province of Bolzano maintains lower tax rates for businesses and the workforce compared to the rest of Italy, attracting entrepreneurs from across the country and internationally. These fiscal policies, coupled with provincial programs supporting agriculture and tourism, particularly benefit the rural population by redistributing revenue to strengthen local economies. This influx of public funds further stimulates demand within public institutions, thereby indirectly fueling economic growth. High revenues in Bolzano enable significant public investments, driving economic expansion and further reducing unemployment. In competition with neighboring regions, Bolzano stands out not only for its elevated levels of public spending—characterized by substantial subsidies, enhanced social benefits, and advanced infrastructure—but also for its favorable provincial tax policies [6 p. 357].

Table 2

Population by language distribution (Native speaker) in the Region of Aosta Valley

Language	Percentage of the population
Italian	71.50%
Franco-Provençal	16.20%
French	0.99%

Source: [24, p. 99].

Table 3

The data regarding Language skills of the population of the Aosta Valley Autonomous Region

Language	Percentage of all population
Italian	96.01%
French	75.41%
Franco-Provençal from Aosta Valley	55.77%
The three languages	50.53%

Source: [18, p. 27]

The economic autonomy exercised by South Tyrol's government, functioning as a key financial distribution entity, enjoys robust support from regional economic elites. Cooperation across linguistic groups has been a hallmark of the autonomous economic sectors, facilitated by professional associations that mandate cross-ethnic membership due to state regulations. While most political organizations and parties in Bolzano are organized along ethnic lines, professional associations such as the chambers of commerce, industrial, and trade associations transcend linguistic divisions, emphasizing economic interests over ethnic identities. Within these associations, cooperation among language groups is seamless, with leadership roles often rotating between ethnicities on a voluntary basis, promoting equitable representation [6 p. 35]. While economic elites lead in fostering cross-linguistic collaboration, the dependence of political elites on the public administration's role as a distributor of resources has, to some extent, hindered further societal integration in Bolzano [17 p. 385].

The framework for economic development in both Bolzano and the Aosta Valley is enshrined in their Special Statutes, which devolve specific powers from the central government. Notably, Articles 69–75 of the Trentino-Alto Adige Autonomous Statute delineate the provincial government's economic and administrative rights, affirming its authority to allocate resources and implement localized economic policies [21].

Asimilar economic development pattern is observed in the Autonomous Region of the Aosta Valley, where post-World War II reforms under its Special Statute have conferred considerable economic benefits through the decentralization of powers. Despite its relatively small population of approximately 120,000, the Aosta Valley enjoys a robust budget, enabled by its natural resources and geographic position bordering Switzerland and France. Unlike South Tyrol, the Aosta

Valley has experienced fewer sociopolitical divisions rooted in language differences. Although the proportion of French speakers has gradually declined, economic development—particularly in tourism and small-scale industries—has significantly enhanced regional prosperity. This growth has enabled local authorities to effectively reallocate resources to municipalities, thereby improving the welfare of residents [14, p. 145].

The effective implementation of autonomy in the Province of Bolzano and the Aosta Valley has played a critical role in the economic development of these regions, which host significant linguistic minority populations. Retaining a substantial portion of locally collected taxes allows these regional governments to independently fund essential programs and services, enhancing their economic resilience and development.

To address ongoing discussions around expanding autonomous powers, recent Italian government decisions have mandated that 90% of tax revenue in South Tyrol be allocated directly to the province's accounts, rather than being routed through the Ministry of Finance and then redistributed. This change enables more efficient financial management and enhances the region's self-sufficiency. Unlike other regions—including those with special status, which are required to allocate any budget surplus to deficit regions—both South Tyrol and the Aosta Valley are permitted to retain surplus funds, strengthening their financial autonomy. As a result, these two regions not only rank among Italy's wealthiest but are also among the most prosperous self-governing territories in Europe.

Conclusions. This study highlights key mechanisms for the preservation of linguistic minorities in the Province of Bolzano and the Aosta Valley. It examines historical demographic shifts, the impact of changing regimes, and legislative developments affecting these communities. Moreover,

it investigates economic policies that support regional stability. The cases of Bolzano and Aosta Valley illustrate a successful model of balancing autonomy with integration, where comprehensive legislative frameworks and systems of proportional representation have fostered both linguistic diversity and economic vitality. This model offers valuable insights into how protecting minority languages can promote social cohesion and prosperity, providing a replicable framework for other multiethnic societies. The Autonomous Statute of the Province of Bolzano/South Tyrol (1972) and the Autonomous Statute of the Aosta Valley (1948) provided a comprehensive framework for safeguarding and promoting the unique linguistic and cultural identities of these regions. Additionally, Italy's legislative advancements in the 1990s and early 2000s, focused on the protection of linguistic minorities, expanded the opportunities and rights for minority groups in these two regions, further reinforcing their distinct cultural and linguistic heritage. The autonomy granted to the Province of Bolzano and the Aosta Valley under their respective Special Statutes has significantly bolstered their economic development, setting these regions apart as models of self-governance and fiscal management in Italy. By retaining a substantial proportion of locally collected tax revenues and receiving additional financial transfers from the central government, these provinces have achieved a high degree of fiscal autonomy.

REFERENCES:

- Alessi, N. (2021). Languages in Aosta Valley – Countering old research narratives in political and legal studies. Retrieved from <https://www.eurac.edu/en/blogs/eureka/languages-in-aosta-valley-countering-old-research-narratives-in-political-and-leg> (on 17.09.2023)
- Alber, E. (2021). South Tyrol's model of conflict resolution: Territorial autonomy and power-sharing. In S. Keil & A. McCulloch (Eds.), *Power-sharing in Europe: Federalism and internal conflicts* (pp. 163-182). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53590-2_8 (on 19.01.2023)
- Alber, E., Palermo, F. (2012). Creating, studying and experimenting with bilingual law in South Tyrol: Lost in interpretation? In X. Arzoz (Ed.), *Bilingual higher education in the legal context* (pp. 287–309). Leiden: Martinus Nijhoff. Retrieved from DOI: 10.1163/9789004228061_012 (on 10.09.2023)
- Autonomous Province of Bolzano - South Tyrol. (2023). An autonomy for three groups. Retrieved from <https://autonomia.provincia.bz.it/it/un-autonomia-per-tre-gruppi> (on 10.09.2023)
- Benedikter, T. (2008). The financial system of the Autonomous Province of Bolzano/Bozen. In J. Woelk, F. Palermo, & J. Marko (Eds.), *Tolerance through law: Self-governance and group rights in South Tyrol* (pp. 105–119). Leiden: Martinus Nijhoff. Retrieved from https://brill.com/display/book/edcoll/9789047431770/Bej.9789004163027.i-422_007.xml (on 26.09.2023)
- Benedikter, T. (2011). Südtirols Finanzen: Beginnen jetzt die mageren Jahre? In G. Pallaver (Ed.), *Politikall. Jahrbuch für Politik* (pp. 339–362). Bozen: Edition Raetia. Retrieved from https://www.academia.edu/44960721/S%C3%BCdtirols_Finanzen_beginnen_jetzt_die_mageren_Jahre_Die_Finanzierung_der_S%C3%BCdtirol_Autonomie_zwischen_neuem_Steuer%C3%B6deralismus_und_altgewohnter_Bevorteilung (on 18.10.2023)
- Caramani, D. (2005). Natural cultures: The Alpine political culture and its relationship to the nation-state and European integration. In D. Caramani & Y. Mény (Eds.), *Challenges to consensual politics: Democracy, identity, and populist protest in the Alpine region*. Brussels: Peter Lang. Retrieved from DOI: 10.1080/09644000500121325 (on 13.09.2023)
- Constitutional law 26 February 1948, n. 4: Special Statute for the Aosta Valley. Retrieved from <https://www.fondchanoux.org/wp-content/uploads/2018/10/marisacavalli-quelquesopinionsdesvaldotains.pdf> (on 15.09.2023)
- Engl, A., & Zwilling, C. (2008). Cross-border cooperation between historical legacies and new horizons. In J. Woelk, F. Palermo, & J. Marko (Eds.), *Tolerance through law: Self-governance and group rights in South Tyrol* (pp. 161–176). Leiden: Martinus Nijhoff.
- Grote, G. (2012). The South Tyrol question, 1866–2010: From national rage to regional state. Bern: Peter Lang. Retrieved from https://www.academia.edu/81644639/The_South_Tyrol_Question_1866_2010 (on 13.10.2023)
- Gruber-Degasperi Agreement. (1946). Retrieved from http://www.regione.taa.it/codice/accordo_d.aspx (on 17.01.2023)
- Jeught, S. (2016). The protection of linguistic minorities in Italy: A clean break with the past. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 15(3), 57–81. Retrieved from https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2016/van_der_Jeught.pdf
- Massetti, E. (2009). Explaining regionalist party positioning in a multi-dimensional ideological space: A framework for analysis. *Regional & Federal Studies*, 19(4-5), 501–531. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/13597560903310246> (on 12.09.2023)
- Palermo, F. (2008). Implementation and amendment of the autonomy statute. In J. Woelk, F. Palermo, & J. Marko (Eds.), *Tolerance through law: Self-governance and group rights in South Tyrol* (pp. 143–159). Leiden: Martinus Nijhoff.
- Pallaver, G. (2008). South Tyrol's consociational democracy: Between political claim and social reality. In J. Woelk, F. Palermo, & J. Marko (Eds.), *Tolerance through law: Self-governance and group rights in South Tyrol* (pp. 303–324). Leiden: Martinus Nijhoff.
- Pallaver, G. (2011). The Südtiroler Volkspartei. In A. Elias & F. Tronconi (Eds.), *From Protest to Power: Autonomist Parties and the Challenges of Representation* (pp. 171–193). Wien: Braumüller.
- Pallaver, G. (2014). South Tyrol's changing political system: From dissociative on the road to associative conflict resolution. *Nationalities Papers*, 42(3), 376–398. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/00905992.2013.856393> (on 12.08.2023)
- Profil de la politique linguistique éducative. Vallée d'Aoste Rapport régional. (2007, February). Retrieved

from <https://rm.coe.int/profil-de-la-politique-linguistique-educative-vallee-d-aoste-rapport-r/16807b3c41>

19. Sandri, G. (2012). Ethno-linguistic identity and party politics in the Aosta Valley. *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, 11(3), 287–317. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/17449057.2011.561990> (on 17.08.2023)

20. Südtiroler Volkspartei. (2016). Grundsatzprogramm, genehmigt durch die 62. ordentliche Landesversammlung. Retrieved from <https://www.svp.eu/de/programm-931.html> (on 29.08.2023)

21. Sierp, A. (2008). Minority language protection in Italy: Linguistic minorities and the media. *Journal of Contemporary European Research*, 4(4), 303–321. Retrieved from <http://www.jcer.net/ojs.index.php/jcer/article/view/120/117> (on 14.09.2023)

22. Südtirol Handbuch mit Autonomiestatut. Retrieved from <https://assets-eu-01.kc-usercontent.com/f6962ad0-581f-014c-d417-008ef1986434/dd45d67d-307b-4ba6-85a3-c49e3f0ae5f7/S%C3%BCdtirol%20Handbuch%20mit%20Autonomiestatut.pdf> (on 26.01.2023)

23. The Constitution of the Italian Republic. Retrieved from https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/Costituzione_italiana_english_version_ott2023.pdf (on 25.08.2023)

24. Une Vallée d'Aoste bilingue dans une Europe plurilingue (2003). Fondation Émile Chanoux.

Retrieved: <https://www.fondchanoux.org/wp-content/uploads/2019/05/rechercheling-atticonvimpag-1.pdf> (on 19.01.2023)

25. Vampa, D., Scantamburlo, M. (2020). The 'Alpine region' and political change: Lessons from Bavaria and South Tyrol (1946–2018). *Regional and Federal Studies*. <https://doi.org/10.1080/13597566.2020.1722946> (on 24.08.2023)

26. Wright, S. (2007). What is a language? The difficulties inherent in language rights. In D. Castiglione & C. Longman (Eds.), *The language question in Europe and diverse societies: Political, legal and social perspectives* (pp. 81–101). Oxford: Hart.

27. Woelk, J. (2013). South Tyrol is (not) Italy: A special case in a (de)federalizing system. *L'Europe en Formation*, 3(369), 126–137. Retrieved from <https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2013-3-page-126.htm> (on 20.08.2023)

28. Wolff, S. (2008). Complex power sharing as conflict resolution: South Tyrol in comparative perspective. In J. Woelk, F. Palermo, & J. Marko (Eds.), *Tolerance through law: Self-governance and group rights in South Tyrol* (pp. 329–370). Leiden: Martinus Nijhoff. Retrieved from DOI:10.1163/ej.9789004163027.i-422.95 (on 19.09.2023)

29. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. Retrieved from <https://minorityrights.org/minorities/ladins/> (on 12.09.2023)

Особливості захисту та функціонування мовних меншин у провінції Больцано та регіоні Валле-д'Аоста в Італії

Лопата Мар'ян Олегович

кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук,
програми «Етика-Політика-Економіка»
Українського католицького університету
вул. Іларіона Свенціцького, 17,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-6598-1319

Італійські регіони зі спеціальним статусом, зокрема, провінція Больцано Автономного регіону Трентіно-Альто-Адідже/Южно-Сіцилія та Автономний регіон Валле-д'Аоста в Італії, сприймаються європейськими науковцями як найбільш ефективна модель вирішення міжмовних та етнічних питань та найкращий приклад примирення між різними мовними групами, що в кінцевому підсумку призводить населення регіонів до кращого та взаєморозуміння, поваги та подальшого процвітання регіонів. У дослідженні розглядаються особливості функціонування мовних меншин у провінції Больцано регіону Трентіно-Альто-Адідже/Південний Тироль та регіоні Валле-д'Аоста. У фокусі дослідження - основні законодавчі акти Італійської Республіки щодо захисту німецької, ладинської та французької мовних меншин Італії, історичні передумови такого захисту, а також політичний процес покращення статусу меншин у цих регіонах. У статті описано основні законодавчі гарантії, надані регіонам для сприяння захисту мовних меншин та пом'якшення міжетнічних проблем. Дослідження охоплює основні форми функціонування німецької, ладинської та французької мовних меншин у регіонах, основні політичні суперечки щодо процесу децентралізації.

Це дослідження було підтримане «Стипендіальним грантом для запрошених професорів та дослідників з України» від Університету Мілано-Біокка і проводилося на факультеті соціології та соціальних наук. Значну допомогу в написанні статті надала професор Марина Каллоні, яка керувала стипендією, а також професор Дженс Воелк з Університету Тренто, який допомагав у написанні статті.

Ключові слова: мовні меншини, захист мовних меншин, Італія, автономні регіони, Автономна провінція Больцано, Автономний регіон Валле-д'Аоста.

Малисник Олександр Миколайович

Трансформація політичної системи України в умовах російсько-української війни

УДК 32.001:355

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.12>

Малисник Олександр Миколайович
аспірант
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-
Подільський, Хмельницька область,
Україна
ORCID: 0009-0004-8734-4902

Трансформація політичної системи України в умовах російсько-української війни є вкрай актуальною темою адже цей конфлікт докорінно змінив і продовжує змінювати внутрішньополітичні процеси країни. Дослідження спрямоване на розкриття ключових напрямів цих змін, включаючи вплив на державні інституції, політичні відносини й роль громадянського суспільства в умовах тривалої війни.

Дослідження проведено за допомогою загальнонаукових методів, зокрема використано методи систематизації, класифікації, опису й узагальнення, а також методи індукції та дедукції. В дослідженні було застосовано економіко-статистичний метод для виявлення найпопулярніших джерел інформації серед громадян України під час війни, а також рівню довіри до владних структур.

Трансформація політичної системи розглядалась через призму певних напрямів. Зокрема, через зміну інформаційного простору. З'ясовано, що значні зміни торкнулися медіапейзажу, де на телебаченні домінує один канал, а активність в Інтернеті зростає на платформах, таких як Facebook, YouTube, Telegram, та TikTok, що в свою чергу, змінює спосіб формування громадської думки й політичної популярності, адже медіа мають свої власні інтереси і суб'єктивність. Дослідження трансформації політичної системи через кризи в політичних інститутах і партіях дало змогу зрозуміти, що навіть у третій рік повномасштабного конфлікту парламент продовжує виконувати свої функції, змінюючи роботу в залежності від викликів і євроінтеграційних пріоритетів. Однак, попри активну діяльність, рівень довіри до парламенту, уряду та президента значно знизився, що свідчить про кризу довіри до політичних інститутів і партій. В ході дослідження визначено також, що в країні зараз відбувається зміна ролі регіонів адже на тлі кризи загальнонаціональних парламентських політичних партій посилюється роль регіональних партійних проєктів. Майбутні дослідження можуть бути зосереджені на більш детальному аналізі впливу війни на формування нових політичних інтересів в політичній системі країни.

Ключові слова: інформаційний простір, соціальні медіа, довіра до політичних інститутів, інститути влади, регіони, деолігархізація.

Постановка проблеми. Початок повномасштабної російсько-української війни у 2022 році став серйозним викликом для політичної системи України. Військова агресія з боку Росії продовжує погрожувати не лише територіальній цілісності й суверенітету України, але й впливає на функціонування державних інститутів, політичну стабільність і демократичні процеси в країні. У цих умовах виникає необхідність вивчення трансформацій, що відбуваються в політичній системі України, зокрема змін у структурі управління, підходах до забезпечення національної безпеки й взаємодії між державними й громадськими інституціями.

В умовах сучасної геополітичної нестабільності розуміння процесів, що відбуваються в Україні, має важливе значення не лише для самої країни, але й для міжнародної спільноти. Тож, тема є актуальною, оскільки зміни в політичній системі України в умовах війни принципово впливають на ефективність державного управління, стабільність інституцій та їх адаптивність до нових геополітичних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблематика досить часто виступає предметом наукових досліджень і активних дискусій, зокрема, її обговорення здійснено в роботі автора В. Теремка, який досліджував вплив цифровізації на політичні процеси та інституції України,

підкреслюючи значення інформаційних технологій у політичній комунікації та управлінні [1]. Авторка Н. М. Батанова у своїй науковій праці розглядала теоретичні й практичні питання політичного права, акцентуючи увагу на взаємозв'язках між правовими й політичними аспектами державного управління [2].

І. Чорна в своєму науковому дослідженні проаналізувала зміни у політичній свідомості громадян України під впливом модернізаційних процесів у політичній системі [3].

Дослідження також включало аналіз праць С. Кравчука, який у статті розглядав проблеми взаємодії правової й політичної систем в Україні та пропонував можливі шляхи їх розв'язання [4].

Цікавим також для поточного дослідження є наукова робота авторів В. Хапопенко та Н. Чубур, які акцентували увагу на інституційних змінах у політичній системі України [5].

Внесок у наукову базу дослідження зробили також праці Г. Зеленка, О. Рафальського, О. Майбороди та В. Перевезія, які аналізували конституційну модель та практики політичної системи України [6].

Нарешті, В. Подгорна у своїй статті дослідила вплив цифрових платформ на політичну сферу, підкреслюючи їх роль у формуванні сучасної політичної комунікації [7].

Отже, окреслені роботи разом сформували основу для проведення дослідження, надаючи цінні теоретичні й практичні аспекти щодо розвитку політичної системи України у сучасних умовах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на високу кількість наукових робіт в даній сфері дослідження трансформаційних процесів політичної системи України під час війни потребує додаткових розвідок та розробок.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в висвітленні особливостей трансформаційних процесів політичної системи України під час війни та воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військова агресія Росії проти України і введення воєнного стану докорінно вплинули на політичні процеси в нашій країні. І варто відзначити, що цей вплив виходить за межі офіційних обмежень, які передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», таких як призупинення виборів, заборона на референдуми та мітинги, а також створення військових адміністрацій. Війна також веде до численних інших змін у внутрішньополітичній ситуації України, формуючи нові можливі сценарії розвитку політичного середовища в майбутньому.

На власну думку автора, трансформацію політичної системи необхідно розглядати через низку напрямів, з метою забезпечення всебічного розуміння її змін і впливу.

Зміна інформаційного простору. В цьому контексті цікавою думкою є думка В. Потапенка, керівника центру внутрішньополітичних досліджень НІСД, який зазначив, що однією з особливостей періоду війни став «короткий часовий горизонт» – коли учасники політичного процесу,

експерти, медіа «знаходяться у порядку денному один-три тижні, і те, що сталося позавчора, вже не є важливим»[8]. Зміни також торкаються медіапейзажу: на телебаченні домінує один канал, що суттєво відрізняється від попереднього періоду, коли існувала велика конкуренція між багатьма каналами, що належали різним власникам. Сьогодні найпоширенішим джерелом інформації виступають соціальні мережі (рис.1).

Окрім того, активність в Інтернеті на платформах, таких як Facebook, YouTube, Telegram, Tiktok, зростає, хоча ці ресурси не є українськими за юридичним статусом. Слід також додати, що спеціалісти Національного інституту стратегічних досліджень відзначають, що розвиток блогосфери створює ризик посилення тінізації медіапейзажу, оскільки численних блогерів важче контролювати, ніж великі медіахолдинги, і їх діяльність може бути більше під впливом різних груп інтересів.

Водночас, зростання попиту на соціальні мережі як альтернативу традиційним ЗМІ сприятиме різноманітності партійної системи, оскільки ці платформи є демократичнішими, менш затратними і доступнішими для громадян. Вони також припускають, що після війни в медійний простір України можуть увійти нові потужні гравці із західним капіталом, що може докорінно змінити медіапейзаж. Це змінить спосіб формування громадської думки і політичної популярності, адже медіа, як правило, мають свої власні інтереси і суб'єктивність [8].

На власну думку автора такий сценарій виглядає більш реалістичним, ніж відновлення домінування українських олігархів у медіа, оскільки багато з них втратили значну частину своїх капіталів під час війни.

Криза політичних інституцій та партій. Навіть у третій рік повномасштабної війни Верховна Рада України продовжувала виконувати свої

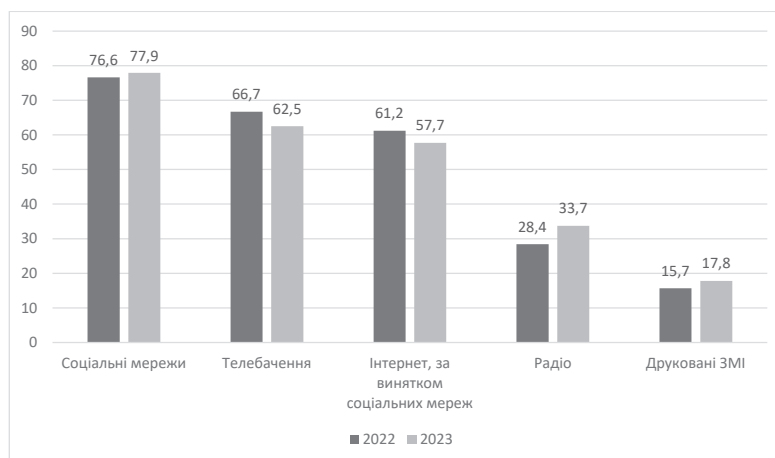

Рис. 1. Динаміка найпопулярніших джерел інформації серед громадян України під час війни (2022-2023 рр.), %

Джерело: складено автором на основі [9].

конституційні обов'язки. Протягом цього часу парламент постійно змінював свою роботу, адаптуючись до поточних умов та викликів у сфері безпеки. Перший заступник Голови Верховної Ради України О. Корнієнко виокремив наступні етапи діяльності парламенту в умовах війни [10]:

1. З початку повномасштабного вторгнення до квітня-травня 2022 року – швидке ухвалення рішень, переважно одразу в цілому, з мінімальним обговоренням. У цей час парламенту було необхідно негайно реагувати на нові виклики й приймати необхідні закони для забезпечення обороноздатності та функціонування держави в умовах військової агресії.

2. До кінця літа 2022 року – «перехідний етап», коли деякі закони все ще приймалися у пришвидшеному режимі, але відновилася повна законодавча процедура для окремих ініціатив. Це був час поступового повернення до більш звичних методів роботи, хоча загрози безпеки все ще потребували швидкого прийняття деяких рішень.

3. До середини 2023 року – основна робота була спрямована на європейську інтеграцію у зв'язку з отриманням статусу кандидата на членство в ЄС, інші законопроекти могли відкладатися. У цьому періоді пріоритетними стали законодавчі ініціативи, пов'язані з адаптацією українського законодавства до стандартів ЄС та виконанням умов для подальшої євроінтеграції.

4. До сьогоднішнього часу – фактичне повернення до звичних законодавчих процедур і парламентських практик, темп прийняття законів суттєво знизився. Нині Верховна Рада працює у режимі,

який наближається до мирного часу, що дозволяє більш детально обговорювати й опрацьовувати законодавчі ініціативи.

Проте, незважаючи на активну роботу Верховної Ради та уряду в цілому, рівень довіри до парламенту становить, за соціологічними опитуваннями мінус 20%, до уряду мінус 26%, та до президента мінус 18% (рис. 2).

На мою думку, однією з причин такої ситуації є брак значущих комунікаційних каналів, адже в умовах війни їхня кількість природно обмежується. Відповідно, падіння довіри до вищого законодавчого органу України створює загрозу для демократії в країні, особливо з огляду на те, що це відбувається на тлі зростаючої довіри громадян до силових структур (рівень довіри населення до СБУ протягом 2022-2023 рр. майже не змінився).

Криза довіри до парламенту тісно пов'язана з кризою партійної системи, яка є одним із головних суб'єктів політичного простору України. Слід зазначити, що ще до війни в Україні спостерігалася криза партій, коли соціологічні опитування фіксували низький рівень довіри громадян до політичних партій як інституту загалом, що супроводжувалося зниженням популярності практично всіх політичних партій, особливо тих, що представлені в парламенті. Слід також зауважити, що війна сприяла поляризації політичного простору, що може призвести до появи двох основних груп партій – «військових».

Як було показано на рис. 2, вже сьогодні формується блок довіри до ЗСУ, ДСНС, Національної гвардії та волонтерів, і другий блок – громадські

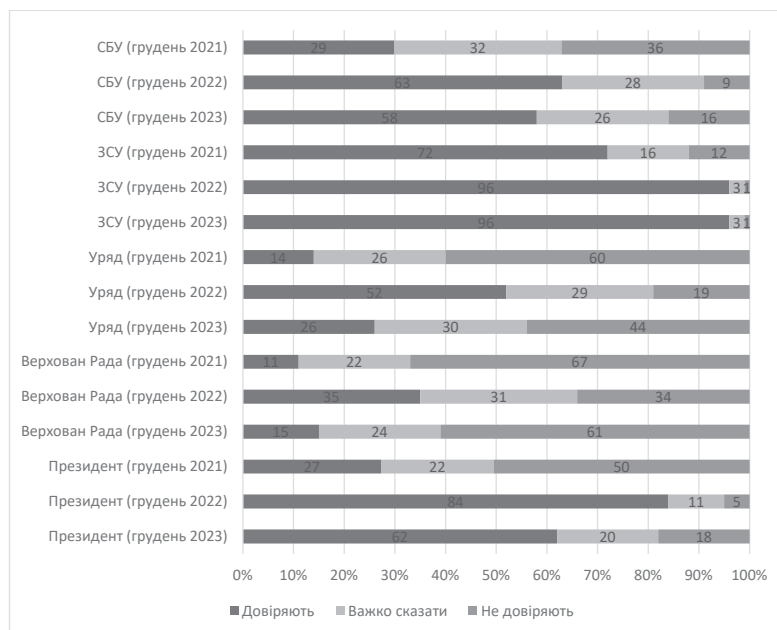

Рис. 2. Рівень довіри до владних структур протягом грудня 2021-2023 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [11].

організації, які активно працюють на дипломатичному фронті і мають серйозні інституційні структури. Саме вони, ймовірно, будуть представлені в парламенті завдяки зміні системи фінансування партій і деолігархізації.

Зміна ролі регіонів. Значення регіонів вже сьогодні зазнає суттєвих змін адже на тлі кризи загальнонаціональних парламентських політичних партій посилюється роль регіональних партійних проєктів. Проте головне полягає в тому, що громадська та політична активність переміщується з центру до областей.

Сьогодні можна помітити зростання довіри до мерів, що впливає на загальну політичну ситуацію і, можливо, може спричинити реінкарнацію проєкту партії мерів. Регіональні партії та лідери отримують більше можливостей для впливу на національну політику, що може призвести до перегляду національних політичних стратегій і реорганізації існуючих партійних структур. Це також створює нові виклики для інтеграції регіональних інтересів у національні стратегії та політики, що потребує більш гнучкого підходу до управління й перегляду моделей взаємодії між центром і регіонами.

Експерти НІСД стверджують, що в умовах воєнного стану, зі зміщенням політичної й громадської активності до окремих регіонів, особливо до західних областей, де зростає чисельність населення завдяки внутрішньо переміщеним особам та активізації економічного життя через релокацію бізнесу, змінюватимуться взаємини між центром і регіонами. Вони відзначили, що зростання економічного значення окремих регіонів неминуче вплине на політичний ландшафт. Тому питання регіонального порядку денного має залишатися важливим як під час війни, так і в період післявоєнного відновлення [8].

Деолігархізація як процес трансформації політичної системи України під час війни є на прямом, що відображає намагання країни перебудувати свої політичні й економічні структури для забезпечення більшої стабільності й транспарентності. В умовах війни, олігархи, які традиційно мали значний вплив на політичні рішення й економічні процеси в Україні, стали однією з основних перешкод на шляху до реальних змін. Олігархічна система, що сформувалася в Україні, часто підривала демократичні інститути й послаблювала державний контроль, що в умовах війни є важливим для ефективного управління й забезпечення національної безпеки.

З метою деолігархізації в Україні було ухвалено низку ключових законодавчих актів. Один з найважливіших – Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019), який передбачає заходи для зменшення впливу олігархічних медіа на інформаційний простір. Також важливим є Закон України «Про запо-

бігання корупції» (2014), який посилив контроль над фінансами політиків і державних службовців, що допомогло зменшити можливості для олігархічних маніпуляцій. Іншим важливим кроком стало запровадження механізмів конфіскації активів осіб, які спробували ухилитися від податків або брали участь у корупційних схемах. Вищезазвані кроки сприяють укріпленню демократичних інститутів і підвищенню прозорості державного управління, що змінює політичний ландшафт країни, послаблюючи вплив олігархів на політичні процеси та сприяючи більшій стабільності держави. В умовах війни, ці реформи стають особливо важливими для забезпечення ефективного функціонування держави й підвищення її здатності до протидії зовнішнім загрозам.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити низку важливих висновків. По-перше, політична система України під час широкомасштабного вторгнення РФ показала свою ефективність й здатність до виживання, що відбулося навіть у таких екстремальних умовах, і свідчить про міцність інституцій. По-друге, на противагу цьому, політичні партії виявилися найуразливішим елементом системи. Більшість із них не змогли пристосуватися до умов війни, що підтверджує їхню слабкість ще до початку конфлікту. Політичні партії в Україні часто функціонували як клуби або виборчі проєкти, а не як справжні загальнонаціональні об'єднання громадян. Ця проблема лише загострилася в умовах війни.

По-третє, деолігархізація, спричинена війною, відкрила нові можливості для змін у політичній й медійній сферах. Інформаційне середовище також зазнало значних трансформацій: створення Єдиного телемарафону призвело до монополізації телепростору, тоді як популярність інтернет-блогерів і месенджерів різко зросла. Таке нове середовище може стати джерелом нових політичних гравців, здатних перетворити свою медійну популярність у політичну.

В четвертих, важливими потенційними гравцями стали також Збройні Сили України та волонтерські організації, які вже сьогодні мають потужні внутрішні й зовнішні структури, які, ймовірно, матимуть значний вплив на майбутнє політичне життя країни.

Однак, основним рушієм змін в Україні є саме суспільство, яке під впливом війни формує запит на швидкі реформи та радикальні зміни. Українці прагнуть бачити свою країну без олігархії, корупції та неефективної бюрократії, орієнтуючись на європейські цінності та євроатлантичну інтеграцію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теремко В. Розвиток політичної системи України в умовах цифровізації. *Літопис Волині*, 2023. (28), 300-304. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.43>
2. Батанова Н.М. Парадигма політичного права: доктринальні та праксеологічні аспекти. *Вісник Доне-*

цького національного університету ім. Василя Стуса. Серія політичні науки. 2019. № 4. <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/7583>

3. Чорна І. Трансформація масової політичної свідомості в умовах модернізації політичної системи України. *Вісник Національного університету оборони України*, 2021 60(2), 157-163. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-60-2-157-163>

4. Kravchuk, S. Y. Interaction of legal and political systems in Ukraine: Problems and ways to solve them. *Uzhhorod National University Herald Series Law*, 2024/ 1(81), 47-52. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.7>

5. Haponenko V., Chubur N. V. Institutional development of the political system of Ukraine: Main points of bifurcation. *International and Political Studies*, 2023/ <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288706>

6. Zelenko G., Rafalskiy O., Mayboroda O., Pereveziy V. Political system of Ukraine: Constitutional model and political practices. *Kuras Institute of Political and Ethnic Studies*. 2023. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0109-9>

7. Подгорна В. Цифрові платформи та їхній вплив на політичну сферу. *Проблеми політичної психології* 2021. Вип. 10 (24). С. 301–309. DOI: 10.33120/popp-Vol24-Year2021-81

8. Павленко І. (Національний інститут стратегічних досліджень). Політична система України в умовах війни. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

9. Звіт Опори. Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. Опитування агенції ОПОРИ. 2023. https://www.oporua.org/polit_ad/mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796

10. Рада. Парламент в умовах війни: приклад України. 2023. <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74995.pdf>

11. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>

REFERENCES:

1. Teremko, V. (2023). Rozvytok politychnoyi systemy Ukrayiny v umovakh tsyfrovizatsiyi [Development of the political system of Ukraine in the context of digitalization]. *Litopys Volyni*, (28), 300-304. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.43> [in Ukrainian]

2. Batanova, N. M. (2019). Paradyhma politychnoho prava: doktrynal'ni ta prakseolohichni aspekty [Paradigm

of political law: doctrinal and praxeological aspects]. *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu im. Vasyly'a Stusa. Seriya politychni nauky*, (4). <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/7583> [in Ukrainian]

3. Chorna, I. (2021). Transformatsiya masovoyi politychnoyi svidomosti v umovakh modernizatsiyi politychnoyi systemy Ukrayiny [Transformation of mass political consciousness in the context of the modernization of Ukraine's political system]. *Visnyk Natsional'noho universytetu oborony Ukrayiny*, 60(2), 157-163. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-60-2-157-163> [in Ukrainian]

4. Kravchuk, S. Y. (2024). Interaction of legal and political systems in Ukraine: Problems and ways to solve them. *Uzhhorod National University Herald Series Law*, 1(81), 47-52. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.7> [in Ukrainian]

5. Haponenko, V., & Chubur, N. V. (2023). Institutional development of the political system of Ukraine: Main points of bifurcation. *International and Political Studies*. <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288706> [in Ukrainian]

6. Zelenko, G., Rafalskiy, O., Mayboroda, O., & Pereveziy, V. (2023). Political system of Ukraine: Constitutional model and political practices. *Kuras Institute of Political and Ethnic Studies*. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0109-9> [in Ukrainian]

7. Podhorna, V. (2021). Tsyfrovi platformy ta yikhniy vplyv na politychnu sferu [Digital platforms and their impact on the political sphere]. *Problemy politychnoyi psykholohiyi*, 10(24), 301–309. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-81> [in Ukrainian]

8. Pavlenko, I. (National Institute for Strategic Studies). Politychna systema Ukrayiny v umovakh viyny [The political system of Ukraine in wartime]. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny> [in Ukrainian]

9. Zvit Opori. (2023). Mediaspozhyvannia ukrayintsiv: druhyy rik povnomasshtabnoyi viyny [Media consumption of Ukrainians: the second year of full-scale war]. Opytuvannia ahentsiyi OPORY. https://www.oporua.org/polit_ad/mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796 [in Ukrainian]

10. Rada. (2023). Parlament v umovakh viyny: pryklad Ukrayiny [Parliament in wartime: the case of Ukraine]. <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74995.pdf> [in Ukrainian]

11. Kyivskyy mizhnarodnyy instytut sotsiolohiyi. (2023). Dynamika doviry sotsial'nym instytutsiyam u 2021-2023 rokakh [Dynamics of trust in social institutions in 2021-2023]. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1> [in Ukrainian]

Transformation of the political system of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war

Malysnyk Oleksandr Mykolaiovych

Postgraduate Student
Kamianets-Podilskyi National University
named after Ivan Ohienko
Ohienka str., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnyskyi region, Ukraine
ORCID: 0009-0004-8734-4902

The transformation of Ukraine's political system in the context of the Russian-Ukrainian war is an extremely relevant topic, as this conflict has radically changed and continues to change the country's internal political processes. The study aims to reveal the key areas of these changes, including the impact on state institutions, political relations and the role of civil society in the context of a protracted war. The study was conducted using general scientific methods, including methods of systematisation, classification, description and generalisation, as well as methods of induction and deduction. The study applied the economic and statistical method to identify the most popular sources of information among Ukrainian citizens during the war, as well as the level of trust in government structures. The transformation of the political system was considered through the prism of certain areas. In particular, through the change in the information space. It has been found that significant changes have affected the media landscape, where television is dominated by one channel, and Internet activity is growing on platforms such as Facebook, YouTube, Telegram, and TikTok, which in turn changes the way public opinion and political popularity are formed, as the media have their own interests and subjectivity. The study of the transformation of the political system due to crises in political institutions and parties has made it clear that even in the third year of the full-scale conflict, the parliament continues to perform its functions, changing its work depending on the challenges and European integration priorities. However, despite the active work, the level of trust in the parliament, government and president has significantly decreased, indicating a crisis of confidence in political institutions and parties. The study also found that the role of the regions is changing in the country, as the role of regional party projects is growing amid the crisis of national parliamentary political parties. Future research could focus on a more detailed analysis of the impact of the war on the formation of new political interests in the country's political system.

Key words: information space, social media, trust in political institutions, government institutions, regions, deoligarchisation.

Матвієнків Світлана Миколаївна
Вдовичин Остап Володимирович

Роль державної інформаційної політики в євроінтеграційних процесах України: виклики та перспективи

УДК 316.776:32 (477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.13>

Матвієнків Світлана Миколаївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних інститутів
та процесів факультету історії,
політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-7719-7791

Вдовичин Остап Володимирович
аспірант кафедри політичних інститутів
та процесів факультету історії,
політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0009-0008-4517-1037

У статті досліджується роль державної інформаційної політики України в контексті євроінтеграції, яка набула особливої актуальності в останні роки. Основною метою є визначення ключових викликів та перспектив, що супроводжують цей процес. Автори акцентують увагу на правовому регулюванні інформаційної політики України та її впливі на суспільство в умовах поступової інтеграції в Європейський Союз. Дослідження підкреслює, що державна інформаційна політика – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки, формування суспільної думки та підтримку національних інтересів. У контексті євроінтеграції інформаційна політика має забезпечити просування європейських цінностей в українському суспільстві, а також сприяти підвищенню обізнаності про Україну на міжнародній арені. Однак цей процес супроводжується значними викликами, такими як дезінформаційні кампанії, недостатній рівень медіаграмотності серед населення та політична нестабільність. Також, наголошується на необхідності адаптації національного законодавства до європейських стандартів, що є важливим кроком на шляху до інтеграції в європейський інформаційний простір. Окрім викликів, євроінтеграція відкриває і нові перспективи для України, такі як покращення медіа-середовища та розвиток цифрових технологій. Це сприятиме більшій прозорості та підзвітності медіа, а також змицненню довіри громадян до державних інститутів та інформаційних джерел. Водночас розвиток цифрових платформ надасть нові можливості для комунікації з міжнародною аудиторією і просування української культури та ідентичності за кордоном. Під час аналізу теми дослідження застосовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи, серед яких: методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, системний підхід, а також методи політологічного порівняння, інституційного аналізу тощо. Результати дослідження підкреслюють необхідність комплексного підходу до реалізації інформаційних стратегій для забезпечення успішної інтеграції України в європейський інформаційний простір.

Ключові слова: інформація, євроінтеграція, інформаційна політика, держава, інформаційний простір, Україна, ЄС.

Вступ. Євроінтеграційний курс України набув нового імпульсу в останні роки. Одним із ключових аспектів цього процесу є формування та реалізація ефективної державної інформаційної політики, яка має на меті не лише підтримку євроінтеграційних процесів всередині країни, але й комунікацію з європейською спільнотою. Однак цей процес супроводжується численними викликами, зокрема дезінформаційними кампаніями з боку зовнішніх акторів та внутрішньою поляризацією суспільства.

Мета та завдання статті. Метою цієї статті є аналіз ролі державної інформаційної політики в євроінтеграційних процесах України та аналізу основних викликів та перспектив цього державної інформаційної політики в означеному контексті. Відповідно до мети сформувані наступні завдання: проаналізувати суть та поняття державної інформаційної політики України; дослідити правове регулювання інформаційної політики України; виокремити основні виклики та перспективи державної інформаційної політик на шляху до євроінтеграції.

Методи дослідження. Під час аналізу теми дослідження застосовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи, серед яких: методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, системний підхід,

а також методи політологічного порівняння, інституційного аналізу тощо.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти особливостей державної інформаційної політики України, в тому числі в контексті євроінтеграційних процесів, досліджували такі вчені, як О. Григор, О. Шевчук, Л. Губерський, Г. Почепцов, В. Конах, І. Чиж, Є. Макаренко, С. Чукута, В. Машликін та ряд інших дослідників.

Результати. Курс України на інтеграцію в Європейський Союз є закономірним результатом здобуття нашою державою незалежності. Основою європейської інтеграції України є історія нашого народу та усвідомлення права жити в демократичній, економічно розвиненій та соціально орієнтованій країні. Сьогодні створення масштабних внутрішніх реформ для приєднання до спільноти розвинутих європейських держав є ключовим напрямком як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави[1].

Державна інформаційна політика – це сукупність заходів і стратегій, що спрямовані на формування, управління та поширення інформації з боку держави з метою підтримки національних інтересів, розвитку суспільної думки та міжнародної комунікації[13]. У контексті євроінтеграції ця полі-

тика передбачає створення сприятливих умов для донесення європейських цінностей та стандартів до українського населення, а також просування інтересів України в інформаційному просторі Європейського Союзу[12].

Основні підходи до розуміння державної інформаційної політики в Україні можна класифікувати на кілька теоретичних та практичних напрямків. Ці підходи визначаються в залежності від контексту, мети та інструментів інформаційної політики. Інституційний підхід (М. Вебер, Г. Лассуаел) розглядає державну інформаційну політику через призму діяльності державних інституцій, відповідальних за створення, контроль та реалізацію інформаційних стратегій. Основна увага приділяється законодавчим органам, урядовим агентствам, органам виконавчої влади, які формують політику в інформаційній сфері. Згідно з цим підходом, держава має координувати діяльність суб'єктів інформаційного простору і гарантувати їхню відповідність національним інтересам[1].

Системний підхід (Т. Парсонс, Н. Луман) розглядає державну інформаційну політику як частину більш широкої системи національної безпеки та політичного управління. Інформаційна політика включає різні елементи (інформаційні ресурси, канали комунікації, суб'єкти інформаційної діяльності), які взаємодіють у рамках єдиної системи[12]. Важливою метою є забезпечення стабільності та розвитку держави через управління інформаційними процесами. Згідно з комунікаційним підходом (Ю. Хабермас, М. Маклюен) інформаційна політика є основою для організації та управління комунікацією між державою та суспільством. Особлива увага приділяється механізмам поширення державних меседжів, їхньому впливу на громадську думку, а також взаємодії між державними структурами та медіа. Важливою складовою цього підходу є забезпечення прозорості та відкритості державних комунікацій[1].

У безпековому підході (Г. Кісінджер, Р. Кларк) державна інформаційна політика розглядається як інструмент забезпечення національної безпеки. Основна увага приділяється протидії дезінформації, інформаційним війнам, кібератакам та іншому зовнішньому втручанню. Безпековий підхід підкреслює необхідність захисту інформаційного простору від маніпуляцій та агресивних інформаційних впливів. Функціональний підхід (Г. Саймон, Е. Дюргейм) орієнтований на визначення конкретних функцій державної інформаційної політики: регулювання інформаційного простору, забезпечення доступу до інформації, просування національних інтересів на міжнародній арені, створення сприятливих умов для розвитку інформаційної інфраструктури. Цей підхід акцентує увагу на практичних аспектах управління інформаційною сферою[4,с.65].

Державна інформаційна політика в контексті міжнародних відносин розглядається через призму міжнародних інформаційних стандартів та зовнішньополітичних інтересів держави. Вона включає співпрацю з міжнародними організаціями, просування позитивного іміджу держави на міжнародній арені, а також адаптацію національного інформаційного законодавства до вимог міжнародних угод. Кожен із підходів дає можливість більш глибоко зрозуміти різні аспекти державної інформаційної політики України[4,с.66-67].

Державна інформаційна політика в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, які забезпечують як свободу інформації, так і захист національного інформаційного простору. Основні документи включають Конституцію України, що гарантує свободу слова та доступ до інформації, а також Закони України «Про інформацію»[7], «Про доступ до публічної інформації», «Про державну таємницю», «Про телебачення і радіомовлення» та ін.[1] Ці закони регулюють функціонування інформаційних ресурсів, діяльність медіа, захист персональних даних та забезпечують відкритість і прозорість державних інформаційних процесів.

Крім того, ключові стратегії, такі як Доктрина інформаційної безпеки 2017 року та Стратегія інформаційної безпеки 2021 року, визначають напрямки захисту від зовнішніх інформаційних загроз, зокрема дезінформації та кіберзагроз[14]. Закон «Про медіа», прийнятий у 2022 році адаптує медіазаконодавство України до європейських стандартів, забезпечуючи відповідальність і прозорість діяльності ЗМІ. Важливу роль також відіграє Закон «Про кібербезпеку» 2017 року, що регулює захист критичної інформаційної інфраструктури[14].

Згідно з чинним законодавством України, державна інформаційна політика визначається як сукупність заходів, спрямованих на забезпечення свободи слова, доступу до інформації, захисту інформаційного простору та гарантування права громадян на отримання достовірної інформації. Основні засади державної інформаційної політики регулюються Законом України «Про інформацію»[7], який визначає принципи інформаційної діяльності, права й обов'язки суб'єктів інформаційної сфери та порядок поширення інформації. Важливою складовою інформаційної політики є забезпечення національної безпеки шляхом захисту державних інтересів в інформаційній сфері, запобігання дезінформації та протидія зовнішнім інформаційним загрозам, що регулюється Доктриною інформаційної безпеки України від 2017 року[13].

Ці нормативні акти забезпечують баланс між вільним доступом до інформації, правом громадян на інформування та захистом національного інформаційного простору, зокрема у контексті протидії інформаційним атакам та збереження інформаційної стійкості держави. В рамках євро-

інтеграції Україна вжила ряд конкретних кроків. По-перше, було ухвалено закони, які посилюють контроль за медіа та боротьбу з дезінформацією, зокрема через створення механізмів для регулювання контенту. По-друге, Україна активно розвиває цифрові платформи, які сприяють популяризації українського культурного контенту за кордоном, залучаючи міжнародні медіа до співпраці[14].

В рамках євроінтеграції Україна впровадила низку конкретних програм і заходів у сфері інформаційної політики. Серед них варто зазначити Закон України «Про основи державної мовної політики», який забезпечує використання української мови у медіа, а також Закон «Про протидію дезінформації», спрямований на боротьбу з фейковими новинами[13]. Національна стратегія у сфері інформаційної безпеки визначає пріоритети для захисту інформаційного простору. Програма «Український контент в інформаційному просторі» активізує популяризацію української культури, а проекти співпраці з міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз та ОБСЄ, реалізують програми обміну та навчання[14]. Крім того, кампанії на зразок «Ukraine Now» підвищують обізнаність про українські традиції та досягнення за кордоном. Ці заходи сприяють інтеграції України в європейський інформаційний простір і покращують її міжнародний імідж.

Крім того, вжито заходів для підвищення прозорості інформаційних органів. Запроваджені механізми підзвітності для медіа, що відповідають європейським стандартам. Активно реалізуються програми культурних обмінів та співпраці з європейськими партнерами, що зміцнює українську ідентичність на міжнародному рівні і сприяє формуванню позитивного іміджу України в світі.

Державна інформаційна політика України стикається з кількома основними викликами в контексті євроінтеграційних процесів. По-перше, це постійна загроза дезінформації та інформаційної агресії з боку росії, що вимагає ефективних стратегій для захисту національного інформаційного простору. Це також потребує постійного вдосконалення механізмів моніторингу та протидії фейковим новинам, які впливають на громадську свідомість[12].

По-друге, недостатній рівень медіаграмотності серед населення ускладнює сприйняття інформації та підвищує вразливість до маніпуляцій. Це потребує системних освітніх програм для покращення критичного мислення громадян[1]. Третім викликом є забезпечення прозорості та підзвітності медіа, оскільки відсутність довіри до інформаційних джерел може ускладнити реалізацію євроінтеграційних цілей. Внутрішня політична ситуація, включаючи конфлікти між різними політичними силами, може негативно впливати на реалізацію цілісної інформаційної стратегії[14].

Часто політичні інтереси можуть ставити під загрозу незалежність медіа і призводити до цензури або маніпуляцій. Україні потрібно адаптувати своє законодавство та стандарти до європейських норм, що вимагає значних зусиль у реформуванні медійного сектору. Ці виклики вимагають комплексного підходу для зміцнення інформаційної політики та інтеграції в європейський інформаційний простір.

Поруч з цим, державна інформаційна політика України має значні перспективи в контексті євроінтеграційних процесів, які можуть сприяти розвитку країни. По-перше, інтеграція в європейський інформаційний простір відкриває можливості для більшої видимості українського контенту на міжнародній арені, що допоможе підвищити обізнаність про українську культуру, традиції та досягнення[3].

По-друге, адаптація законодавства до європейських стандартів сприятиме покращенню медіасередовища в Україні, забезпечуючи вищі стандарти прозорості, підзвітності та якості інформації. Це, в свою чергу, зміцнить довіру громадян до медіа та інститутів, що позитивно вплине на демократичні процеси.

Крім того, розвиток цифрових технологій і медіа може стати потужним інструментом для просування українських ініціатив на міжнародному рівні. Це включає активне використання соціальних мереж та онлайн-платформ для комунікації з міжнародною аудиторією. Останнім часом зростає також зацікавленість у співпраці з міжнародними організаціями, що дозволяє реалізовувати спільні проекти та обміни[12].

Висновки. Державна інформаційна політика відіграє вирішальну роль у євроінтеграційних процесах України, адже вона є не тільки інструментом донесення правдивої інформації, але й засобом зміцнення національної єдності та протидії зовнішнім інформаційним загрозам. Ефективний розвиток державної інформаційної політики в Україні можливий лише за умови впровадження комплексного підходу до стратегічного бачення інформатизації громадянського суспільства, який буде узгоджений з існуючими соціальними, економічними, політичними та освітньо-культурними пріоритетами країни, а також з міжнародним досвідом. Важливим завданням держави є забезпечення громадян правом на отримання, використання та зберігання інформації, а також на вільне висловлення своїх думок для розвитку різних сфер. Крім того, держава повинна активно пропагувати і представляти свої інформаційні ресурси на міжнародній арені, в тому числі відстоюючи свої інтереси та захищаючи їх від російських інформаційних атак.

У підсумку, забезпечення ефективної державної інформаційної політики в Україні є критично важливим для успішної євроінтеграції та побудови демократичного суспільства. Вона повинна стати

основою для формування позитивного іміджу України на міжнародній арені, розвитку критичного мислення у громадян і захисту національних інтересів у складному глобальному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березовська І., Русак Д. Державна інформаційна політика України та основні напрями її вдосконалення. *Міжнародні відносини Серія «Економічні науки»*. №4. 2014. URL: http://clouds.iir.edu.ua/index.php/ec_n/article/view/2488
2. Войціховський А. Україна на шляху європейської інтеграції: сучасний стан та перспективи. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/848a4aa0-7878-4269-9d8b-1693eed41d1b/content>
3. Гоцур О. Українське журналістикознавство в контексті євроінтеграційного процесу. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2313>
4. Губерський Л. Інформаційна політика України: європейський контекст: К., Либідь, 2007. 360 с.
5. Забезпечення суспільної підтримки вступу європейських країн до ЄС і НАТО. *Національна безпека і оборона*. 2008. №1. С. 5.
6. Козьмініх А. Інформаційні механізми євроінтеграційної політики України. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 65. С. 41–48.
7. Про інформацію. Закон України 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
8. Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України: Указ Президента України від 20 лютого 2006 No 142/2006. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142/2006>
9. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України 2834-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
10. Сидоренко С. Євростратегія Зеленського: як Україна планує боротися за вступ до ЄС. *Європейська правда*. 2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/04/12/7121997/>
11. Тарнавська І. Специфіка висвітлення євроінтеграційних процесів в Україні. *Communications and Communicative Technologies*. 2019. № 19. С. 70–75.
12. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. 2022. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf
13. Чукут С. Державна інформаційна політика України. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Derzhavna-informatsijna-politika-Ukrayini.pdf>
14. «Щодо окремих напрямів вдосконалення державної інформаційної політики України». Аналітична записка. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/schodo-okremikh-napryamiv-vdoskonalennya-derzhavnoi>

REFERENCES:

1. Berezovska I., Rusak D. (2014) Derzhavna informatsiina polityka ukrainy ta osnovni napriamy yii

vdoskonalennia.[The state information policy of Ukraine and the main directions of its improvement] *Mizhnarodni vidnosyny Seriia «Ekonomichni nauky»*. №4. URL: http://clouds.iir.edu.ua/index.php/ec_n/article/view/2488 [in Ukrainian].

2. Voitsikhovsyki A. Ukraina na shliakhu yevropeiskoi intehratsii: suchasnyi stan ta perspektyvy. [Ukraine on the Path to European Integration: Current Status and Prospects.] URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/848a4aa0-7878-4269-9d8b-1693eed41d1b/content> [in Ukrainian].
3. Hotsur O. Ukrainske zhurnalistykoznavstvo v konteksti yevrointehratsiinoho protsesu.[Ukrainian journalism studies in the context of the European integration process] URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2313> [in Ukrainian].
4. Huberskyi L.(2007) Informatsiina polityka Ukrainy: yevropeyskyi kontekst[Information Policy of Ukraine: European Context]: К., Lybid, 360 с. [in Ukrainian].
5. Zabezpechennia suspilnoi pidtrymky vstupu yevropeyskykh krain do YeS i NATO. (2008)[Ensuring public support for European countries' accession to the EU and NATO.] *Natsionalna bezpeka i oborona*. №1. S. 5 [in Ukrainian].
6. Kozminykh A. (2020) Informatsiini mekhanizmy yevrointehratsiinoyi polityky Ukrainy[Information mechanisms of Ukraine's European integration policy]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 65. S. 41–48 [in Ukrainian].
7. Pro informatsiiu.[About the information] Zakon Ukrainy 2657-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
8. Pro kulturno-informatsiinyi tsentr u skladi zakordonnoi dyplomatychnoi ustanovy Ukrainy[About the cultural and information center within the diplomatic mission of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 20 liutoho 2006 No 142/2006. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142/2006> [in Ukrainian].
9. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti.[On the basic principles of state policy in the field of strengthening Ukrainian national and civic identity] Zakon Ukrainy 2834-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian].
10. Sydorenko S. (2021) Yevrostrategiia Zelenskoho: yak Ukraina planuie borotysia za vstup do YeS. [Zelenskyy's European Strategy: How Ukraine plans to fight for EU membership.] *Yevropeiska pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/04/12/7121997/> [in Ukrainian].
11. Tarnavska I. (2019) Spetsyfika vysvitlennia yevrointehratsiinykh protsesiv v Ukraini.[Specifics of coverage of European integration processes in Ukraine] *Communications and Communicative Technologies*. № 19. S. 70–75 [in Ukrainian].
12. Ukraina na shliakhu do YeS: realii i perspektyvy (2022) [Ukraine on the Road to the EU: Realities and Prospects.] *Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh i politychnykh doslidzhen imeni Oleksandra Razumkova*. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf [in Ukrainian].
13. Chukut S. Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy.[State Information Policy of Ukraine] URL:

<https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Derzhavna-informatsijna-politika-Ukrayini.pdf> [in Ukrainian].

14. «Shchodo okremikh napriamiv vdoskonalennia derzhavnoi informatsiinoi polityky Ukrainy».[On certain

areas of improvement of the state information policy of Ukraine] Analichna zapyska. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/schodo-okremikh-napriamiv-vdoskonalennya-derzhavnoi> [in Ukrainian].

Information threats in a full-scale war: current challenges for Ukraine's national security

Matviienkiv Svitlana Mykolaivna

PhD in Political Science, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Political Institutions and Processes, Faculty of History, Political Science and International Relations
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7719-7791

Vdovychyn Ostap Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Institutions and Processes, Faculty of History, Political Science and International Relations
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0009-0008-4517-1037

The article examines the role of Ukraine's state information policy in the context of European integration, which has become particularly relevant in recent years. The main goal is to identify the key challenges and prospects that accompany this process. The authors focus on the legal regulation of Ukraine's information policy and its impact on society in the context of gradual integration into the European Union. The study emphasizes that the state information policy is a set of measures aimed at ensuring information security, shaping public opinion and supporting national interests. In the context of European integration, information policy should ensure the promotion of European values in Ukrainian society, as well as help raise awareness of Ukraine in the international arena. However, this process is accompanied by significant challenges, such as disinformation campaigns, insufficient media literacy among the population, and political instability. It also emphasizes the need to adapt national legislation to European standards, which is an important step towards integration into the European information space. In addition to challenges, European integration also opens up new prospects for Ukraine, such as improving the media environment and developing digital technologies. This will contribute to greater transparency and accountability of the media, as well as strengthening public trust in government institutions and information sources. At the same time, the development of digital platforms will provide new opportunities for communication with an international audience and promotion of Ukrainian culture and identity abroad. In analyzing the research topic, both general scientific and special methods were used, including methods of analysis and synthesis, deduction and induction, a systematic approach, as well as methods of political science comparison, institutional analysis, etc. The results of the study emphasize the need for a comprehensive approach to the implementation of information strategies to ensure Ukraine's successful integration into the European information space.

Key words: information, European integration, information policy, state, information space, Ukraine, EU.

Петраков Микита Олександрович
Наумкіна Світлана Михайлівна

Польська меморіальна політика крізь призму історичних кейсів: Литва, Україна і внутрішні дискусії

УДК 323.13

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.14>

Петраков Микита Олександрович
кандидат політичних наук,
докторант кафедри політичних наук
та права

ДЗ «Південноукраїнський національний
університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0006-9373-5111

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
та права

ДЗ «Південноукраїнський національний
університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Меморіальна політика Польщі є основою формування національної ідентичності та пам'яті, регульованою рядом законів, таких як Закон «Про Інститут національної пам'яті» та Закон «Про захист місць національної пам'яті» та ін. З 1989 року публічні дискусії продемонстрували процес переосмислення раніше табуованих тем. Інститут національної пам'яті відіграє ключову роль у дослідженні комуністичного минулого, надаючи доступ до архівів. Стаття аналізує тенденції розвитку меморіальної політики Польщі в період 1989–2024 років, зокрема в контексті комуністичного минулого. Спірні питання меморіальної політики, такі як участь поляків у нацистських злочинах під час Другої світової війни і розслідування погрому в Єдвабне, а також роль націоналістичної партії «Право і справедливість» (ПіС) у формуванні нового національного нарративу, відзначаються як важливі аспекти. Закон про Голокост 2018 року, що карає за неправдиві звинувачення поляків у нацистських злочинах, отримав міжнародну критику, а спроби цензури досліджень польських істориків і критику Музею Другої світової війни в Гданську демонструють ідеологічні баталії, які формують нове розуміння історії в Польщі. Стаття також розглядає меморіальну політику через два ключові кейси: польсько-литовські та польсько-українські відносини. У польсько-литовських відносинах підкреслено історичні суперечності, що виникають з спільного минулого Речі Посполитої і проявляються в питаннях мови і культури. У польсько-українських відносинах основними викликами є історичні конфлікти, такі як Волинська трагедія та депортації. Попри зусилля обох країн щодо примирення, напруженість залишалася через різні трактування історичних подій і питання визнання провини. Стаття підкреслює важливість діалогу та спільних зусиль у пошуку компромісів для забезпечення глибшого розуміння та примирення між народами через офіційні заяви і спільні заходи.

Ключові слова: меморіальна політика, історичні політика, політичні процеси, польсько-литовські відносини, польсько-українські відносини.

Актуальність. Меморіальна політика Польщі відіграє значну роль у формуванні національної ідентичності та історичної пам'яті. Ця політика регулюється низкою законодавчих актів, які стосуються питань історичної політики, меморіалізації, Голокосту та комуністичного минулого. Серед законів, що регулюють цю сферу, слід виділити: Закон «Про Інститут національної пам'яті – Комісію з переслідування злочинів проти польського народу» (1998 р.), метою якого є документування злочинів, скоєних проти польського народу під час Другої світової війни та в період комуністичного режиму; Закон «Про захист місць національної пам'яті» (2007 р.), яким врегульовано питання охорони місць, пов'язаних із історичними подіями для Польщі; Закон «Про заборону пропаганди комунізму або іншого тоталітарного режиму через назви будівель, об'єктів і громадських споруд» (2016 р.), яким забороняється використання назв, які пов'язані з комуністичним або іншим тоталітарним режимом; Зміни до закону «Про Інститут національної пам'яті» (2018 р.). Виправлення в суперечливому польському законі «Про Інститут національної пам'яті» (2018 р.) спричинили кризу в стосунках Варшави з Ізраїлем та Україною, а навіть погіршили взаємини зі США.

Історико-теоретичні основи дослідження. Після падіння комунізму в 1989 році в Польщі історія стала частиною публічних дискусій. Зміна режиму

відкрила шлях до протистояння історичним проблемам, які були маргіналізовані або заборонені раніше. Історики торкнулися таких тем як пакт Сталіна та Гітлера, Мюнхенська угода та Тешинський конфлікт, радянська агресія 17 вересня 1939 року, Катинський розстріл, перемоги Армії Крайової, Волинська трагедія, депортації поляків до Сибіру, роль польського уряду у вигнанні під час Другої світової війни, «польські табори смерті», антисемітські кампанії 1968 року, воєнний стан 1981 року, «нав'язані кордони». Ці питання стали важливою складовою дискурсу національної пам'яті, інструментом формування нової історичної нарації. Науковці отримали доступ до документів Польської об'єднаної робітничої партії. Було запроваджено зміни в суспільній сфері: видано нові підручники; змінювалися назви вулиць і площ; одні пам'ятники змінювалися іншими.

Історична та меморіальна політика Польщі стала одним із важливих аспектів досліджень в працях Джованні Арлотті [1], Девіда Кларка і Павела Дубера [3], Барбари Енгелькінг та Яна Грабовського [5; 6], Джонатана Фрідленда [7], Анджее Фріске [8; 9], Яна Томаша Гросса [10], Пітера Халлама та Стефана Стаха [11], Монікі Хайнеманн [12], Стефана Єгера [13], Іренеуша Павла Каролевського [14], Сончоля Кіма [15], Марти Котвас і Яна Кубіка [16], Деніела Логеманна та Джуліана Томанна [18], Павела Махцевича [19; 20; 21], Сідді

Марко та Барбара Гаведи [22], Джоанни Міхліч та Ентоні Полонського [23], Войцеха Томаша Моделевського [24], Богдана Цивінського та Марека Пеньковського [26], Ліляни Радонич [28], Томаша Рогуські [29], Марсі Шор [30], Яна Скоржинського [31], Галини Вашченкайте [30], та інших.

Метою статті є аналіз меморіальної політики Польщі в контексті її еволюції після 1989 року. Стаття прагне розкрити, як меморіальна політика формує національну ідентичність і пам'ять. Завданнями статті є: аналіз розвитку меморіальної політики Польщі після 1989 року; аналіз спірних питань польської меморіальної політики навколо історичних наративів; продемонструвати еволюцію меморіальної політики Польщі на основі аналізу кейсів польсько-литовських та польсько-українських відносин у контексті історичних суперечностей.

Меморіальна політика Польщі щодо комуністичного минулого

Більшість людей у Польщі поділяли критичну оцінку комуністичного режиму, який засуджувався як репресивний, неефективний і залежний від Радянського Союзу. Зростання суспільного інтересу до минулого відбулося на тлі полеміки навколо колишніх комуністичних функціонерів, а саме їх кооптування для побудови нового порядку [31].

Для вирішення цих проблем у 2000 р. в Польщі було створено установу на зразок німецького Управління федерального комісара з архівів Служби національної безпеки колишньої Німецької Демократичної Республіки. Цей Інститут відкрив досє комуністичного апарату безпеки для громадськості. Історики, коментуючи файли поліції безпеки, взяли на себе роль експертів [2; 8; 9; 20; 25]. Тему колишніх агентів почали використовувати ті групи, які припускали, що після 1989 р. в Польщі все ще домінували колишні комуністи. Яскравим прикладом цього був Лех Валенса, якого звинуватили в колаборації з таємною поліцією в часи, коли він був робітником Гданської верфі [2]. Це підтверджувалося архівами, згідно з якими Валенса був завербований у 1970 р. після того, як брав участь у страйках робітників і інформував про ситуацію на верфі в Гданську офіцерів таємної поліції. І хоча Валенса розірвав цю співпрацю і у 80-х рр., потім став лідером страйків, головою профспілки «Солідарність», головою опозиції на переговорах «Круглого столу», а з 1990 р. – першим президентом демократичної Польщі, в інтересах його правих опонентів було звинуватити його у співпраці з таємною поліцією. Наратив про колаборацію Валенси розвивала партія «Право і справедливість» (*Prawo i Sprawiedliwość*, PiS), намагаючись використати ці звинувачення для делегітимізації порядку, створеного після 1989 року. Партію та її лідерів підтримали історики, які поділяли цю ідеологічну орієнтацію. У 2008 р. двоє істориків з Інсти-

туту національної пам'яті – Славомир Ценцкевич і Пьотр Гонтарчик – опублікували працю «Служба безпеки і Лех Валенса» (*SB a Lech Wałęsa*), яка призвела до того, що суперечка про Валенсу стала предметом суспільного інтересу [2]. Праця базувалася на дослідженнях щодо співпраці Валенси з таємною поліцією, і висновком було те, що комуністи чинили вплив на лідера «Солідарності» на всіх етапах його кар'єри. Критики зазначали, що ця праця є прикладом того, як політично вмотивовані інтерпретації можуть тлумачити неоднозначну історичну реальність [8; 9; 19; 20].

«Польські лагерь смерті» Vs. «Польські жертви Голокосту»

Гостра дискусія сформувалася навколо теми Голокосту та участі деяких поляків в актах нацистів проти єврейського населення під час Другої світової війни. Інтерес до теми посилювався після відкриття у 2000 р. місця масового вбивства євреїв у містечку Єдвабне на північному сході Польщі в липні 1941 року. Праця польського соціолога Яна Томаша Гросса, який працює в США, містила інформацію про залучення поляків у спаленні 1600 євреїв [10]. Екзгумація могили знизила цифру до 500 і підтверджувала погром після початку німецько-радянської війни на територіях, окупованих радянською владою. Дослідження виявили і інші місця вбивства євреїв регіону у 1941 р. [21].

Відкриття Єдвабнського погрому викликало емоційну дискусію, включно з такими темами, як вигнання німців із Польщі після війни та етнічні чистки українців в операції «Вісла» у 1947 році, коли 140 тисяч українців було депортовано з південно-східної Польщі та розсіяно на півночі та на заході територій, які Польща захопила від Німеччини у 1945 році. Праця ставила під сумнів віктимну позицію польської історії [23]. Суперечка навколо Єдвабного започаткувала тенденцію в польській історіографії, появу публікацій, які суперечили загальноприйнятим наративам, і які задокументували масові доноси з боку поляків, які викрили тисячі з них як злочинців [5; 6].

Реакцією на цей критичний підхід до минулого Польщі стала меморіальна політика, сформована партією «Право і справедливість» у 2005–2007 і у 2015–2019 роках. Інтелектуали та ЗМІ, підтримані цією партією вказували на польські еліти, одержимі «історією ганьби». Ідеологи партії «Право і справедливість» стверджували, що національну згуртованість необхідно зміцнювати, наголошуючи на «славетних» частинах польської історії, героїзмі та стражданнях Польщі під час Другої світової війни.

Як зазначає історик Павел Махцевич, «одним із найвидатніших наслідків цього є те, що партія «Право і справедливість» приділила більше уваги історії та історикам, ніж будь-який інший уряд у демократичній Польщі (і, можливо, будь-де

в Європейському Союзі» [19]. Прихильники ідеології партії «Право і справедливість» базують свою ідетичність на традиціоналізмі, католицизмі, ворожості до культурних змін, спричинених євроінтеграцією, а історію розглядають як оплот проти зовнішніх впливів, травматичного минулого, примушеної бездержавності, німецької та радянської диктатури [14; 15; 16].

Хвиля спротиву щодо визнання участі поляків у Голокості підійнялася в 2005 р. Тоді редактор тижневика польського видання «*Slowo Wilenskie*» та кореспондент газети «*Rzeczpospolita*» Єжі Гащинський в 2005 р. разом з Катажиною Зухович та Петром Зиховичем був номінований на премію місячника «Преси» за тексти, що засуджують використання терміну «польські табори смерті» в іноземних ЗМІ. Дещо раніше, в 2003 р. Гащинський опублікував збірку репортажів «Не тільки місіс Штайнбах», у якій представив розслідування щодо діяльності голови Асоціації вигнанців Німеччини, німецького політика і депутата Бундестагу Еріки Штайнбах, яка висловлювала німецькі претензії «права на свою Батьківщину» щодо польських територій в Рахмелі/Західній Пруссії (Румії), які були окуповані нацистською Німеччиною в 1939-1945 рр. Гащинський викрив, що батько Е. Штайнбах був солдатом Люфтваффе і мешкав в окупованій Румії в 1943-1945 роках. Штайнбах, що була членом партії ХДС, а з 2017 р. – стала членом партії Альтернатива для Німеччини і була нагороджена Баварським орденом «За заслуги» 2009 р. та Командорським хрестом Угорського ордена «За заслуги» 2014 р. Політик виступала проти визнання німецькою владою східного кордону Одер-Нейсе і проявила, за висловом німецького письменника Ральфа Джордано «маргінальне ставлення до злочинів, скоєних німцями та німецькою окупаційною політикою».

Дискусія навколо «польсько-німецьких відносин» часів Другої світової війни та навколо участі поляків в Голокості, в тому числі щодо заборони використання навіть поняття «польські табори смерті» поступово привела до політичних рішень 2018 р., коли польський парламент ухвалив «Закон про Голокост» (поправку до закону про Інститут національної пам'яті) і запровадив покарання до 3 років ув'язнення для тих, хто припускає, що «польський народ» брав участь у нацистських злочинах або в інших військових злочинах, злочинах проти людства чи злочинах проти миру. Він також націлений на будь-які заяви, які «зменшують відповідальність справжніх злочинців» [4].

Водночас, під тиском урядів США та Ізраїлю деякі покарання були пом'якшені. Кримінальна відповідальність була вилучена із закону, але тих, хто паплюжить «репутацію польської держави чи польського народу», все ще можна притягнути до суду та притягнути до матеріальної відповідальності за цивільним правом [7].

Зміни до закону «Про Інститут національної пам'яті», за якими звинувачення польського народу у злочинах, скоєних нацистською Німеччиною, зокрема Голокості, є злочином, як і заперечення «злочинів українських націоналістів» проти громадян Польщі в 1925–1950 роках, «спричинили радість у середовищах польських праворадикалів і популістів, а водночас, викликали зливу критики з боку польських лібералів та інтелектуалів», як вказує Ю.Савицький [37]. Томаш Жимковський, депутат Сейму із популістської партії Кукізі'15, гаряче підтримував ухвалення суперечливого закону, особливо в його українській частині. В численних інтерв'ю, які він дає польським ЗМІ, Жимковський наголошує, що його партія свідомо робила наголос в доповненнях до закону на слові «український» – український націоналізм, злочини українських націоналістів тощо. В інтерв'ю католицькому «Радіо Марія» Жимковський наголошував, що злочини проти поляків не можна звужувати до злочинів «бандерівців», бо, мовляв, «90 відсотків цих злочинів скоїли українці». Жимковський пояснює: «Тепер ми можемо говорити про такий злочин як «волинська брехня», якщо хтось, як представники Об'єднання українців Польщі твердить, що на Волині не було жодної акції з метою знищення польського народу, а був сусідський конфлікт, то внаслідок ухвалення цього закону, особи, які говорять брехню, пропагують бандеризм, ... перекручують історію, будуть суворо покарані польською державою, а перед тим їх будуть переслідувати і критикувати» [37].

Меморіальна політика Польщі та «справа істориків»

Закон викликав значний резонанс у міжнародній спільноті, став предметом дискусій [30]. В 2021 р. кримінальна справа проти польських істориків Яна Грабовського – історика з Польського центру дослідження Голокосту у Варшаві, і Барбари Енгелькінг – професора історії Оттавського університету, які спільно редагували наукове дослідження «*Ніч без кінця: доля євреїв у вибраних повітах окупованої Польщі*», додала до цих дискусій ще більшого резонансу. Редактори зіткнулися з судом за наклеп через 1600-сторінкову двотомну історичну працю, в якій досліджується поведінка поляків під час Другої світової війни. З моменту приходу до влади в 2015 р. правляча польська партія «Право і справедливість» намагалася перешкодити розслідуванню польських правопорушень під час нацистської окупації, віддаючи перевагу акценту на польському героїзмі та стражданнях. Критики кажуть, що уряд відбілює той факт, що деякі поляки співпрацювали у вбивстві євреїв. Ізраїльський музей Голокосту Яд Вашем заявив, що судові дії «є серйозною атакою на вільні та відкриті дослідження». Низка інших історичних інституцій засудили цю справу з наближенням вироку,

а паризький Фонд пам'яті Шоа охарактеризував її як «полювання на відьом» і «згубне вторгнення в саму суть дослідження». Ян Грабовський і Барбара Енгелькінг вбачають у відкритті на них кримінальній справі спробу дискредитувати їх особисто та перешкодити іншим дослідникам розслідувати правду про знищення євреїв в окупованій Польщі. «Це справа польської держави проти свободи дослідження», – сказав Грабовський Associated Press [19].

Позивач у справі – Філомена Ліщинська – подала до суду через частину книги, в якій згадується її дядько Едвард Малиновський, колишній мер села Малиново, якого вже немає в живих, і який звинувачується в книзі свідками в причетності до смерті десятків євреїв у місті. Після війни Малиновський був виправданий у співпраці з нацистами. Його жива племінниця Ліщинська вказуючи, що її дядько дозволив єврейській жінці вижити, допомогши їй стати неєврейкою, вимагає 100 000 злотих (19 600 фунтів) відшкодування збитків і вибачення в газетах [30]. *Польська ліга проти наклепу*, яка отримує фінансування від польського уряду, підтримала позов Ліщинської, стверджуючи, що двоє вчених винні в «оскверненні доброго імені» польського героя, і «шкодять гідності та гордості всіх поляків». Заступник міністра закордонних справ Польщі Павел Яблонський назвав цю справу приватною в інтерв'ю Associated Press: «Це законне право кожного шукати такий засіб захисту в суді, якщо він вважає, що його права були порушені (іншою) особою чи організацією... Уряд не бере участі в розгляді, це приватна справа, яку має вирішити суд» [30].

Водночас, Марк Вайцман, директор із зв'язків з державними органами Центру Симона Візенталя, назвав працю «Ніч без кінця» «ретельно дослідженою та джерельною книгою... яка докладно описує тисячі випадків співучасті поляків у вбивстві євреїв під час Голокосту» [30]. На його думку, ряд поляків співпрацювали з німцями у полюванні та вбивстві євреїв, які втекли з гетто. Грабовський зазначив, що «Ніч без кінця» «багатогранна, і ... малює правдиву картину... Голокост тут не для того, щоб допомогти польському емо і моралі, це драма, пов'язана зі смертю шести мільйонів людей, про яку, здається, націоналісти забули» [30]. Польські історики побоюються, що ця справа може задушити незалежні дослідження. Директор Музею історії польських євреїв POLIN у Варшаві Зигмунт Степінський зазначив: «Участь у цьому судовому процесі організації, яка субсидується державними коштами, можна легко витлумачити як форму цензури та спробу відлякати науковців від публікації результатів своїх досліджень через побоювання судового позову та подальшого дорогого судового розгляду» [7; 30].

9 лютого 2021 р. окружний суд Варшави виніс вирок у справі проти Б.Енгелькінг і Я.Грабовського.

Суд не зобов'язав виплачувати компенсацію, натомість встановив вимогу написати вибачення позивачці – Філомені Ліщинській, а також опублікувати цю заяву на сайті Польського центру досліджень Голокосту та виправити уривок про Малиновського в наступних виданнях. Суддя Ева Йончик сказала, що рішення не повинно вплинути на академічні дослідження, натомість професорка Енгелькінг вважає, що це рішення небезпечне для свободи слова. Дослідник Джонатан Фрідленд застеріг, що «справа, порушена після криміналізації правого уряду звинувачень польського народу в нацистських злочинах, може мати наслідки для подальших досліджень» [7].

Дві інституції – Інститут національної пам'яті та новостворений Інститут Пілецького – займаються державною справою популяризації польської історії за кордоном і контролюються партією «Право і справедливість». Як зазначає Павло Махцевич, «у поєднанні з репресивними заходами, спрямованими проти вчених, які сумніваються в офіційній лінії, правляча партія створила сильний інституційний та ідеологічний стримуючий фактор для незалежних досліджень» [19].

Меморіальна політика Польщі та музейні справи

Атмосфера цензури та державного контролю над істориками впливає не лише на дослідження. Найзапеклішою кампанією останніх років була проведена проти істориків, які створили в 2008 р. *Музей Другої світової війни в Гданську* за підтримки уряду Д. Туска від Громадянської платформи [13; 12; 33]. Цей проект був звинувачений партією «Право і справедливість» (тоді опозиційною) у тому, що він ставить під загрозу наратив польського мучеництва. Праві політики порівнювали музей із Будинком європейської історії в Брюсселі та з німецько-французькими та польсько-німецькими підручниками, «спрямованими на придушення національної ідентичності». Я. Качинський, лідер партії «Право і справедливість», у промові в парламенті в листопаді 2008 року стверджував, що метою уряду «Громадянської платформи» було використання Музею Другої світової війни як інструменту знищення польської національної ідентичності [3; 18; 22].

Коли у 2015 р. партія «Право і справедливість» повернулася до влади, музей став символом: «ворожості», «космополітичного бачення історії», «погляду на Другу світову війну...», що є зручним і близьким до німецької концепції політики історії» [27]. ПiС спробувала ліквідувати Музей Другої світової війни шляхом об'єднання з іншим новоствореним музеєм, що було заблоковано адміністративними судами. Але невдовзі після відкриття музей був зруйнований, істориків, які його створили звільнили, а директора-засновника звинуватили у корупції [11; 28]. Це стало прикладом нового

розуміння державної функції історії. Ситуація створила безпрецедентні виклики для істориків, які опинилися в епіцентрі ідеологічних битв.

Польсько-литовський кейс меморіальної політики

Еволюцію меморіальною політики Республіки Польщі може ілюструвати процес розвитку польсько-литовських відносин з історичної проблематики, адже історична та меморіальна політика є одним із важливих аспектів польсько-литовських відносин. Питання має корені в складній історії двох народів, яка стала об'єктом досліджень в працях Джованні Арлотті [1], Павла Махцевича [19], Богдана Цивінського та Марека Пеньковського [26], Войцеха Томаша Моделевського [24], Галини Вашченкайте [32] та інших.

Професор Б.Цивінський вказує, що історичні відносини між Польщею і Литвою мають давнє коріння з часів Речі Посполитої. В ті часи коли Польща та Литва формували спільну державу, Польща була сприйнята як більш європейська і сучасна, що викликало як бажання інтеграції, так і відчуття дистанції та обмеження з боку литовців. На складнощі відносин вказує те, що польські громадяни, наприклад, не могли вільно купувати землю або обіймати посади у Великому князівстві Литовському. Ці історичні відносини формували наступні періоди: від єднання до недовіри [26].

Отець Марек Пеньковський вказуючи, що польська меншина в Литві, яка налічує від 235 до 300 тисяч осіб, несе в собі історичний багаж, що викликає різні реакції у литовського суспільства. Водночас, він звертає увагу, що сучасні суперечки також мають релігійне підґрунтя, зокрема в контексті литовізації польських культових осередків і ставлення литовців до польських паломників – від співчуття до неприйняття, адже незважаючи на те, що роль Церкви в обох країнах була значною, костели були місцями, де литовці зберігали свою культурну ідентичність, уникаючи польського впливу [26].

На думку кореспондента загальнонаціональної щоденної консервативно-ліберальної газети Польщі «Rzeczpospolita» Єжи Гащинського, польсько-литовські відносини потребують перегляду [17]. Польська історіографія, політики та культурні кола ідеалізували історію Польщі, що призвело до спотворення образу Литви. Основною причиною розбрату між Польщею та Литвою, – вказує Гащинський, – було геополітичне питання панування на території між Німеччиною та Росією. Диспропорція сил дозволила Польщі применшити значення Литви. Налагодження стосунків на польських умовах з наддержавними амбіціями означало ліквідацію литовської суб'єктності і встановленні патерналістського ставлення до Литви. Єжи Гащинський вказує, що сучасна Польща, йдучи «балтофільським» шляхом, могла б краще роз-

пізнавати литовське коріння своєї ідентичності, визнаючи, що це одне з джерел сьогоденної польської ідентичності і тому вибачення за анексію Вільнюса, здійснену за часів Пілсудського і яка тривала 19 років, литовці сприйняли б як відвертість. «Поляки повинні глибше замислитися над питанням акультурації, яка відбувається в Литві», – вказує Гащинський [17]. Позиція польської сторони визнається «короткозоро критичною».

Перші кроки до відновлення відносин між Польщею та Литвою після відновлення незалежності Литви супроводжувалися складними переговорами. Протягом 1990-х та на початку 2000-х років відносини між країнами покращилися, що знайшло своє відображення в підписанні Декларації про дружні відносини та добросусідство в 1994 році та Договору про дружні відносини та добросусідство у 1994 році. У його преамбулі вказувалося: «зважаючи на складності історії наших народів і багатовікову близькість поляків і литовців, враховуючи можливість різного розуміння спільної історії обох народів», висловлюють «жаль з приводу конфліктів між країнами після закінчення Першої світової війни, коли після тривалої неволі поляки й литовці почали будувати нове, незалежне життя та засудження застосування насильства, яке мало місце у взаємовідносинах обох народів». Договір було укладено на 15 років із застереженням про автоматичне продовження на 5-річні періоди, якщо жодна зі сторін не розриває його за рік до закінчення зазначеного періоду. Він визначив принципи співпраці в багатьох спільних сферах відносин. Після ратифікації парламентами обох країн він набув чинності в листопаді 1994 р. Колишній польський посол у Вільнюсі Ян Відацький зазначає: «Договір мав велике значення не тільки політичні, а й ... морально-психологічні. Після його підписання можна було покращити.. тон журналістики та реакції багатьох середовищ... зменшилася ... помітна раніше недовіра і страх перед Польщею» [24].

Важливим аспектом меморіальної політики стало питання оцінки діяльності Армії Крайової на Віленщині. Після років переговорів у 1992 році вдалося досягти згоди на організацію військового цвинтаря на Росі, йшлося і про можливість юридичної організації громади Ветеранів Армії Крайової в Литві та вшанування їхніх місць поховань. Зрештою, Асоціація ветеранів Армії Крайової та дві інші асоціації польських ветеранів були зареєстровані в Литві, але оцінка діяльності Армії Крайової є предметом дискусій, а меморіальна спадщина контроверсійною [24].

Одним із спірних питань є рідна мова в країні проживання. В 1994 році в договорі між Польщею та Литвою було зазначено право на свободу використання мови національної меншини в приватному житті та публічно, а також на використання

своїх імен та прізвищ у звучанні мови національної меншини (Литва забороняє написання польською мовою прізвищ у первісній формі, вони примусово літуанізовані). Однак на практиці Литва не погоджувалася на ширше використання польської мови у суспільному житті, наприклад, в офісах, а також назви міст і вулиць (за деякими винятками) не можуть бути використані двома мовами (литовською та польською) одночасно, оскільки за це передбачені фінансові штрафи. Такий стан справ визнали як Державна мовна інспекція Литви, так і місцевий парламент у 2010 році, посилаючись на конституцію Литви. Поляки вважають, що це суперечить духу польсько-литовського договору 1994 року та є порушенням Конвенції Ради Європи про захист національних меншин. Крім того, в 2011 році в Литві було прийнято новий закон про освіту, який, на думку литовських поляків, є дискримінаційним через створення загрози викладання мовами національних меншин. Закон передбачає, що литовська мова повинна бути основною мовою на випускному іспиті, що може ускладнити вступ молодим людям польського походження до навчальних закладів. Литовські поляки стверджують, що положення закону порушують принцип рівноправності і що це початок кінця польських шкіл у Литві. У відповідь на протести польської громади проти положень зміненого Закону про освіту Міністерство закордонних справ Польщі видало заяву, а прем'єр-міністр Д. Туск відвідав Вільнюс з робочим візитом. У 2011 року для вирішення проблеми була створена Польсько-Литовська група освітніх експертів та представників національних меншин. Незважаючи на п'ятикратність зустрічей, компромісу досягти не вдалося.

Литва має свої претензії щодо полонізації литовців у Польщі, має застереження щодо забезпечення підручниками литовських шкіл у Польщі, обмеженого ефірного часу та діапазону польських радіопрограм литовською мовою та запровадження Карти поляка. Щодо мовного питання Єжи Гащинський вказує: «Чи правда, як стверджує польський посол, написання литовськими літерами назви вулиці Lecho Kačinskio (тобто Леха Качинського), яка буде у Вільнюсі, означало б вписати литовськими літерами цю історичну постать у культуру Литви і чи було б це свідомим актом акультурації? Зрештою, Джорджа Вашингтона увіковічили у Варшаві, назвавши одну з вулиць на честь «Джорджа Вашингтона». Тим часом у Сейнах могла з'явитися вулиця класика литовської поезії Антонія Барановського (букв. Antano Baranauskio), єпископа, який заслужив обом народам. Чи запис про назву вулиці має бути литовською мовою лише тому, що вшанована особа була литовцем? Уввічнення Антонія Барановського було б великим поштовхом до глибшого примирення поляків і литовців. Чи дійсно, написання литовськими літе-

рами імені Леха Качинського у Вільнюсі, можуть сприяти глибшому примиренню? [17].

Польсько-український кейс меморіальної політики

Іншим прикладом для аналізу розвитку меморіальної політики Польщі є українсько-польські відносини. До 1991 року українсько-польські відносини формувалися під впливом історичних конфліктів, таких як: 1) *Катинський розстріл* (1940 р.) – масове вбивство польських офіцерів і інтелігенції радянською владою, що стало символом радянських репресій проти польського народу. Хоча це питання не стосується безпосередньо українців, воно впливає на польсько-українські відносини через спільну боротьбу проти радянської окупації; 2) *Волинська трагедія* (1943-1944 рр.) – масові вбивства польського населення на Волині під час Другої світової війни, здійснені українськими націоналістами; 3) *Депортації польського населення з території Західної України* (1944-1946 рр.) – примусове переселення поляків з території, яка після Другої світової війни відійшла до Радянського Союзу, що стало частиною ширшої політики етнічних чисток і переселень; 4) *Операція «Вісла»* (1947 р.) – примусове переселення українців з південно-східних регіонів Польщі до західних та північних територій країни, що мало на меті розпорошити українське населення та асимілювати його. Ці події стали джерелом конфліктів та вплинули на історичну пам'ять обох народів.

Після здобуття незалежності України у 1991 році тенденцією було прагнення до взаємного порозуміння з історичних питань, але початку 2000-х років відносини між Україною та Польщею набули нових викликів у контексті меморіальної політики. У 2003 році було відзначено 60-ту річницю Волинської трагедії, що спричинило нову хвилю дискусій. Сторони почали активніше звертатися до своєї історичної пам'яті, що спричинило напруження у відносинах. 5 липня 2013 року 148 народних депутатів України – серед яких 118 регіоналів, 23 комуністи та кілька позафракційних – звернулися до Сейму Республіки Польща з проханням визнати Волинську трагедію геноцидом польського народу. Цей крок, зроблений напередодні 70-річчя подій, спричинив резонанс. Президент України Л. Кравчук засудив цей крок, назвавши депутатів «зрадниками українського народу».

12 липня 2013 року міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський, виступаючи перед Сеймом, закликав не загострювати позицію щодо Волинської трагедії і Сейм відхилив проект визнання події геноцидом (212 голосів «за», 222 «проти», 3 «утримались»). 17 грудня 2014 року, під час виступу у Варшаві, президент України П. Порошенко попросив у поляків пробачення за Волинську трагедію. Цей жест був сприйнятий позитивно у Польщі, але не в Україні. Лідер Радикальної партії

О. Ляшко вважав, що Порошенко принизив український народ на міжнародній арені. Наприкінці жовтня 2015 р. польський сенатор Ян Жарин заявив, що «українці не стануть повноцінною нацією без усвідомлення того, що Волинська трагедія була геноцидом польського народу». У червні 2016 р. відомі українці, включаючи колишніх президентів Л. Кравчука і В. Ющенка, звернулися з листом до польського народу. Польська еліта відповіла листом під назвою «Брати українці», в якому польські діячі закликали до порозуміння між народами.

6 липня 2016 року Сенат Польщі прийняв ухвалу щодо вшанування жертв Волинської трагедії, а 7 липня Сейм ухвалив резолюцію, закликаючи визнати 11 липня «Національним днем пам'яті жертв геноциду, скоєного українськими націоналістами». Резолюція Сейму викликала багато емоцій в Україні. Комітет Верховної Ради у закордонних справах зазначив, що це – некоректна оцінка подій на Волині, яка є антиукраїнською, також «перекреслює весь конструктивний політичний і дипломатичний доробок та зусилля двох держав і народів, спрямовані на взаємне прощення та примирення» [35]. 8 вересня 2016 року, Комітет Верховної Ради України у закордонних справах одностайно ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України прийняти проєкт постанови №5095 заяви-відповіді Польщі щодо Волинської трагедії. Голова УІНП В. В'ятрович вважає, що, імовірно, найдостовірнішими є дані істориків, які говорять, що в польсько-українському конфлікті вбито близько 16 тис. українців і близько 40 тис. поляків, а дані про 100 тис. загиблих поляків, які навів Президент Польщі А. Дуда, є «абсолютно необґрунтовані жодними історичними чи демографічними дослідженнями» [36]. В 2022 році в роковини Волинської трагедії В. Зеленський вніс до ВРУ законопроект про особливий статус поляків в Україні. В 2023 р. Президенти України та Польщі В. Зеленський і А. Дуда вшанували пам'ять жертв Волинської трагедії у Луцьку: «Разом вшануємо всіх невинних жертв Волині! Пам'ять нас єднає! Разом ми сильніші!», – написав Зеленський. Дуда заявив, що Польща й Україна зближують позиції. 11 липня 2023 року Сейм Польщі ухвалив резолюцію про вшанування пам'яті жертв Волинської трагедії, де зазначено, що польсько-українське примирення має включати «визнання провини».

Висновки. Меморіальна політика Польщі є складним і суперечливим процесом, який зумовлений як внутрішніми політичними силами, так і історичними контекстами. Після 1989 року Польща здійснила зусилля для переосмислення історії, але це призвело до конфліктів між різними інтерпретаціями минулого. Законодавчі ініціативи показують спроби держави контролювати і формувати офіційний історичний наратив, що впливає на суспільну пам'ять і національну ідентичність.

Політичні сили, зокрема партія «Право і справедливість» (PiS), мають вплив на формування національного наративу. Така політика не тільки впливає на внутрішні дискусії, але й викликає міжнародну критику. Наприклад, Закон про Голокост, ухвалений у 2018 році, став предметом суперечок на міжнародній арені.

Взаємини між Польщею і сусідніми державами, такими як Литва і Україна, відзначаються тривалими історичними конфліктами, які впливають на сучасні стосунки. У польсько-литовських відносинах історичні суперечності, що кореняться в спільному минулому Речі Посполитої, створюють напруження в питаннях мовної і культурної політики. У польсько-українських відносинах, конфлікти навколо Волинської трагедії та депортацій продовжують викликати розбіжності, навіть незважаючи на спроби обох країн знайти спільну мову і шлях до примирення.

Для подолання історичних суперечок і сприяння примиренню між Польщею і її сусідами важливою є робота спільними ініціативами. Спільні проєкти і культурні заходи можуть стати інструментами для досягнення компромісу і формування більш об'єктивного розуміння історії, що допоможе зменшити напруженість і сприяти конструктивному співробітництву країн.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Arlotti G. Stosunki polsko-litewskie między przeszłością a przyszłością. *Studia Europejskie*. 2012. Vol. 4. S. 17-122 URL: https://journalse.com/pliki/pw/giovanni_arlotti.pdf (дата звернення: 12.09.2024)
2. Cenckiewicz S., Gontarczyk P. SB a Lech Wałęsa. *Przyczynek do biografii*. Gdańsk-Warszawa-Kraków: Instytut Pamięci Narodowej, 2008. 753 s. URL: https://ipn.gov.pl/ftp/pamiec_ebooki/SB_a_Lech_Walesa.pdf (дата звернення: 12.09.2024)
3. Clarke D., Duber P. Polish Cultural Diplomacy and Historical Memory: The Case of the Museum of the Second World War in Gdańsk. *International Journal of Politics, Culture, and Society*. 2018. Vol. 33. P. 49–66.
4. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, dnia 14 lutego 2018 r. Poz. 369. *Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000369> (дата звернення: 12.09.2024)
5. Dalej jest noc: losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski / Eds. By Engelking B., Grabowski J. Warszawa: Centrum Badań nad Zagładą, 2018. 400 s.
6. Zarys krajobrazu: wieś polska wobec zagłady Żydów 1942–1945 / Eds. by Engelking, B., Grabowski, J. Warszawa: Centrum Badań nad Zagładą, 2011. 536 s.
7. Freedland J. Fears Rise that Polish Libel Trial Could Threaten Future Holocaust Research. *The*

- Guardian, 3 Feb. 2021. URL: <https://www.theguardian.com/books/2021/feb/03/fears-rise-that-polish-libel-trial-could-threaten-future-holocaust-research> (дата звернення: 12.09.2024)
8. Friszke A. Zniszczyć Wałęsę. *Gazeta Wyborcza*. 21 June 2008. URL: <https://classic.wyborcza.pl/archiwumGW/5125883/Zniszczyc-Walese>
9. Friszke A. Lech Wałęsa w sieci bezpieki. *Wolność i Solidarność*. 2016. Vol. 9. S.36-47. Gross, J. T. Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka. Sejny: Pogranicze, 2000. 164 s.
10. Gross J. T. Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland (Princeton: Princeton University Press, 2001. 55 p. <https://www.ias.edu/sites/default/files/ssss/pdfs/Neighbors.pdf> (дата звернення: 12.09.2024)
11. Hallama P., Stach S. *Gegengeschichte. Zweiter Weltkrieg und Holocaust im ostmitteleuropäischen Dissens*. Leipziger Universitätsverlag GmbH. 2015. 294 s.
12. Heinemann M. Krieg und Kriegserinnerung im Museum. *Der Zweite Weltkrieg in polnischen historischen Ausstellungen seit den 1980er Jahren*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017. 551 s. URL: https://library.oapen.org/bitstream/id/25e8d33c-3a34-4595-82e1-4738c4370f56/external_content.pdf (дата звернення: 12.09.2024)
13. Jaeger, S. *The Second World War in the Twenty-First-Century Museum: From Narrative, Memory, and Experience to Experientiality*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2020. 354 s. <https://doi.org/10.1515/9783110664416>
14. Karolewski I. P. Memory Games and Populism in Postcommunist Poland / *European Memory in Populism. Representations of Self and Other* / Eds. by Chiara De Cesari, Ayhan Kaya. Edition1st. London: Routledge. 2019. 320 p. P. 239–257. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429454813>
15. Kim S. Because the Homeland Cannot Be in Opposition: Analysing the Discourses of Fidesz and Law and Justice (PiS) from Opposition to Power. *East European Politics*. 2020. Vol. 37, Is. 2. P. 332–351. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/68728/ssoar-eep-2020-kim-Because_the_homeland_cannot_be.pdf?sequence=1&isAllowed=y__ (дата звернення: 12.09.2024)
16. Kotwas M., Kubik J. Symbolic Thickening of Public Culture and the Rise of Right-Wing Populism in Poland. *East European Politics and Societies*. 2019. Vol. 33, Is. 2. P. 435–471. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0888325419826691?icid=int.sj-full-text.similar-articles.7> (дата звернення: 12.09.2024)
17. Litwa i Polska – kompleksy czy równorzędne relacje? 16.04.2011. URL: <https://www.rp.pl/plus-minus/art14588611-litwa-i-polska-kompleksy-czy-rownorzedne-relacje> (дата звернення: 12.09.2024)
18. Logemann D., Tomann J. Gerichte Statt Geschichte? Das Museum des Zweiten Weltkrieges in Gdańsk. *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*. 2019. Vol. 16. P. 106–117.
19. Machcewicz P. When History Matters Too Much: Historians and the Politics of History in Poland. *Contemporary European History*. 2023. Vol. 32, Is.1. P.15-20. doi:10.1017/S0960777322000510
20. Machcewicz P. Wałęsa w krzywym zwierciadle. *Rzeczpospolita*. 30 June 2008. URL: <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoeczne/art16138501-ksiazka-w-krzywym-zwierciadle>
21. Machcewicz P., Dmitrów E., Szarota T. *Der Beginn der Vernichtung. Zum Mord an den Juden in Jedwabne und Umgebung in Sommer 1941. Neue Forschungsergebnisse polnischer Historiker*. Osnabrück: Fibre, 2004. 261 s.
22. Marco S., Gaweda B. The National Agents of Transnational Memory and Their Limits: The Case of the Museum of the Second World War in Gdańsk. *Journal of Contemporary European Studies*. 2019. Vol.27, Is. 2. P. 1–14.
23. Michlic J.B., Polonsky A. *The Neighbors Respond: The Controversy over the Jedwabne Massacre in Poland*. Princeton: Princeton University Press, 2004. 504 s.
24. Modzelewski W.T. Dwie dekady stosunków Polski z Litw – wymiar polityczny. *SP*. 2012. Vol. 3. S. 287–312.
25. On the Institute of National Remembrance / Mink G. Is There a New Institutional Response to the Crimes of Communism? *National Memory Agencies in Post-Communist Countries: The Polish Case (1998–2014), with References to East Germany. Nationalities Papers*. 2017. Vol. 45, Is. 6. P. 1013–1027.
26. Polska i Litwa – wspólna historia, ale czy wspólna przyszłość? *Wszechnica. Zagadnienia Międzynarodowe*. 21 lutego 2013. URL: <https://wszechnica.org.pl/wyklad/polska-i-litwa-wspolna-historia-ale-czy-wspolna-przyszlosc/> (дата звернення: 12.09.2024)
27. Quotations from the debate in the Polish parliament (Sejm) on 8 June 2016. : Kancelaria Sejmu. Biuro Komisji Sejmowych. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Kultury i Środków Przekazu (24). URL: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/biuletyn.xsp?sknrn=KSP-24> (last visited 25 Aug. 2022).
28. Radonić L. “Our” vs. “Inherited” Museums: PiS and Fidesz as Mnemonic Warriors. *Südosteuropa*. 2020. Vol. 68, Is. 1. P. 44–78. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/soeu-2020-0003/html> (дата звернення: 12.09.2024)
29. Roguski T. Dalej Jest Noc. *Losy Żydów W Wybranych powiatach Okupowanej Polski* Red. Barbara Engelking, Jan Grabowski. URL: [Roguski_Dalej_jest_noc_Glaukopis_36.pdf](http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/biuletyn.xsp?sknrn=KSP-24)
30. Shore M. Poland Digs Itself a Memory Hole. *New York Times*. 19 Feb. 2018; <https://www.nytimes.com/2018/02/04/opinion/poland-holocaust-law-justice-government.html>
31. Skórzyński J. Okrągły stół. *Wynegocjowany koniec PRL*. Kraków: Znak, 2019. 352 s
32. Vaščenkaitė G. Lithuanian-Polish Relations After 2004: Good Old Cooperation In Regretfully Bad New Wrapping. *Foreign Policy Research Center*. 2014. Is. 32. P. 73-105.
33. von Puttkamer Joachim, ‘Europäisch und polnisch zugleich. Das Museum des Zweiten Weltkriegs in Danzig’. *Osteuropa*. 2017. Vol. 67, Is. 1–2. P. 3–12.
34. Wieliński B. T. Duda miał zakaz wstępu do Białego Domu. Przez podpis pod ustawą o IPN. Czarna księga rządów PiS. *Wyborcza.Pl*. 08.07.2020. URL: <https://wyborcza.pl/7,75398,26107841,duda-mial->

zakaz-wstępu-do-białego-domu-przez-podpis-pod-ustawą.html. (дата звернення: 12.09.2024)

35. Комітет Ради у закордонних справах про «волинську постанову»: некоректна оцінка подій на Волині. *Радіо свобода*. 22 липня 2022 року. URL: <https://web.archive.org/web/20160725081347/http://www.radiosvoboda.org/a/news/27873796.html> (дата звернення: 12.09.2024)

36. Пащенко В. Володимир В'ятрович, голова Українського інституту національної пам'яті. Спільне майбутнє України і Польщі можливе через примирення навколо тем минулого URL: <https://web.archive.org/web/20210709182143/https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2495401-volodimir-vatrovic-golova-ukrainskogo-institutu-nacionalnoi-pamati.html> (дата звернення: 12.09.2024)

37. Савицький Ю. Чим зміни в польському законі про Інститут національної пам'яті небезпечні для українців? *Радіо свобода*. 28 лютого 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29067726.html> (дата звернення: 12.09.2024)

REFERENCES:

1. Arlotti, G. (2012) Stosunki polsko-litewskie między przeszłością a przyszłością. [Polish-Lithuanian relations between past and future] *Studia Europejskie*, vol. 4, p. 17-122 URL: https://journalse.com/pliki/pw/giovanni_arlotti.pdf [in Polish]
2. Cenckiewicz, S., & Gontarczyk, P. (2008) SB a Lech Wałęsa. Przyczynek do biografii. Gdańsk-Warszawa-Kraków: Instytut Pamięci Narodowej [SB a Lech Wałęsa. A contribution to biography. Gdańsk-Warszawa-Kraków: Institute of National Remembrance] URL: https://ipn.gov.pl/ftp/pamiec_ebooki/SB_a_Lech_Walesa.pdf [in Polish]
3. Clarke, D., & Duber, P. (2018) Polish Cultural Diplomacy and Historical Memory: The Case of the Museum of the Second World War in Gdańsk. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, vol. 33, pp. 49–66. [in English]
4. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, dnia 14 lutego 2018 r. Poz. 369. *Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i smentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary.* [Journal of Laws of the Republic of Poland, Warsaw, 14 February 2018. Item 369. *Act of 26 January 2018 on amending the Act on the Institute of National Remembrance – Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation, the Act on graves and war cemeteries, the Act on museums and the Act on the responsibility of collective entities for acts prohibited under penalty*] URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000369> [in Polish]
5. Dalej jest noc: losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski (2018) [Beyond is night: the fate of Jews in selected districts of occupied Poland] / Eds. By Engelking B., Grabowski J. Warszawa: Centrum Badań nad Zagładą, 400 s. [in Polish]
6. Zarys krajobrazu: wieś polska wobec zagłady Żydów 1942–1945 (2011) [Landscape outline: Polish countryside towards the extermination of Jews 1942-1945] / Eds. by Engelking, B., Grabowski, J. Warszawa: Centrum Badań nad Zagładą, 536 s. [in Polish]
7. Freedland, J. (3 Feb. 2021) Fears Rise that Polish Libel Trial Could Threaten Future Holocaust Research. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/books/2021/feb/03/fears-rise-that-polish-libel-trial-could-threaten-future-holocaust-research> [in English]
8. Friszke, A. (21 June 2008) Zniszczyć Wałęsę. *Gazeta Wyborcza*. URL: <https://classic.wyborcza.pl/archiwumGW/5125883/Zniszczyz-Walese> [in Polish]
9. Friszke, A. (2016) Lech Wałęsa w sieci bezpieki. *Wolność i Solidarność*, vol. 9, pp. 36-47.
10. Gross, J. T. (2001) *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland* (Princeton: Princeton University Press, 55 p. URL: <https://www.ias.edu/sites/default/files/sss/pdfs/Neighbors.pdf> [in English]
11. Hallama, P., & Stach, S. (2015) *Gegengeschichte. Zweiter Weltkrieg und Holocaust im ostmitteleuropäischen Dissens* [Counter-history. The Second World War and the Holocaust in East-Central European dissent.]. Leipziger Universitätsverlag GmbH, 294 s. [in English]
12. Heinemann, M. (2017) *Krieg und Kriegserinnerung im Museum. Der Zweite Weltkrieg in polnischen historischen Ausstellungen seit den 1980er Jahren.* [War and war memory in the museum. The Second World War in Polish historical exhibitions since the 1980s] Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 551 s. URL: https://library.oapen.org/bitstream/id/25e8d33c-3a34-4595-82e1-4738c4370f56/external_content.pdf [in Germany]
13. Jaeger, S. (2020) *The Second World War in the Twenty-First-Century Museum: From Narrative, Memory, and Experience to Experimentality.* Berlin, Boston: De Gruyter, 354 s. [in English]
14. Karolewski, I. P. (2019) *Memory Games and Populism in Postcommunist Poland / European Memory in Populism. Representations of Self and Other /* Eds. by Chiara De Cesari, Ayhan Kaya. Edition 1st. London: Routledge, pp. 239–257. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429454813> [in English]
15. Kim, S. (2020) *Because the Homeland Cannot Be in Opposition: Analysing the Discourses of Fidesz and Law and Justice (PiS) from Opposition to Power.* *East European Politics*, vol. 37, iss. 2, pp. 332–351. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/68728/ssoar-eep-2020-kim-Because_the_homeland_cannot_be.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in English]
16. Kotwas, M., & Kubik, J. (2019) *Symbolic Thickening of Public Culture and the Rise of Right-Wing Populism in Poland.* *East European Politics and Societies*, vol. 33, iss. 2, pp. 435–471. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0888325419826691?iciid=int.sj-full-text.similar-articles.7> [in English]
17. *Litwa i Polska – kompleksy czy równorzędne relacje?* [Lithuania and Poland – complexes or equal relations?] (2011) URL: <https://www.rp.pl/plus-minus/art14588611-litwa-i-polska-kompleksy-czy-rownorzedne-relacje> [in Polish]
18. Logemann, D., & Tomann, J. (2019) *Gerichte Statt Geschichte? Das Museum des Zweiten Weltkrieges*

in Gdańsk [Courts instead of history? The Museum of the Second World War in Gdańsk.]. *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, vol. 16, pp. 106–117.

19. Machcewicz, P. (2023) When History Matters Too Much: Historians and the Politics of History in Poland. *Contemporary European History*, vol. 32, iss.1, pp. 15-20. doi:10.1017/S0960777322000510 [in English]

20. Machcewicz, P. (30 June 2008) Wałęsa w krzywym zwierciadle [Walesa in a distorted mirror]. *Rzeczpospolita*. URL: <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoleczne/art16138501-ksiazka-w-krzywym-zwierzciadle> [in Polish]

21. Machcewicz, P., Dmitrów, E., & Szarota, T. (2004) Der Beginn der Vernichtung. Zum Mord an den Juden in Jedwabne und Umgebung in Sommer 1941. Neue Forschungsergebnisse polnischer Historiker [The beginning of the extermination. The murder of the Jews in Jedwabne and the surrounding area in the summer of 1941. New research findings by Polish historians.]. Osnabrück: Fibre, 261 s. [in German]

22. Marco, S., & Gaweda, B. (2019) The National Agents of Transnational Memory and Their Limits: The Case of the Museum of the Second World War in Gdańsk. *Journal of Contemporary European Studies*, vol.27, iss. 2, pp. 1–14. [in English]

23. Michlic, J. B., & Polonsky, A. (2004). The Neighbors Respond: The Controversy over the Jedwabne Massacre in Poland. Princeton: Princeton University Press, 504 s. [in English]

24. Modzelewski, W. T. (2012) Dwie dekady stosunków Polski z Litwą – wymiar polityczny [Two decades of Poland's relations with Lithuania – the political dimension]. *SP*, vol. 3, pp. 287–312. [in Polish]

25. On the Institute of National Remembrance (2017) / Mink G. Is There a New Institutional Response to the Crimes of Communism? National Memory Agencies in Post-Communist Countries: The Polish Case (1998–2014), with References to East Germany. *Nationalities Papers*, vol. 45, iss. 6, pp. 1013–1027. [in English]

26. Polska i Litwa – wspólna historia, ale czy wspólna przyszłość? (21 lutego 2013). [Poland and Lithuania – a common history, but a common future?]. *Wszechnica. Zagadnienia Międzynarodowe*. URL: <https://wszechnica.org.pl/wyklad/polska-i-litwa-wspolna-historia-ale-czy-wspolna-przyszlosc/> [in Polish]

27. Quotations from the debate in the Polish parliament (Sejm) on 8 June 2016. : Kancelaria Sejmu. Biuro Komisji Sejmowych. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Kultury i Środków Przekazu (24). [Quotations from the debate in the Polish parliament (Sejm) on 8 June 2016. : Chancellery of the Sejm. Office of the Sejm Committees. Sejm of the Republic of Poland. Full transcript of the meeting of the Committee on Culture and Media (24).] URL: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/biuletyn.xsp?sknrn=KSP-24> [in Polish]

28. Radonić, L. (2020) “Our” vs. “Inherited” Museums: PiS and Fidesz as Mnemonic Warriors. *Südosteuropa*, vol. 68, iss. 1, pp. 44–78. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/soeu-2020-0003/html> [in English]

29. Roguski, T. (2020) Dalej Jest Noc. Losy Żydów W Wybranychpowiatach Okupowanej Polski Red. Barbara Engelking, Jan Grabowski [Next Is Night. Losy Żydów W Wybranychpowiatach Okupowanej Polski Red. Barbara Engelking, Jan Grabowski]. URL: [Roguski_Dalej_jest_noc_Glaukopis_36.pdf](https://www.rpg.pl/next-is-night-losy-zydow-w-wybranych-powiatach-okupowanej-polski) [in Polish]

30. Shore, M. (19 Feb. 2018) Poland Digs Itself a Memory Hole. *New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2018/02/04/opinion/poland-holocaust-law-justice-government.html> [in English]

31. Skórzyński, J. (2019) Okrągły stół. Wynegocjowany koniec PRL [The Round Table. The negotiated end of the People's Republic of Poland]. Kraków: Znak, 352 s. [in Polish]

32. Vaščenkaitė, G. (2014) Lithuanian-Polish Relations After 2004: Good Old Cooperation In Regretfully Bad New Wrapping. *Foreign Policy Research Center*, iss. 32, pp 73-105. [in English]

33. von Puttkamer Joachim (2017) Europäisch und polnisch zugleich. Das Museum des Zweiten Weltkriegs in Danzig [European and Polish at the same time. The Museum of the Second World War in Gdansk]. *Osteuropa*, vol. 67, iss. 1–2, pp. 3–12. [in German]

34. Wieliński, B. T. (8 July 2020) Duda miał zakaz wstępu do Białego Domu. Przez podpis pod ustawą o IPN. Czarna księga rządów PiS. [Duda was banned from the White House. Because of his signature on the IPN law. The black book of PiS governments.] *Wyborcza. Pl.*. URL: <https://wyborcza.pl/7,75398,26107841,duda-mial-zakaz-wstępu-do-bialego-domu-przez-podpis-pod-ustawa.html>. [in Polish]

35. Komitet Rady u zakordonnykh spravakh pro «volynsku postanovu»: nekorrektna otsinka podii na Volyni (22 July 2022) [The Committee on Foreign Affairs of the Rada on the ‘Volyn Resolution’: incorrect assessment of the events in Volyn. *Radio Liberty*. 22.org/a/news/27873796.html [in Ukrainian]

36. Pashchenko V. (2021) Volodymyr Viatrovych, holova Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty [Volodymyr Viatrovych, Head of the Ukrainian Institute of National Memory. Common future of Ukraine and Poland is possible through reconciliation around the topics of the past]. *Spilne maibutnie Ukrainy i Polshchi mozhlyve cherez prymyrennia navkolo tem mynuloho* URL: <https://web.archive.org/web/20210709182143/https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2495401-volodimir-vatrovich-golova-ukrainskogo-institutu-nacionalnoi-pamati.html> [in Ukrainian]

37. Savytskyi, Yu. (28 liutoho 2018) Chym zminy v polskomu zakoni pro Instytut natsionalnoi pamiaty nebezpechni dla ukrainsiv? [Why are the changes in the Polish law on the Institute of National Memory dangerous for Ukrainians?] *Radio svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29067726.html> [in Ukrainian]

Polish memorial policy through the prism of historical cases: Lithuania, Ukraine, and domestic debates

Petrakov Mykyta Oleksandrovych

PhD, Doctoral Student at the Department of Political Science and Law
Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0006-9373-5111

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Science, Professor,
Head of the Department of Political Science and Law
Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Poland's memorial policy is an important aspect of the formation of national identity and historical memory, regulated by several laws, such as the Act on the Institute of National Remembrance and the Act on the Protection of National Remembrance Sites, among others. Since the fall of communism in 1989, history has become a significant part of public debate, leading to a rethinking of previously taboo topics. The Institute of National Remembrance plays a key role in researching the communist past, providing access to archives for historians and journalists. The article analyses the trends in the development of Poland's memorial policy in the period 1989-2024, particularly in the context of the communist past. Controversial issues of memorial policy, such as the participation of Poles in Nazi crimes during World War II and the investigation of the Jedwabne pogrom, as well as the role of the nationalist Law and Justice (PiS) party in shaping the new national narrative, are highlighted as important aspects. The 2018 Holocaust Act, which punishes false accusations of Nazi crimes by Poles, has received international criticism, while attempts to censor research by Polish historians and criticism of the World War II Museum in Gdańsk demonstrate the ideological battles that are shaping a new understanding of history in Poland. The article also examines memorial policy through two key cases: Polish-Lithuanian and Polish-Ukrainian relations. In Polish-Lithuanian relations, historical contradictions arising from the common past of the Polish-Lithuanian Commonwealth and manifested in issues of language and culture are highlighted. In Polish-Ukrainian relations, the main challenges are historical conflicts, such as the Volyn tragedy and deportations. Despite the efforts of both countries to reconcile, tensions remain due to different interpretations of historical events and issues of guilt. The article emphasises the importance of dialogue and joint efforts to find compromises to ensure a deeper understanding and reconciliation between the peoples through official statements and joint events.

Key words: memorial policy, historical policy, political processes, Polish-Lithuanian relations, Polish-Ukrainian relations.

Ситник Світлана Володимирівна

Роль виборчої системи у забезпеченні інституційної спроможності обласних та районних рад

УДК 352.075.1; 342.8 (477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.15>

Ситник Світлана Володимирівна
кандидат політичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
політичних інститутів та процесів
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України
вул. Генерала Алмазова, 8,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-3035-1998

Обласні та районні ради, як правило, розглядаються як інститути системи публічного управління, а їх інституційна спроможність вимірюється через здійснення ними адміністративно-господарчої діяльності. Попри привабливість, місцевих органів влади, яку забезпечила децентралізація для політичних партій, ці ради є менш дослідженими. Вважаємо, що інституційна спроможність обласних та районних рад щодо здійснення представництва спільних інтересів територіальних громад, забезпечення політичної відповідальності є наслідком впливу багатьох чинників, у тому числі і виборчої системи. Мета дослідження полягає у визначенні ролі виборчої системи у забезпеченні інституційної спроможності обласних та районних рад. У дослідженні використовувався методологічний інструментарій системного аналізу, а також проблемний та інституціональний підходи.

У дослідженні розглянуто проблеми політичних механізмів у забезпеченні інституційної спроможності обласних та районних рад. Зокрема досліджено вплив виборчих систем на інституційну спроможність обласних та районних рад. Визначено особливості пропорційної системи виборів, що застосовувалася під час проведення місцевих виборів 2015 р. та 2020 р. Окреслено політичні наслідки проведення виборів та їх вплив на інституційну спроможність обласних та районних рад. Встановлено, що пропорційна система виборів є більш інструментально доцільною, ніж мажоритарна не лише для забезпечення політичного представництва та розвитку місцевої демократії, але й для впровадження системи належного врядування на місцевому рівні, здійсненні управління через залученість жителів регіону до цих процесів. Доведено, що пропорційна система інституційно посилює спроможність обласних та районних рад до артикуляції та реалізації спільних інтересів територіальних громад. Встановлено, що наявність окремих негативних наслідків впровадження системи виборів за відкритими партійними списками пов'язана не стільки з обраним форматом, скільки із системними проблемами та невідповідності вітчизняного законодавства існуючим реаліям.

Ключові слова: інституційна спроможність, обласні/районні ради, вибори, виборча система, місцеве самоврядування, політичні партії, «партизація» рад.

Вступ. Конституція України визначає обласні та районні ради як органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст. Серед усіх владних інституцій дані субнаціональні органи публічної влади є найменш досліджуваними. Як правило, вони десь «тонуть» або й взагалі губляться у дослідженнях з проблем місцевого самоврядування. А у рейтингах, експертних оцінках, опитуваннях, вже сформоване стійке ототожнення місцевого самоврядування з його базовим рівнем, рівнем територіальних громад. Між тим, регіональне самоврядування чи здійснення місцевого самоврядування на регіональному та проміжному (якщо такий рівень присутній у системі управління) рівнях складає основу розвитку демократичних держав. Аналіз інституційної спроможності обласних та районних рад є спробою подальшого розвитку дослідницьких наукових результатів школи політичного неінституціоналізму Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України [5; 14], зокрема у пошуку відповідей на питання щодо чинників, які генерують слабку інституційну спроможність органів публічної влади, правильності та доцільності зробленого політичного вибору при здійсненні інституційного будівництва.

Напрацювання теоретико-методологічного підґрунтя для нашого подальшого дослідження показало, що існує суттєвий науковий доробок вчених [4; 6] присвячений проблемам децентралізації, взаємодії органів публічної влади регіонального та місцевого рівнів, проблемам інституціоналізації публічного управління. Окремі питання інституціонального розвитку місцевого самоврядування в Україні, зокрема обласних та районних рад в Україні висвітлені в наукових дослідженнях М. Горбатюка [3].

Можемо констатувати, що переважна більшість праць вітчизняних науковців присвячена розгляду загальних питань функціонування інституту місцевого самоврядування як такого, або ж висвітленню проблем інституційного розвитку територіальних громад. Такий підхід є цілком зрозумілим, адже реформа децентралізації дала старт їх інституційному становленню і саме на первинному рівні місцевого самоврядування відбулося значне розширення як функціоналу, так і повноважень місцевих органів влади. Однак, існує суттєвий брак досліджень, присвячених політичним механізмам, які забезпечують інституційну спроможність обласних та районних рад.

Метою дослідження є визначити роль виборчої системи у забезпеченні інституційної

спроможності обласних та районних рад. **Науковим завданням** ставимо: визначити відмінності впровадження пропорційної системи виборів у 2015 та 2020 роках, а також окреслити політичні наслідки проведення виборів та їх вплив на інституційну спроможність обласних та районних рад.

Методи дослідження. При проведенні політологічного аналізу застосовувався комплекс загальнонаукових методів, зокрема: системний аналіз, набір інструментів якого – структурний, а також функціональний, структурно-функціональний методи, дозволили здійснити системний підхід до досліджуваних інститутів, виокремити зони дисфункціональності та напрацювати рекомендації по їх усуненню; застосування проблемного підходу стало продуктивним у визначенні нинішніх проблем, які унеможливають функціонування місцевих рад на обласному та районному рівні як політичних інститутів, зокрема щодо реалізації функції представництва спільних інтересів територіальних громад; причинно-наслідковий аналіз застосовувався разом із інституціональним підходом для визначення особливостей здійснення інституціоналізації представницьких органів на регіональному рівні, встановлення політичних наслідків обраного інституційного дизайну та його відповідності потребам суспільства.

Результати. Механізми формування регіональної влади, як показує досвід європейських країн, може бути різним, у переважній більшості – це прямі вибори, однак є приклади непрямого формування. В 2023 р. у Нідерландах проходили регіональні вибори до Провінційних штатів, які відбувалися за відкритими партійними списками. Кількість місць, наданих різним партіям у регіональній раді, визначається на основі кількості поданих голосів. Підрахунок результатів виборів відбувається у два етапи. На першому етапі кількість доступних місць розподіляється між політичними партіями. На другому етапі місця розподіляються між кандидатами [23]. Вперше прямі регіональні вибори у Фінляндії будуть проведені разом із муніципальними у 2025 р., хоча вже у 2022 р. вони були проведені в окремих регіонах [21].

Законодавство Швеції, а саме Муніципальний акт [22] визначає засади функціонування муніципалітетів та регіонів як адміністративно-територіальних одиниць, а також таких органів місцевого самоврядування, як муніципальні та регіональні ради. Привертають увагу статті акту, у яких мова йде про відносини регіональної ради та політичних партій. Так, у відповідності до розділу 4 § 6 – муніципалітети та регіони можуть створювати органи, що складаються з партій, які в межах діяльності комітету відповідатимуть за підготовку, управління та виконання питань, вирішених радою. Цим же законом передбачена можливість підтримки політичних партій. У відповідності до статті 29 муні-

ципалітети та регіони можуть надавати фінансові внески та іншу підтримку політичним партіям для зміцнення їхньої позиції в муніципальній демократії (партійна підтримка). Партійну підтримку можуть отримувати політичні партії, які представлені в раді та є юридичними особами. Партія вважається представленою, якщо її член отримав мандат у раді.

Виборчий Кодекс України [2] остаточно встановив, що вибори до обласних та районних рад, відбуваються за пропорційною системою з відкритими виборчими списками місцевих організацій політичних партій. Крок більш ніж важливий, попри те, що часто у публічних дискусіях надавалася перевага мажоритарній системі виборів як такої, що може краще задовольнити запити виборця. Однак, ми вже наголошували на неоднорідності системи місцевого самоврядування та обмежених можливостях реалізовувати принцип самоврядності на обласному та районному рівнях. У відповідності до вітчизняного законодавства – це рівні представництва, а не самоврядності. Цілковито розділяємо позицію Юрія Остапця, що виборча система має вплив не лише безпосередньо на виборчий процес, поведінку виборців, а й поствиборче функціонування органів влади. Зокрема система пропорційного представництва сприяє формуванню багатовимірної системи вибору [13, с. 407]. Більшість аналітиків указують на переваги цієї системи зазначаючи, що пропорційна виборча система з відкритими партійними списками підвищує політичну залученість, запобігає торгівлі місцями у виборчому бюлетені. Відкриті списки створюють стимули для залучення тих, хто вже має народну підтримку на місцевому рівні. В результаті можуть з'явитися політичні партії, сконцентровані навколо ідей, а не окремих осіб [16]. Отже, якщо мова йде про впровадження системи належного врядування на місцевому рівні, здійснення управління через залученість жителів області/регіону до цих процесів, а не лише забезпечення політичного представництва та розвиток місцевої демократії, то така система також є більш інструментально доцільною, аніж мажоритарна. Пропорційна система мала інституційно посилити спроможність обласних та районних рад до артикуляції та реалізації спільних інтересів територіальних громад. Перші вибори за пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками місцевих організацій політичних партій із закріпленням кандидатів у територіальних округах відбулися у 2015 р. Для цього у 2014 р. відбулася реформа виборчого законодавства, як то було передбачено в Угоді про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [1]. Зміна системи місцевих виборів мала відбутися з метою забезпечення справедливого представництва виборців

у місцевих радах, зокрема запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками при проведенні місцевих виборів на обласному та районному рівнях. Однак результат виявився інакшим. У експертному середовищі така пропорційна система зазнала гострої критики й отримала назву «прихованої мажоритарної». Насамперед, це пов'язано зі складністю та певною мірою незрозумілістю процедури встановлення результатів виборів, що продукує ця виборча система [19, с. 134]. Сформовані у 2015 р. обласні та районні ради стали першим «незграбним продуктом» здійснюваних політичних реформ. Перелік проблем, який проявився під час виборчого процесу та по його завершенню, був достатньо вагомим. Серед основних:

- переважання примітивних агітаційних технологій над програмним підходом до проблем місцевого та регіонального розвитку. Активне використання організаціями політичних партій передвиборчих гасел та програмних положень, які не належать до компетенції відповідних органів місцевого самоврядування;

- маніпулювання складом виборчих списків на користь впливових, але малопопулярних кандидатів. Велику частину списків до місцевих рад (насамперед обласних) очолювали народні депутати України;

- реальний депутатський корпус складається зовсім не з тих осіб, які власне забезпечували перемогу політичним партіям;

- утворення міжфракційних союзів у новообразованих радах на кон'юнктурних (особистих), а не програмних чи ідеологічних засадах [10, с. 11-14].

Окремі дослідники вказують на те, що вплив виборчої системи, за якими відбувається місцеві вибори, поширюється за межі представницького органу. Так, проведення виборів до міських, районних та обласних рад на пропорційній основі, зумовила «партизацію рад», яка додала проблем у взаємовідносини рад та МДА. Політичні сили, що приходять в парламент чи у районну або обласну раду, відразу прагнуть поставити головами районних та обласних державних адміністрацій «свою» людину [20, с. 34]. Щодо перших пропорційних виборів, то аналітики стверджують, що це був час «дикого партизації рад», коли, отримавши мандат, депутати забували про свій партійний трамплін. Наявність конфронтації між місцевими радами та місцевими державними адміністраціями/центральною владою була наслідком партійних розколів. Водночас аналітики відзначають наявність такої тенденції як утворення у кількох обласних радах фактичних союзів за участі партій-учасниць парламентської коаліції «Європейська Україна», але водночас опозиційно налаштованих до виконавчої влади [10, с. 15]. Дійсно, громади отримали дещо відмін-

ний від очікуваного результат, а місцеві державні адміністрації достатньо агресивного опонента. Особливо жорстке протистояння відбувалося на районному рівні.

Наступним етапом стало ухвалення Верховною Радою постанови про призначення чергових місцевих виборів в Україні на 25 жовтня того ж року [17]. Місцеві вибори 25 жовтня 2020 р. стали своєрідним закріпленням нового адміністративно-територіального поділу. Невеликий часовий проміжок між політичним вибором нової територіальної організації та місцевими виборами, забезпечило не лише швидку легітимізацію урядового рішення, а й зняло до певної міри напругу і незадоволення багатьох мешканців громад ухваленим рішенням.

За прийнятим Виборчим кодексом пропорційна система з відкритими списками застосовувалася для виборів депутатів обласних, міських рад і міських територіальних громад (з кількістю виборців 90 тис. і більше), а також до ВР Автономної Республіки Крим. Політичні партії на місцевих виборах спочатку мали подолати 5% виборчий бар'єр, а вже потім внутрішньопартійний рейтинг забезпечував потрапляння кандидата до районної або обласної ради. Усі виборчі округи є багатомандатними. Для участі у виборах партійні організації повинні висунути кандидатів в усіх виборчих округах на території проведення виборів. Лише партії можуть висувати кандидатів; незалежним кандидатам не дозволяється балотуватись за системи пропорційного представництва з відкритими списками. Щоб отримати місця в раді, організація політичної партії повинна здобути не менше 5% дійсних голосів, поданих на виборах. Виборці можуть впливати на порядок кандидатів у списку, віддаючи преференційні голоси; кандидати, які отримали достатню кількість преференційних голосів, підіймаються у списку [9, с. 13]. Також нові правила зобов'язували дотриматися гендерного балансу при укладанні списків кандидатів партії (мінімум 40% представників однієї статі).

Статистичні дані [15] свідчать, що серед 112 політичних партій, які здолали виборчий бар'єр, найбільше представництво у місцевих радах отримала парламентські партії, «Слуга народу», «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» та «Європейська солідарність» і лише президентській партії вдалося бути представленими у всіх регіонах України. Відбиток, який справила політична реформа, доповнювався вже достатньо вагомими результатами реформи децентралізації. Фінансова децентралізація посилила фінансові спроможності громад, розширивши джерела наповнення місцевих бюджетів. Фінансовий інтерес, можливість впливати на розподіл видатків з місцевого бюджету – це один із чинників, який спонукав місцевий бізнес до участі у місцевих виборчих перегонях. Зрозумілим є інтерес політичних партій до міст та великих міст,

де вибори до міських рад проводилися за пропорційною системою і яка, по суті, прокладала шлях до місцевого бюджету. Зацікавленість у фінансуванні своїх «місцевих» політичних партій значно зросла. Доступ до місцевих бюджетів відкривав можливість до отримання гарантованого права надання послуг громаді за місцеві фінанси. Місцевий бюджет перетворювався у таку собі «програму» сприяння місцевому бізнесу. Безпосередня участь у розподілі місцевого бюджету часто ставала стимулом для розвитку місцевого партійного будівництва. Не менш привабливими для місцевих партій були обласні ради. Виключні функції з адміністрування та регулювання, закріплені за обласними радами, зокрема на прийняття на пленарних засіданнях ради рішень щодо розподілу переданих з державного бюджету коштів у вигляді дотацій, субвенцій відповідно між районними бюджетами, місцевими бюджетами міст обласного значення, сіл, селищ, міст районного значення. Також ухвалення радами рішень щодо надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів відповідно районного, обласного значення та про скасування такого дозволу. Прийняття за пропозицією відповідних сільських, селищних, міських рад рішень, пов'язаних зі створенням спеціальних вільних та інших зон, зміною у статусі цих зон, внесення до відповідних органів пропозицій з цих питань (такі ж повноваження закріплені й за районними радами) – все це не могло залишитися поза увагою бізнесу. Особливістю цих виборів стала велика кількість місцевих політичних партій, які мають представництво лише в одній раді, а отже є політичними інструментами виключно місцевої еліти, інтереси окремих з них навіть не виходять за межі однієї територіальної одиниці. Активне створення місцевих політичних проєктів стало особливістю цих виборів. Це була суттєва відмінність від виборів, які відбувалися за змішаною мажоритарно-пропорційною системою. Так, дослідники місцевих виборів 2006 р. відмічали наявність таких тенденцій, як вступ еліти обласного та місцевого рівня до провідних політичних партій, або отождолення себе з ними; відсутність відмінностей у результатах виборів в обласну раду та парламент щодо партійного представництва. Вибори на місцях цього року також дали нерівномірне представництво громад на обласному рівні, окремі райони не мали в обласних радах депутатів, які б проживали на їх території [7, с. 51-53]. Також була відмінною і від пропорційної системи 2015 р., яка, на думку правників, завдячуючи відсутності можливості самовисунення безпартійними кандидатами та значного підвищення виборчого бар'єру – з 3% до 5%, створювала умови, коли кандидати, які мають високий рівень підтримки в окрузі, опиняються в залежності від великих партій у випадку, якщо відповідна місцева організація партії не

подолає зазначений відсотковий поріг. Особливо дивною орієнтація на систему сприяння великим партіям виглядала в аспекті децентралізації органів місцевого самоврядування [12]. Отже, зміни, які відбулися з прийняттям Виборчого кодексу, посприяли можливостям проходження до місцевих рад локальних партій.

Привабливість регіонального рівня, яка посилювалася з кожним наступним етапом децентралізації, підігрівала інтерес до місцевих виборів «великих» гравців вітчизняної політики. Так, за даними «Руху ЧЕСНО» у 2018–2019 рр. на рахунки Дніпропетровської облорганізації партії, яка на виборах 2015 р. завела найбільше своїх депутатів до облради, надійшло 46,3 млн грн, з яких понад 26 млн – протягом грудня 2018 р. Тоді обласний осередок «Опоблоку» профінансували здебільшого або колишні менеджери Ахметова-Новинського, або партнери «Метінвесту» [11]. З впровадженням пропорційної системи виборів до обласних та районних рад відбувалася політизація цих органів, яка також набувала подальшого інституційного оформлення.

Так, з початком роботи місцевої ради бракувало механізму, який би поєднав жителя територіальної громади та депутата цієї ради, посилив би політичну відповідальність, надав ефективні інструменти для здійснення громадського контролю. У 2020 р. були прийняті зміни до ЗУ «Про статус депутатів місцевих рад» [18], які встановлювали, що невідповідність практичної діяльності депутата місцевої ради основним принципам і положенням передвиборної програми місцевої організації політичної партії, від якої його обрано депутатом, чи програмі політичної партії, від місцевої організації якої його обрано, а також невходження депутата, обраного в багатомандатному виборчому окрузі, до фракції місцевої організації партії, за виборчим списком якої він обраний, або припинення членства депутата місцевої ради у фракції є підставою для відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою. Тепер місцева організація політичної партії має право вносити пропозицію про відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою (не раніше ніж через рік з моменту набуття таких повноважень). Такі підходи є важливим не лише в контексті посилення інституційної спроможності місцевих рад сформованих шляхом проведення виборів на пропорційній основі, але й для розвитку партійних систем в цілому.

Разом з тим поточні проблеми, що можуть виникати під час реалізації запроваджених інституційних механізмів, не привід відмовлятися від стратегічної мети. Тут погоджуємося з правниками, які наполягають на тому, що у демократичній країні народовладдя (у тому числі й у формі народної ініціативи) є основним засобом утвердження та забезпечення легітимності публічної влади.

У сучасному світі криза легітимності в багатьох випадках є наслідком суперечностей між проголошуваними демократичними цінностями та недемократичною соціально-політичною практикою в державі [8].

Висновки. Для визначення механізму формування інституційної спроможності обласних і районних рад важливим є стратегічне бачення того, якими мають бути регіони на мапі повоєнної України, чи змінить війна їх роль, наскільки вони, як окремі адміністративно-територіальні одиниці, будуть інструментами інтеграції України у європейський економічний простір, наскільки вони будуть вмонтовані у глобалізовану систему тощо. Так, наприклад, опитування Eurobarometer Flash, яке проводилося серед місцевих європейських політиків країн-членів ЄС у 2023 р. [24], показало, що понад (45%) респондентів вважають, що європейські регіони та міста можуть зробити свій внесок у відбудову України, долучаючись до ширшого європейського плану відбудови України. Отже, посилення інституційної спроможності субнаціональних органів управління вже сьогодні формує політичний порядок денний. Децентралізація спонукала до створення політичних партій локального формату, а отримані ними інструменти політичної влади, внаслідок запровадження пропорційної виборчої системи на обласному та районному рівні, легітимізували їх як впливових суб'єктів регіонального розвитку, значимість яких буде лише посилюватися. Пропорційна система виборів у формуванні обласних та районних рад має бути збережена. Негативна конотація, яка часто надається у публічному дискурсі поняттю «партизанської» місцевих рад, на наш погляд, є недоречною. Потребує вирішення проблема виборчого бар'єру, який на останніх виборах 2020 р. становив 5%. Проте його зміна не буде ефективною без попереднього вирішення низки системних проблем, як, наприклад, прийняття нових законів «Про місцеве самоврядування», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про політичні партії». Врешті-решт законодавцем має бути надана правова оцінка нових політичних реалій та правове вирішення питання т. зв. «локальних» партій, що також потребуватиме прийняття нового ЗУ «Про політичні партії України».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верховна Рада України восьмого скликання. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15#top>
2. Виборчий кодекс України. Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Горбатюк М. В. Реформа місцевого самоврядування в Україні: спроби, прорахунки, досягнення (1991–2020). *Політичний процес у незалежній*

Україні: підсумки і проблем : монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 704 с.

4. Іжа М. М. Взаємодія регіонального та місцевого рівнів публічної влади при вирішенні кадрових питань в умовах децентралізації: виклики та перспективи. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів* : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 24 трав. 2019 р.) : у 5 т. / за заг. ред. А. П. Савкова. Київ : НАДУ, 2019. Т. 1. 172 с.
5. Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред). Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 352 с.
6. Куйбіда В. С., Смолова Л. М. Відповідальність представницьких органів місцевого самоврядування в Україні: реалії та перспективи. Київ : НАДУ, 2016. 324 с.
7. Кухарчук О.С. Участь осередків політичних партій у місцевих виборах 2006 року в Закарпатській області. С. 51-53. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72010/9-Kuharchuk.pdf?sequence=1>
8. Куян І. А. Народна ініціатива як засіб забезпечення легітимності державної влади в Україні. *Права держава*. Випуск 26. 2015. С.202–208.
9. Місцеві вибори 2020 року в Україні: звіт за підсумками виборів. Міжнародна фундація виборчих систем, 2021. 76 с. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/02/IFES-Post-Election-Report-2020-Local-Elections-v1-2021-2-17-UKR.pdf>
10. Місцеві вибори 2015 р.: проблеми організації, підсумки, тенденції. К.: НІСД, 2015. 28 с. С.11-14.
11. Місцеві вибори: хто фінансував осередки партій у Дніпрі та області. URL: <https://www.chesno.org/post/4085/>
12. Мохончук Б. С. Виборча система України як конституційно-правовий інститут : дис. канд. юрид. наук : 12.00.02-Конституційне право; муніципальне право. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 201 с.
13. Остапеч Ю. О. Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Ужгород, 2016. 550 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35913/1/Електоральні%20процеси%20в%20Україні.pdf>
14. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.
15. Політичні партії, представлені в місцевих радах (за суб'єктом висування) URL: https://static.rada.gov.ua/zakon/new/ADM/el2020/11dep_part.pdf
16. Пропорційна виборча система з відкритими партійними списками підвищить політичну залученість. URL: <https://voxukraine.org/vid-imeninarodu-chomu-ukrayina-terminovo-potrebuje-reformi-viborchoyi-sistemi>
17. Про призначення чергових місцевих виборів у 2020 році. Постанова Верховної Ради України

від 15.07.2020 № 795-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-IX#Text>

18. Про статус депутатів місцевих рад. Закон України від 11.07.2002 № 93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text>

19. Романюк П. В. Конституційно-правові засади інституту представницького мандата в Україні : монографія. – Харків : Права людини, 2019. С.134. 192 с.

20. Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль). К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с.

21. County and municipal elections. *The Finnish Election System. Overview*. Ministry of Justice Helsinki, 2023. P. 23-24. URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164656/OM_2023_5_TH.pdf?sequence=1&isAllowed=y

22. Kommunallag (2017:725). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kommunallag-2017725_sfs-2017-725/

23. Provinciale Staten. Uitslagen. URL: <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/provinciale-staten/uitslagen>

24. Regional and local barometer. URL: <https://cor.europa.eu/en/engage/Documents/Regional-and-local-barometer-2023.pdf>

REFERENCES:

1. Verkhovna Rada Ukrainy vosmoho sklykannia. Uhoda pro koalitsiiu deputatskykh fraktsii «levropeiska Ukraina». [Verkhovna Rada of Ukraine of the eighth convocation. Agreement on the coalition of parliamentary factions «European Ukraine»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15#top> [in Ukrainian].

2. Vyborchyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 19.12.2019 № 396-IX. [Election code of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> [in Ukrainian].

3. Horbatiuk M. V. (2022) Reforma mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: sproby, prorakhunky, dosiahnennia (1991–2020). *Politychnyi protses u nezalezhnii Ukraini: pidsumky i problem : monohrafiia*. [Local Self-Government Reform in Ukraine: Attempts, Miscalculations, Achievements (1991-2020)]. Vyd. 2-he, dop. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

4. Izha M. M. (2019). Vzaiemodiia rehionalnoho ta mistsevoho rivniv publichnoi vlady pry vyrishenni kadrovyykh pytan v umovakh detsentralizatsii: vyklyky ta perspektyvy. *Instyutsionalizatsiia publichnoho upravlinnia v Ukraini v umovakh yevrointehratsiinykh ta hlobalizatsiinykh vyklykiv : materialy shchorich. Vseukr. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu* (Kyiv, 24 trav. 2019 r.) : u 5 t. / za zah. red. A. P. Savkova. [Interaction of Regional and Local Levels of Public Authorities in Solving Personnel Issues in the Context of Decentralization: Challenges and Prospects]. Kyiv : NADU, T. 1. [in Ukrainian].

5. Zelenko, G. I. (2022). (Ed). Kryzy politychnoho rozvytku v Ukraini: prychny, zmist i sposoby niveliuvannia. [Crises of political development in Ukraine: causes, content and ways of levelling]. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

6. Kuibida, V. S., & Smolova, L. M. (2016). Vidpovidalnist predstavnytskykh orhaniv mistsevoho

samovriaduvannia v Ukraini: realii ta perspektyvy. [Responsibility of representative bodies of local self-government in Ukraine: realities and prospects]. Kyiv : NADU. [in Ukrainian].

7. Kukharchuk, O. S. (2016). Uchast oseredkiv politychnykh partii u mistsevykh vyborakh 2006 roku v Zakarpatskii oblasti. [Participation of political party branches in the 2006 local elections in the Zakarpattia region]. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72010/9-Kuharchuk.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

8. Kuian, I. A. (2015). Narodna initsiatyva yak zasib zabezpechennia lehitymnosti derzhavnoi vlady v Ukraini. [People's initiative as a means of ensuring the legitimacy of state power in Ukraine]. *Pravova derzhava*, 26, 202–208. [in Ukrainian].

9. Mistsevi vybory 2020 roku v Ukraini: zvit za pidsumkamy vyboriv. (2021). [The 2020 local elections in Ukraine: a report on the election results]. Mizhnarodna fundatsiia vyborchyykh system. <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/02/IFES-Post-Election-Report-2020-Local-Elections-v1-2021-2-17-UKR.pdf> [in Ukrainian].

10. Mistsevi vybory 2015 r.: problemy orhanizatsii, pidsumky, tendentsii. (2015). [Local elections 2015: problems of organisation, results, trends]. Kyiv : NISD. [in Ukrainian].

11. Mistsevi vybory: kto finansuvav oseredky partii u Dnipro ta oblasti. (n.d.). [Local elections: who financed party branches in Dnipro and the region]. <https://www.chesno.org/post/4085/> [in Ukrainian].

12. Mokhonchuk, B. S. (2017). Vyborcha systema Ukrainy yak konstytutsiino-pravovyi instytut [The electoral system of Ukraine as a constitutional and legal institution] (Dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.02-Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo). Natsionalnyi yurydychnyi universytet im. Yaroslava Mudroho. [in Ukrainian].

13. Ostapets, Yu. O. (2016). Elektoralni protsesy v Ukraini: zahalnonatsionalnyi ta rehionalnyi vymiry [Electoral processes in Ukraine: national and regional dimensions.]. (Doktorska dysertatsiia, Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet). <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35913/1/Elektoralni%20protsesy%20v%20Ukraini.pdf> [in Ukrainian].

14. Zelenko, G. I. (2023). (Ed).. Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky [Political system of Ukraine: constitutional model and political practices]. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

15. Politychni partii, predstavleni v mistsevykh radakh (za subiektom vysuvannia). (n.d.). [Political parties represented in local councils (by nominee)]. https://static.rada.gov.ua/zakon/new/ADM/el2020/11dep_part.pdf [in Ukrainian].

16. Proportsiina vyborcha systema z vidkrytymy partiinymy spyskamy pidvyshchyt politychnu zaluchenist. (n.d.). [A proportional electoral system with open party lists would increase political participation]. <https://voxukraine.org/vid-imeni-narodu-chomu-ukrayina-terminovo-potrebuye-reformi-viborchoyi-sistemi> [in Ukrainian].

17. Pro pryznachennia chervykh mistsevykh vyboriv u 2020 rotsi. Postanova Verkhovnoi Rady

Ukrainy № 795-IX. (2020). [On the appointment of regular local elections in 2020]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-IX#Text> [in Ukrainian].

18. Pro status deputativ mistsevykh rad. Zakon Ukrainy № 93-IV. (2002). [On the status of local council deputies]. [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> [in Ukrainian].

19. Romaniuk, P. V. (2019). *Konstytutsiino-pravovi zasady instytutu predstavnytskoho mandata v Ukraini : Monohrafiia*. [Constitutional and Legal Principles of the Institution of Representative Mandate in Ukraine]. Kharkiv : Prava liudyny, 2019. [in Ukrainian].

20. Tkachuk, A. F. (2016). *Mistseve samovriaduvannia ta detsentralizatsiia. Zakonodavstvo (navchalnyi modul)*. [Local self-government and decentralisation. Legislation

(training module)]. Kyiv: IKTs «Lehalnyi status», 2016. [in Ukrainian].

21. County and municipal elections. (2023). *The Finnish Election System. Overview*. Ministry of Justice Helsinki. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164656/OM_2023_5_TH.pdf?sequence=1&isAllowed=y

22. Kommunallag (2017:725). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kommunallag-2017725_sfs-2017-725/

23. Provinciale Staten. Uitslagen. (n.d.). <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/provinciale-staten/uitslagen>

24. Regional and local barometer. (n.d.). <https://cor.europa.eu/en/engage/Documents/Regional-and-local-barometer-2023.pdf>

The role of the electoral system in ensuring the institutional capacity of oblast and rayon councils

Sytnyk Svitlana Volodymyrivna

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Senior Researcher at the Department of Political Institutions and Processes Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine
Henerala Almazova str., 8, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3035-1998

Oblast and rayon councils are generally regarded as institutions of the public administration system, and their institutional capacity is measured by their administrative and economic activities. Despite the attractiveness of local governments provided by decentralisation for political parties, these councils are less studied. We believe that the institutional capacity of oblast and rayon councils to represent the common interests of territorial communities and ensure political accountability is the result of many factors, including the electoral system. The purpose of the study is to determine the role of the electoral system in ensuring the institutional capacity of oblast and rayon councils. The study used the methodological tools of system analysis, as well as the problem and institutional approaches.

The study examines the problems of political mechanisms in ensuring the institutional capacity of oblast and rayon councils. In particular, the impact of electoral systems on the institutional capacity of oblast and rayon councils is studied. The features of the proportional electoral system used during the local elections of 2015 and 2020 are identified. The political consequences of the elections and their impact on the institutional capacity of oblast and rayon councils are outlined. It is established that the proportional election system is more instrumentally appropriate than the majoritarian system not only for ensuring political representation and development of local democracy, but also for the implementation of good governance at the local level, and for the implementation of governance through the involvement of residents of the region in these processes. It is proved that the proportional system institutionally strengthens the ability of regional and district councils to articulate and implement the common interests of territorial communities. It is established that the existence of certain negative consequences of the introduction of the system of elections with open party lists is associated not so much with the chosen format as with systemic problems and inconsistency of domestic legislation with existing realities.

Key words: institutional capacity, oblast/district councils, elections, electoral system, local self-government, political parties, 'partisanship' of councils.

Усов Дмитро Сергійович

Політологічний зміст і рівні організації розвідувальної діяльності в економічній сфері

УДК 351.862.6

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.16>

Усов Дмитро Сергійович
кандидат юридичних наук, здобувач
Воєнної академії імені Євгенія
Березняка
вул. Ілленка, 81, Київ, Україна
ORCID: 0009-0003-6089-777X

Жорстка конкуренція національних економік на сучасних глобальних ринках зумовлює значне зростання кількості та глибини геополітичних суперечностей. Національні уряди зазнають дедалі більшого тиску щодо внутрішньої політики в частині задоволення зростаючих потреб населення своїх країн, а тому вимушені політичними засобами забезпечувати конкурентні переваги держави. Важливе місце серед цих засобів належить використанню можливостей розвідувальних органів. Адже доленосні політичні рішення приймаються на основі розвідувальної інформації щодо економічного розвитку, стану об'єктів критичної інфраструктури окремих країн, упровадження новітніх технологій, а також напрямів реалізації масштабних інвестиційних проєктів. Україна в цьому контексті не є винятком. Викладене зумовлює актуальність вивчення проблеми ефективної організації власної системи розвідувальної діяльності в економічній сфері як важливого інструменту політичного управління. Мета статті – розкрити політологічний зміст організації розвідувальної діяльності в економічній сфері та визначити її важливі ознаки.

За результатами проведеного дослідження визначено, що організацію розвідувальної діяльності в економічній сфері необхідно розглядати у двох аспектах – статичному й динамічному, тобто як стан керованої соціальної системи та як дії посадових осіб, що відповідають значенню дієслова «організувати».

Організація розвідувальної діяльності в економічній сфері здійснюється на різних рівнях (від проведення окремого розвідувального заходу у сфері економіки до політичного управління всім розвідувальним співтовариством). На кожному з цих рівнів організація передбачає такі елементи: аналіз ситуації, планування, визначення та розстановка сил (підготовка і навчання виконавців), контроль і надання допомоги, забезпечення взаємодії суб'єктів виконання, матеріально-технічне і фінансове забезпечення, оцінка результатів роботи й за потреби – внесення корективів. Правові засади організації розвідувальної діяльності в економічній сфері формувалися з урахуванням кращого європейського досвіду. У цьому вбачається прямий зв'язок політичного курсу України на вступ до ЄС та НАТО, а також політична воля до її утвердження як соціальної, правової, демократичної держави.

Ключові слова: держава; політика; політична воля; політичне управління; розвідувальна діяльність; економіка; організація.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення засвідчують нагальність розвитку сучасних теорій розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, зокрема в аспекті забезпечення національних економічних інтересів [1]. Жорстка конкуренція національних економік на сучасних глобальних ринках зумовлює значне зростання кількості та глибини геополітичних суперечностей. Національні уряди зазнають дедалі більшого тиску щодо внутрішньої політики в частині задоволення зростаючих потреб населення своїх країн, а тому вимушені політичними засобами забезпечувати конкурентні переваги держави. Важливе місце серед цих засобів належить використанню можливостей розвідувальних органів. Адже доленосні політичні рішення приймаються на основі розвідувальної інформації щодо економічного розвитку, стану об'єктів критичної інфраструктури окремих країн, упровадження новітніх технологій, а також напрямів реалізації масштабних інвестиційних проєктів. Україна в цьому контексті не є винятком. Викладене зумовлює актуальність вивчення проблеми ефективної організації власної системи розвідувальної діяльності в економічній сфері як важливого інструменту політичного управління.

Дослідження будь-яких аспектів розвідувальної діяльності традиційно спираються на виокремлення її основ – політичної, правової, організаційної, тактичної. Причому зазначені основи щільно пов'язані між собою. Так, політична основа є стратегічною. Вона визначає загальну мету й вектори розвитку в правовому, організаційному, тактичному аспектах. Правова основа призначена для юридичного закріплення політичної волі керівництва держави та суб'єктів розвідувального співтовариства. Ця основа є рамковою в правничому значенні та встановлює формальні обмеження і пріоритети діяльності зазначених суб'єктів на тривалі періоди часу, визначає юридичні вимоги до організації й тактики розвідувальної діяльності.

Виокремлення організаційної основи розвідувальної діяльності зумовлено необхідністю впорядкування, налагодження й забезпечення ефективної роботи особливого соціального механізму, призначеного для одержання інформації, необхідної політичному керівництву держави для прийняття тактичних і стратегічних рішень щодо забезпечення та зміцнення державного суверенітету, національної безпеки. Розвідувальна діяльність передбачає колективні дії для виконання конкретних завдань зумовлених її метою

та об'єктивно потребує організації праці особового складу розвідувальних органів та інших суб'єктів розвідувального співтовариства. Якщо власне розвідувальна діяльність є інструментом державної політики, то організація цієї діяльності є засобом політичного управління нею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Усе викладене безпосередньо стосується розвідувальної діяльності в економічній сфері, яка може розглядатися як специфічний різновид (підсистема) розвідувальної діяльності загалом. Проте сьогодні бракує ґрунтовних теоретичних досліджень цього напрямку. Зокрема, політологічною наукою не розроблено основні, вихідні положення, тобто засади організації розвідувальної діяльності в економічній сфері.

Загальні питання політичного управління (менеджменту) в Україні досліджували такі фахівці в галузі політології, як В. М. Бебик, М. М. Богаченко, Т. В. Воронова, Д. С. Коротков, О. М. Науменко, М. В. Туленков, Л. М. Перевозник, Б. А. Філатов, А. О. Хмельников, Ю. Ж. Шайгородський та інші вчені [2–11]. Проте в їхніх працях питання політичного управління розвідувальною діяльністю та її організації предметом дослідження не слугували.

Водночас поняття організації різних видів негласної діяльності розглядали С. В. Албул, О. М. Бандурка, В. В. Баліцький, А. Л. Баланда, В. В. Бурба, В. О. Глушков, М. Л. Грібов, О. М. Джужа, Е. О. Дідоренко, С. М. Князев, О. І. Козаченко, Д. А. Міночкін, Д. А. Міщенко, С. П. Мокляк, С. П. Мосов, Д. Й. Никифорчук, С. В. Обшалов, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, Д. Г. Радов, В. Л. Регульський, В. Д. Сущенко, Д. О. Філіп, В. Д. Фірсов, А. М. Черняк та інші вчені. Попри значну кількість напрацювань з дотичної тематики, проблеми поняття та змісту розвідувальної діяльності в економічній сфері залишилися поза увагою науковців.

Мета статті – розкрити політологічний зміст організації розвідувальної діяльності в економічній сфері та визначити її важливі ознаки.

Досягнення цієї мети передбачає з'ясування політичної сутності організації розвідувальної діяльності загалом. Своєю чергою для розуміння організації розвідувальної діяльності необхідно визначити поняття організації загалом, що є методологічною основою наукового розроблення цієї проблеми.

У тлумачних словниках організацію визначають як дію, що за значенням відповідає змісту слова «організувати» – створювати, засновувати та чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь [12].

У теорії філософії категорію «організація» тлумачать як ступінь внутрішньої впорядкованості й погодженості частин цілого, як спосіб

з'єднання елементів системи, що призначена для виконання певних функцій. До ознак організації філософська наука відносить: наявність мети; сукупність функціональних положень і соціальних ролей; правила, які регулюють відношення між ролями; формалізацію значної частини завдань [13, с. 352].

У теорії державного управління та політології організацію визначають як формальне явище, створене шляхом виділення з будь-якого цілого його певної частки з метою покладення на неї адекватних функцій цілого; взаємодію елементів частини як усередині, так і поза нею з метою реалізації покладених на неї функцій цілого; стійку (за часом і в просторі) взаємодію елементів, що окреслює контури частини [14, с. 376–385, 439–443].

Організація розвідувальної діяльності в економічній сфері за змістом відповідає організації розвідувальної діяльності загалом (але має власну, економічну, специфіку) та ґрунтується на тих самих фундаментальних теоретичних засадах, що й організація інших видів негласної інформаційно-пізнавальної діяльності, зокрема оперативно-розшукової та контррозвідувальної (але має індивідуальні особливості, зумовлені її завданнями, об'єктами та суб'єктами).

Теоретики розвідувальної діяльності донині не сформулювали поняття її організації. Натомість фахівці в галузі оперативно-розшукової діяльності ведуть активні дискусії з приводу змісту організації ОРД. Термін «організація оперативно-розшукової діяльності», слушно зауважують М. А. Погорецький та В. П. Шеломенцев, є фундаментальною категорією ОРД, проте як у теорії, так і в практиці впродовж багатьох десятиліть існують різні підходи до визначення його змісту, що негативно позначається і на наукових дослідженнях, і на правозастосовному процесі [15].

Досліджуючи означені питання, вчені здебільшого спиралися на комплексний аналіз загальнонавживаного значення слова «організація» та наведені нами вище тлумачення цього поняття у філософії, а також у теорії державного управління, зокрема в теорії управління органами внутрішніх справ. Унаслідок різних інтерпретацій та своєрідних авторських підходів було сформульовано десятки різних визначень понять «організація оперативно-розшукової діяльності», «організація негласної роботи», «організація діяльності оперативних підрозділів», «організація оперативно-розшукової протидії» (певним видам кримінальних правопорушень). Усе це істотно ускладнило теорію та жодним чином не сприяло підвищенню ефективності практики.

Проте більш продуктивним видається підхід, застосований С. М. Князевим, який, не вдаючись до дискусій щодо дефініції «організації» як управ-

лінської категорії, сформулював її розуміння через визначення змісту. Учений визначив цілком прийнятним традиційний перелік елементів організації як процесу, зокрема: аналіз ситуації, планування, визначення та розстановка сил (підготовка й навчання виконавців), контроль і надання допомоги, забезпечення взаємодії суб'єктів виконання, матеріально-технічне та фінансове забезпечення, оцінка результатів роботи і за потреби – внесення корективів [16]. Зазначена формула є цілком прийнятною як для розуміння сутності організації розвідувальної діяльності загалом, так і для формулювання поняття організації розвідувальної діяльності в економічній сфері.

Комплексний аналіз поглядів науковців на сутність організації державної негласної діяльності інформаційно-пізнавального характеру [15–17] дає підстави для висновку, що це поняття має розглядатись у двох аспектах – статичному й динамічному, тобто як стан керованої соціальної системи та як дії посадових осіб, що відповідають значенню дієслова «організувати».

Раніше проведені нами наукові дослідження засвідчили, що розвідувальна діяльність в економічній сфері як керована соціальна система передбачає: мету та завдання власного існування; підрозділи, уповноважені на її здійснення та їх внутрішні структурні утворення; функції, повноваження, сили та засоби діяльності суб'єктів розвідувальних органів та їх внутрішніх структурних утворень; взаємозв'язки та взаємообумовленість будови зазначеної системи та функцій, покладених на суб'єктів розвідувального співтовариства, їх внутрішні структурні утворення, а також сили й засоби їх діяльності; підстави, зміст і порядок взаємодії суб'єктів розвідувального співтовариства та їх внутрішніх структурних утворень під час здійснення розвідувальних заходів.

Зазначені елементи розвідувальної діяльності в економічній сфері як соціальної керованої системи становлять її зміст та є основними ознаками її стану. Організація цієї діяльності як стан системи набуває формального вияву в положеннях нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері розвідувальної діяльності. Водночас ці акти є втіленням політичної волі відповідних органів державної влади.

Діяльність посадових осіб, покликаних реалізувати державну політику щодо організації розвідувальної діяльності в економічній сфері, передбачає дії зі створення керованих систем (організаційних структур) економічної розвідки, впорядкування (розвиток) цих систем до рівня, що забезпечує найбільшу ефективність вирішення розвідувальних завдань у певній оперативній обстановці за конкретних умов; впорядкування (налагодження) процесу управління (його окремих стадій) економічної розвідки та забез-

печення оптимальних умов для прийняття і реалізації відповідних управлінських рішень; управлінського циклу, тобто власне процес управління розвідувальною діяльністю в економічній сфері; створення умов, необхідних для конкретних розвідувальних заходів в економічній сфері.

Окреслені дії є актом реалізації державної політики та положень нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері розвідувальної діяльності.

Аналіз викладеного дозволяє стверджувати, що категорія «організація розвідувальної діяльності в економічній сфері» тісно пов'язана з поняттям правовідносин між об'єктами та суб'єктами управління розвідувальної діяльності загалом.

Юридичний зміст цих правовідносин є статичним і відповідає стану розвідки як соціальної керованої системи, а фактичний – реальним діям посадових осіб з реалізації положень відповідних нормативно-правових актів. Проте вся організація розвідки (і як стан керованої системи, і як діяльність) не охоплена правовим регулюванням. Тому організацію розвідувальної діяльності не можна ототожнювати зі змістом правовідносин між суб'єктами та об'єктами управління у сфері розвідки. Цей зміст доцільно розглядати лише як сукупність засад (основних, вихідних положень) організації розвідки, що слід визначити як правові.

Правові засади організації розвідки становлять сукупність правових норм, які визначають політичну систему суб'єктів та об'єктів управління розвідувальною діяльністю, їхні права й обов'язки.

Засадами організації розвідувальної діяльності, зокрема в економічній сфері, варто вважати науково обґрунтовані теоретичні положення щодо налагодження та впорядкування цієї діяльності, які не знайшли формального відображення в нормативно-правових актах. Такі засади слід визначити як наукові. Вони є первинними щодо правових, оскільки наука завжди має передувати закону.

На наукових засадах повинна ґрунтуватися не лише організаційна діяльність посадових осіб, що не охоплена правовим регулюванням, а й правові норми, що є практичною основою організації розвідувальної діяльності. Отже, наукові засади організації розвідувальної діяльності становлять систему науково обґрунтованих теоретичних положень, на які має спиратися її правове регулювання як керованої соціальної системи, та не охоплена правовим регулюванням діяльність об'єктів і суб'єктів управління в цій сфері.

Основною проблемою організації розвідувальної діяльності в економічній сфері є те, що її правові засади сформовані за відсутності наукового обґрунтування.

Це зумовлено тим, що наукові та практичні засади розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, сформо-

вані в СРСР у другій половині минулого століття, багато в чому були успадковані теорією та практикою сучасної України. Причому іноді в роботах сучасних українських учених містяться посилання на праці ще 50–80-х років минулого століття. Наукові постулати радянського часу щодо організації негласної роботи часто використовують без належного аналізу, а в окремих випадках – подають як аксіоми.

Деякі з них, дійсно, можуть належати до категорії «засади організації розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності» та мають вагоме теоретичне і практичне значення. Вони здебільшого були модернізовані та пристосовані українськими вченими до сучасних умов. Проте значна частина положень і результатів досліджень радянських учених сьогодні політично застаріла, а окремі з них не були належним чином обґрунтовані.

До найбільш поширених аксіоматичних положень, успадкованих з радянських часів ученими багатьох країн пострадянського простору, є те, що організація розвідувальної роботи складається з таких елементів: вивчення, аналіз та оцінка обстановки на конкретному об'єкті; розстановка сил і засобів розвідки; планування; взаємодія розвідників між собою та з іншими підрозділами, центральними органами виконавчої влади; контроль виконання запланованих заходів.

На думку багатьох дослідників, зазначені елементи є основними, які обов'язково повинні входити в процес організації ОРД і негласної роботи. Але навіть поверховий аналіз цього підходу дає підстави для висновків, що запропоновані елементи організації розвідувальної роботи накладаються один на одного та не можуть бути чітко розмежовані. Так, вивчення, аналіз й оцінка оперативної обстановки є підготовчим етапом планування. Розстановка сил і засобів має бути невід'ємною частиною планування – обов'язковою складовою плану [17].

З огляду на викладене, вимогам науковості більшою мірою відповідає наведений вище підхід С. М. Князева [16], який у площині розвідувальної діяльності в економічній сфері передбачає зарахування до змісту її організації таких елементів: аналіз ситуації, планування, визначення та розстановка сил (підготовка й навчання виконавців), контроль і надання допомоги, забезпечення взаємодії суб'єктів виконання, матеріально-технічне та фінансове забезпечення, оцінка результатів роботи і за потреби внесення корективів.

Зазначені елементи розвідувальної діяльності в економічній сфері мають власні масштабні особливості залежно від рівня її проведення. У вітчизняній теорії розвідувальної діяльності цьому питанню бракує уваги, тоді як фахівці криміналістики та ОРД детально займалися його вивченням.

Так, у теорії ОРД цілком слушно виокремлюють такі рівні організації діяльності оперативних підрозділів: організація проведення конкретного ОРЗ або певної НСРД; організація проведення комплексу ОРЗ у межах оперативної профілактики, оперативного пошуку, оперативної розробки, а також комплексу НСРД у межах кримінального провадження; організація роботи спеціалізованого негласного підрозділу з одночасного виконання різних завдань і доручень на проведення ОРЗ та/або НСРД; організація роботи конкретного оперативного підрозділу з проведення ОРД (зараховуючи організацію роботи з негласним апаратом, організацію оперативного обслуговування певних об'єктів і галузей, організацію аналітичної роботи) та виконання доручень слідчого, прокурора на проведення НСРД; організація роботи системи оперативних підрозділів одного правоохоронного органу (зокрема, Національної поліції України); організація роботи системи оперативних підрозділів усіх правоохоронних органів [16].

Ґрунтуючись на викладеному, з урахуванням специфіки розвідувальної діяльності в економічній сфері, можемо стверджувати, що вона має такі рівні організації:

- 1) організація проведення окремого розвідувального заходу у сфері економіки;
- 2) організація проведення комплексу розвідувальних заходів щодо певної особи чи конкретного об'єкта (промислового, військово-промислового, кредитно-фінансового, інфраструктурного, урядового) або ж певної галузі економіки чи держави;
- 3) організація роботи підрозділу розвідувального органу з виконання розвідувального завдання (зараховуючи організацію роботи з негласним апаратом, організацію розвідувального супроводження певних об'єктів і галузей, організацію аналітичної роботи);
- 4) організація роботи підрозділу розвідувального органу з одночасного виконання різних розвідувальних завдань в економічній сфері;
- 5) організація роботи розвідувального органу;
- 6) організація роботи системи розвідувальних органів;
- 7) організація роботи розвідувального співтовариства політичним керівництвом держави.

До правових засад організації розвідувальної діяльності в економічній сфері передусім належать норми Закону України «Про національну безпеку України». Саме цей нормативно-правовий акт встановлює загальні засади організації та функціонування розвідувальних органів у контексті забезпечення національної безпеки як складників сектору безпеки й оборони України.

На розвиток вказаних вище положень було спрямовано Закон України «Про розвідку», який, як зазначено в преамбулі, визначає правові

й організаційні засади функціонування розвідки, правовий статус і соціальні гарантії співробітників розвідувальних органів України та осіб, залучених до виконання розвідувальних завдань, а також порядок здійснення контролю за розвідкою.

Основи статичного аспекту організації розвідувальної діяльності в економічній сфері встановлено нормами ст. 4, 5, 8–10 зазначеного Закону.

До правових засад організації розвідувальної діяльності в економічній сфері, безперечно, слід зарахувати положення розділу III Закону України «Про розвідку», що має назву «Порядок організації та здійснення розвідувальної діяльності». Його основою є ст. 13 з однойменною назвою.

Правові засади організації розвідувальної діяльності в економічній сфері формувалися з урахуванням найкращого європейського досвіду, про що свідчить сукупний аналіз скасованого Закону України «Про розвідувальні органи України», чинного Закону України «Про розвідку» й документів, що супроводжували його прийняття. У цьому вбачається прямий зв'язок політичного курсу України на вступ до ЄС та НАТО, політична воля до її утвердження як соціальної, правової, демократичної держави.

Серед факторів, що впливають на ефективність роботи посадових осіб органів управління розвідкою, які дозволяють успішно проводити розвідувальні заходи, зокрема в економічній сфері, виокремлюють якість підготовки особового складу (особливо керівного) до виконання конкретних завдань у певних умовах на тих чи інших територіях та об'єктах. Тому раціональний підхід до формування особового складу підрозділів розвідки є важливим та актуальним завданням, яке має вагоме практичне значення.

Для обґрунтування регламенту виконання різних завдань часто використовуються часові оцінки (нормативи) тривалості виконання певних робіт особовим складом підрозділів розвідки. Однак мало уваги приділяється визначенню та формуванню компетентностей працівників розвідувальних органів для виконання робіт за призначенням. Зокрема, не повною мірою враховують рівень кваліфікації особового складу, необхідність одночасного (паралелізм) виконання декількох робіт. Тому постає потреба в удосконаленні методик формування особового складу (у тому числі керівного) підрозділів розвідки для виконання конкретних завдань. Це стосується рівня професійної підготовки та практичних навичок відповідних посадових осіб, зокрема щодо використання спеціальних технічних і програмно-технічних засобів [18].

У зв'язку викладеним актуальним є висновок В. М. Панченко, яка стверджує, що сьогодні відбувається формування нового типу соціуму – суспільства знань. Передбачається, що завдяки знанням людство зможе подолати конфлікти

та суперечності і спрямувати свій потенціал на розвиток – духовний, економічний, технологічний. Водночас суспільство знань поставить нові завдання перед розвідувальними органами, основним контекстом яких буде здобування розвідувальної інформації в інтересах безпеки (гармонійного розвитку, соціального захисту, поліпшення добробуту тощо) населення власної країни за рахунок отримання нових знань, а не шляхом перерозподілу ресурсів (сировинних, людських, інформаційних) інших країн. Таким чином, в умовах суспільства знань розвідувальні органи мають спрямовуватися на отримання знання як основної форми розвідувальної інформації, що слугуватиме ключовою вимогою до її якості. З метою реалізації цього завдання доцільно вже сьогодні впроваджувати в діяльність розвідувальних органів інформаційні системи, засновані на знаннях, та створювати систему підготовки кадрів для розвідки, за якої забезпечується формування ключової компетенції – перетворення інформації на знання [19].

Висновки. Організацію розвідувальної діяльності в економічній сфері необхідно розглядати у двох аспектах – статичному й динамічному, тобто як стан керованої соціальної системи та як дії посадових осіб, що відповідають значенню дієслова «організовувати».

Організація розвідувальної діяльності в економічній сфері як стан системи знаходить своє формальне вираження в положеннях законів України «Про національну безпеку України», «Про розвідку» та в підзаконних нормативно-правових актах, які відображають політичну волю законодавця та представників інших гілок влади.

Діяльність посадових осіб, покликаних реалізовувати державну політику щодо організації розвідувальної діяльності в економічній сфері, передбачає дії зі створення керованих систем (організаційних структур) економічної розвідки, впорядкування (розвиток) цих систем до рівня, що забезпечує найбільшу ефективність вирішення розвідувальних завдань у певній оперативній обстановці за конкретних умов; впорядкування (налагодження) процесу управління (його окремих стадій) економічної розвідки та забезпечення оптимальних умов для прийняття і реалізації відповідних управлінських рішень; управлінського циклу, тобто власне процес управління розвідувальною діяльністю в економічній сфері; створення умов, необхідних для конкретних розвідувальних заходів в економічній сфері. Окреслені дії є актом реалізації державної політики та положень нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері розвідувальної діяльності.

Організація розвідувальної діяльності в економічній сфері здійснюється на різних рівнях (від

проведення окремого розвідувального заходу у сфері економіки до політичного управління всім розвідувальним співтовариством). На кожному з цих рівнів організація передбачає такі елементи: аналіз ситуації, планування, визначення та розстановка сил (підготовка й навчання виконавців), контроль і надання допомоги, забезпечення взаємодії суб'єктів виконання, матеріально-технічне і фінансове забезпечення, оцінка результатів роботи й за потреби – внесення корективів.

Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що правові засади організації розвідувальної діяльності в економічній сфері формувалися з урахуванням кращого європейського досвіду. У цьому вбачається прямий зв'язок політичного курсу України на вступ до ЄС та НАТО, а також політична воля до її утвердження як соціальної, правової, демократичної держави.

ЛІТЕРАТУРА:

- Balanda A. L., Cherniak A. M. Economic intelligence and counter-intelligence in ensuring national economic interests: theoretical and applied aspect. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. № 12 (3). P. 17–29. DOI: <https://doi.org/10.56215/04221203.17>.
- Бебик В. М. Політичний менеджмент суб'єктів соціально-політичного маркетингу. *Політичний менеджмент*. 2011. Т. 6. С. 3–11.
- Богаченко М. М. Сучасні наукові концепції політичного менеджменту. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 67. С. 47–52. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1149>.
- Воронова Т. В. Політичне управління в умовах демократизації державотворчих процесах в Україні. *Публічне адміністрування: теорія і практика*. 2010. № 1 (3). С. 1–11.
- Коротков Д. С. Політична еліта України: становлення та розвиток у виборчому процесі : монографія. Харків : ХНЕУ, 2012. 208 с.
- Науменко О. М. Демократичне політичне управління як механізм формування політичної еліти. *Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 30 берез. 2021 р.). Київ : ХНЕУ, 2021. С. 175–178.
- Філатов Б. Патріотичний політичний менеджмент: підходи до теоретичного обґрунтування. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. *Політичні науки та публічне управління*. 2022. Вип. 1 (61). С. 92–96. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-14](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-14).
- Туленков М. В. Шайгородський Ю. Ж. Політичне управління в сучасному суспільстві : монографія. Київ : Центр соц. комунікацій, 2011. 218 с.
- Перевозник Л. М. Політичний менеджмент: сутність та особливості розвитку в Україні в період формування кіровоградського суспільства. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2012. № 15. С. 96–112. (Серія «Історія науки»).
- Хмельников А. О. Локальний політичний менеджмент та механізми політичного представництва громади: специфіка взаємовпливу. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2022. Вип. 2 (54). С. 40–44. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2\(54\).264397](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2(54).264397).
- Щербак В. М. Політичний менеджмент: наукове поняття та політична практика. *Вісник Дніпропетровського державного університету*. 2015. № 2. С. 18–24.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
- Філософський енциклопедичний словник / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ : Арбіс, 2002. 744 с.
- Державне управління : підручник : у 2 т. / [редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін.]. Київ ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
- Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. Поняття організації оперативно-розшукової діяльності. *Криміналістичний юридичний вісник*. 2010. № 1 (8). Ч. 1. С. 33–39.
- Князев С. М. Загальна характеристика організації оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 146–151. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.3.33>.
- Грібов М. Л. Організація діяльності оперативних підрозділів: питання юридичного унормування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 26–31.
- Максименко Ю., Скачков В., Попов С., Маміч В. Аналіз факторів, які впливають на ефективність робіт посадових осіб органів управління розвідкою щодо організації та ведення розвідувально-інформаційної діяльності. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. № 74. С. 99–105. DOI: <https://doi.org/10.17721/2519-481X/2022/74-10>.
- Панченко В. М. Концептуальні вимоги до якості розвідувальної інформації в умовах суспільства знань. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 3 (13). С. 6–12.

REFERENCES:

- Balanda, A.L., & Cherniak, A.M. (2022). Economic intelligence and counter-intelligence in ensuring national economic interests: theoretical and applied aspect. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 12(3), 17-29. DOI: <https://doi.org/10.56215/04221203.17>.
- Bebyk, V.M. (2011). Politychnyi menedzhment subiektiv sotsialno-politychnoho marketynhu [Political management of subjects of socio-political marketing]. *Politychnyi menedzhment, Political management*, 6, 3-11 [in Ukrainian].
- Bohachenko, M.M. (2021). Suchasni naukovi kontseptsii politychnoho menedzhmentu [Modern scientific concepts of political management]. *Aktualni problemy polityky, Actual problems of politics*, 67, 47-52. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1149> [in Ukrainian].

4. Voronova, T.V. (2010). Politychne upravlinnia v umovakh demokratyzatsii derzhavotvorchykh protsesakh v Ukraini [Political management in the conditions of democratization of state-building processes in Ukraine]. *Publichne administruvannya: teoriia i praktyka, Public administration: theory and practice*, 1(3), 1-11 [in Ukrainian].
5. Korotkov, D.S. (2012). *Politychna elita Ukrainy: stanovlennia ta rozvytok u vyborchomu protsesi [The political elite of Ukraine: formation and development in the electoral process]*. Kharkiv: KhNEU [in Ukrainian].
6. Naumenko, O.M. (2021). Demokratychne politychne upravlinnia yak mekhanizm formuvannia politychnoi elity [Democratic political governance as a mechanism for the formation of the political elite]. *Zbirnyk materialiv III Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. "Mizhdystsylinarnyi dyskurs u doslidzhenni fenomenu sotsialnoho" - Proceedings of the III International science and practice Internet Conference "Interdisciplinary discourse in the study of the phenomenon of social"* (pp. 175-178). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
7. Filatov, B. (2022). Patriotychnyi politychnyi menedzhment: pidkhody do teoretychnoho obgruntuвання [Patriotic political management: approaches to theoretical justification]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, Scientific works of the Inter-regional Academy of Personnel Management. Political science and public administration*, 1(61), 92-96. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-14](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-14) [in Ukrainian].
8. Tulenkov, M.V., & Sharhorodskiy, Yu. Zh. (2011). *Politychne upravlinnia v suchasnomu suspilstvi [Political management in modern society]*. Kyiv: Tsentr sots. komunikatsii [in Ukrainian].
9. Perevoznyk, L.M. (2012). Politychnyi menedzhment: sutnist ta osoblyvosti rozvytku v Ukraini v period formuvannia hromadianskoho suspilstva [Political management: essence and features of development in Ukraine during the period of formation of civil society]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka, Serii "Istoriia nauky", Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko, Series "History of science"*, 15, 96-112 [in Ukrainian].
10. Khmelnykov, A.O. (2022). Lokalnyi politychnyi menedzhment ta mekhanizmy politychnoho predstavnytstva hromady: spetsyfika vzaiemovplyvu [Local political management and mechanisms of political representation of the community: specifics of mutual influence]. *Visnyk NTUU «KPI», Serii «Politychni nauky», Bulletin of NTUU «KPI», Series «Political science. Sociology. Right Series»*, 2(54), 40-44. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2\(54\).264397](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2(54).264397) [in Ukrainian].
11. Sherbak, V.M. (2015). Politychnyi menedzhment: naukove poniattia ta politychna praktyka [Political management: scientific concept and political practice]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu, Bulletin of Dnipropetrovsk State University*, 2, 18-24 [in Ukrainian].
12. Busel, V.T. (Eds.). (2001). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
13. Shynkaruk, V.I. (et al.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Arbis [in Ukrainian].
14. Kovbasiuk, Yu.V., Vashchenko, K.O., & Surmin, Yu. P. (et al.). (2012). *[Derzhavne upravlinnia, State administration]*. Vol. 1. Kyiv; Dnipropetrovsk: NADU [in Ukrainian].
15. Pohoretskyi, M.A., & Shelomentsov, V.P. (2010). Poniattia orhanizatsii operatyvno-rozshukovoi diialnosti [The concept of the organization of operational investigative activities]. *Forensic legal bulletin, Kryminalistychnyi yurydychnyi visnyk*, 1(8), 1, 33-39 [in Ukrainian].
16. Kniaziev, S.M. (2019). Zahalna kharakterystyka orhanizatsii operatyvno-rozshukovoi diialnosti ta nehlasnoi roboty Natsionalnoi politsii Ukrainy [General characteristics of the organization of operational investigative activities and covert work of the National Police of Ukraine]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys, South Ukrainian legal journal*, 4(3), 146-151. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.3.33> [in Ukrainian].
17. Hribov, M.L. (2016). Orhanizatsiia diialnosti operatyvnykh pidrozdiliv: pytannia yurydychnoho unormuvannia [Organization of operations of operational units: the issue of legal regulation]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva, Herald of criminal justice*, 3, 26-31 [in Ukrainian].
18. Maksymenko, Yu., Skachkov, V., popov, S., & Mamich, V. (2022). Analiz faktoriv, yaki vplyvaiut na efektyvnist robot posadovykh osib orhaniv upravlinnia rozvidkoiu shchodo orhanizatsii ta vedennia rozviduvalno-informatsiinoi diialnosti [Analysis of factors that affect the effectiveness of the work of officials of intelligence management bodies regarding the organization and conduct of intelligence and information activities]. *Zbirnyk naukovykh prats Viiskovoho instytutu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Collection of scientific works of the Military Institute of Taras Shevchenko Kyiv National University*, 74, 99-105. DOI: <https://doi.org/10.17721/2519-481X/2022/74-10> [in Ukrainian].
19. Panchenko, V.M. (2013). Kontseptualni vymohy do yakosti rozviduvalnoi informatsii v umovakh suspilstva znan [Conceptual requirements for the quality of intelligence information in the conditions of the knowledge society]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavym Information security of a person, society, state*, 3(13), 6-12 [in Ukrainian].

Political science content and levels of organization of intelligence activities in the economic sphere

Usov Dmytro Serhiiiovych

PhD in Law, Research
Yevhenii Bereznyak Military Academy
Illienka str., 81, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-6089-777X

Fierce competition between national economies on modern global markets leads to a significant increase in the number and depth of geopolitical conflicts. National governments are under increasing domestic policy pressure to meet the growing needs of the citizens, and therefore are forced to use political means to ensure the competitive advantages of the state. An important place among these means belongs to the use of capabilities of intelligence agencies. After all, fateful political decisions are made on the basis of intelligence information about economic development, the state of critical infrastructure facilities of individual countries, the introduction of the latest technologies, as well as directions for the implementation of large-scale investment projects. In this context, Ukraine is no exception. The above determines the relevance of studying the problem of effective organization regarding one's own system of intelligence activities in the economic sphere as an important tool of political management. The purpose of the article is to reveal the political meaning of the organization of intelligence activities in the economic sphere and to determine its important features.

According to the results of the conducted research, it was determined that the organization of intelligence activities in the economic sphere must be considered in two aspects – static and dynamic, i.e. as the state of the managed social system and as the actions of officials corresponding to the meaning of the verb «to organize».

The organization of intelligence activities in the economic sphere is carried out at different levels (from conducting a separate intelligence operation in the economic sphere to political management of the entire intelligence community). At each of these levels, the organization provides the following elements: analysis of the situation, planning, determination and deployment of forces (training and preparation of executors), control and provision of assistance, ensuring the interaction of implementation subjects, logistical and financial support, assessment of work results and, if necessary, making corrections. The legal foundations for the organization of intelligence activities in the economic sphere were formed taking into account the best European experience. This shows the direct connection of Ukraine's political course to joining the EU and NATO, as well as the political will to establish it as a social, legal, democratic state.

Key words: state; policy; political will; political management; intelligence activity; economy; organization.

Трансформація владних відносин в українському соціумі під впливом війни

УДК 321.01:316.47]:355.01(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.17>

Федорчук Володимир Ярославович
здобувач
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0005-3548-0336

Стаття присвячена аналізу проблеми трансформації владних відносин в українському соціумі під впливом зовнішніх та внутрішніх викликів, що сформувалися в період повномасштабної війни. Актуалізовано значення цивілізаційного підходу дослідження трендів трансформації владних відносин, що дає можливість визначити російську агресію як «цивілізаційний виклик» глобального масштабу, який потребує ретельного вивчення та усвідомлення в контексті формування адекватної відповіді. Підкреслено важливість збереження та посилення демократичних інститутів в Україні, навіть в складних умовах воєнного стану, оскільки головний сенс протистояння з російським агресором є саме захист цивілізаційного вибору на користь демократії.

Приділено увагу визначенню проблем та тенденцій функціонування інститутів влади в умовах війни, стверджено, що в цілому спостерігається достатній рівень інституційної спроможності держави, особливо в аспекті консолідації країни та організації відсічі агресору. Виявлено сучасні проблеми владних відносин, пов'язані з надмірною централізацією та персоналізацією прийняття рішень, консервацією традиційних для українського суспільства проблем, що призводить до формування репутаційної кризи української влади.

Обґрунтовано, що подолання визначених проблем та посилення ефективності влади в складних умовах тривалої війни потребує високого фахового рівня держслужбовців; встановлення більш жорсткої політичної відповідальності за негативні для країни рішення; залучення громадянського суспільства до розробки політичного порядку денного; ефективної взаємодії центральних і місцевих органів влади в процесі прийняття та реалізації рішень.

Ключові слова: владні відносини, політичні відносини, політична трансформація, інститути влади, демократія, політична взаємодія, політична діяльність.

Вступ. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило чимало викликів для українського суспільства. Успішне протистояння російській агресії значною мірою залежить від функціонування політичних інститутів, трансформації владних відносин у відповідності до вимог воєнного стану. Перед Україною постало вкрай складне питання: як за наявності об'єктивних ускладнень та обмежень безпекового характеру забезпечити роботу демократичних інститутів, проводити реформи, пов'язані з модернізацією суспільства та євроінтеграційними цілями? Оскільки за класичним визначенням К. Клаузевіца війна – це продовження політики іншими засобами, об'єктивно виникає проблема впливу воєнного стану на владні відносини. Вкрай актуальним стає аналіз трансформації функціонування та взаємодії основних інститутів влади під впливом війни.

Мета наукової розвідки та завдання – проаналізувати проблему трансформації владних відносин в українському суспільстві під впливом зовнішніх та внутрішніх викликів, сформованих у період повномасштабної війни. Визначена мета спрямована на вирішення низки завдань, зокрема: осмислити сучасні виклики та проблеми впливу воєнного стану на функціонування інститутів влади в Україні, визначити перспективи трансформації владних відносин в умовах повномасштабної війни.

Методи дослідження. Дослідження проблеми трансформації владних відносин в українському

соціумі під впливом війни передбачає використання сучасних загальних та спеціальних методів. Зокрема, було використано аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію наукових джерел для визначення викликів, що спричиняють зміни у системі владних відносин в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Для обґрунтування основних положень статті також використовувалися емпіричні результати досліджень, проведених, зокрема, Київським міжнародним інститутом соціології, Національним інститутом стратегічних досліджень, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

Проблема природи та сутнісних характеристик трансформації влади знайшла своє відображення у вітчизняному і світовому науковому дискурсі. Зокрема, загальна та локальна специфіка сучасних трансформаційних процесів відображається в працях таких авторів, як: Г. Бергер, Р. Інгларт, Г. Колодко, О. Мотиль, А. Ослунд, Т. Парсонс, Н. Смелзер, А. Турен, Ю. Габермас, Ф. Хайек, П. Штомпка. Зміст та спрямованість сучасної трансформації політичних відносин стали предметом дослідження Е. Вайнінга, Д. Веймера, С. Дубе, Х. Тіммермана, Р.Шварценберга. З'ясування специфіки політичних змін в українському суспільстві міститься в працях О.Бабкіної, Г.Зеленько, С.Бульбенюк,

К.Ващенко, В.Корнієнка, О.Новакової, М.Остапенко, О.Чальцевої та інших.

На особливу увагу заслуговують колективні монографії вчених Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Кураса «Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни» [1] та «Політична система України: конституційна модель та політичні практики» [10], в яких здійснюється аналіз трансформацій політичного поля України під впливом війни, взаємодія політичних і владних інститутів, характер політичного режиму, формування стратегій інтеграції України у світовий демократичний простір.

Виклад основного матеріалу. Визначена проблематика актуалізує дослідження глобальних викликів до владних відносин в контексті цивілізаційного підходу, що був започаткований О. Шпенглером та А. Тойнбі, здобув розвиток у працях С. Гантінгтона, Ф. Броделя та інших дослідників. Згідно цього підходу, історія людства постає як історія розвитку цивілізацій – «великих суспільств, основою яких є етнічно близькі групи, які розвиваються за власними, специфічними сценаріями та виробляють спільні форми організації до яких належать окремі народи та держави» [15, с.75].

Особливо важливим у контексті дослідження проблеми трансформації владних відносин є поняття «цивілізаційних викликів», яке нині широко використовується у науковому і суспільно-політичному дискурсі та було обґрунтовано А. Тойнбі в його концепції «виклик-відповідь» [18; 19; 21]. Автор концепції поняття «виклик-відповідь» використовує для позначення механізму зміни цивілізацій, коли суспільство у стані покою отримує творчий імпульс – виклик, що призводить до консолідації та цивілізаційної відповіді. Як відомо, концепція «виклику-відповіді» пояснює увесь життєвий шлях локальної цивілізації від народження до загибелі, що яскраво проілюстровано А. Тойнбі та його послідовниками. Зокрема, виклик відповідає за «народження» цивілізації і спонукає її до подальшого розвитку.

У суспільно-історичному контексті, зазначає Б. Канівець, «виклик» постає як певна історична ситуація, яка покликана призвести до змін в умовах існування суспільства: «Ця зміна (виклик) зумовлює якраз не покращення, а погіршення умов існування соціуму. «Виклик» є певним стимулюючим фактором, необхідною передумовою для пристосування до погіршених умов існування, а відтак передумовою розвитку соціальної системи. Натомість «відповідь» є самим процесом пристосування, тобто початком процесу розвитку. У такому розумінні вони стають рушіями історичного процесу, згідно з термінологією британського дослідника процесів генези, прогресивного розвитку, надлому, деградації і дезінтеграції суспільств» [4, с. 3].

Природу «цивілізаційних викликів» до інституту влади пояснюють також інші цивілізаційні теорії, передусім відома концепція зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона, згідно якій після руйнування двополюсного світу на людство чекає загострення суперечностей і зіткнення цивілізацій, що консолідуються навколо традиційних релігій [22].

Розв'язана російським агресором війна стала потужним цивілізаційним викликом для українського суспільства, зміст та структура якого потребують ретельного вивчення та усвідомлення в контексті формування адекватної відповіді. Визначення актуальних загроз, до яких повинне адаптуватися соціально-політичне поле України, міститься, зокрема, у «Стратегії забезпечення державної безпеки» [17]. Такими загрозами виступають передусім:

- системне застосування Росією політичної, економічної, інформаційно-психологічної, військової та інформаційної агресії проти України;
- грубе порушення принципів та норм міжнародного права й свободи людини і громадянина окупаційною адміністрацією РФ;
- деструктивний пропагандистський тиск, як на міжнародній арені, так і всередині України, спрямований на роздмухування суспільних суперечностей, провокування конфліктів та підризу єдності;
- соціально-економічні та правові проблеми, які негативно впливають на добробут населення, розвиток рівної конкуренції та підприємництва, що знижує довіру до держави, провокує насильство, соціальну агресію та тероризм [17].

Більш детальний аналіз внутрішніх проблем, що негативно впливають на рівень безпеки українського суспільства в умовах війни, викладено в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [1]. Так, за частотою визначень експертами, можна створити таку своєрідну ієрархію внутрішньополітичних загроз українському суспільству в умовах повномасштабної війни: корупція – 22; ефективність та інституційна стійкість влади – 19; горизонтальна дезінтеграція суспільства – 13; функціонування УПЦ (МП)/РПЦ – 12; демографічні проблеми – 10; діяльність проросійських сил, колаборантів – 9; зниження ефективності демократичних інститутів, обмеження політичних свобод, погіршення якості вертикального діалогу між владою та суспільством – 8; діяльність російської розвідки та агентури, зокрема в органах влади – 6; відсутність чіткого образу майбутнього, економічної стратегії розвитку як під час, так і після війни – 6; політичні конфлікти – 5 [1, с. 8-10].

Аналізуючи наведені дані, зазначимо, що корупція, приводить до послаблення національної стійкості країни; перешкоджає проведенню модернізаційних та євроінтеграційних реформ, реалізації громадянських прав та свобод; зни-

жує рівень підтримки політичної влади, яка дискредитує себе через корупційні викриття. Потенційні загрози ефективності державних інститутів, полягають у надмірному зосередженні владних впливів в одному центрі, прагненні пригальмувати реформу децентралізації; невиправданому переважанні військових адміністрацій в системі місцевого самоврядування.

Значна частина визначених викликів та загроз формується в межах конфлікту цивілізаційних цінностей, що розгортається як глобальне суперництво за участі різних цивілізаційних полюсів сили. Як зауважує О. Рафальський «Припущення С. Гантінгтона про високу вірогідність і навіть неухильність зіткнення деяких цивілізацій унаслідок «універсалістських претензій Заходу» або Сходу чим далі, тим більше набувають реалістичних ознак. Це відбувається як наслідок об'єктивного історичного процесу, так і авантюристського курсу політичних еліт, які вважають себе носіями, з їхнього погляду, найбільш прогресивної цивілізації в сучасному світі, а тому можуть і навіть повинні кинути виклик культурній та національній ідентичності держав, що належать як до західної, так і східних цивілізацій» [11, с. 7].

Сутність сучасного цивілізаційного конфлікту полягає у зіткненні демократичних цінностей з авторитарно-елітистськими традиціями суспільно-політичного устрою. Тут важливо підкреслити, що збереження та укріплення демократичних інститутів має особливе значення для України, оскільки головний сенс протистояння з агресором є саме захист цивілізаційного вибору на користь демократизації суспільно-політичних відносин, прагнення створити відкрите суспільство. З початком повномасштабної збройної агресії Росії кількість суперечностей у політичних орієнтаціях українців з різних регіонів суттєво знизилася, особливо в оцінках зовнішньополітичних та безпекових процесів. Про це свідчать багаторічні соціологічні дослідження громадської думки, що дозволяє виявити не просто мінливі переваги, але усталені тенденції вибору українцями демократичного державного устрою, як найкращого для власної країни (табл. 1).

Війна об'єктивно потребує певних обмежень прав і свобод громадян з міркувань безпеки, тому

створюється несприятлива ситуація для розвитку демократичних інститутів. В той же час, для перемоги у війні та успішного повоєнного відновлення України необхідна максимальна консолідація зусиль усього суспільства, активна участь кожного у виконанні складних, багатомірних завдань. Тому підвищується актуальність збереження демократії та створення інструментів для функціонування її інститутів у воєнний час.

Дослідження стану демократії в період повномасштабної війни, проведене Центром розвитку інновацій у березні 2024 року показало, що 56,4% респондентів констатують підвищення в умовах війни активності спільної діяльності громадян та органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень. На думку експертки Центру розвитку інновацій А. Ємельянової «війна дає можливість використовувати старі та модернізувати наявні інструменти участі». Зокрема, понад 60% респондентів зазначили свою обізнаність з проєктами рішень місцевої ради та відкритість і доступність інформації, що публікується на сайтах, в соціальних мережах тощо [3]. Такі показники свідчать про усталеність і функціональність демократичних відносин та інститутів в українському суспільстві.

Важливим аспектом аналізу функціонування демократичних інститутів в умовах воєнного стану є тема політичних виборів. Більшість дослідників дотримуються думки про недоцільність та небезпечність проведення виборів в умовах війни, але, в той же час, наголошують, що політичні рішення щодо післявоєнних виборів необхідно виробляти вже сьогодні. Так, старша радниця Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) А. Шушковська зазначає: «Ми розуміємо, що вибори не можуть бути проведені під час воєнного стану, тому говоримо про вибори, які відбуватимуться після перемоги України. ... Ті аспекти, які потребуватимуть змін до законодавства або прийняття окремих законодавчих актів, мають обговорюватися вже зараз у терміновому порядку. Тому що державні органи, які мають потім імплементувати ці вимоги, повинні підготуватися до втілення нових правил, організувати масштабну інформаційно-просвітницьку кампанію серед виборців» [Цит. за: 20].

Таблиця 1

Динаміка преференцій громадян України щодо типу державного устрою (2012-2022 рр.), %

Бажаний тип державного устрою	2012	2013	2016	2021	2022
Демократія	50,9	47,9	54,0	54,0	63,9
Авторитаризм (за певних умов)	19,6	22,5	19,8	19,6	13,8
Не має значення	18,3	16,7	15,0	16,7	13,1
Важко відповісти	11,2	12,9	11,2	9,7	9,2

Джерело: складено за [12].

Опитування громадської думки, проведені у березні 2024 року, значною мірою підтримують таку позицію: 59,5% респондентів не підтримують ідею проведення загальнонаціональних виборів в Україні під час війни, тільки 22% опитаних, ставляться до неї позитивно. Мотиви негативного ставлення до виборів під час війни полягають у побоюванні деконсолідації українського суспільства (45%) та створення перешкод для перемоги у війні (42%) [8].

Варто ще раз підкреслити, що справжньою метою будь-якої війни є влада у широкому розумінні. Якщо війна ведеться однією державою проти іншої, то з метою встановити або розширити межі свого панування, тобто досягти влади над територією. Спротив агресії, навпаки, є способом відстояти власну свободу від загрози іноземного панування [9, с. 9].

В умовах війни висуваються особливі умови до владних інститутів. Під час війни підсилюються тенденції централізації, владні інститути мають бути легітимними, надзвичайно швидко реагувати на будь-які зміни. Окрім того, на думку вітчизняних науковців, «країна, залучена у наступальні (оборонні) бойові дії, постає перед необхідністю створення додаткових органів воєнно-політичного управління, нових збройних формувань та технологій їх застосування, широких форматів владно-суспільної взаємодії в умовах воєнного часу, входження до воєнно-політичних коаліцій або ж їх ініціативного створення. Досягти цього неможливо без трансформації політичної системи, її пристосування під потреби війни» [16, с. 70].

Війна несе втрати, руйнування і страждання, які несумісні не тільки з загальнолюдськими цінностями, але й з ключовими передумовами примноження суспільного добробуту. Якщо політики справді переймаються добробутом виборців, то вони намагатимуться оминати дії, результатом яких будуть очевидні втрати. Навіть якщо припустити наявність зацікавлених груп, добробут яких може зрости внаслідок мілітаризації та війни, наявність демократичних виборів веде до того, що загальні втрати виступають фактором стримування через ризик програшу на наступних виборах. На противагу цьому, автократії схильні до насильства через неповагу до прав та відсутність політичної конкуренції. Їхня здатність до фокусування ресурсів на насильстві обумовлена тим, що можливості перекидати тягар війни на суспільство обмежуються хіба що стратегічною оцінкою «запасів людино-одиниць» [6].

Налагодження ефективного функціонування та взаємодії демократичних інститутів влади в жорстких умовах військового стану є провідним завданням трансформації владних відносин в українському суспільстві. Розглянемо основні аспекти діяльності владних інститутів в період

повномасштабної війни. В загальному вимірі, інституційна спроможність української влади достатньо висока. У відповідності до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Президент отримує провідні можливості контролювати діяльність виконавчої влади, а наявність у парламенті домінуючої партійної фракції «Слуга народу» та значної кількості лояльних депутатів з інших партій підсилює президентський вплив і на Верховну Раду. Таким чином, владний ресурс Президента став найбільш потужним, підпорядковуючи собі інші інститути влади. Складається суперечність, оскільки з одного боку, консолідація влади у Президента об'єктивно необхідна в умовах воєнного стану, з іншого – можуть створитися передумови для продовження домінування президентської влади і після війни [14, с. 32]. В той же час, «разом з проявами недостатньої спроможності державних інституцій, корупції, браком професіоналізму і необхідних якостей з боку деяких урядовців, загрожує поступовим зменшенням рівня довіри потенційних виборців до чинної влади, створює значні виклики для політичних перспектив Президента та його команди» [14, с. 33].

Верховна Рада України також зберегла свою ефективність під час війни, хоча дія режиму воєнного стану створила об'єктивні обмеження для реалізації представницької та законодавчої функцій парламенту. За період повномасштабної війни Верховна Рада прийняла більше тисячі різних актів, при чому членами усіх наявних фракцій, а іноді і конституційною більшістю підтримувалися стратегічні питання щодо протистояння російській агресії, євроінтеграції, тощо. Лише у перший рік війни Парламент ухвалив 386 законів. Було встановлено рекорд функціонування Верховної Ради, середня «продуктивність» якої з 1992 до 2021 рр. складала 227 законів [1, с. 46].

При цьому, якщо відволіктися від суто кількісних показників, можна констатувати, що у більшості випадків Верховна Рада виступала скоріше не центром прийняття законодавчих рішень, а інструментом їх ухвалення. Цю думку певним чином підтверджують статистичні дані щодо реалізації законодавчої ініціативи головними суб'єктами – Президентом, народними депутатами та Кабінетом Міністрів України. На кінець лютого 2023 р. було прийнято 88% законопроектів, поданих згідно з законодавчої ініціативи Президента України, 45% законопроектів, поданих народними депутатами, і лише близько третини (34%), поданих Кабінетом Міністрів України [13]. Ця статистика дає можливість зрозуміти суперечливий стан взаємодії інститутів державної влади, оскільки за конституційним розподілом повноважень між парламентом і урядом саме уряд повинен ініціювати законодавче забезпечення своєї роботи [14, с. 33].

Відповідно, можна зазначити, що Кабінет Міністрів під час війни виконує підпорядковану роль Президенту та керівним діячам Верховної Ради, а центр ухвалення рішень у сфері виконавчої влади знаходиться в Офісі Президента України. В той же час, на уряд покладається основна відповідальність за помилкові рішення та прорахунки [14, с. 36].

Хоча кількісні дані про діяльність інститутів влади під час війни певним чином свідчать про її ефективність, ситуація з її репутаційною спроможністю, рівнем довіри з боку суспільства є неоднозначною. Відразу після розгортання повномасштабної війни українці продемонстрували яскравий приклад патріотизму та консолідації навколо державницьких цінностей. Дослідження показують, що зберігається достатньо висока громадська підтримка діяльності інститутів, організацій та структур, пов'язаних з безпекою та обороною (табл. 2).

В той же час, всеукраїнське опитування громадської думки Київського міжнародного інституту соціології, проведене 26 травня – 5 червня 2023 року показало підтримку українцями (73% опитаних) необхідності оновлення центральної влади після завершення війни. Як зазначає виконавчий директор КМІС А. Грушецький, «хоча підтримка дій центральної влади перед початком 2022 року поступово знижувалася, після широкомасштабного вторгнення населення розставило пріоритети, і зараз ми бачимо загалом високу підтримку зусиль влади для досягнення перемоги. Однак це не скасовує бажання українців оновити владу після завершення війни. Запит на оновлення парламенту й уряду – відчутний» [5].

Цю ж тенденцію підтверджують опитування, які показали, що протягом першого року війни підтримка Верховної Ради зросла утричі і склала 35%, але у 2024 році вона набула від'ємних показ-

Таблиця 2

Довіра громадян України до суспільно-політичних інститутів (2024 р.)

Суспільно-політичний інститут	Рівень довіри (%)
Збройні Сили України	96
Добровольчі батальйони	86
Волонтерські організації	85
Державна прикордонна служба	76
Міністерства оборони України, Служби безпеки України	67
Громадські організації	61
Церква	60
Президент України	59
Голови міста (селища, села), в якому живе респондент	54

Джерело: складено за [8].

ників (-38,5%). Разом з цим, українці не довіряють чиновникам (76%), політичним партіям (76%), судовій системі (70%), українському Уряду (65,5%), Прокуратурі (62%) [1, с. 63; 8].

Формуванню недовіри суспільства до діяльності інститутів влади сприяє зокрема надмірна «закритість» прийняття рішень, ігнорування більшістю конституційного права законодавчої ініціативи народних депутатів з інших парламентських фракцій, випадки прийняття деяких законів без попереднього їхнього обговорення, скандальні випадки корупції та зловживань. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану не створюються умови для розвитку політичного плюралізму та рівної конкуренції політичних сил, що є ключовою умовою розвитку демократії. Водночас суб'єктам влади дуже важливо утримуватись від використання законних обмежень, зумовлених правовим режимом воєнного стану, для монополізації ресурсів влади у власних руках та усунення конкурентів [14, с. 34-35].

Висновки. Початок повномасштабної війни 24 лютого 2022 року зробив необхідним транс-

формацію парламентсько-президентської системи організації державної влади в Україні. Трансформаційні тренди були спрямовані на адаптацію владних відносин до умов воєнного стану. Можна констатувати, що інституційна система виявила стійкість і зуміла швидко прийняти необхідні рішення для організації відсічі агресору. Важливо підкреслити, що існування країни а умовах військового стану не зруйнувало української демократії, хоча демократичні права були обмежені під впливом об'єктивних вимог безпеки, демократичні інститути зберігають спроможність. У той же час, воєнний стан об'єктивно зумовив консолідацію гілок влади і привів до надмірної персоніфікації прийняття рішень в системі державного управління. Продовжився негативний вплив традиційних для українського суспільства проблем, пов'язаних зі слабкістю державних інститутів, недостатнім рівнем компетенції суб'єктів прийняття рішень. Репутаційна криза, яку переживає українська влада, вимагає підвищення професійного рівня держслужбовців; запровадження невідворотної

персональної відповідальності суб'єктів влади за прийняті рішення; активної співпраці з громадянським суспільством у розробці стратегій розвитку країни; зміцнення взаємодії центральних та місцевих органів влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.

2. Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики. Київ: НІСД, 2024. 31 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/analiz-zahroz-natsionalniy-bezpetsi-u-sferi-vnutrishnoyi-0>

3. Демократія під час війни: залучення громадськості до прийняття рішень на місцевому рівні! *Центр розвитку інновацій* (2024). URL: <https://cid.center/democracy-in-time-of-war/>

4. Канівець Б.А. Спосіб дії понять «виклик» і «відповідь» в історіософії А. Тойнбі. *Вісник Житомирського державного університету*. 2008. Випуск 42. Філософські науки. С. 3-7.

5. КМІС: Більшість українців за оновлення складу парламенту після закінчення війни, 2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/212646/2023-06-19-kmis-bilshist-ukraintsiv-za-onovlennya-skladu-parlamentu-pislya-zakinchennya-viyny/>

6. Козюк В. Глобалізація та демократія: тернистий шлях взаємозв'язку. *Вокс Україна*. 1 Квітня 2022. URL: <https://voxukraine.org/globalizatsiya-ta-demokratiya-ternistyj-shlyah-vzayemozvyazku>

7. Огляд демократичних інститутів України під час війни. *Democracy Reporting International, Коаліція Реанімаційний Пакет Реформ, Центр політико-правових реформ*. URL: https://drive.google.com/file/d/1pF1veiOQ8uKeccUA0atBWwPAMdF7B_k/view

8. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, віра в перемогу, ставлення до виборів (березень 2024 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/povyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-berезen-2024r>

9. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів. *Стратегічна панорама*. 2017. № 1. С. 7-16.

10. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.

11. Рафальський О. Сучасні погляди на проблему діалогу цивілізацій. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 3-4(83-84). С. 5-9.

12. Резнік О. Підтримка демократії в Україні під час війни. Аналітична доповідь. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. (2023). URL: <https://dif.org.ua/article/pidtrimka-demokratii-v-ukraini-pid-chas-viyni>

13. Річниця війни: як парламент рік працював в умовах воєнного стану. *Лівий берег*, 24 лютого 2023 р. URL: https://lb.ua/news/2023/02/24/547005_richnitsya_viyni_yak_parlament_rik.html

14. Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повного відновлення. *Національна безпека і оборона*. № 1-2 (191-192). 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/vydannia/zhurnal-natsionalna-bezpeka-i-oborona>

15. Семенов Д.Д. Цивілізаційний підхід як метод дослідження багатополісного світу. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 3. С. 70-76.

16. Смолянук В. Ф., Крутий В. О. Політична система суспільства в умовах гібридної війни: спрямованість трансформацій. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого* 2019. № 2 (41) С. 70-87.

17. Стратегія забезпечення державної безпеки. Затверджена Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

18. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії: Скорочена версія томів I–VI Д. Ч. Сомервелла. К.: Основи, 1995. Т. 1. 614 с.

19. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії: Скорочена версія томів VII–XII Д. Ч. Сомервелла. К.: Основи, 1995. Т. 2. 406 с.

20. Чорна О. Виграти війну і не програти демократію: чи зможе Україна впоратися з цим завданням? (2023) URL: <https://cs.detector.media/law-and-money/texts/185519/2023-07-05-vygraty-viynu-i-ne-prograty-demokratiyu-chy-zmozhe-ukraina-vporatysya-z-tsym-zavdanniam/>

21. Шершньов Л. Контури нового світоустрою XXI століття (цивілізаційний підхід) *Kurier* («Кур'єр»). Нью-Йорк. 2005. URL: <http://personal.in.ua/article.php?id=145>

22. Hantington S. *The Clash of Civilizations and Remaking the World Order* (Simon & Schuster. New York, 1996. 368 p.

REFERENCES:

1. Adaptivni zminy politychnoho polia Ukrainy v umovakh viiny: monohrafiia / za red. O. O. Rafalskoho, O. M. Maiborody. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2023. 672 s. [Ukrainian].

2. Analiz zahroz natsionalnii bezpetsi u sferi vnutrishnoi polityky. Kyiv: NISD, 2024. 31 s. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/analiz-zahroz-natsionalniy-bezpetsi-u-sferi-vnutrishnoyi-0> [Ukrainian].

3. Demokratiia pid chas viiny: zaluchennia hromadskosti do pryiniattia rishen na mistsevomu rivni! *Tsentr rozvytku innovatsii* (2024). URL: <https://cid.center/democracy-in-time-of-war/> [Ukrainian].

4. Kanivets B.A. Sposib dii poniat «vyklyk» i «vidpovid» v istoriosofii A. Toinbi. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu*. 2008. Vypusk 42. Filosofski nauky. S. 3-7. [Ukrainian].

5. KMIS: Bilshist ukraintsiv za onovlennia skladu parlamentu pislia zakinchennia viiny, 2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/212646/2023-06-19-kmis-bilshist-ukraintsiv-za-onovlennya-skladu-parlamentu-pislya-zakinchennya-viyny/> [Ukrainian].

6. Kozhiuk V. Hlobalizatsiia ta demokratiia: ternystyi shliakh vzaiemozviazku. *Voks Ukraina*. 1 Kvitnia 2022. URL: <https://voxukraine.org/globalizatsiya>

ta-demokratiya-ternystyj-shlyah-vzayemozv-yazku [Ukrainian].

7. Ohliad demokratychnykh instytutiv Ukrainy pid chas viiny. Democracy Reporting International, Koalitsiia Reanimatsiinyi Paket Reform, Tsentr polityko-pravovykh reform. URL: https://drive.google.com/file/d/1-pFlveiOQ8uKeccUA0atBWwPAMdF7B_k/view [Ukrainian].

8. Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, vira v peremohu, stavlennia do vyboriv (berezen 2024r.). URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-berezen-2024r> [Ukrainian].

9. Parakhonskyi B. O. , Yavorska H. M. Ontolohiia hibrydnoi viiny: hra prykhovanykh smysliv. Stratehichna panorama. 2017. № 1. S.7-16. [Ukrainian].

10. Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky: monohrafiia / kol. avt.: Zelenko H. I. (ker., nauk. red.) ta in. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2023. 536 s. [Ukrainian].

11. Rafalskyi O. Suchasni pohliady na problemu dialohu tsyvilizatsii. Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 2016. Vyp. 3-4(83-84). S.5-9. [Ukrainian].

12. Reznik O. Pidtrymka demokratii v Ukraini pid chas viiny. Analitychna dopovid. Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva. (2023). URL: <https://dif.org.ua/article/pidtrimka-demokratii-v-ukraini-pid-chas-viiny> [Ukrainian].

13. Richnytsia viiny: yak parlament rik pratsiuvav v umovakh voiennoho stanu. Livyi bereh, 24 liutoho 2023 r. URL: https://lb.ua/news/2023/02/24/547005_richnytsya_viyi_yak_parlament_rik.html [Ukrainian].

14. Rosiisko-ukrainskyi konflikt: vid povnomashtabnoi viiny do vyrishennia konfliktu i

povoiennoho vidnovlennia. Natsionalna bezpeka i oborona. № 1-2 (191-192), 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/vydannia/zhurnal-natsionalna-bezpeka-i-oborona> [Ukrainian].

15. Semenov D.D. Tsyvilizatsiinyi pidkhd yak metod doslidzhennia bahatopoliusnoho svitu. Nauka. Relihiia. Suspilstvo. 2009. № 3. S.70-76. [Ukrainian].

16. Smolianiuk V. F., Krutii V. O. Politychna systema suspilstva v umovakh hibrydnoi viiny: spriamovanist transformatsii. Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho 2019. № 2 (41) S. 70-87. [Ukrainian].

17. Stratehiia zabezpechennia derzhavnoi bezpeky. Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 16 liutoho 2022 roku № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> [Ukrainian].

18. Toinbi A. Dzh. Doslidzhennia istorii: Skorochna versiia tomiv I–VI D. Ch. Somervella. K.: Osnovy, 1995. T. 1. 614 s. [Ukrainian].

19. Toinbi A. Dzh. Doslidzhennia istorii: Skorochna versiia tomiv VII–XII D. Ch. Somervella. K.: Osnovy, 1995. T. 2. 406 c. [Ukrainian].

20. Chorna O. Vyhraty viinu i ne prohraty demokratiu: chy zmozhe Ukraina vporatysia z tsym zavdanniam? (2023) URL: <https://cs.detector.media/law-and-money/texts/185519/2023-07-05-vygraty-viynu-i-ne-prograty-demokratiyu-chy-zmozhe-ukraina-vporatysya-z-tsym-zavdanniam/> [Ukrainian].

21. Shershnov L. Kontury novoho svitoustroiu XKhl stolittia (tsyvilizatsiinyi pidkhd) Kurier («Kurer»). Niu-York. 2005. URL: <http://personal.in.ua/article.php?id=145> [Ukrainian].

22. Hantington S. The Clash of Civilizations and Remaking the World Order (Simon & Schuster. New York, 1996. 368 p. [in English].

Transformation of power relations in Ukrainian society under the influence of the war

Fedorchuk Volodymyr Yaroslavovych

Applicant

Dragomanov Ukrainian State University

Pirogov str., 9, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0009-0005-3548-0336

The article is devoted to the analysis of the problem of the transformation of power relations in Ukrainian society under the influence of external and internal causes that were formed during the full-scale war. The significance of the civilizational approach to the study of trends in the transformation of power relations has been updated, which makes it possible to define Russian aggression as a «civilizational challenge» of a global scale, which requires careful study and awareness in the context of forming an adequate response. The importance of preserving and strengthening democratic institutions in Ukraine, even in difficult conditions of martial law, is emphasized, since the main meaning of the confrontation with the Russian aggressor is the protection of the civilizational choice in favor of democracy.

Attention is paid to the definition of problems and trends in the functioning of government institutions in war conditions, it is stated that in general there is a sufficient level of institutional capacity of the state, especially in the aspect of the consolidation of the country and the organization of repelling the aggressor. Modern problems of power relations associated with excessive centralization and personification of decision-making, conservation of traditional problems for Ukrainian society, which leads to the formation of a reputational crisis of the Ukrainian government, have been identified.

It is substantiated that overcoming the identified problems and increasing the efficiency of the government in the difficult conditions of a long war requires raising the professional level of civil servants; establishment of stricter political responsibility for decisions harmful to the country; involvement of civil society in the development of the political agenda; establishment of two-way communication between the central and local authorities.

Key words: power relations, political relations, political transformation, institutions of power, democracy, political interaction, political activity.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Гольцов Андрій Геннадійович

Геополітичний порядок у Центральній Азії

УДК 327(575)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.18>

Гольцов Андрій Геннадійович
доктор політичних наук,
доцент кафедри філософії
та міжнародної комунікації
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7696-3223

Стаття присвячена дослідженню регіонального геополітичного порядку в Центральній Азії (ЦА). Регіон вирізняється сприятливим геополітичним та гео економічним положенням у серединній частині Євразії, має багатий природно-ресурсний потенціал. Протягом пострадянського періоду на території ЦА спостерігалася конкуренція між стратегічними планами Росії, Китаю, Заходу (США та країн ЄС) та Туреччини. Головними зовнішніми акторами, що впливають на геополітичний порядок в ЦА, залишаються Росія та Китай. РФ прагнула реалізувати спільно з Китаєм та іншими країн Азії макрорегіональний проєкт «Велика Євразія». Проте сучасна Росія вже не володіє достатніми ресурсами для реалізації зовнішніх регіональних проєктів. Відносно послаблення політичного, військового та економічного впливу Росії в регіоні дає можливість Китаю посилювати свої гео економічні, а також геополітичні позиції. Проведений аналіз регіональної політики Казахстану, Узбекистану, Туркменістану, Киргизстану та Таджикистану. Між країнами регіону розвивається багатоаспектна співпраця в політичній, безпековій, економічній, культурній, екологічній та інших сферах. У разі прогресивної та взаємовигідної взаємодії між країнами регіону в ЦА вірогідно сформується регіональний геополітичний порядок співробітництва. Подальше зростання впливу Китаю може призвести до встановлення його латентного домінування в регіоні. Киргизстан є особливо вразливим щодо китайського впливу, тому саме над цією країною Китай здатний встановити гегемонію. На значній частині Євразії в результаті зростання могутності Китаю може сформуватися однополярний макрорегіональний порядок на чолі з Китаєм. Виявлено, що держави регіону намагаються втілювати геополітику, спрямовану на забезпечення своїх власних інтересів і встановлення певного балансу впливів наймогутніших зовнішніх акторів.

Ключові слова: Центральна Азія, регіональний порядок, геополітичний порядок співробітництва, латентне домінування, гегемонія.

Вступ. Центральна Азія (ЦА) – регіон, що охоплює Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Киргизстан та Таджикистан, завдяки своєму унікальному геополітичному та гео економічному положенню та багатому ресурсному потенціалу, може розцінюватися в якості арени конкуренції між Росією, Китаєм, Заходом та Туреччиною. Меншою мірою інтерес до ЦА виявляють такі зовнішні актори, як Іран, Індія та Пакистан. Центральнаазійський регіон особливо важливий для потужних зовнішніх акторів з погляду багатства мінерально-сировинними ресурсами, передусім енергоносіями, а також можливостей трансконтинентального сполучення. З геополітичного погляду, ЦА часто трактується як «буферний регіон», враховуючи претензії сусідніх могутніх акторів, а також недостатню спроможність місцевих держав протистояти зовнішнім впливам.

Сучасна РФ як геополітична спадкоємиця Російської імперії та СРСР, традиційно вважає Центральнаазійський регіон сферою свого домінування і протягом тривалого часу намагалася залучити країни ЦА до своїх інтеграційних (по суті, неоімперських) проєктів. На початку XXI ст. відчутно активізувалося проникнення до регіону Китаю, який склав дедалі потужнішу конкуренцію

Росії та західним державам. Протягом останніх двох десятиліть відбувалося досить інтенсивне зростання китайського економічного впливу в центральнаазійських країнах.

У науковій літературі накопичений солідний обсяг розвідок, присвячених внутрішньорегіональним політичним та економічним процесам у ЦА, численним проблемам міжнародних відносин у регіоні, впливу зовнішніх акторів тощо. У сучасний період трансформації світового порядку загалом дослідження геополітичного порядку в Центральнаазійському регіоні становить неабиякий науково-теоретичний та практичний інтерес.

Мета та завдання. Провідною метою статті є виявлення сутнісних особливостей сучасного геополітичного порядку в ЦА. Основні завдання: визначення регіонального геополітичного порядку; вплив зовнішніх акторів на регіональний порядок в ЦА; характеристика ролей окремих держав регіону в геополітичному порядку.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, індукція та дедукція. Для співставлення ролі держав ЦА в регіональному порядку застосовувався порівняльний метод. Процеси вза-

емодії держав на теренах регіону вивчалися з позицій комплексного підходу. Для виявлення сутності регіонального геополітичного порядку в ЦА було застосовано геополітичне моделювання.

Результати. У численних зовнішніх проєктах конструювання Центральноазійського регіону пропонувалися різні схеми трансформації його геополітичної та гео економічної структур. Як правило, такі проєкти не мали на меті повноцінну міждержавну інтеграцію в ЦА, а передбачали залучення країн регіону (у певному форматі) до структури якоїсь більшої геополітичної конструкції. Спроби реалізації країнами ЦА власних багатосторонніх проєктів регіональної інтеграції досі не мали суттєвих успіхів, передусім, через численні розбіжності між акторами, а також внаслідок впливів зовнішніх акторів, заінтересованих у досягненні власних цілей.

Геополітичний порядок доцільно трактувати як «співвідношення сил, розподіл сфер впливу, характер взаємодії геополітичних акторів у певному геопросторі» [3 р. 63]. Регіональний геополітичний порядок відображає функціональну структуру відповідної геопросторової політичної системи регіонального рівня. Структура системи формує певні рамки для геополітики країн-учасниць. Варто зазначити, що потужні держави, зазвичай, відіграють провідну роль у формуванні та розвитку певного регіонального геополітичного порядку. Зокрема, вони здатні впливати на норми, принципи, правила порядку, організацію взаємодії держав у регіоні.

Наприкінці ХХ ст. геостратегічне суперництво в регіоні відбувалося між трьома головними зовнішніми «гравцями» – РФ, США та КНР. Саме Росія в 1990-х рр. вважалася провідним «гравцем» не лише в геополітичному, а й, навіть, гео економічному вимірі. У пострадянський період розвитку ЦА геополітичний порядок в регіоні міг бути кваліфікований як «квазіоднопольний», за якого Росія мала переважаючий вплив на регіональні процеси. Західні держави, особливо США, у пострадянський період здійснювали допомогу країнам ЦА в демократизації політичних систем та проведенні ліберальних економічних реформ, щоправда із незначними успіхами [9]. За поширеною в західній науці думкою, Вашингтон на теренах ЦА значною мірою втратив вплив, і «Велика гра» тепер ведеться між Москвою та Пекіном, що знайшли між собою баланс та поділили владу над регіоном [4]. ЦА може трактуватися в якості «буферного» геополітичного регіону між РФ та КНР.

Провідні держави Заходу проводять досить стриману політику щодо Центральноазійського регіону. Найвірогідніше, для держав Заходу гео економічне значення ЦА залишається вельми вагомим, зокрема, на перспективу. У Туреччині окремі політичні сили обґрунтовують проєкт транс-

регіонального геополітичного об'єднання «Великого Турану» на основі інтеграції тюркських народів. Для реалізації такого проєкту тюркські країни ЦА мають особливо велике значення. У результаті, під егідою Туреччини може бути сформований економічний та оборонний союз [2, с. 32].

Влада РФ у відносинах з лідерами пострадянських держав традиційно надає великої ваги особистим зв'язкам та персональним домовленостям. Латентні зв'язки російської верхівки з правлячими елітами азійських країн ґрунтуються на спільних інтересах отримання особистих вигод. Військово-політичне співробітництво в рамках ОДКБ виявилось загалом плідним для центральноазійських держав-учасниць, оскільки сприяло становленню та розвитку їхніх національних збройних сил. Нині ОДКБ, попри численні недоліки, залишається для Казахстану, Киргизстану і, особливо, Таджикистану необхідним інститутом для захисту їхньої безпеки від зовнішніх, а також внутрішніх загроз. Загалом для держав регіону участь у сформованих під егідою РФ безпекових інтеграційних структурах зумовлюється, передусім, безпосередніми загрозами з боку міжнародного тероризму (ісламського штибу). Для правлячих еліт держав-членів участь в ОДКБ диктується ще й їхнім прагненням забезпечити подальше стабільне існування власних політичних режимів. На початку 2022 р. влада РФ відгукнулася на прохання К.-Ж. Токаєва щодо надання військової допомоги для вирішення політичних проблем, пов'язаних з народними протестами в Казахстані. Для автократій в державах ЦА такий приклад був вельми показовим. При цьому Кремль, передусім, сподівався зміцнити свій вплив на держави регіону та їхнє вище керівництво. Водночас, під час конфліктної ситуації 2022 р. на кордоні Киргизстану та Таджикистану Росія залишилася, по суті, нейтральною, оскільки прагнула зберегти вплив на обидві сторони.

Найвагомішим інститутом для забезпечення гео економічних інтересів РФ у ЦА залишається ЄАЕС, заснований у 2015 р. З пострадянських країн ЦА в цьому інтеграційному угрупованні беруть участь Казахстан та Киргизстан. Проте за нинішніх умов фактичної стагнації ЄАЕС, його інтеграційні можливості в ЦА уявляються обмеженими, а перспективи розширення – вельми сумнівними. Влада РФ сподівалася реалізувати спільно з КНР проєкт «Великої Євразії» – сполучити ЄАЕС та ЕПШШ (Економічний пояс шовкового шляху). Після 2014 р. протистояння із Заходом стимулювало Росію до активізації свого масштабного «повороту на Схід». РФ прагнула разом з партнерами по ЄАЕС, Китаєм та іншими країнами Азії побудувати «Велику Євразію». Вважалося, що узгоджена реалізація стратегії розвитку КНР та ЄАЕС призведе до формування «Євразійського економічного партнерства» [5, р. 97-98]. При цьому російська геостратегія була

також спрямована на створення «Малої Євразії» на пострадянському просторі, і центральноазійський вектор вписувався в загальну євразійську геостратегію Росії. Проте її реалізація за сучасних умов виявилася малоефективною.

У сучасній геостратегії РФ знову постали завдання реалізації «східного» вектору. Звісно, для Росії є дуже важливим завданням зберегти та посилити геополітичні та гео економічні позиції в Центральноазійському регіоні для забезпечення з південного «флангу» втілення своєї геостратегії «повороту на Схід». Водночас, Центральноазійський регіон є стратегічно важливим для Росії в реалізації її «південного» вектору геостратегії, спрямованого на взаємодію з країнами Південної Азії.

Держави ЦА протягом свого незалежного існування традиційно вбачали у РФ гаранта своєї безпеки. Водночас, за умов дії проти Росії західних санкцій, послаблення гео економічної та гео економічної могутності РФ, відносини держав ЦА з російською стороною дедалі більшою мірою характеризуються прагматизмом, прагненням отримати максимальні вигоди від скрутного становища традиційного гегемона.

Досить виразно проявляється тенденція щодо подальшого посилення впливу Китаю на гео економічну та геополітичну обстановку в країнах ЦА. У зв'язку з численними ризиками, пов'язаними з нинішніми проблемами підсанкційної (через війну проти України) Росії, найбільш вигідним вважається прискорений розвиток так званого «Середнього коридору» (Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту), що пролягає поза російською територією.

Неоднозначно оцінюється потенціал подальшого розвитку Шанхайської організації співробітництва (ШОС), яка сформувалася в 2001 р. на основі «Шанхайської п'ятірки» як свого роду спільний трансрегіональний проєкт РФ та КНР. Нині ШОС стала значно ширшою й, водночас, «аморфною» геополітичною структурою. Країни ЦА і надалі зацікавлені в отриманні від потужніших країн-партнерів (передусім, від КНР) інвестицій, пільгових кредитів, допомоги в захисті безпеки, боротьбі з міжнародною злочинністю тощо. й, особливо, трьома так званими «силами зла» (тероризмом, сепаратизмом, екстремізмом).

Протягом тривалого часу стратегія КНР в ЦА була спрямована на зростання економічного впливу, а РФ віддавала перевагу політичній та воєнній гегемонії [6]. На початку XXI ст. лише РФ була «внутрішньою» силою в ЦА, а КНР – «зовнішньою», проте в третьому десятилітті XXI ст. через посилення економічного впливу Китай перетворився на «внутрішню» силу в регіоні [7, р.402]. Попри те, що в економічному сенсі КНР перетворилася на провідного торговельного партнера

та інвестора в ЦА, РФ і надалі намагатиметься залишитися провідною політичною силою в регіоні [10, р.12]. Водночас, традиційні ліберальні установки країн Заходу на проведення демократичних політичних реформ ставатимуть для автократій ЦА усе менш затребуваними. Натомість, для правлячих еліт країн регіону «пекінська» модель авторитаризму видається досить привабливою.

КНР має найбільш реальні перспективи перетворитися на провідного зовнішнього актора в ЦА. Для забезпечення своїх інтересів у ЦА Китай застосовує, передусім, економічні засоби, а також інструментарій «м'якої» сили. Китайське керівництво використовує переважно формат двосторонньої співпраці з країнами ЦА. Водночас, спостерігається прагнення КНР організувати під своєю егідою системну взаємодію з регіоном загалом. Офіційно наголошується на тому, що «плідна всебічна співпраця між Китаєм та державами ЦА відповідає фундаментальним інтересам усіх 6 країн та їхніх народів» [11]. У результаті зростання геополітичної та гео економічної могутності «Піднебесної» на значній частині Євразії може сформуватися однополярний макрорегіональний порядок.

Усі держави регіону зацікавлені у формуванні регіональної безпекової системи. Але вони не володіють достатніми ресурсами для розбудови надійної архітектури регіональної безпеки. Геополітичні протиріччя між країнами ЦА негативно позначатимуться на ефективності інститутів регіональної співпраці у сфері безпеки. Водночас, зовнішній гегемон здатний організувати під своєю егідою розбудову дієздатної регіональної архітектури безпеки. На місце приреченої на послаблення Росії неминуче приходять Китай.

Нині в країнах ЦА набувають подальшого поширення уявлення щодо спільної історичної долі та цивілізаційної спільності народів регіону. Вважається, наприклад, що «держави та народи ЦА протягом століть сприяли взаємному збагаченню та налагодженню міжцивілізаційного діалогу на континенті» [8]. Спільні економічні інтереси постають особливо потужним стимулом для розвитку економічного співробітництва країн регіону. Економічні вигоди від взаємодії з Росією (котра має великі труднощі), реалізації масштабних китайських проєктів, перспективні можливості співпраці з країнами Заходу, вихід на ринки «Півдня», – усе сприяє процесам взаємодії в регіоні.

Держави ЦА прагнуть використовувати вельми сприятливий для реалізації їхніх інтересів сучасний геополітичний та гео економічний момент. За останні роки відбулася низка самітів, під час яких держави ЦА вели загалом вигідний для себе діалог, відповідно, з РФ, КНР, США, ФРН. Потреби провідних держав Заходу, Росії та Китаю у розвитку співпраці з країнами ЦА стимулюють активізацію зусиль останніх щодо формування структур

регіональної взаємодії. Для ЦА виникла потенційна можливість перетворитися на «євразійський епіцентр міжнародних геополітичних та гео економічних перетворень» [8]. Водночас, проявляються об'єктивні тенденції щодо посилення ролі провідного зовнішнього актора (Китаю) в регіональному геополітичному та гео економічному порядку.

Щорічно відбуваються консультативні зустрічі глав держав ЦА. 21 липня 2022 р. президентами Казахстану, Киргизстану та Узбекистану був підписаний Договір про дружбу, добросусідство та співробітництво в цілях розвитку Центральної Азії в XXI ст. (очікувалося, що Туркменістан та Таджикистан приєднаються згодом). Попри наявність суперечностей між державами ЦА, тенденція до формування інститутів регіонального співробітництва є очевидною.

Казахстан залишається головним стратегічним союзником Росії в ЦА. При цьому, через наявність великої російської діаспори в північних регіонах країни, для Казахстану, теоретично, існує потенційна небезпека агресії з боку РФ за «українським сценарієм». Держава прагне забезпечити собі максимальні економічні преференції від участі в ЄАЕС. Для влади Казахстану збереження державного суверенітету постає в якості безумовного пріоритету. На міжнародній арені Казахстан націлений на реалізацію багатовекторної стратегії. Країна здійснює подальшу географічну диверсифікацію своєї зовнішньої торгівлі. Перше місце в ній нині посів Китай – у 2023 товарообіг між країнами перевищив 41 млрд\$ (за китайськими даними). Водночас, значення РФ залишається великим, її корпорації (як державні, так і приватні) обіймають досить міцні позиції в казахській економіці. У військово-політичній сфері Казахстан виявляє готовність брати участь у різних механізмах оборонного стримування в рамках ОДКБ. Спираючись на свій відносно потужний потенціал, Казахстан виявляє амбіції відігравати роль геополітичного лідера в регіоні. Саме керівництво Казахстану нині відіграє найбільш активну роль в організації регіональної співпраці.

Узбекистан володіє відносно потужним природно-ресурсним, економічним, демографічним та військовим потенціалом для самостійної геополітики в регіоні. Ш. Мірзієєв здійснює в країні реформи, у зовнішній політиці держави був фактично подоланий ізоляціонізм. Навіть часткове розв'язання проблемних питань із сусідніми Киргизстаном та Таджикистаном може надати Узбекистану можливість стати вагомим центром міжнародної співпраці в ЦА. При цьому, підтримуючи своїх союзників по ОДКБ – Киргизстан та Таджикистан, РФ прагне збалансувати геополітичні претензії Узбекистану в регіоні.

Туркменістан виділяється багатством мінерально-сировинних ресурсів, особливо великі

в країні поклади природного газу. Геополітика цієї держави і нині, при режимі С. Бердимухамедова, носить, значною мірою, автаркічний характер. Газовий експорт Туркменістану орієнтований переважно на Китай. Після побудови Транскаспійського газопроводу Туркменія матиме змогу долучитися до спільного з Азербайджаном та Туреччиною проєкту TANAP щодо експорту газу на європейський ринок. Для забезпечення геополітичної стабільності в ЦА Туркменістан має особливе значення. Отже, для країн регіону стратегічно важливе співробітництво з Туркменістаном у питаннях захисту безпеки, залучення цієї країни до спільних проєктів.

Киргизстан та Таджикистан є найбільш економічно слабкими й проблемними країнами регіону. Влада РФ вже традиційно намагається підтримувати з їхніми правлячими елітами класичні імперські відносини «патрон-клієнт». Кремль прагне залучити Киргизстан та Таджикистан до своїх інтеграційних проєктів. Співпраця з РФ у військово-політичній сфері та участь в ОДКБ продиктовані для Киргизстану та Таджикистану їхніми гострими внутрішньо- та зовнішньополітичними проблемами. Між самими Киргизстаном і Таджикистаном наявні територіальні суперечності.

Республіка Киргизія вдало використала можливості свого членства в ЄАЕС й досягнула зростання цілої низки економічних показників. Для Киргизстану РФ залишається дуже впливовим кредитором, важливим партнером у сфері виробництва та в зовнішній торгівлі. Киргизькі мігранти в Росії своїми грошовими переказами сприяють зміцненню вітчизняної економіки. У геополітично вразливому Киргизстані (як і Таджикистані) РФ розглядається в якості гаранта безпеки щодо потенційної узбецької агресії. На теренах країни дислоковано «Об'єднану російську військову базу» Спостерігається суттєве зростання економічної залежності Киргизстану від Китаю, навіть існує небезпека встановлення латентної китайської гегемонії.

Таджикистан є найслабкішою та найуразливішою з усіх країн регіону. Для нього найбільш актуальною є загроза ісламістського тероризму. Російські корпорації залишаються заінтересованими в дуже вигідних для них спільних проєктах на території країни. Водночас, Таджикистан дедалі більшою мірою перетворюється на «кабального» боржника Китаю. На теренах Таджикистану розташована досить боєздатна 201-а база російських військ. Для політичного режиму Таджикистану військово-політична підтримка Росії є актуальною необхідністю за умов постійних загроз з боку войовничих ісламістських угруповань, особливо ззовні. Геостратегічним інтересам Росії, КНР та Заходу відповідає перетворення Таджикистану на політично підконтрольну «буферну» країну на межі з Афганістаном.

Держави регіону прагнуть забезпечувати свої власні інтереси й маневрувати між провідними зовнішніми геополітичними акторами [1, с. 235]. Посилення економічної експансії Китаю в ЦА навіть, певною мірою, спрацьовує на користь Росії, оскільки стимулює країни регіону зберігати геополітичну орієнтацію на неї. Вочевидь, правлячі еліти держав ЦА вважають, що РФ, КНР та США не зможуть нав'язувати в односторонньому порядку в регіоні власні «правила гри» [4, р. 5]. Проте нині вплив Китаю на геополітичний порядок у регіоні набуває дедалі більшої потужності, можливий навіть розвиток неоднозначної тенденції до формування однополярного домінування «Піднебесної».

Висновки. На теренах Центральноазійського регіону прагнуть реалізовувати свої інтереси могутні зовнішні актори, передусім, Росія та Китай. У ЦА спостерігається тенденція до активізації регіонального співробітництва. Однак формування інтеграційного угруповання нині уявляється вельми проблематичним через суттєві розбіжності між країнами регіону. Таким чином, у ЦА склалися об'єктивні можливості для становлення регіонального геополітичного порядку співробітництва (передусім, у політичній, безпековій та економічній сферах). Сучасна Росія не має достатніх ресурсів для неоімперського домінування в регіоні. «Буферна» модель Центральноазійського регіону вже не відповідає реальній геополітичній обстановці. Подальше посилення гео економічного та геополітичного впливу Китаю може призвести до встановлення його латентного домінування над регіоном. У результаті, Центральноазійський регіон, поки що потенційно, може увійти до однополярного макрорегіонального порядку на чолі з Китаєм. Правлячі в країнах регіону політичні еліти зацікавлені в збереженні державами свого суверенітету. В інтересах країн ЦА встановлення в регіоні певного балансу впливів наймогутніших зовнішніх акторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. Київ : ЦУЛ, 2018. 392 с.
2. Парфіненко А. Ю. Центральна Азія як геостратегічний регіон у сучасному геополітичному протистоянні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2022. Вип. 15. С. 24–36.
3. Goltsov A. The Contemporary Geopolitical Order in the Arctic Region. *Cogito. Multidisciplinary Research Journal*. 2024. Vol. XVI, No 1. P. 61–80.
4. Laruelle M., Peyrouse S. Globalizing Central Asia: Geopolitics and the challenges of economic development. Abingdon-on-Thames: Routledge, 2013. 376 p.
5. Li Y. The greater Eurasian partnership and the Belt and Road Initiative: Can the two be linked? *Journal of Eurasian Studies*. 2018. Vol. 9. № 2. P. 94–99.

6. McGlinchey E. Leadership Succession, Great Power Ambitions, and the Future of Central Asia. *Central Asian Affairs*. 2016. Vol. 3. № 3. P. 209–225.

7. Tang S. Regionalism in the Shadow of Extraregional Great Powers: A Game Theoretical Explanation of Central Asia and Beyond. *The Chinese Journal of International Politics*. 2021. Vol. 14, № 3. P. 381–416.

8. Tokayev K.-J. Renaissance of Central Asia: Towards Sustainable Development and Prosperity. *Kazpravda*. 8.08.2024. URL: <https://kazpravda.kz/n/renessans-tsentralnoy-azii-na-puti-k-ustoychivomu-razvitiyu-i-protsvetaniyu/> (last accessed: 30.10.2024).

9. Tolipov F. New Strategy, Old Game: The Realignment Geopolitics of Central Asia. *The Central Asia-Caucasus Analyst*. 2020. March 26. URL: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13610-new-strategy-old-game-the-realigning-geopolitics-of-central-asia.html> (last accessed: 30.10.2024).

10. Uran Kyzy A. The “Great Game”: Russia and China in Central Asia. *TRT World*. 2019. 16 p. URL: <https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2020/11/Great-Game-between-Russia-and-China.pdf> (last accessed: 30.10.2024).

11. Xi'an Declaration of the China-Central Asia Summit. *News Central Asia*. 20.05.2023. URL: <https://www.newscentralasia.net/2023/05/20/xian-declaration-of-the-china-central-asia-summit/> (last accessed: 30.10.2024).

REFERENCES:

1. Goltsov A. G. (2018). Geopolitychnyy vymir stratehiyi Rosiys'koyi Federatsiyi na postradyans'komu prostori. [Geopolitical dimension of the strategy of the Russian Federation in the post-Soviet space], Kyiv: CUL. [in Ukrainian].
2. Parfinenko A. (2022), Tsentral'na Aziya yak heostratehichnyy rehion u suchasnomu heopolitychnomu protystoyanni. [Central Asia as a geo-strategic region in the modern geopolitical confrontation]. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series “International Relations. Economics. Country Studies. Tourism”*, Issue 15, pp. 24–36. [In Ukrainian].
3. Goltsov A. (2024). The Contemporary Geopolitical Order in the Arctic Region. *Cogito. Multidisciplinary Research Journal*. Vol. XVI, No 1. P. 61–80.
4. Laruelle M. and Peyrouse S. (2013). Globalizing Central Asia: Geopolitics and the challenges of economic development. Abingdon-on-Thames: Routledge.
5. Li Y. (2018). The greater Eurasian partnership and the Belt and Road Initiative: Can the two be linked. *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, No. 2, pp. 94–99.
6. McGlinchey E. (2016). Leadership Succession, Great Power Ambitions, and the Future of Central Asia. *Central Asian Affairs*, Vol. 3, No. 2, pp. 209–225.
7. Tang, S. (2021). Regionalism in the Shadow of Extraregional Great Powers: A Game Theoretical Explanation of Central Asia and Beyond. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 14, No. 3, pp. 381–416.
8. Tokayev K.-J. (2024) Renaissance of Central Asia: Towards Sustainable Development and Prosperity. *Kazpravda*. 8.08.2024. URL: <https://kazpravda.kz/n/renessans-tsentralnoy-azii-na-puti-k-ustoychivomu-razvitiyu-i-protsvetaniyu/> (last accessed: 30.10.2024).
9. Tolipov F. (2020). New Strategy, Old Game: The Realignment Geopolitics of Central Asia. *The Cen-*

tral Asia-Caucasus Analyst, March 26, available at: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13610-new-strategy-old-game-the-realigning-geopolitics-of-central-asia.html>. (last accessed: 30.10.2024).

10. Uran Kyzy A. The “Great Game”: Russia and China in Central Asia. *TRT World*. 2019.

16 p. URL: <https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2020/11/Great-Game-between-Russia-and-China.pdf> (last accessed: 30.10.2024).

11. Xi'an Declaration of the China-Central Asia Summit. *News Central Asia*. 20.05.2023. URL: <https://www.newscentralasia.net/2023/05/20/xian-declaration-of-the-china-central-asia-summit/> (last accessed: 30.10.2024).

The Geopolitical Order in Central Asia

Goltsov Andriy Hennadiyovych

Doctor of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and International
Communication
National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine
Heroiv Oborony str., 15, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7696-3223

The article is dedicated to examining the regional geopolitical order in Central Asia (CA). This region is distinguished by its favorable geopolitical and geoeconomic position in the central part of Eurasia and possesses substantial natural resource potential. During the post-Soviet period, CA has been a site of competition among the strategic plans of Russia, China, the West (the US and EU countries), and Turkey. The primary external actors influencing the geopolitical order in CA continue to be Russia and China. Russia has aimed to implement the “Greater Eurasia” macro-regional project in cooperation with China and other Asian countries. However, modern Russia no longer possesses sufficient resources to carry out external regional projects. The relative weakening of Russia’s political, military, and economic influence in the region provides China with an opportunity to strengthen its geoeconomic and geopolitical positions. An analysis of the regional policies of Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan has been conducted. A multifaceted cooperation is developing among the countries of the region in areas such as politics, security, economy, culture, environment, and others. If progressive and mutually beneficial interaction continues among the regional countries, a cooperative regional geopolitical order is likely to emerge in CA. The further rise of China’s influence may lead to its latent dominance in the region. Kyrgyzstan is particularly vulnerable to Chinese influence, which is why China is capable of establishing hegemony over this country. As China’s power continues to grow, a unipolar macro-regional order led by China could emerge across a significant portion of Eurasia. The study reveals that the states in the region strive to pursue a geopolitical strategy aimed at securing their own interests and establishing a balance of influence among the most powerful external actors.

Key words: Central Asia, regional order, cooperative geopolitical order, latent dominance, hegemony.

Hranchak Tetiana Yuriivna

Russia's War in Ukraine as the Russian Eurasian Empire Eve

UDC 327.2:327.5[(470+571)+477]
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.19>

Hranchak Tetiana Yuriivna
Doctor of Science in Social
Communications, Professor,
Visiting Assistant Teaching Professor,
Moynihan Institute of Global Affairs
in the Maxwell School of Citizenship
and Public Affairs at Syracuse University
200 Eggers Hall, Syracuse, NY, USA
ORCID: 0000-0001-7854-580X

The search for ways to end the war in Russia in Ukraine actualizes the issue of the causes of the war, the solution of which could create an objective basis for its end. The article is aimed at consideration of the Russia's war against Ukraine from the standpoint of Russia's intentions in the global context of Russia's relations with the countries of the West and from the standpoint of historical retrospect. On the basis of a qualitative analysis of the key texts of Putin and his closest circle, Russia's strategic goal to restore Russia's former greatness and build a third empire capable of winning the confrontation with Western civilization is discussed. A qualitative historical analysis was applied to a short overview of the cyclicity of Russian attempts at Western expansion and the role of Ukraine in them. Directed at the internal and external audience the leading Kremlin discourses for the support of Russia's aggressive aspirations are identified: a state-civilization and the concept of the «Russian World» for the first one and a multipolar world under the banner of neo-Marxist ideas and overcoming Western civilization as an «exploiter» for the second. The Russian war against Ukraine, accompanied by the ideas of the «Russian World» and neo-Marxist rhetoric, is positioned by Russia in the framework of «gathering originally Russian lands» and «returning one's own» from the one hand and a revolutionary protest of countries, «whose potential is developing», against Western civilization as «oppressors» and «exploiters» from the other. The Russian-Ukrainian war is considered as a logical stage of Putin's attempt to construct a modified Russian empire – Eurasian – and get revenge on the USA, which embodies the liberal values and legal practices of Western civilization.

Key words: Russian-Ukrainian war, imperialism, «Russian world», multipolarity, neo-Marxism.

Introduction. Russia's war in Ukraine became a challenge to the after the World War II world order. Searching for optimal approaches to terminate the war lead us to investigation of its reasons more carefully [58]. The latter determines the need to look at the war from the standpoint of Russia's goals, its vision of itself and its place in the system of international relations.

Despite the fact that Russian politics and the transformation of Russia after the collapse of the USSR do not leave the academic agenda, a clear consensus scientific vision of post-Soviet Russia is still being developed [56; 87; 79; 57; 72; 99]. A wide range of issues related to the Russian Empire is considered in the format of academic periodicals, primarily by the authors of the Quarterly «Ab Imperio».

The authors often consider Russia as a part of the European civilizational space, examining the dialectic between the national and the imperial, the hybridity of the empire in terms of the form of state government and identity, its colonies, space, cultural influences, prospects for democratization, etc. In this context, one can find the definition of Russia as a «velvet empire» [56] and «subaltern empire» [80], which is the periphery of the European space and depends on it materially and normatively, and of the USSR, which is, «like a nation-state, an attempt to forge a modern anticolonial and non-imperial political identity» [57].

The «peripheral» approach to the interpretation of Russia, its definition as a hybrid empire with blurred boundaries of identities and relations of dominance and dependence, inscribes Russia into

the Eurocentric discourse and directs the discussion towards the legitimization of its post-Soviet imperial claims. In this context, the arguments by J. Burbank & M. von Hagen regarding «the usefulness, manipulability, and power of imperial structures and imperial political culture» [87, p. 2], «the organizing capacity of the empire state form» [87, p. 3], possibility of «reform the government, without having to reject all the qualities of an imperial state» [87, p. 15], and that «the contradictions of imperial existence are not necessarily an evil» [87, p. 15] are quite indicative. As well as the question raised by Laruelle about the possibility of considering «empire» as «a form of globalization and hybridity of identities, in tune with postmodern and postnational views» [75, p. 36]. Such an approach, emphasizing resistance to certain «discrimination» on the part of Western countries, brings the issue of modern war into the realm of Russia's defence of its own «sovereign» interests.

The latter fuels temptation for the identification of the empire as a heterogeneous and multicultural entity with the federation, despite striking differences in the creation and maintenance of the unity of such political structures, and on the other hand, creates risks for the transfer of responsibility for the modern Russian war against Ukraine from Russia to the countries of the West, which by their «ill-conceived» actions led to stopping Russia on the way of democratic transit and turning it into a hostage of Putin's regime. The post-colonial discourse regarding Russia enables further conclusions regarding «NATO expansion», «respect for Russia's sovereign interests», «legitimacy

of its participation in determining the world order», etc. In this sense, the proposal of Laruelle [75, p. 38] to compare Russia with the USA, which enslaved «African nations, conquering new territories by war, and buying some others» is quite eloquent.

The flip side of the discussion is attention to the post-nationalism and consideration of national states, primarily, as sovereign territorial entities that move against the general trends of the globalized world and try to replace the universalism of empires with national unity locked within national borders [75].

Leaving beyond parentheses the lack of evidence base, and appeals, mainly, to previously expressed, but not strictly confirmed opinions, it should be noted that all considerations regarding the UN as a «dominant institution», «imposition of Eurocentric norms», «hybridization of world history», «sense of regional identity», «subaltern empire», as well as an approach to the values of «liberty», «democracy», and «human rights» as manifestation of «the totalizing discourse of colonialism», remain relevant exactly until the moment, when the bomb-missiles attacks of the «subaltern empire» begin to deny such values and destroy the cities – Kharkiv, Mariupol, Kyiv, and Sumy, etc. – of the «sacred national space», that does not tend to join advantages of «civilizational universalism of the postcolonial empire».

The main drawback of such an approach is ignoring the aspect of human rights and freedoms, which is the basis of the national struggle and human existence. Security and freedom in the conditions of the existence of a nation-state, and not, as M. Laruelle believes, the idea of «the sacredness of the territory» [75, p. 35], motivate the oppressed community to fight for independence.

No matter how soft or hybrid an empire may be, it remains the embodiment of the relationship of dominance and subjugation, and all possible democratization will always end where the question of the independence of its colonies arises. Extrapolating this conclusion to Ukrainian realities, we get a well-known in Ukraine maxim about «Russian liberalism, which ends where the Ukrainian question begins». The maintenance of coercive relations towards subjugated peoples/communities eventually leads to a deep internal transformation of the country with the inevitable limitation of democratic rights and freedoms. In the modern Russian version – to Putinism [97]. At the same time, being an empire by its very nature, Russia does not drop off its democratic wrapper and uses the formed in the West ideas of herself as a «normal country» «without any isms» [56, p. 282] to promote her imperial interests. As Stent noticed, «although they asked the West to deal with Russia as a “normal” country, they also demanded that the outside world continue to treat Russia as a major power» [96, p. 83].

Russian propaganda offered the opinion that precisely the risk of Ukraine joining NATO as part

of the latter's expansion and the disrespect for Russia's sovereign interests shown in this way became one of the reasons for Russia's full-scale aggression against Ukraine [31; 77]. This thesis was further substantiated by a number of authors [78; 88; 95], who considered Ukraine as a pretext and theatre of confrontation between NATO and Russia [94], country, «contested between Russia and the West» [64], and a «NATO's expansion and Ukraine's intended NATO membership» – as «the main issues for the unfolding crisis in Ukraine» [95]. They emphasized the need to strengthen Ukraine's ability to solve defence issues, but questioned the perspective of the country's direct membership in the Euro-Atlantic security architecture [66]. In the discussions about the prospects of Euro-Atlantic integration of Ukraine, the attitude towards the country as an object of efforts and resources prevails. At the same time, narratives about «fatigue from Ukraine» are spreading in high-profile mass media publications [91; 89; 84; 61]. Against the background of the cautious position demonstrated by the West regarding the prospect of including Ukraine in the Western security architecture, Russia's readiness not just to compete, but to wage a full-scale war for the possibility of its absorption looks like an obsession [51; 68; 73; 100; 102], that needs additional explanation.

Supporting the thesis regarding the imperial nature of the Russian state, this work adds proofs to the perspective arguing Russia's imperial ambitions [58], continues the line of Timothy D. Snyder, Serhii Plokhyy, and Michael Khodarkovsky, who reveal modern Russian expansionism from the standpoint of historical retrospect, and considers Russia outside the European civilizational space (the European wrapper of socio-political behavioural practices is hardly more defining than their Asian essence – the traditions of paternalism and the dominance of the collective over the individual with complete disregard for human life and human rights), highlighting the modern policy of Russia in relation to Europe as an «other», which is not so much a subject of imitation as an object of expansion, rich booty, as in the times of Genghis Khan.

The purpose of the study: to consider the Russia's war against Ukraine from the standpoint of Russia's intentions in the global context of Russia's relations with the countries of the West and from the standpoint of historical retrospect, which led to the need for 1) revealing the Kremlin's vision of Russia in the globalized world, primarily in the system of Russia-Europe relations; 2) determining the role of Ukraine in Russian expansionist plans; 3) disclosure of the ideological basis of the war.

Materials and Methods. The study's conclusions are based on the analysis of the symbolic speeches of the leader of the Kremlin, his closest circle, and media materials. Following Mahfoud

and Khaldaoui [76], a qualitative research design was used as the basis of the analysis, which is based not on the quantity, but on the quality of the collected data, which are collected gradually and not all at once. The proposed approach does not require «a large sample size to ensure valid and reliable findings, but it is sufficient to have a small sample size of the corpus to meet the aims of the research» [76]. A qualitative historical analysis was applied to short overview of the cyclicity of Russian attempts at Western expansion and the role of Ukraine in them. According to Thies, «qualitative analyses are usually performed on a small number of cases, or perhaps even a single case» [98, p. 352] and might be applied to the study of international relations.

Results and Discussion

Towards the New Empire

Regarding modern Russian imperialism, let's start with Putin's well-known quote that the collapse of the USSR was «the greatest geopolitical catastrophe of the century» [83]. This thesis was voiced by the head of the Kremlin in 2005 in the Message to the Federal Assembly and testified to his personal attitude to the Russian state «after the USSR» not as a format that opens new opportunities for solving domestic problems and integrating the country into the civilized world, but as an embodiment of weaknesses of the Russian government [23].

Putin expressed his regret about the collapse of the USSR aloud at the official level afterward the Orange Revolution of 2004 in Kyiv that confirmed the former President of Ukraine Leonid Kuchma's thesis that «Ukraine is not Russia» [12] and became a manifestation of the inability of the quasi-imperial format of the Commonwealth of Independent States to keep the post-Soviet countries in the orbit of Russian influence peacefully.

Since then, Russia began to make systematic efforts to strengthen its military potential and test the stability of the after the WWII world order. It is noteworthy that already in 2005, the first Russian-Chinese military exercises «Peaceful Mission – 2005» took place, the scenario of which provided for the assistance of the neighbors at the request of the authorities of the provisional state in connection with mass riots on ethnic grounds. Since 2006, for the first time after the collapse of the USSR, resources have been allocated for the long-term development of the Armed Forces [11] and in 2008, military reforms began, which lasted until 2020 (Serdyukov's reforms). In the same 2008 year, military aggression was carried out against Georgia. In 2009, the joint Russian-Belarusian operational-strategic military exercise «West – 2009» was held in Belarus, the task of which was to prepare the armed forces of Russia and Belarus to ensure strategic stability in the Eastern European region. It is noteworthy that in 2009, Russia published a series of books about the future war in Ukraine, which, in

particular, describe the war in Donbas, the advantages of air defense against aviation, the conduct of military operations by paramilitary groups («voluntarily discharged from the armed forces»), etc. On April 10, 2010, an aircraft carrying the leadership of Poland crashed near Smolensk under doubtful circumstances.

Along with that, Putin repeatedly emphasized the devastating consequences of the collapse of the Soviet Union for Russia and specified not once that as a result of the collapse of the USSR, «millions of ethnic Russians at one point became residents of abroad» [65; 30; 36], making it clear that ethnic Russians remain in the sights of the Russian authorities and expanding in this way the potential sphere of responsibility of the Russian Federation beyond its official borders, which would later be fully manifested in the concept of protecting «ethnic Russians» and «Russian World» during the attack on Ukraine and the participation of the Russian Federation in modern military conflicts [38; 31]. The collapse of the USSR Putin defined «the collapse of historical Russia» [23; 30], that led to the state losing of 40% of its territory, production capacity, and population, as well as what «was worked on during thousand years» [30], which indirectly testified the Russian leader's understanding of the USSR as a Russian empire, and modern Russia as a successor of two previous empires.

Speaking about Russia, Putin opposes its monoethnic concept and emphasizes the vital need to keep within the state the various national components – along with their territories – that have been attached to it during the historical development of the empire [23]. Avoiding the term «empire», Putin consistently justifies the vital need for Russia to preserve the imperial format of a state, outlined by Doyle [55, p. 45].

The deep resentment of the Kremlin leadership for the loss of the «great country» caused the task of revising the results of the Cold War and restoration of former greatness [66; 59; 62; 90; 97; 95] or even revival of the empire [53; 63; 84; 80].

However, such a revision did not foresee the technical reconstruction of the USSR as a «Soviet-style Moscow-centered megastate on the European continent or even a Warsaw Pact-like formalization of Russian supremacy» [90, p. xiii]. Putin personally emphasized many times that this would be a mistake. Criticism by him and his close circle of certain decisions of the Bolsheviks, in particular, those related to the «creation» of Ukraine and the transfer of Crimea to it or the unification of Germany, the declaration of the right of the Union republics to leave the USSR, testify to the sincerity of the Kremlin leader this time. However, this does not mean that the Kremlin did not plan any reconstruction and revenge.

Today, we can talk about the construction of a new, grander concept – an integrated Eurasian space with

hegemon Russia (Russia-Eurasia), the contours of which are outlined not only by odious publications, but can be seen in Russian academic discourse [93; 42; 18; 101; 77; 44], in conceptual documents of the state [15], statements of Putin himself [1; 2; 40], as well as a close circle of his associates [43; 46; 5].

A theory that offers convenient arguments for justifying the need to build a great empire within Eurasian continent has become Eurasianism [99], which appeals to the Mongol experience of political consolidation of Eurasia, to the empire of Genghis Khan, «whose conquests and empire building provided Eurasia for the first time with a state tradition embracing the entire “continent”» [74, p. 8]. According to Khodarkovsky, «Russia continues to be an “Empire of the Steppe»: an empire that is bitter about losing in 1991 what it considers its territories, and is now trying to restore under the slogan of the Eurasian Union» [92].

Today, some ideas of the followers of Eurasianism acquire national resonance and pass on from the category of theoretical conclusions to the plane of Realpolitik. Thus, the Concept of Foreign Policy of the Russian Federation in 2023 defines it a «state-civilization, a vast Eurasian and Euro-Pacific power» [15], and emphasizes the purpose of the «formation in the long term of an integrated economic and political space in Eurasia» [15]. This «integrated space in Eurasia» corresponds well with the mentioned state-civilization with flexible borders, which, according to Putin, «do not end anywhere» [2]. According to Dmitry Medvedev, Deputy Chairman of the Russian Federation Security Council, every state has geographical and strategic borders, the latter of which depend on how strong and sovereign the state is, and how far it extends its power. Weak states' position is not considered [5]. According to the new world order being built by Russia, the main actor of international relations is not the state, but civilization, where only the civilizational/regional centre – in this case Russia – has sovereignty. In this context, «Ukraine and Belarus are perceived today as integral parts of the “Russian world”, which ... do not have the right to sovereignty in the European sense, which remains the exclusive prerogative of the civilizational core» [101, p. 235].

The new political formation – whether in the form of a union or a political and economic bloc – will not only provide for the possibility of Russia's political influence on the member states [80], but also its control over their economic space through «creation of a unique nationally-oriented international network class “razvitiye”[development], capable of self-organization based on the presentation of a value vertical of development and the creation of transcontinental development management schemes», including «a new form of international cooperation» and «manifestation of the Eurasian worldview» [43]. Such «nationally oriented»

economic networks, on the one hand, open access to technological innovations, and on the other hand, lead «national spaces beyond national territories» [50, p. 23].

A combination of political and economic factors lay the foundation for the creation of a new empire close to the vision of Hardt & Negri, as «a control apparatus that gradually includes the entire global space within its open and expanding borders. Empire manages mixed, hybrid identities, flexible hierarchies and multiple exchanges through the moderation of command networks» [59, p. 12].

Today Russia, neglecting the sovereign interests of countries and peoples, is already openly planning to «lead» and control the Eurasian zone [1; 7] or, according to the Kremlin's former «grey cardinal» Vladislav Surkov, the «Great North» [46], and «Europe could be a part of greater Eurasia» [1]. Former Secretary of the Russian Security Council Nikolai Patrushev expects that European countries will reconsider their policies towards Russia after the «collapse of the European Union» [8]. He also emphasizes the competitiveness of the economic model that emerged in the EU during the period of cooperation with Russia – a combination of cheap energy resources from Russia and advanced European technologies.

Speaking about the prospects for Europe, Patrushev summarizes: «The United States is in charge of Europe, ignoring the fact that the leading role on the continent was historically assigned to Russia. In the 19th century – the Russian Empire, in the 20th century – the Soviet Union. It will be so in the 21st century» [8].

He justified his conclusion with Mackinder's reasoning about the Heartland as the midst land, the place of which is occupied today by Russia and control over which means domination over the World Island – Eurasia and leads to global dominance [10].

Putin, in his turn emphasized that «a single humanitarian, economic space, ... ensuring the security of everyone who lives on this huge continent, from Lisbon to Vladivostok» has to be created in Eurasia in the future [1; 37]. Putin explained: «If we do this, we have a chance to take a worthy place in the future world. If we take a different path, we divide Europe, European values, European peoples; we engage in separatism, then we will all be insignificant, uninteresting players, and will have no influence. We will not be able to influence global development, or even our own» [33].

In this context, the Great Eurasia is considered as a «geopolitical representation of Russia» [3, p. 21], «from the United Kingdom to the United Arab Emirates, from Korea to Kyrgyzstan» [91, p. 27].

Among the key principles laid in the basis of such a single space Putin singled out the barrier-free

environment (no one should ever try to erect artificial barriers to people's communication); general security and the «free from bloc thinking and colonial approaches» world; «justice for all», in particular, universal access to the benefits of civilization, artificial restrictions should be considered an act of aggression [2].

The understanding of barrier-free concept unequivocally includes the desire for a free-trade zone [37]. However, the concept of barrier-freeness is not limited by the economic sphere and may be applied to humanitarian, political and military issues, which is confirmed by the words of Putin himself regarding the pilot Eurasian project – EurAsEC: Russia will contribute to the further integration in the political, economic, industrial, financial and technological spheres [32].

The other demand «to free the world from bloc thinking» is directed against NATO and may include the prospect of the withdrawal of a part of countries that hypothetically may not want to accept «foreign rules» and allow someone to «decide for others», or even the destruction of the block.

The next statement – access to the benefits of civilization – is key. It is the one that is supposed to give Russia a ticket into the 21st century. «Access to the benefits of civilization» also includes access to technology and investment, and Russia seeks to have guarantees of such access, including the possibility of using coercion to ensure it. If Russia managed to establish control over Europe as a part of the Eurasian region, European countries would play the role of a technological donor for Russia, which should in the future allow the latter to withstand competition with China and the United States.

In any case, today we have reason to talk about Russian plans for western expansion, the new Russian *Drang nach Western*.

Ukraine in Russia's Western Expansion: A Cornerstone or a Stumbling Block

The first Moscow's attempts to advance borders to the West were implemented by the Muscovite tsars Ivan III and Ivan IV. For the Muscovite state, which was formed and strengthened under conditions of vassal dependence on the Golden Horde, the western expansion started after the collapse of the Horde with claims to former Rus' lands was a reproduction of the 200-year-old tradition of the Horde's political practice of domination and subjugation. The policy of intimidation of neighbours and competitors, reliance on military campaigns of «compulsion to submit», the right of «force and conquest, solidified by terror» [103, p. 18], collection of tribute and its partial appropriation as a source of one's own elevation, lasted for more than 200 years and determined the further recognizable trend of Russian policies towards neighbours. As well as the despotic face of the Russian government in relation to its people,

«patterned after the refined despotism of imperial China» [103, p. 18].

Ivan III (1462-1505) became the first who began to add «of all Rus'» to his title, emphasizing in this way the capture of Rus' territories. These changes looked organically in the general trend towards greatness that emerged after the fall of Constantinople in 1453. At the turn of the century, the idea of Moscow – «the Third Rome» was born in the Moscow Orthodox Church. According to the concept, Moscow was considered a spiritual centre of Orthodoxy and therefore the potential capital of the future empire.

Claiming to collect Rus' lands, in the 14th-16th centuries the Muscovite state waged numerous wars against the Grand Duchy of Lithuania, that included the majority of former Rus' lands along with Kyiv.

The political «stumbling block» on its way became the creation of the Polish-Lithuanian Commonwealth (1569), composed of two states – the Grand Duchy of Lithuania and the Crown of Poland – and three peoples: Poles, Lithuanians, and Ukrainians. Subsequent victories over Muscovy – the Jan-Zapole Peace (1582), the Deulin Armistice (1618), and the Eternal Peace (1634) proved the effectiveness of the union as the first European coalition against Moscow aggression.

The change of the Ukrainian vector by Bohdan Khmelnytsky (1654) led to the incorporation of the part of the Ukrainian territories and population into the Muscovite state. The very next Great Northern War started by Muscovy in 1700 ended with its confident victory (1721) and the creation of the first Russian Empire in the same year. For the first time, Russia pushed its borders to the West and the entire previous balance of power in Europe was broken. Fifty years later, Russia's participated in the Polish-Lithuanian Commonwealth's first partition (1772). To the end of the 18th century the political map of Europe was redesigned, Polish, Lithuanian and Ukrainian peoples lost their statehood, their territories turned out under the occupation.

The event of global impact – the First World War led to the collapse of the Russian empire, the restoration of which by the Bolsheviks in the format of the USSR (1922) began again with the establishment of control over Ukraine (1921). It is noteworthy that the first front opened by Soviet Russia within two weeks after the Bolsheviks seized power in 1917 was the Ukrainian one against the pronounced after the destruction of the Russian Empire Ukrainian People's Republic.

The Bolsheviks' claims to the world revolution [67], the Molotov-Ribbentrop Pact and Stalin's seizure of European territories – primarily Ukrainian – at the beginning of the Second World War, the Soviet-Finnish War, proved the continuation of Russian policy of western expansion by the USSR. Among the consequences of the creation of the new Soviet empire was its capture of Central and Eastern

European countries into its own orbit of influence after the Second World War.

The collapse of the Soviet Union weakened the empire, but did not change its nature – the need for expansion [6; 33; 45; 47]. As historical experience shows, the current Russian attempt to expand the borders – state and influence – is a continuation of a series of previous ones, started by the Tsardom of Muscovy and continued by the Russian Empire and the Soviet Union. As Serhii Plokhly notices, «the end of the seventeenth century saw Muscovy's borders on the Dnipro River; by the end of the eighteenth century they were on the Niemen and the Dniester; the nineteenth century saw the incorporation of Warsaw and the entrance of Russian troops into Paris. In the mid-twentieth century, the Red Army took Berlin and Prague. Only the collapse of the Soviet bloc and the disintegration of the USSR in 1991 seemingly put an end to the westward expansion of Russia, whose western border partly retreated to the boundaries of pre-1654 Muscovy» [81, p. 251-252].

And as in previous times, Russia begins its open offensive to the West from Ukraine. A certain «declaration of intent» in this context was the recognition made two weeks before the full-scale invasion of Ukraine that «it is cramped, boring, inconvenient... and unthinkable for Russia to remain within the boundaries of an indecent peace» [47], in which it found itself after the collapse of the USSR.

The ideological basis of the war

The civilizational basis of the new state entity is supposed to be formed by the value principles of the ideology of the «Russian World», common culture and history [71; 80]. According to Putin [23], Russia as a polyethnic civilization is held together by the Russian cultural core with the characteristic «service to chosen ideals and planetary goals», and «performs the civilizational service» [43].

In fact, «service to planetary goals» and «the civilizing mission» mean messianism – wrapped in different times in the rhetoric of salvation of the «people of Donbas», Ukrainians, Russia, Europe, and the whole world – which is a spiritual value [4, p. 21], a political characteristic [54] and the identity basis [14] of the «Russian World». Moreover, such salvation is seen in the imposition of Russian culture on others («Russian Armenians, Russian Azerbaijanis, Russian Germans, and Russian Tatars» [23]) and their subjugation to the Kremlin.

According to Putin, «the Russian World» unites everyone who feels a spiritual connection with the Russian Motherland, who considers themselves a native speaker of the Russian language, a carrier of Russian history and culture, regardless of even their national or religious affiliation [17]. In this regard, Ukraine is presented as a part of «the Russian World», and the war in Ukraine is positioned as the return of «own» and the salvation of Ukrainians as a part

of the Russians [1; 13] who came under the influence of a foreign civilization. The concept of «the Russian world» in this context opens up opportunities both for the mobilization of Russians to participate in the war as one aimed at protecting the identity foundations of Russia and for mobilizing compatriots abroad to support Russia. It is noteworthy that in 2023, the founding congress of the International Movement of Russophiles was held in Moscow [16], which is designed to become an instrument of pressure on European governments, in particular in the matter of lifting sanctions against the Putin regime.

If for the internal audience the external expansion takes place under the slogan of protecting and saving «the Russian World», their «own», then for the rest of the world – under the banner of the directed against the Western World tasks of building a «multipolar world» and restoring justice on a global scale [15; 28; 24; 29; 7].

«An obscure academic term» [50] «multipolar world» is used by the Kremlin as a theoretical rationale to deconstruct the existing after the WWII world order, which, due to adherence to the principles of the inviolability of borders and respect for the territorial integrity of states, restrains the «power» of countries that demonstrate, in Putin's words, «potential growth» [27]. First of all, Russia's [19].

Primarily, the idea of a «multipolar world» is aimed at weakening the positions of the so-called «collective West», which is accused of «establishing rules» [1; 26], efforts to obtain «unlimited power» [20], «power over the world» [1], and «ruling the entire planet» [21], colonialism [20; 2], «depersonalization, division, suppression and exploitation» [17], and «robbery of colonies over the centuries» [2; 28]. Preferring to avoid a comparison with the relevant historical experience of Russia, Putin compares the Western countries with vampires and warns that their «ball is ending» [35].

In such interpretations, Western countries, instead of providing «universal access to the benefits of civilization» [2], act as violators of the principles of equality and justice in the interpretation of John Rawls [86] and John Roemer [86], maintaining their dominant status by expenses of other nations. They are presented in Putin's narrative as the new «exploiters» who use power to appropriate profits from the public goods produced in the world.

On the contrary, despite its experience as a «prison of nations», modern chauvinist politics, and imperial aspirations, Russia is positioned as devoted to the idea of equality: «We proceed from the fact that all people are equal, all have the same rights» [9], «our general task is to make sure that all people are put in equal conditions» [22].

In the confrontation with Western countries, Russia is looking for allies and actively uses the discourse of «justice» [15; 24; 29; 25] and «equality» [2; 22],

appealing to the countries of the Arab world, South and Latin America, and, above all, to the countries of Africa [15], who may be interested in the idea of a global redistribution of the world's benefits, which is hidden under the wrapper of social justice [70]. Quite illustrative is Putin's argumentation: speaking about the allocation of \$150 billion by Western countries to support Ukraine, Putin, in particular, compares the sum with the amount of \$60 billion allocated in 2020-2021 for aid «to the poorest countries of the world, by the G7 countries» [20].

Speaking about «resistance» to «neo-colonialism», «exploitation», «those in power», demanding «more fair distribution of global goods», Russia, as a hundred years ago, uses revolutionary rhetoric, but elevates it to the global level. Today, Putin declares that «the West is not capable of single-handedly ruling humanity, but is desperately trying to do so, and most of the peoples of the world no longer want to put up with this. This is the main contradiction of the new era. In the words of a classic, the situation is to a certain extent revolutionary: the upper classes cannot, and the lower classes do not want to live like this, to use the words of a classic» [1].

In Putin's vision, Russia is supposed to play the role of the locomotive of the revolution in the reconstruction of the world: «We are now fighting for the freedom of not only Russia, but the whole world» [17]. A global level of Russia's responsibility – which means pretences for the world domination – was emphasized by the World Russian People's Council: «As the geopolitical centre of Eurasia ... Russia must regulate the balance of strategic interests and act as a bulwark of security and a fair world order in the new multipolar world» [13].

It is noteworthy that on February 26, 2024, in Moscow, under the auspices of the International Russophile Movement with the support of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation and the Administration of the President of the Russian Federation, a Forum of Multipolarity was held, bringing together representatives of 130 countries of Asia, Europe, Africa, Latin and North America. One of the panels of the forum was «The West after hegemony. Is it possible to save European civilization?» [48], and in a message to the forum, the Kremlin leader predicted «fundamental changes» in Europe [34].

As we can see, neo-Marxist slogans of justice and equality are used today by Russia to justify the deconstruction of the post-war order and the implementation of the neo-colonial division of the world with «aggression of the strong and ruthless subjugation of the weak» [49], when «everyone will do what they want, can or as they please» [52].

Conclusions. Putin's aspirations are to divide the Western civilization, separate Europe from the United States, restore the greatness of Russia

and its influence «from Lisbon to Vladivostok», and create a based on the ideology of the «Russian World» new civilizational empire within Eurasian continent.

Taking into account the historical retrospect, the strategic goal of the Kremlin defined the task of absorbing Ukraine as its «cornerstone», «a lynchpin in Putin's strategy for Europe» [90, p. 140], «a pivotal state for the entire Eurasian project» [69, p. 462]. According to Putin, the war in Ukraine is «not a territorial conflict and not even the establishment of a regional geopolitical balance. The question is much broader and fundamental: we are talking about the principles on which the new world order will be based» [2]. So, the modern Russia's war against Ukraine is not aimed at preventing the expansion of NATO or providing Russia's security – this is the beginning of the expansion of Russia itself, Russian adjusted by the neo-Marxist rhetoric offensive on the countries of Western democracy and the creation of foundations for building a new civilizational empire in the flexible borders of the «Russian World». Based on the strategic goals of the war, it cannot be stopped by territorial concessions of Ukraine or even its full integration into Russia. In this case Ukraine will be a cornerstone of a new Russian empire again. Instead, Ukraine's inclusion in the European security architecture could significantly complicate the implementation of the Kremlin's ambitious plans and transformed Ukraine in a stumbling block for it.

BIBLIOGRAPHY:

1. «Будущее мировое устройство формируется на наших глазах»: о чем говорил Владимир Путин на заседании Международного дискуссионного клуба «Валдай». Стенограмма и видео. *Интернет-портал «Российская газета»*. 2022, 27 октября. URL: <http://surl.li/rllub> (дата обращения: 2 ноября 2024).
2. Владимир Путин принял участие в XX Ежегодном заседании Международного дискуссионного клуба «Валдай». Стенограмма пленарной сессии. *Валдай. Международный дискуссионный клуб*. 2023, 5 октября. URL: <http://surl.li/rkjqw> (дата обращения: 2 ноября 2024).
3. Гласер М. А., Томанн П.-Э., Новик Н. Н. Большая Евразия и большая Европа: геополитика перспектив сотрудничества. *Актуальные проблемы Европы*. 2021. №1(109). URL: <http://surl.li/rllmos> (дата обращения: 2 ноября 2024).
4. Громыко А. Русский мир: понятие, принципы, ценности, структура / А. Громыко. *Смыслы и ценности русского мира* : сборник статей и материалов круглых столов, организованных фондом «Русский мир» / под ред. В. Нтконова. М., 2010. С. 20-23, URL: <http://surl.li/rllndw> (дата обращения: 2 ноября 2024).
5. Дмитрий Медведев: «Представим, что группа стран решила засунуть ежа под голый зад США». *БизнесOnline*. 2024, 4 марта. URL: <http://surl.li/rllyu> (дата обращения: 2 ноября 2024).
6. Дугин А. Г. Основы геополитики. М.: Арктогея, 1997. 925 с.

7. Душин В. Эксперт рассказал, какое место в многополярном мире займет Россия. *Газета.ru*. 2023, 13 ноября. URL: <http://surl.li/rlrk> (дата обращения: 2 ноября 2024).
8. Егоров И. Они совсем страх потеряли? *RG.ru*. 2023, 27 марта. URL: <http://surl.li/rzvfo> (дата обращения: 2 ноября 2024).
9. Интервью Медиакорпорации Китая. *Президент России*. 2023а, 16 октября. URL: <http://surl.li/rqbir> (дата обращения: 2 ноября 2024).
10. Интервью Секретаря Совета Безопасности РФ Н. П. Патрушева газете «Известия». *Совет Безопасности Российской Федерации*. 2023. URL: <http://surl.li/rzvys> (дата обращения: 2 ноября 2024).
11. Кашин В. На Украине война не кончится. Дальше – долгое вооруженное противостояние в Европе. *Российский совет по международным делам*. 2024. URL: <http://surl.li/mhenhr> (дата обращения: 2 ноября 2024).
12. Кучма Л. Украина – не Россия. Москва: Время, 2003. 690 с.
13. Наказ XXV Всемирного Русского Народного Собора «Настоящее и будущее русского мира». *Всемирный Русский Народный Собор*. 2024. URL: <http://surl.li/sbktx> (дата обращения: 2 ноября 2024).
14. Недель А. Холодная северная война. Ответ Владиславу Суркову. *Актуальный комментарий*. 2023, 28 сентября. URL: <http://surl.li/rlmtg> (дата обращения: 2 ноября 2024).
15. Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации: Указ Президента РФ от 31.03.2023 № 229. КонсультантПлюс. 2023. URL: <http://surl.li/rkkwa> (дата обращения: 2 ноября 2024).
16. Ответ русофобам. *Русский мир.ru*. 2023. URL: <http://surl.li/rmezс> (дата обращения: 2 ноября 2024).
17. Пленарное заседание Всемирного русского народного собора. *Президент России*. 2023b, 28 ноября. URL: <http://surl.li/rmerz> (дата обращения: 2 ноября 2024).
18. Попов В. Евразийская сущность российской цивилизации. *Религия и общество на Востоке*. 2019. Вып. 3. С. 154-190. URL: <http://surl.li/rniqn> (дата обращения: 2 ноября 2024).
19. Послание Президента Федеральному Собранию. *Президент России*. 2024b, 29 февраля. URL: <http://surl.li/rmhbs> (дата обращения: 2 ноября 2024).
20. Послание президента Федеральному собранию. Текст. *Интерфакс*. 2023, 21 февраля. URL: <http://surl.li/rmhoz> (дата обращения: 2 ноября 2024).
21. Посольство России: Санкционная дубинка США вызывает в мире возрастающее сопротивление. *EADaily*. 2023, 17 ноября. URL: <http://surl.li/rmhnn> (дата обращения: 2 ноября 2024).
22. Президент России Владимир Путин принял участие в церемонии закрытия Всемирного фестиваля молодёжи. *Международное движение русофилов*. 2024, 7 марта. URL: <http://surl.li/rmiah> (дата обращения: 2 ноября 2024).
23. Путин В. Владимир Путин. Россия: национальный вопрос. *Независимая газета*. 2012а. URL: <http://surl.li/rgrhg> (дата обращения: 2 ноября 2024).
24. Путин высказался о борьбе за более справедливый мир. *РИА Новости*. 2023, 11 октября. URL: <http://surl.li/rmgnd> (дата обращения: 2 ноября 2024).
25. Путин заявил о необходимости создания многополярного мира. *Gazeta.ru*. 2023, 4 октября. URL: <http://surl.li/rmgсb> (дата обращения: 2 ноября 2024).
26. Путин заявил о схожести позиций России и стран Африки по международным вопросам. *Коммерсант*. 2023, 27 июля. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/6125905> (дата обращения: 2 ноября 2024).
27. Путин заявил о формировании многополярного мира при росте потенциала стран. *Известия*. 2023, 15 октября. URL: <http://surl.li/rmgzi> (дата обращения: 2 ноября 2024).
28. Путин заявил, что видит многополярный мир справедливым. *TASS.ru*. 2023, 17 ноября. URL: <http://surl.li/rmgсw> (дата обращения: 2 ноября 2024).
29. Путин назвал плюсы нового многополярного миропорядка. *Lenta.ru*. 2023, 24 июля. URL: <http://surl.li/rmgprw> (дата обращения: 2 ноября 2024).
30. Путин назвал распад СССР трагедией и «распадом исторической России». *РБК.ru*. 2021, 12 декабря. URL: <http://surl.li/rlkya> (дата обращения: 2 ноября 2024).
31. Путин назвал целью России защиту людей на Украине. *РИА Новости*. 2022, 22 декабря. URL: <http://surl.li/rlkyd> (дата обращения: 2 ноября 2024).
32. Путин В. Обращение Председателя Высшего Евразийского экономического совета, Президента Российской Федерации Владимира Путина к главам государств – членов ЕАЭС по случаю председательства России в органах Союза в 2023 году. *Евразийская интеграция: экономика, право, политика*. 2023. URL: <http://surl.li/rooen> (дата обращения: 2 ноября 2024).
33. Путин предлагает создавать Европу от Лиссабона до Владивостока. *Интернет-портал «Российская газета»*. 2014, 17 апреля. URL: <http://surl.li/rnmml> (дата обращения: 2 ноября 2024).
34. Путин предрек фундаментальные изменения в политическом строе Европы. *Lenta.ru*. 2024, 6 марта. URL: <http://surl.li/rmiyq> (дата обращения: 2 ноября 2024).
35. Путин предупредил западную элиту о конце «бала вампиров». *Известия*. 2024, 13, 15 марта. URL: <http://surl.li/rnnek> (дата обращения: 2 ноября 2024).
36. Путин разъяснил свои слова о «геополитической катастрофе» в контексте распада СССР. *TASS.ru*. 2019, 27 червня. URL: <https://tass.ru/politika/6603347> (дата обращения: 2 ноября 2024).
37. Путин В. Россия и Европа: от осмысления уроков кризиса – к новой повестке партнерства. *ИносМИ*. 2010, 25 ноября. URL: <https://saloi.li/7D6242B> (дата обращения: 2 ноября 2024).
38. Путин: РФ всегда будет защищать соотечественников за рубежом, в том числе в Ливии и Сирии. *TASS.ru*. 2015, 5 ноября. URL: <http://surl.li/rlkpr> (дата обращения: 2 ноября 2024).
39. Путин снова назвал распад СССР «безусловно трагедией». *РБК.ru*. 2015, 22 октября. URL: <http://surl.li/rlkly> (дата обращения: 2 ноября 2024).
40. Путин: ценность Евразии заключается в ее огромных возможностях. *TASS.ru*. 2022, 27 октября. URL: <http://surl.li/rlsq> (дата обращения: 2 ноября 2024).
41. Россия-Евразия: ценность мира для государств и народов. Материалы проекта «Россия-

Евразия: культурная политика в деле укрепления международного мира и международного согласия» / под ред. М. И. Черновой. М.: Воробьев А. В., 2021.

42. Россия и евразийское пространство: вектор развития : коллективная монография / под общ. ред. С. Г. Попова; отв. ред. Т. А. Яшкова. Москва: Макс-Пресс, 2017. 358 с.

43. Руководитель Центра научного обоснования и реализации мегапроекта «Интегральная Евразийская транспортная система» ИСПИ РАН В.Якунин: «Россия готова к мегапроекту, который позволит вырваться в пространство нового качества жизни». *Интерфакс-Россия*. 2014, 12 марта. URL: <http://surl.li/rknrt> (дата обращения: 2 ноября 2024).

44. Силин Я. П. Большая Евразия в эпицентре научных исследований: по страницам российских журналов. *Евразийская интеграция: экономика, право, политика*. 2023. Вып. 17. № 4. С. 11–28. <https://doi.org/10.22394/2073-2929-2023-04-11-28>

45. Сурков В. Куда делся хаос? Распаковка стабильности. *Актуальные комментарии*. 2021, 20 ноября. URL: <http://surl.li/bsljk> (дата обращения: 2 ноября 2024).

46. Сурков В. Рождение Севера. *Актуальные комментарии*. 2023, 27 сентября. URL: <http://surl.li/r1mtu> (дата обращения: 2 ноября 2024).

47. Сурков В. Туманное будущее похабного мира. *Актуальные комментарии*. 2022, 15 февраля. URL: <http://surl.li/ohwks> (дата обращения: 2 ноября 2024).

48. Форум многополярности открылся в Москве под эгидой Международного движения русофилов. *Фонд поддержки и защиты прав соотечественников, проживающих за рубежом*. 2024, 26 февраля. URL: <http://surl.li/rmifr> (дата обращения: 2 ноября 2024).

49. Adam R. G. Prospects for a multipolar world order. *Geopolitical Intelligence Services*. 2023, June 16. URL: <http://surl.li/rmjcl> (accessed 2 November 2024).

50. Ashford E., Cooper, E. Yes, the World Is Multipolar. *Foreign Policy*. 2023, October 5. URL: <http://surl.li/rmgssu> (accessed 2 November 2024).

51. Blinken A. Russia's Strategic Failure and Ukraine's Secure Future. *U.S. Department of State*. 2023. URL: <https://cutt.ly/WwPoyOJR> (accessed 2 November 2024).

52. Borrell J. Multipolarity without multilateralism. *European Union External Action*. 2023, September 24. URL: <http://surl.li/rmjbk> (accessed 2 November 2024).

53. Bullough O. Vladimir Putin: The rebuilding of "Soviet" Russia. *BBC*. 2014, March 28. URL: <http://surl.li/rllbp> (accessed 2 November 2024).

54. Curanović A. The sense of mission in Russian foreign policy : destined for greatness! London: Routledge, 2021. 248 p. <https://doi.org/10.4324/9781003131588>

55. Doyle M. Empires. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1986. 408 p.

56. Dunlop J. B. The Rise of Russia and the fall of the Soviet empire (1st pbk. print., with new postscript.). Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993. 400 p. <https://doi.org/10.1515/9781400821006>

57. Empire de/centered: New spatial histories of Russia and the Soviet Union / Eds.: M. Waldstein, S. Turoma. London: Routledge. 2016. <https://doi.org/10.4324/9781315579320>

58. Götz E., Ekman P. Russia's War Against Ukraine: Context, Causes, and Consequences. *Problems of Post-Communism*. 2024. Vol. 71. Iss. 3. P. 193–205. doi: 10.1080/10758216.2024.2343640.

59. Götz E. Russia, the West, and the Ukraine Crisis: Three Contending Perspectives. *Contemporary Politics*. 2016. Vol. 22. Iss. 3. P. 249-266.

60. Hardt M., Negri, A. Empire. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000. 496 p. <https://doi.org/10.4159/9780674038325>

61. Herbert D. War "fatigue": Is Europe tired of the conflict in Ukraine? *France24*. 2023. URL: <https://cutt.ly/LwPu2M1g> (accessed 2 November 2024).

62. Herbst J. Assessing and addressing Russian revanchism. *Prism (Washington, D.C.)*. 2016. Vol. 6. Iss. 2. P. 164-181.

63. Hodge N. Restoration of empire is the endgame for Russia's Vladimir Putin. *CNN*. 2022, June 11. URL: <http://surl.li/rlllej> (accessed 2 November 2024).

64. Hunter R. The Ukraine crisis: Why and what now? *Survival (London)*. 2022. Vol. 64. Iss. 1. P. 7-28. <https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2032953>

65. Interview to Tucker Carlson. *President of Russia*. 2024a, February 9. URL: <http://surl.li/trabv> (accessed 2 November 2024).

66. Ischinger W. The Ukraine Crisis and European Security. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*. 2015. № 2. P. 94-103. URL: <https://www.jstor.org/stable/48573457> (accessed 2 November 2024).

67. James C. L. R. World revolution, 1917-1936 : the rise and fall of the Communist International / Ed: C. Høgsbjerg. Durham: Duke University Press, 2017.

68. Jefimova E. The Inevitable War: Putin's Obsession with Ukraine. *Journal of Political Inquiry*. 2022. URL: <https://cutt.ly/6wPifYbG> (accessed 2 November 2024).

69. Kalinin K. Neo-Eurasianism and the Russian elite: the irrelevance of Aleksandr Dugin's geopolitics. *Post-Soviet Affairs*. 2019. Vol. 35. Iss. 5–6. P. 461–470. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2019.1663050>

70. Karadjis M. Ukraine war: Sub-Imperialist positioning, not «anti-colonial consciousness», behind the neutrality of reactionary elites in the Global South. *Syrian Revolution Commentary and Analysis*. 2023. URL: <http://surl.li/rmijc> (accessed 2 November 2024).

71. Kazharski A. Eurasian Integration and the Russian World Regionalism as an Identitary Enterprise. New York: Central European University Press, 2019. 223 p.

72. Kivelson V. A., Suny R. G. Russia's empires. Oxford: Oxford University Press, 2017. 448 p.

73. Kuzio T. Opinion – Putin's Obsession with Ukraine as a "Russian Land". *E-International Relations*. 2022. URL: <https://cutt.ly/iwPidX5R> (accessed 2 November 2024).

74. Laruelle M., Glebov S., Bassin M. Between Europe and Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press, 2015. 280 p.

75. Laruelle M. The tensions of positionality reflection. *Ab Imperio*. 2023. № 1. P. 35-40. <https://doi.org/10.1353/imp.2023.0004>

76. Mahfoud N., Khaldouy R. A critical discourse analysis of Biden's first speech on the war in

Ukraine from the perspective of ideological square model. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*. 2023. Vol. 6. Iss. 3. P. 132-143. <https://doi.org/10.32996/ijlt.2023.6.3.15>

77. McGee L., Chernova A. Putin blames the West for growing tensions during end-of-year news conference. *CNN*. 2021. URL: <https://cutt.ly/UwPuH4uV> (accessed 2 November 2024).

78. Mearsheimer J. J. Why the Ukraine crisis is the west's fault: The liberal delusions that provoked Putin. *Foreign Affairs*. 2014. Vol. 93. Iss. 5. P. 77–89. URL: <http://surl.li/ugdgcg> (accessed 2 November 2024).

79. Morozov V. Russia's postcolonial identity: A subaltern empire in a Eurocentric world. London: Palgrave Macmillan, 2015. 217 p. <https://doi.org/10.1057/9781137409300>

80. Pizzolo P. Exploring Eurasian integration through the lenses of Carl Schmitt: The Eurasian economic union as an example of Schmittian "Great space". *Journal of International Political Theory*. 2023. Vol. 19. Iss. 3. P. 292–316. <https://doi.org/10.1177/17550882231159940>

81. Plokhy S. The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 400 p.

82. Putin V. Address by the President of the Russian Federation. *President of Russia*. 2022. URL: <http://surl.li/ugcvr> (accessed 2 November 2024).

83. Putin V. Message to the Federal Assembly of the Russian Federation, April 25, 2005, Moscow, Kremlin. *Presidential Library*. 2005. URL: <https://www.prlib.ru/en/node/438195> (accessed 2 November 2024).

84. Rainsford S. Putin and Peter the Great: Russian leader likens himself to 18th Century tsar. *BBC*. 2022, June 10. <http://surl.li/rllcv> (accessed 2 November 2024).

85. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, MA: Belknap Press, 1971. 560 p.

86. Roemer J. E. Equality of opportunity. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1998. 128 p.

87. Russian Empire / Eds: J. M. Burbank, M. von Hagen. Bloomington: Indiana University Press, 2007. 560 p.

88. Sakwa, R. (2015). *Frontline Ukraine: Crisis in the borderlands* (1st ed.). I.B. Tauris. <https://doi.org/10.5040/9780755603756>

89. Salenkov, M. Compassion fatigue: Is the West tired of war? *Euronews*. 2023. URL: <https://cutt.ly/RwPu2hBG> (accessed 2 November 2024).

90. Schoen D. E., Smith E. R. Putin's master plan: To destroy Europe, divide NATO, and restore Russian power and global influence. First American ed. New York: Encounter Books, 2016. 200 p.

91. Shuster S. «Nobody Believes in Our Victory Like I Do». Inside Volodymyr Zelensky's Struggle to Keep Ukraine in the Fight. *Time*. 2023. URL: <http://surl.li/ugdsp> (accessed 2 November 2024).

92. Sinness M. Empire of the Steppe: Russia's Colonial Experience on the Eurasian Frontier. *UCLA Center for European and Russian Studies*. 2014, May 5. URL: <http://surl.li/yeqoaj> (accessed 2 November 2024).

93. Sokolov S. M. Geopolitical aspect of the Eurasian concept. *Eurasianism and the world*. 2014. № 3. P. 25–33.

94. Sperling J., Webber M. NATO and the Ukraine crisis: Collective securitisation. *European Journal of International Security*. 2017. Vol. 2. Iss. 1. P. 19–46. <https://doi.org/10.1017/eis.2016.17>

95. Srichandan S. P. Russia-Ukraine crisis and European security architecture. *ICFAI Journal of International Relations*. 2022. Vol. 16. Iss. 3. P. 24–37. URL: <http://surl.li/ugdgb> (accessed 2 November 2024).

96. Stent A. E. Russia: Farewell to Empire? [Review of *The New Russian Diplomacy; The End of Eurasia: Russia on the Border between Geopolitics and Globalization*, by I. S. Ivanov & D. Trenin]. *World Policy Journal*. 2002. Vol. 19. Iss. 3. P. 83-89. URL: <http://www.jstor.org/stable/40209823> (accessed 2 November 2024).

97. Taylor B. D. The code of Putinism. Oxford University Press, 2018. 264 p.

98. Thies C. G. A pragmatic guide to qualitative historical analysis in the study of international relations. *International Studies Perspectives*. 2003. Vol. 3. Iss. 4. P. 351–372. <https://doi.org/10.1111/1528-3577.t01-1-00099>

99. Torbakov I. B., Plokhly S. After empire: Nationalist imagination and symbolic politics in Russia and Eurasia in the twentieth and twenty-first century. Hannover: ibidem-Verlag, 2018. 260 p.

100. Topham L. et al. Why is Vladimir Putin so obsessed with Ukraine? *The Guardian*. 2022. URL: <https://cutt.ly/EwPiduDd> (accessed 2 November 2024).

101. Vinogradov A. V. Russia in Eurasia: between China and the West. Identity, Ideology and Geopolitics. *Outlines of Global Transformations: Politics, Economics, Law*. 2019. Vol. 12. Iss. 2. P. 228–246. DOI: 10.23932/2542-0240-2019-12-2-228-246.

102. Vitvitsky B. The Putin puzzle: Why is the Russian dictator so obsessed with Ukraine? *Atlantic Council*. 2023. URL: <https://cutt.ly/EwPisqFx> (accessed 2 November 2024).

103. Wesson R. G. The Russian dilemma; a political and geopolitical view. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1974. 228 p.

REFERENCES:

1. Internet portal of the Rossiyskaya Gazeta. (2022, October 27). «Budushchee mirovoe ustrojstvo formiruetsya na nashih glazah»: o chem govoril Vladimir Putin na zasedanii Mezhdunarodnogo diskussionnogo kluba «Valdaj». Stenogramma i video ["The future world order is being formed before our eyes": what Vladimir Putin spoke about at the meeting of the Valdai International Discussion Club]. Transcript and video. <http://surl.li/rllub> [in Russian].

2. Valdai. International Discussion Club. (2023, October 5). Vladimir Putin prinyal uchastie v XX Ezhegodnom zasedanii Mezhdunarodnogo diskussionnogo kluba «Valdaj». Stenogramma plenarnoj sessii [Vladimir Putin took part in the 20th Annual Meeting of the Valdai International Discussion Club]. <http://surl.li/rkjqw> [in Russian].

3. Glaser, M. A., Thomann P.-E., & Novik N. N. (2021). Bol'shaya evraziya i bol'shaya Evropa: geopolitika perspektiv sotrudnichestva [Greater Eurasia and Greater Europe: The geopolitics of cooperation perspectives]. *Aktual'nye problemy Evropy*, 1(109), 12-27. <http://surl.li/rmos> [in Russian].

4. Gromyko, A. (2010). Russkij mir: ponyatie, principy, cennosti, struktura [Russian World: Concept, Principles, Values, Structure], in Nikonov V. (ed.). *Smysly i cennosti russkogo mira. Sbornik statej i materialov kruglyh stolov, organizovannyh fondom «Russkij mir»* [Meanings and Values of the Russian World. Collection of articles and materials from round tables organized by the Russkiy Mir Foundation], 20-23. <http://surl.li/rlndw> [in Russian].
5. Business Online. (2024, March 4). Dmitrij Medvedev: «Predstavim, chto gruppa stran reshila zasunut' ezha pod golyj zad SSHA» [Dmitry Medvedev: "Let's imagine that a group of countries decided to shove a hedgehog under the bare ass of the United States"]. <http://surl.li/rllyu> [in Russian].
6. Dugin, A. G. (1997). *Osnovy geopolitiki* [Foundations of Geopolitics: The Geopolitical Future of Russia]. M.: Arktogeya. [in Russian].
7. Dushyn, V. (2023, November 13). Ekspert rasskazal, kakoe mesto v mnogopolyarnom mire zajmet Rossiya [The expert explained what place Russia will take in a multipolar world]. *Gazeta.ru*. <http://surl.li/rlrk> [in Russian].
8. Egorov, I. (2023, March 27). Oni sovsem strah poteryali? [Have they completely lost their fear?]. *RG.ru*. <http://surl.li/rzvfo> [in Russian].
9. President of Russia. (2023a, October 16). Interv'yu Mediakorporacii Kitaya [Interview with China Media Corporation]. <http://surl.li/rqbup> [in Russian].
10. Security Council of the Russian Federation. (2023). Interv'yu Sekretarya Soveta Bezopasnosti RF N.P.Patrusheva gazete «Izvestiya» [Interview of the Secretary of the Security Council of the Russian Federation N.P. Patrushev to the Izvestia newspaper]. <http://surl.li/rzvys> [in Russian].
11. Kashyn, V. (2024). Na Ukraine vojna ne konchitsya. Dal'she – dolgoe vooruzhennoe protivostoyanie v Evrope [The war will not end with Ukraine. What follows is a long-armed confrontation in Europe]. *Rossijskij sovet po mezhdunarodnym delam*. <http://surl.li/mhenhr> [in Russian].
12. Kuchma, L. (2003). *Ukraina – ne Rosiia* [Ukraine is not Russia]. Moscow: Vremia [in Russian].
13. World Russian People's Council. (2024). Nakaz XXV Vsemirnogo Russkogo Narodnogo Sobora "Nastoyashchee i budushchee russkogo mira" [Order of the XXV World Russian People's Council «The Present and Future of the Russian World»]. <http://surl.li/sbktx> [in Russian].
14. Nedel, A. (2023, September 28). Holodnaya severnaya vojna. Otvet Vladislavu Surkovu [Cold Northern War. Reply to Vladislav Surkov]. *Aktual'nye komentarii*. <http://surl.li/rlmtg> [in Russian].
15. ConsultantPlus. (2023). «Ob utverzhdenii Konceptii vneshnej politiki Rossijskoj Federacii»: Ukaz Prezidenta RF ot 31.03.2023 N 229 ["On approval of the Russian Federation's Foreign Policy Concept": Decree of the President of the Russian Federation dated March 31, 2023 N 229]. <http://surl.li/rkkwa> [in Russian].
16. Русский мир.ru. (2023). Otvet rusofobam [Answer to Russophobes]. <http://surl.li/rmezc> [in Russian].
17. President of Russia. (2023b, November 28). Plenarnoe zasedanie Vsemirnogo russkogo narodnogo sobora [Plenary session of the World Russian People's Council]. <http://surl.li/rmerz> [in Russian].
18. Popov, V. (2019). Evrazijskaya sushchnost' Rossijskoj civilizacii [The Eurasian Essence of the Russian Civilization]. *Religiya i obshchestvo na Vostoke*, 3, 154-190. <http://surl.li/rniqn> [in Russian].
19. President of Russia. (2024b, February 29). Poslanie Prezidenta Federal'nomu Sobraniyu [Message to the Federal Assembly of the Russian Federation]. <http://surl.li/rmhbs> [in Russian].
20. Interfaks. (2023, February 21). Poslanie prezidenta Federal'nomu sobraniyu. Tekst [Presidential Address to the Federal Assembly. Text]. <http://surl.li/rmhov> [in Russian].
21. EADaily. (2023, November 17). Posol'stvo Rossii: Sankcionnaya dubinka SSHA vyzyvaet v mire vozrastayushchee soprotivlenie [Russian Embassy: The US sanctions cudgel is causing increasing resistance in the world]. <http://surl.li/rmhnn> [in Russian].
22. Mezhdunarodnoe dvizhenie rusofilov. (2024, March 7). Prezident Rossii Vladimir Putin prinyal uchastie v ceremonii zakrytiya Vsemirnogo festivalya molodyozhi [Russian President Vladimir Putin took part in the closing ceremony of the World Youth Festival]. <http://surl.li/rmiah> [in Russian].
23. Putin, V. (2012a). Vladimir Putin. Rossiya: nacional'nyj vopros [Russia: a national question]. *Nezavisimaya gazeta*. <http://surl.li/rrrghg> [in Russian].
24. RIA Novosti. (2023, October 11). Putin vyskazalsya o bor'be za bolee spravedlivyj mir [Putin spoke about the fight for a more just world]. <http://surl.li/rmgnd> [in Russian].
25. Gazeta.ru. (2023, October 4). Putin zayavil o neobhodimosti sozdaniya mnogopolyarnogo mira [Putin spoke about the need to create a multipolar world]. <http://surl.li/rmgbs> [in Russian].
26. Kommersant. (2023, July 27). Putin zayavil o skhozhesti pozicij Rossii i stran Afriki po mezhdunarodnym voprosam [Putin stated the similarity of positions of Russia and African countries on international issues]. <https://www.kommersant.ru/doc/6125905> [in Russian].
27. Izvestiya. (2023, October 15). Putin zayavil o formirovanii mnogopolyarnogo mira pri roste potentsiala stran [Putin announced the formation of a multipolar world with the growing potential of countries]. <http://surl.li/rmgzi> [in Russian].
28. TASS.ru. (2023, November 17). Putin zayavil, chto vidit mnogopolyarnyj mir spravedlivym [Putin said he sees a multipolar world as fair]. <http://surl.li/rmgcw> [in Russian].
29. Lenta.ru. (2023, July 24). Putin nazval plyusy novogo mnogopolyarnogo miroporyadka [Putin named the advantages of a new multipolar world order]. <http://surl.li/rmgpw> [in Russian].
30. RBK.ru. (2021, December, 12). Putin nazval raspad SSSR tragediej i «raspadom istoricheskoy Rossii» [Putin called the collapse of the USSR a tragedy and "the collapse of historical Russia"]. <http://surl.li/rlkya> [in Russian].
31. RIA Novosti. (2022, December 22). Putin nazval cel'yu Rossii zashchitu lyudej na Ukraine [Putin called Russia's goal the protection of people in Ukraine]. <http://surl.li/rlkyd> [in Russian].
32. Putin, V. (2023). Obrashchenie Predsedatelya Vysshego Evrazijskogo ekonomicheskogo soveta,

Prezidenta Rossijskoj Federacii Vladimira Putina k glavam gosudarstv — chlenov EAES po sluchayu predsedatel'stva Rossii v organah Soyuzu v 2023 godu [Address by the Chairman of the Supreme Eurasian Economic Council, President of the Russian Federation Vladimir Putin to the heads of state – members of the EAEU on the occasion of Russia's chairmanship in the bodies of the Union in 2023]. *Evrazijskaâ integraciâ: èkonomika, pravo, politika*. <http://surl.li/rooen> [in Russian].

33. Internet portal of the Rossiyskaya Gazeta. (2014, April 17). Putin predlagaet sozdat' Evropu ot Lissabona do Vladivostoka [Putin proposes creating Europe from Lisbon to Vladivostok]. <http://surl.li/rnmml> [in Russian].

34. Lenta.ru. (2024, March 6). Putin predrek fundamental'nye izmeneniya v politicheskom stroe Evropy [Putin predicted fundamental changes in the political structure of Europe]. <http://surl.li/rmiyq> [in Russian].

35. Izvestiya. (2024, March 13, 15). Putin predupredil zapadnyu elitu o konce «bala vampirov» [Putin warned the Western elite about the end of the “vampire ball”]. <http://surl.li/rnnek> [in Russian].

36. TASS.ru. (2019, June 27). Putin raz'yasnil svoi slova o «geopoliticheskoj katastrofe» v kontekste raspada SSSR [Putin clarified his words about a “geopolitical catastrophe” in the context of the collapse of the USSR]. <https://tass.ru/politika/6603347> [in Russian].

37. Putin, V. (2010, November 25). Rossiya i Evropa: ot osmysleniya urokov krizisa – k novoj povestke partnerstva [Russia and Europe: from understanding the lessons of the crisis to a new partnership agenda]. *InoSMI*. <https://sal0.li/7D6242B> [in Russian].

38. TASS.ru. (2015, November 5). Putin: RF vseгда budet zashchishchat' sootchestvennikov za rubezhom, v tom chisle v Livii i Sirii [Putin: The Russian Federation will always protect compatriots abroad, including in Libya and Syria]. <http://surl.li/rkpr> [in Russian].

39. RBK.ru. (2015, October 22). Putin snova nazval raspad SSSR «bezuslovnoj tragediej» [Putin again called the collapse of the USSR “an absolute tragedy”]. <http://surl.li/rkly> [in Russian].

40. TASS.ru. (2022, October 27). Putin: cennost' Evrazii zaklyuchaetsya v ee ogromnyh vozmozhnostyah [Putin: the value of Eurasia lies in its enormous opportunities]. <http://surl.li/rllsq> [in Russian].

41. Chernova, M. I. (ed.). (2021). *Rossiya–Evraziya: cennost' mira dlya gosudarstv i narodov. Materialy proekta «Rossiya–Evraziya: kul'turnaya politika v dele ukrepleniya mezhnacional'nogo mira i mezhrefigioznogo soglasiya» [Russia–Eurasia: the value of peace for states and peoples. Materials of the project “Russia–Eurasia: cultural policy in strengthening interethnic peace and interreligious harmony”]*. M., Publisher Vorobyov A.V. [in Russian].

42. Kiselev, S. G., Yashkova, T. A., & Kabytkina, I. B. (Eds.). (2017). *Rossiya i evrazijskoe prostranstvo: vektory razvitiya [Russia and the Eurasian space: vectors of development]: collective monograph*. Moscow: Max-Press. [in Russian].

43. Interfaks-Rossiia. (2014, March 12). Rukovoditel' Centra nauchnogo obosnovaniya i realizacii megaproekta «Integral'naya Evrazijskaya transportnaya sistema» ISPI RAN V.Yakunin: «Rossiya gotova k

megaproektu, kotoryj pozvolit vyrvat'sya v prostranstvo novogo kachestva zhizni» [Head of the Center for Scientific Substantiation and Implementation of the Mega-Project «Integral Eurasian Transport System» of the Institute of Pedagogical Research of the Russian Academy of Sciences V. Yakunin: «Russia is ready for a mega-project that will allow us to break into the space of a new quality of life»]. <http://surl.li/rknrt> [in Russian].

44. Silin, Ya. P. (2023). Bol'shaya Evraziya v epicentre nauchnyh issledovanij: po stranicam rossijskih zhurnalov [Greater Eurasia at the Epicenter of Scientific Research: On the Pages of Russian Journals]. *Evrazijskaya integraciya: ekonomika, pravo, politika*, 17(4), 11–28. <https://doi.org/10.22394/2073-2929-2023-04-11-28> [in Russian].

45. Surkov, V. (2021, November 20). Kuda del'sya kaos? Raspakovka stabil'nosti [Where did the chaos go? Stability Unboxing]. *Aktual'nye kommentarii*. <http://surl.li/blsjk> [in Russian].

46. Surkov, V. (2023, September 27). Rozhdenie Severa [The birth of the North]. *Aktual'nye kommentarii*. <http://surl.li/rllmmu> [in Russian].

47. Surkov, V. (2022, February 15). Tumannoè budushchee pohabnogo mira [The foggy future of the indecent world]. *Aktual'nye kommentarii*. <http://surl.li/ohwks> [in Russian].

48. Fond podderzhki i zashchity prav sootchestvennikov, prozhivayushchih za rubezhom. (2024, February 26). Forum mnogopolyarnosti otkrylsya v Moskve pod egidoy Mezhdunarodnogo dvizheniya rusofilov [The Multipolarity Forum opened in Moscow under the auspices of the International Russophile Movement]. <http://surl.li/rmifr> [in Russian].

49. Adam, R. G. (2023, June 16). Prospects for a multipolar world order. *Geopolitical Intelligence Services*. <http://surl.li/rmjcl>

50. Ashford, E. & Cooper, E. (2023, October 5). Yes, the World Is Multipolar. *Foreign Policy*. <http://surl.li/rmgssu>

51. Blinken, A. (2023). Russia's Strategic Failure and Ukraine's Secure Future. *U.S. Department of State*. <https://cutt.ly/WwPoy0JR>

52. Borrell, J. (2023 September 24). Multipolarity without multilateralism. *European Union External Action*. <http://surl.li/rmjkb>

53. Bullough, O. (2014, March 28). Vladimir Putin: The rebuilding of “Soviet” Russia. *BBC*. <http://surl.li/rllbp>

54. Curanović, A. (2021). *The sense of mission in Russian foreign policy: destined for greatness!* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003131588>

55. Doyle, M. (1986). *Empires*. Cornell University Press.

56. Dunlop, J. B. (1993). *The Rise of Russia and the fall of the Soviet empire* (1st pbk. print., with new postscript.). Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400821006>

57. Waldstein, M. & Turoma, S. (eds.). (2016). *Empire de/centered: New spatial histories of Russia and the Soviet Union*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315579320>

58. Götz, E. & Ekman, P. (2024). Russia's War Against Ukraine: Context, Causes, and Consequences. *Problems of Post-Communism*, 71(3), 193–205. doi: 10.1080/10758216.2024.2343640.

59. Götz, E. (2016). Russia, the West, and the Ukraine Crisis: Three Contending Perspectives. *Contemporary Politics*, 22(3), 249-266.
60. Hardt, M., & Negri, A. (2000). *Empire*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674038325>
61. Herbert, D. (2023). War “fatigue”: Is Europe tired of the conflict in Ukraine? *France24*. <https://cutt.ly/LwPu2M1g>
62. Herbst, J. (2016). Assessing and addressing Russian revanchism. *Prism (Washington, D.C.)*, 6(2), 164-181.
63. Hodge, N. (2022, June 11). Restoration of empire is the endgame for Russia’s Vladimir Putin. *CNN*. <http://surl.li/rlllej>
64. Hunter, R. (2022). The Ukraine crisis: Why and what now? *Survival (London)*, 64(1), 7-28. <https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2032953>
65. President of Russia. (2024a, February 9). Interview to Tucker Carlson. <http://surl.li/trabv>
66. Ischinger, W. (2015). The Ukraine Crisis and European Security. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 2, 94-103. <https://www.jstor.org/stable/48573457>
67. James, C. L. R. (2017). *World revolution, 1917-1936 : the rise and fall of the Communist International* (C. Høgsbjerg, Ed.). Duke University Press.
68. Jefimova, E. (2022). The Inevitable War: Putin’s Obsession with Ukraine. *Journal of Political Inquiry*. <https://cutt.ly/6wPifYbG>
69. Kalinin, K. (2019). Neo-Eurasianism and the Russian elite: the irrelevance of Aleksandr Dugin’s geopolitics. *Post-Soviet Affairs*, 35(5–6), 461–470. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2019.1663050>
70. Karadjis, M. (2023). Ukraine war: Sub-Imperialist positioning, not “anti-colonial consciousness,” behind the neutrality of reactionary elites in the Global South. *Syrian Revolution Commentary and Analysis*. <http://surl.li/rmijc>
71. Kazharski, A. (2019). *Eurasian Integration and the Russian World Regionalism as an Identitary Enterprise*. Central European University Press.
72. Kivelson, V. A. & Suny, R. G. (2017). *Russia’s empires*. Oxford University Press.
73. Kuzio, T. (2022). Opinion – Putin’s Obsession with Ukraine as a “Russian Land”. *E-International Relations*. <https://cutt.ly/iwPidX5R>
74. Laruelle, M., Glebov, S., & Bassin, M. (2015). *Between Europe and Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism*. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press.
75. Laruelle, M. (2023). The tensions of positionality reflection. *Ab Imperio*, (1), 35-40. <https://doi.org/10.1353/imp.2023.0004>
76. Mahfoud, N., & Khaldouy, R. (2023). A critical discourse analysis of Biden’s first speech on the war in Ukraine from the perspective of ideological square model. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 6(3), 132-143. <https://doi.org/10.32996/ijllt.2023.6.3.15>
77. McGee, L. & Chernova, A. (2021). Putin blames the West for growing tensions during end-of-year news conference. *CNN*. <http://cutt.ly/UwPuH4uV>
78. Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine crisis is the west’s fault: The liberal delusions that provoked Putin. *Foreign Affairs*, 93(5), 77-89 <http://surl.li/ugdcg>
79. Morozov, V. (2015). *Russia’s postcolonial identity: A subaltern empire in a Eurocentric world*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137409300>
80. Pizzolo, P. (2023). Exploring Eurasian integration through the lenses of Carl Schmitt: The Eurasian economic union as an example of Schmittian “Great space”. *Journal of International Political Theory*, 19(3), 292-316. <https://doi.org/10.1177/17550882231159940>
81. Plokhy, S. (2006). *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge University Press.
82. Putin, V. (2022). Address by the President of the Russian Federation. *President of Russia*. <http://surl.li/ugcvr>
83. Putin, V. (2005). Message to the Federal Assembly of the Russian Federation, April 25, 2005, Moscow, Kremlin. *Presidential Library*. <https://www.prlib.ru/en/node/438195> [in Russian].
84. Rainsford, S. (2022, June 10). Putin and Peter the Great: Russian leader likens himself to 18th Century tsar. *BBC*. <http://surl.li/rllcv>
85. Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Belknap Press.
86. Roemer, J. E. (1998). *Equality of opportunity*. Harvard Univ. Press.
87. Burbank, J. M. & von Hagen, M. (eds.). (2007). *Russian Empire*. Indiana University Press.
88. Sakwa, R. (2015). *Frontline Ukraine: Crisis in the borderlands* (1st ed.). I.B. Tauris. <https://doi.org/10.5040/9780755603756>
89. Salenkov, M. (2023). Compassion fatigue: Is the West tired of war? *Euronews*. <https://cutt.ly/RwPu2hBG>
90. Schoen, D. E. & Smith, E. R. (2016). *Putin’s master plan: To destroy Europe, divide NATO, and restore Russian power and global influence*. First American ed. Encounter Books.
91. Shuster, S. (2023). “Nobody Believes in Our Victory Like I Do.” Inside Volodymyr Zelensky’s Struggle to Keep Ukraine in the Fight. *Time*. <http://surl.li/ugdsp>
92. Sinness, M. (2014, May 5). Empire of the Steppe: Russia’s Colonial Experience on the Eurasian Frontier. *UCLA Center for European and Russian Studies*. <http://surl.li/yeqoaj>
93. Sokolov, S. M. (2014). Geopolitical aspect of the Eurasian concept. *Eurasianism and the world*, 3, 25-33.
94. Sperling, J. & Webber, M. (2017). NATO and the Ukraine crisis: Collective securitisation. *European Journal of International Security*, 2(1), 19-46. <https://doi.org/10.1017/eis.2016.17>
95. Srichandan, S. P. (2022). Russia-Ukraine crisis and European security architecture. *ICFAI Journal of International Relations*, 16(3), 24-37. <http://surl.li/ugdgb>
96. Stent, A. E. (2002). Russia: Farewell to Empire? [Review of *The New Russian Diplomacy; The End of Eurasia: Russia on the Border between Geopolitics and Globalization*, by I. S. Ivanov & D. Trenin]. *World Policy Journal*, 19(3), 83-89. <http://www.jstor.org/stable/40209823>
97. Taylor, B. D. (2018). *The code of Putinism*. Oxford University Press.
98. Thies, C. G. (2003). A pragmatic guide to qualitative historical analysis in the study of international relations. *International Studies Perspectives*, 3(4), 351-372. <https://doi.org/10.1111/1528-3577.t01-1-00099>

99. Torbakov, I. B. & Plokyh, S. (2018). *After empire: Nationalist imagination and symbolic politics in Russia and Eurasia in the twentieth and twenty-first century*. ibidem-Verlag.

100. Topham, L. et al. (2022). Why is Vladimir Putin so obsessed with Ukraine? *The Guardian*. <https://cutt.ly/EwPiduDd>

101. Vinogradov, A. V. (2019). *Russia in Eurasia: between China and the West*. Identity, Ideology and

Geopolitics. *Outlines of Global Transformations: Politics, Economics, Law*, 12(2), 228-246. DOI: 10.23932/2542-0240-2019-12-2-228-246.

102. Vitvitsky, B. (2023). The Putin puzzle: Why is the Russian dictator so obsessed with Ukraine? *Atlantic Council*. <https://cutt.ly/EwPisqFx>

103. Wesson, R. G. (1974). *The Russian dilemma: a political and geopolitical view*. Rutgers University Press.

Війна Росії в Україні як переддень Російської Євразійської імперії

Гранчак Тетяна Юріївна

доктор наук із соціальних комунікацій,
професор,
запрошений доцент Інституту
глобальних справ Мойніхана
Школи громадянства та зв'язків
із громадськістю Максвелла при
Сіракузьському університеті
200 Еггерс Холл, Сіракузи,
Нью Йорк, США
ORCID: 0000-0001-7854-580X

Пошук шляхів припинення війни росії в Україні актуалізує питання про причини війни, вирішення яких могло б створити об'єктивне підґрунтя для її завершення. Стаття спрямована на розгляд війни росії проти України з позиції намірів росії в глобальному контексті відносин росії з країнами Заходу та з позиції історичної ретроспективи. На основі якісного аналізу ключових текстів Путіна та його найближчого оточення, публікацій в провідних російських медіа обґрунтовується стратегічна мета Кремля відновити колишню велич росії та побудувати третю російську імперію, здатну виграти протистояння із західною цивілізацією. Якісний історичний аналіз був застосований до короткого огляду циклічності російських спроб західної експансії та ролі України в них. Визначено спрямовані на внутрішню та зовнішню аудиторію провідні кремлівські дискурси на підтримку агресивних планів росії: держава-цивілізація та концепція «русского мира» внутрішньої аудиторії і багатополярний світ під прапором неомарксистських ідей і подолання західної цивілізації як «експлуататора» – для зовнішньої. Російська війна проти України, що супроводжується ідеями «русского мира» та неомарксистською риторикою, позиціонується росією в рамках «захисту російськомовних, які відчують свій зв'язок із росією», «збирання споконвічно руських земель» та «повернення свого», з одного боку, та революційного протесту країн, «потенціал яких розвивається», проти західної цивілізації як «гнобителів» і «експлуаторів» – з іншого. Російсько-українська війна розглядається як логічний етап спроби Путіна побудувати модифіковану Російську імперію – Євразійську – та здобути реванш над країнами західної демократії, насамперед США, які втілюють ліберальні цінності та правові практики західної цивілізації. Обґрунтовано, що виходячи зі стратегічних цілей війни, її неможливо зупинити ні територіальними поступками України, ні навіть шляхом її повної капітуляції та подальшої інтеграції до Росії. У цьому випадку Україна вчергове стане наріжним каменем нової російської імперії. Натомість входження України в європейську безпекову архітектуру могло б суттєво ускладнити реалізацію амбітних планів Кремля та перетворити Україну на камінь спотикання для агресивних планів росії.

Ключові слова: російсько-українська війна, імперіалізм, «русский мир», багатополярність, неомарксизм.

Демчишак Руслан Богданович

Польсько-українські відносини у період повномасштабної фази російсько-української війни: безпековий аспект

УДК 327.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.20>

Демчишак Руслан Богданович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-9499-7889

У статті досліджено характер та динаміку розвитку польсько-українських відносин у безпековій сфері у період повномасштабної фази російсько-української війни. Використано метод історизму при аналізі ретроспективи польсько-українських відносин у постбіполярний період, порівняльний метод для аналізу інтенсивності двосторонніх безпекових відносин на різних етапах та різних їх форм, системно-структурний аналіз для відображення цілісної картини форм та етапів польсько-українського безпекового співробітництва.

Констатовано, що стан польсько-українських відносин у безпековій сфері можна охарактеризувати як доволі тісне співробітництво. Воно характеризується передусім різноманітними формами військово-безпекового співробітництва, частково невійськового, а також активній діяльності Польщі на міжнародній арені, спрямованій на формування міжнародної підтримки нашої держави.

Польсько-українські політико-безпекові відносини періоду повномасштабної фази російсько-української війни пройшли три етапи: етап беззастережної підтримки Польщею України, що тривав орієнтовно перший рік війни («медовий місяць»); етап часткового погіршення двосторонніх відносин, започаткований зерновою проблемою, який тривав з весни 2023 р. приблизно до завершення року («період кризи»); етап відновлення достатньо ефективного польсько-українського безпекового співробітництва на взаємовигідній основі, що розпочався орієнтовно з початку 2024 р. і триває досі («повернення до реалізму»).

Беззастережна підтримка України на першому етапі була продиктована ризиками втрати міжнародної суб'єктності нашої держави, а отже зникнення «безпекового буфера» між Польщею та росією. На другому етапі громадянський консенсус у польському суспільстві щодо підтримки України як абсолютний пріоритет зовнішньої політики Польщі децю ослаб. Безпекова загроза зі сходу вже розглядалася у балансі із іншими складовими національного інтересу країни, зокрема захистом власного товаровиробника. На третьому етапі польсько-українські відносини повернулися, на нашу думку, до природного стану. Сторони, керуючись власним національним інтересом, визнають за значний пріоритет безпекове співробітництво, яке, при цьому, має ґрунтуватися на прагматичній взаємовигідній основі. Саме такий стан речей, на наше глибоке переконання, залишатиметься на перспективу.

Ключові слова: Польща, Україна, російсько-українська війна, безпека, військове співробітництво.

Вступ. Характер міжнародних відносин у трикутнику Польща, Україна, рф протягом всього постбіполярного періоду був визначальним для стабільності у регіоні Східної Європи. Нові безпекові реалії, спричинені російсько-українською війною, в черговий раз актуалізували тематику польсько-українських відносин. Тим паче, що безпековий аспект двостороннього співробітництва в умовах війни набирає ще і глобального виміру.

Мета та завдання дослідження. Метою нашої роботи виступає з'ясування характеру та динаміки розвитку польсько-українських відносин у безпековій сфері у період повномасштабної фази російсько-української війни. До завдань роботи відносимо аналіз форм польсько-українського безпекового співробітництва, етапів його розвитку та сучасного стану.

Методи дослідження. Нами було використано метод історизму при аналізі ретроспективи польсько-українських відносин у постбіполярний період, порівняльний метод для аналізу інтенсивності двосторонніх безпекових відносин на різних етапах та різних їх форм, системно-структурний

аналіз для відображення цілісної картини форм та етапів польсько-українського безпекового співробітництва.

Результати. Уже на початку постбіполярного періоду виробився певний алгоритм польсько-українських відносин, зумовлений національними інтересами сторін в умовах нових безпекових реалій. Після розпаду СРСР у 1991 р. у посткомуністичній Польщі, яка у безпековому вимірі опинилася «між НАТО та рф», вже була готова концепція зовнішньої політики щодо нових східних сусідів, передусім України. Її суть полягала у тому, що потрібно негайно визнавати нових міжнародних акторів та усіляко сприяти зміцненню їх суверенітету та виведенню з-під сфери впливу Москви. Нові країни розглядалися як своєрідний «безпековий буфер» між Польщею та росією.

У контексті вище зазначеного Варшава усіляко демонструвала зацікавленість у зміцненні добросусідських відносин з Україною. Київ, в рамках курсу «багатовекторності», що був домінуючим у зовнішній політиці нашої держави у 1990-х роках, теж був зацікавлений у поглибленні співробіт-

ництва з Польщею задля збалансування впливу Москви. Демонстрацією стану польсько-українських відносин того часу стала спільна заява Президентів України Леоніда Кучми і Польщі Александра Квасневського «До порозуміння і єднання», підписана у травні 1997 р. [11]. У документі сторони вперше були названі стратегічними партнерами.

Після вступу Польщі до НАТО (березень 1999 р.) та ЄС (травень 2004 р.) безпекові ризики для країни зменшилися, але не зникли повністю, тому стратегічне партнерство з Україною продовжується як на двосторонньому рівні, так і у рамках програми «Східне партнерство» ЄС (2008 р.). Інтенсивність цього партнерства, очевидно, залежала також від корекції зовнішньополітичного курсу України, пройшовши еволюцію від піднесення 2-ї половини 2000-х рр. (президенство В. Ющенко) через спад 2010-2014 рр. (перебування при владі В. Януковича) до чергового піднесення епохи Євромайдану (листопад 2013 – лютий 2014 р.).

Військова агресія росії та окупація Криму і Донбасу на початку 2014 р. посилили безпекові ризики для Польщі. Період весна 2014 р. – літо 2015 р. – час найбільш інтенсивного розвитку політики стратегічного партнерства між Польщею та Україною з початку постбіполярного періоду. Розвивається і безпекове співробітництво. У вересні 2014 р. міністри оборони Польщі, Литви та України підписали угоду про створення спільної литовсько-польсько-української військової бригади, що почала функціонувати з січня 2016 р. [7].

Піковою точкою польсько-українського співробітництва у період до повномасштабної агресії рф став державний візит Президента України Петра Порошенка до Варшави (грудень 2014 р.) та його зустріч з Президентом Польщі Броніславом Коморовським та іншими високопосадовцями. Кульмінацією виступу П. Порошенка стала «заява про те, що Україна планує поставити на порядок денний питання про скасування позаблоковості та розпочати процес реального просування по шляху до членства в НАТО» [4, с. 404].

Зміна провладної команди у Польщі у 2015 р. (президент Анжей Дуда та партія «Право і справедливість») дещо пригальмувала динаміку польсько-українських відносин, але не замінила політики стратегічного партнерства. А у лютому 2019 р. вступ до НАТО і ЄС офіційно закріплюється у Конституції України, що черговий раз зближує безпекові пріоритети України і Польщі. Проявом подальшого партнерства загалом та безпекового співробітництва зокрема стало створення у липні 2020 р. об'єднання «Люблінський трикутник» (Литва, Польща, Україна). У липні 2021 р. було оголошено пріоритети функціонування організації, із яких до числа безпекових відносимо такі: «проти дія агресивної політиці РФ; військова та оборонна взаємодія із використанням потенціалу НАТО

та ЄС, зокрема створенням спільної литовсько-польсько-української військової бригади; кібербезпека та боротьба із дезінформацією; енергетична взаємодія, протидія реалізації Північного потоку-2; співпраця безпекових інституцій» [2, с.5].

Очевидно, що найбільш загрозливих масштабів безпекові ризики для Польщі сягнули з початком повномасштабної фази російсько-української війни – 24 лютого 2022 р. За день до вторгнення Президенти Польщі та Литви А. Дуда та Г. Науседа здійснили візит до Києва, демонструючи у такий спосіб свою підтримку нашої держави та намір бути поруч за будь-якого сценарію подальшого розгортання подій. Уже у перші дні війни Польща розпочинає всеохопну політику підтримки України. Інтенсивність польсько-українських контактів, як слушно зауважують аналітики, «зросла кількісно і якісно» [8]. Зокрема, у небувалому досі масштабі активізувалися відносини на рівні глав держав, урядів, міністерств закордонних справ, парламентів тощо. Так, протягом 2022 р. відбулося десять двосторонніх чи багатосторонніх зустрічей президентів Польщі та України, А. Дуди та В. Зеленського, близько півтора десятка міжурядових зустрічей, більше десятка контактів різного виду на рівні МЗС (протягом 2022 р. міністерство закордонних справ Польщі прийняло сім офіційних заяв на підтримку територіальної цілісності України) [9].

У реаліях перших місяців війни ледь не усі форми співпраці між Польщею та Україною набирали безпекового характеру. Польща стає другою країною у Європі та першою у регіоні центрально-східної Європи за кількістю прийнятих українських біженців. Країна як на рівні двосторонніх контактів, так і використовуючи майданчики міжнародних організацій та форумів, активно відстоювала інтерес України, сприяла формуванню міжнародної підтримки нашої держави, запровадженню і поглибленню різноманітних санкцій щодо рф. Посол Польщі в Україні Бартош Ціхоцький, коментуючи події перших місяців війни, назвав їх періодом великої солідарності та єдності двох націй. «Тоді жодних питань не задавали, – стверджував посол, – ми кинулися допомагати Україні» [20].

Першочергове значення мало надання військової допомоги, адже Польща стала третьою після США та Великобританії державою за масштабами наданої Україні військової допомоги. Зокрема, Польща передала Україні: важке озброєння, включно з танками та бойовими броньованими машинами; винищувачі та бойові гелікоптери; переносні зенітні ракетні комплекси та комплекси протиповітряної оборони; безпілотні літальні апарати та баражуючі боєприпаси; артилерійські системи; особисту зброю; боєприпаси великого та малого калібру [13, с.4].

Серед наданої зброї важливе значення мали переносні зенітні ракетні комплекси (ПЗРК) «Ріо-

run», самохідні гаубиці «Krab», польські карабіни «Grot», польські зенітні ракетні комплекси (ЗРК) «Porgrad», польські гранатомети RGP-40 [5]. Згодом саме Польща стане першою країною, що надасть Україні танки «Леопард». За підрахунками польської сторони, з початку повномасштабного вторгнення РФ і до весни 2023 р. Польща надала Україні військової допомоги на суму 3 млрд. євро. [10].

При цьому військово-безпекове співробітництво не обмежувалося наданням зброї та техніки. А вже на території Польщі виробляються окремі види військової техніки, що згодом використовуються в Україні, знаходиться чимало баз для ремонту пошкодженої української техніки, транзитні пункти постачання західної військової допомоги, проходять військову підготовку українські військовослужбовці. Роль Польщі у значній мірі полягала у використанні її можливостей в якості матеріально-технічного центру для усіх союзників України.

Водночас Польща в рамках своєї політики по формуванню міжнародної підтримки нашої держави намагалася активно впливати на інші держави з ціллю залучення їх до надання військової допомоги Україні, посилення різноманітних санкцій щодо Росії тощо. Країна на усіх міжнародних майданчиках популяризувала саме українську формулу миру, обов'язковою складовою якої була теза щодо відновлення територіальної цілісності України.

Зокрема Польща, використовуючи свої до певної міри лідерські позиції у субрегіональних об'єднаннях Центрально-Східної Європи, активно сприяла формуванню їхнього ставлення до російсько-української війни. Так, на позачерговому саміті «Бухарестської дев'ятки» (Б-9), що відбувся уже «наступного дня після російського вторгнення – 25 лютого – у Варшаві на рівні глав держав, учасники, рішення засудили дії РФ та висловили підтримку територіальній цілісності України» [3, с.251]. Схоже формулювання було прийнято на саміті «Тримор'я», що відбувся у Латвії 20-21 червня 2022 р. Саме на цьому саміті Україна отримала спеціальний статус партнера-учасника «Тримор'я».

На необхідності максимальної допомоги Україні та максимального тиску на Росію Польща неодноразово наголошувала на самітах та зустрічах різних рівнів у рамках ЄС та НАТО. Польща, по суті повернувшись до політики «країни-адвоката України перед Європою», чи не найбільше протегувала прагнення України щодо отримання спеціального режиму вступу до ЄС. Так, А. Дуда у «вирішальний для України момент обговорення перспектив набуття нею кандидатського статусу в ЄС особисто переконував лідерів країн Південної Європи» [8].

Отже, у перший рік російсько-української війни Польща проявила повну та беззастережну підтримку України. Цей період дослідники згодом охрестять «медовим місяцем» польсько-українських відносин. Особливо переконливою, на думку польських аналітиків, рішення та всеохопна підтримка України Польщею виглядала на фоні «вагання Німеччини» та поміркованої позиції ряду інших країн Західної Європи [15].

На початку 2023 р. польсько-українські відносини почали входити у період часткового погіршення, який експерти назвуть кризою. Загальний фон нової ситуації у двосторонніх відносинах створила так звана зернова проблема. Вона була спровокована діями польського уряду у перший період війни, коли Польща з ціллю підтримки України відмінила квоти на ввезення українського зерна (як і ряду інших видів продовольства), що діяли до повномасштабної фази російсько-української війни. Це призвело до зростання експорту українського зерна до Польщі ледь не у три рази, що негативно позначилося на прибутках польських фермерів. Поступатися своїм економічним інтересом на угоду політико-безпековим пріоритетам на другий рік війни, коли «медовий місяць» політики підтримки України уже минув, польська влада та суспільство наміру не мали. В результаті, у квітні 2023 р. Польща закрила свій кордон для експорту українського зерна. Більше того, внаслідок міжнародного впливу Польщі ще п'ять центральноєвропейських країн-членів ЄС вчинили так само. І хоча вже у вересні 2023 р. інші держави зняли заборону на ввіз українського зерна, Польща залишалася на своїй позиції [16].

Також досить суттєво, на нашу думку, на частковому погіршенні польсько-українських відносин позначилася виборча кампанія у Польщі. На жовтень 2023 р. було призначено парламентські вибори, і основні конкуренти – правляча партія «Право і справедливість» (лідер Я. Качинський) та опозиційна – «Громадянська коаліція» (лідер Д. Туск) боролися за симпатії різних категорій виборців, гнучко реагуючи на їхні настрої.

Ще один фактор впливу на ситуацію – це фактор російської пропаганди, який, на думку аналітиків, звичайно мав місце, але лише як один із чинників, перебільшувати який не варто [1].

Отже, причинами часткового загострення польсько-українських відносин стала «зернова» криза, вплив виборчої кампанії та російської пропаганди. Водночас період ейфорії, що тривав протягом першого року російсько-української війни і характеризувався громадянським консенсусом усього польського суспільства щодо України, уже минув. Українська держава зберегла свій суверенітет, а отже фактор «безпекового буфера» між Польщею та РФ було збережено, що стало певним фактором заспокоєння польської еліти та громадськості.

Кульмінаційною точкою кризи, коли, здавалось, вона уже переходить із економічного і політико-безпекового характеру у військово-безпековий, став вересень 2024 р., коли прем'єр-міністр Польщі М. Моравецький зробив заяву щодо того, що його країна передала Україні уже усю зброю. В Україні це розцінили як натяк на припинення Польщею поставок зброї у зв'язку із загостренням двосторонніх відносин. Криза знайшла продовження у виступах президентів країн на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2024 р. А. Дуда заявив, що він є прихильником продовження дії заборони на ввезення українського зерна у Польщу. У відповідь В. Зеленський по суті ствердив, що дії Польщі відповідають інтересам Москви [20].

Однак, на думку польських аналітиків, стан певної напруги у польсько-українських відносинах зумовив невірне трактування заяви М. Моравецького, яка, на їх думку, означала лише той факт, що у Польщі вичерпалися запаси зброї, як власного виробництва так і «транзитної», які вона на даний момент могла передати Україні, і зовсім не означала, що таких поставок не буде у перспективі.

«Заява М. Моравецького про припинення поставок зброї в Україну, м'яко кажучи, прикра, але це все. Це не свідчення ескалації напруги між Києвом і Варшавою, що росіянам, безперечно, хотілося б довести. Наразі Польща вичерпала свої запаси старої техніки, яку передали Україні, якщо вона була сумісною з українською армією – від винищувачів Міг-29 до модернізованих танків Т72» [18].

Стверджувалося, що зараз Польща переживає одну з найбільших військових закупівель у своїй історії. У 2022 році витрати на армію склали 100 мільярдів злотих, або понад 21 мільярд євро. У 2023 році загальний бюджет буде вищим і, за оцінками, сягне майже 28 мільярдів євро, що становитиме 4 відсотки польського ВВП (удвічі більше, ніж вимагає НАТО). Польща не змінила своєї позиції щодо «військової, політичної та економічної підтримки України» [18].

Після формування нового уряду у Польщі на чолі з лідером «Громадянської коаліції» Д. Туском (листопад 2023 р.) позиція країни щодо зернової проблеми, попри очікування української сторони, залишилася незмінною. Однак уже на межі 2023 – 2024 рр. відбувається поворот до «реалізму» у польсько-українських відносинах, який характеризуватиметься прагматичним співробітництвом, передусім безпековим, із врахуванням інтересів кожної із сторін. Продовжується політика підтримки України на міжнародному рівні. Так, Польща доклала чимало зусиль задля прийняття історичного рішення Європейської ради від 14 грудня 2023 р. про надання Україні статусу кандидата та відкриття переговорів з Україною про вступ [13]. Вже у січні 2024 р. Д. Туск відвідав Київ, а у березні 2024 р. під час зустрічі

з прем'єр-міністром України Д. Шмигалем оголосив про початок досягнення компромісу у зерновому питанні. Позиція польського прем'єр-міністра полягала у тому, що безпекова підтримка України для Польщі залишається важливою, але інтереси польських фермерів теж [12].

На думку польських аналітиків, політика Польщі щодо України змінюється із «ідеалістично-історичної на більш прагматично-практичну». У перший рік війни національні інтереси Польщі та України майже ототожнювалися, далі, після протестів польських фермерів, вони почали диференціюватися, що є абсолютно природним. При цьому безпековий інтерес у обох країн спільний, а отже Польща й надалі зацікавлена у підтримці України [6].

Частково проблемним залишається і надалі трактування складних сторінок спільної історії, зокрема подій українсько-польського протистояння на Волині влітку 1943 р. Підтримувана окремими польськими політиками та російською пропагандою, ця проблема для частини польської громадськості залишається дражливою. Періодично у польських мас-медіа пропагується думка щодо того, що українське трактування складних сторінок історії ставить під сумнів успіх польсько-українського співробітництва сьогодні. Для прикладу, образливим для Польщі у вище описаному контексті було сприйняте висловлювання очільника українського МЗС Дмитра Кулеби щодо того, що під час операції «Вісла» (1947-1950 рр.) українців «примусово виселили із їхніх історичних теренів» [14].

На глибоке переконання польського публіциста Міхала Куявського емоційний фон щодо нібито погіршення польсько-українських відносин, частково підтримуваний експертною думкою обох країн, насправді є абсолютно ілюзорним. Двосторонні відносини з позицій системної оцінки значно кращі, ніж видаються. Їх стан можна «сміливо окреслити, як найкращі в новітній історії». Зернові чи історичні непорозуміння загальної ситуації змінити не можуть, а лише створюють тимчасове хибне уявлення про стан польсько-українських відносин [17].

Констатацією факту остаточного переходу польсько-українських відносин періоду повномасштабної фази російсько-української війни до етапу «реалізму» стала «Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Республікою Польща», підписана восьмого липня 2024 р. Президентом України Володимиром Зеленським та Прем'єр-міністром Польщі Дональдом Туском. Ця угода стала найбільш об'ємним та комплексним документом безпекового співробітництва між країнами.

Найбільший розділ Угоди – «Оборонне та військове співробітництво», його підпункти – Військові спроможності України, Підготовка та навчання,

Співробітництво у сфері оборонної промисловості, Шлях до НАТО – демонструють складові військово-безпекового співробітництва між країнами.

Зокрема, у статтях першого підпункту констатувалося, що «з початку 2022 року Польща надала 44 пакети різних видів озброєння та боеприпасів. Їхня загальна вартість разом з іншими формами підтримки Збройних Сил України, особливо у формі підготовки, матеріально-технічного забезпечення, постачання, технічного обслуговування та ремонту... перевищила 4 мільярди євро. У 2024 році Польща надасть декілька пакетів істотної військової допомоги та продовжить надавати значну підтримку протягом наступних 10 років» [13, с.5].

У розділі «Невійськове співробітництво, зокрема протидія гібридним загрозам» у контексті нашого дослідження привертають увагу підпункти – Кібербезпека, Інформаційна безпека та боротьба з пропагандою, Співробітництво у сфері розвідки та контррозвідки. У розділі «Політичне співробітництво» цікавими для нас є підпункти – Шлях до ЄС, Санкції, Справедливий мир, Відповідальність. Зокрема, у підпункті Справедливий мир стверджувалося: «Польща вітає зусилля України щодо досягнення справедливого та сталого миру, заснованого на принципах Української формули миру» [13, с.17].

Отож, зі змісту угоди стає очевидним, що Польща й надалі має намір здійснювати всеохопне безпекове співробітництво з Україною (зокрема військово-безпекове, у сфері інформаційної безпеки тощо), а також продовжувати діяльність на міжнародній арені, спрямовану на формування міжнародної підтримки нашої держави, сприяти зусиллям України щодо вступу до НАТО та ЄС.

Після зустрічі Прем'єр-міністрів двох країн – Д. Туска та Д. Шмигала – у вересні цього року, лейтмотивом якої була думка «Не історія, а військова співпраця», стало очевидним, що у польсько-українських відносинах остаточно взяв гору прагматизм, базований на спільних безпекових загрозах [19].

Висновки. Таким чином, стан польсько-українських відносин у безпековій сфері можна охарактеризувати як доволі тісне співробітництво. Воно характеризується передусім різноманітними формами військово-безпекового співробітництва, частково невійськового, а також активній діяльності Польщі на міжнародній арені, спрямованій на формування міжнародної підтримки нашої держави.

Польсько-українські політико-безпекові відносини періоду повномасштабної фази російсько-української війни пройшли три етапи: етап беззастережної підтримки Польщею України, що тривав орієнтовно перший рік війни («медовий місяць»); етап часткового погіршення двосторонніх відно-

син, започаткований зерновою проблемою, який тривав з весни 2023 р. приблизно до завершення року («період кризи»); етап відновлення достатньо ефективного польсько-українського безпекового співробітництва на взаємовигідній основі, що розпочався орієнтовно з початку 2024 р. і триває досі («повернення до реалізму»).

Беззастережна підтримка України на першому етапі була продиктована ризиками втрати міжнародної суб'єктності нашої держави, а отже зникнення «безпекового буфера» між Польщею та росією. На другому етапі громадянський консенсус у польському суспільстві щодо підтримки України як абсолютний пріоритет зовнішньої політики Польщі дещо ослаб. Безпекова загроза зі сходу вже розглядалася у балансі із іншими складовими національного інтересу країни, зокрема захистом власного товаровиробника. На третьому етапі польсько-українські відносини повернулися, на нашу думку, до природного стану. Сторони, керуючись власним національним інтересом, визнають за значний пріоритет безпекове співробітництво, яке, при цьому, має ґрунтуватися на прагматичній взаємовигідній основі. Саме такий стан речей, на наше глибоке переконання, залишатиметься на перспективу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герасименко П. Українсько-польські відносини: повернення до реальності. *LB.ua*. 22 лютого 2024. URL: https://lb.ua/news/2024/02/22/599784_ukrainskopolski_vidnosini.html
2. Герасимчук Сергій. Люблінський трикутник. Як уникнути «бермудизації»? *Українська прима*. 21.01.2022. URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Lublin3.pdf>
3. Демчишак Руслан. Російсько-українська війна як фактор геополітичного позиціонування регіону ЦСЄ та ПСЄ. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. Львів, 2022. Випуск 43. С. 247-254.
4. Демчишак Руслан. Східний вектор зовнішньої політики Польщі: ідеологічні підвалини та особливості реалізації на сучасному етапі. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. К.: ПП "Видавництво "Гілея", 2018. Вип. 137 (10). С. 400-406.
5. Желіховський С. Як змінилися відносини України та Польщі за час великої війни. *LB.ua*. 4 січня 2023 р. URL: https://lb.ua/world/2023/01/04/540931_yak_zminilisa_vidnosini_ukraini.html
6. Курашкевич Роберт. Польська політика щодо війни. Спроба складання балансу. *Радіо Свобода. Політика*. 28 січня 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nova-polska-polityka-shchodo-ukrayiny-dopomoha-tsyfry/32793574.html>
7. ЛитПолУкрБриг продовжує діяти і під час повномасштабної війни, триває третя ротація. *Новинарня. Військо*. 30.05.2024. URL: <https://novynarnia.com/2024/05/30/lytpolukrbryg-prodovzhuye/>
8. Магда Є. Як агресія Росії змінила партнерство Польщі та України. *ГЛАВКОМ*. 17 грудня 2022 р. URL:

<https://glavcom.ua/columns/yemagda/jak-ahresija-rosiji-zminila-partnerstvo-polshchi-ta-ukrajini-896077.html>

9. Політичні відносини між Україною та Польщею. *Посольство України в Республіці Польща*. 13 червня 2023 р. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/228-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-polyshheju>

10. Польща виділила Україні військової допомоги на понад 3 мільярди євро. *Суспільне. Новини*. 24 травня 2023 р. URL: <https://suspilne.media/486274-polsa-vidilila-ukraini-vijskovoi-dopomogi-na-ponad-3-milardi-evro/>

11. Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання» *Урядовий кур'єр*. 1997. 24 травня.

12. Туск заявив про крок до урегулювання щодо експорту з України. *DW. Політика*. 28.03.2024. URL: <https://www.dw.com/uk/tusk-zaaviv-pro-nablizenna-do-ureguluvanna-situacii-z-ukrainskim-eksportom/a-68692451>

13. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Республікою Польща. *ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ ВОЛОДИМИР ЗЕЛЕНСЬКИЙ. Офіційне інтернет-представництво*. 8 липня 2024 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobotnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoju-ta-92009>

14. Czulda Robert. Polish-Ukrainian Relations: A September 2024 Update. *Defense. Info*. 09.05.2024. URL: <https://defense.info/global-dynamics/2024/09/polish-ukrainian-relations-a-september-2024-update/>

15. Grajewski Lukasz. Poland and Ukraine: A relationship in crisis. *DW. Politics*. 12.01.2023. URL: <https://www.dw.com/en/poland-and-ukraine-a-relationship-in-crisis/a-67602036>

16. Konflikt o ukraińskie zboże wchodzi w kolejny etap. Wyjaśniamy, o co w nim chodzi. *Onet. Wiadomości*. 14 lutego 2024. URL: <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/polsko-ukrainski-konflikt-o-zboze-wyjasniamy-o-co-chodzi-polskim-rolnikom/sp7kcfg>

17. Kujawski Michał. Relacje polsko-ukraińskie są znacznie lepsze, niż mogłoby się wydawać. *Publisytyka. OPINIE POLITYCZNO – SPOŁECZNE*. 13.06.2024. URL: <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoleczne/art40612211-michal-kujawski-relacje-polsko-ukrainskie-sa-znacznie-lepsze-niz-mogloby-sie-wydawac>

18. Lelonek Adam. Polish-Ukrainian relations: between the diplomatic crisis and another strategic communications failure. *New Eastern Europe*. October 12, 2023. URL: <https://neweasterneurope.eu/2023/10/12/polish-ukrainian-relations-between-the-diplomatic-crisis-and-another-strategic-communications-failure/>

19. Nie historia, a współpraca wojskowa. Tak Szmyhal definiuje stosunki polsko-ukraińskie. *Bankier.pl*. 10.09.2024. URL: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Nie-historia-a-wspolpraca-wojskowa-Tak-Szmyhal-definiuje-stosunki-polsko-ukrainskie-8809585.html>

20. Pikulicka-Wilszewska A. Realist turn: Polish support for Ukraine shifts as war enters third year. *ALJAZEERA*. 23.02.2024. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2024/2/23/no-collapse-of-polish-ukrainian-relations-after-two-years-of-russias-war>

REFERENCES:

1. Herasymenko, P. (2024). Ukrainско-polski vidnosyny: povnennia do realnosti [Ukrainian-Polish relations: a return to reality]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/news/2024/02/22/599784_ukrainskopolski_vidnosini.html [in Ukrainian]

2. Herasymchuk, Serhii (2022). Liublinskyi trykutnyk. Yak unyknyty «bermudyzatsii»? [Lublin Triangle. How to avoid «Bermudaization»?]. *Ukrainska pryzma*. URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Lublin3.pdf> [in Ukrainian]

3. Demchyshak, Ruslan (2022). Rosiisko-ukrainska viina yak faktor heopolitychnoho pozytsionuvannia rehionu TsSle ta PSle [The Russian-Ukrainian war as a factor in the geopolitical positioning of the CEE and PSE regions]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politoh. studii*. Lviv. Vypusk 43. S. 247-254. [in Ukrainian]

4. Demchyshak, Ruslan (2018). Skhidnyi vektor zovnishnoi polityky Polshchi: ideolohichni pidvalyny ta osoblyvosti realizatsii na suchasnomu etapi [The Eastern vector of Poland's foreign policy: ideological foundations and features of implementation at the current stage.]. *Hileia: naukovyi visnyk*. K. Vyp. 137 (10). S. 404. [in Ukrainian]

5. Zhelikhovskiy, S. (2023). Yak zminylysia vidnosyny Ukrainy ta Polshchi za chas velykoi viiny [How relations between Ukraine and Poland have changed during the Great War]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/world/2023/01/04/540931_yak_zminilisya_vidnosini_ukraini.html [in Ukrainian]

6. Kurashkevych, Robert (2024). Polska polityka shchodo viiny. Sproba skladannia balansu. [Polish policy towards the war. An attempt to draw up a balance sheet]. *Radio Svoboda. Polityka*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nova-polska-polityka-shchodo-ukrayiny-dopomoha-tsyfry/32793574.html> [in Ukrainian]

7. LytPolUkrBryh prodovzhuie diiaty i pid chas povnomasshtabnoi viiny, tryvae tretia rotatsiia (2024) [Litpolukrbrich continues to operate during a full-scale war, the third rotation is underway]. *Novynarnia. Viisko*. URL: <https://novynarnia.com/2024/05/30/lytpolukrbryg-prodovzhuje/> [in Ukrainian]

8. Mahda, Ye. (2022) Yak ahresiia Rosii zminyla partnerstvo Polshchi ta Ukrainy [How Russia's aggression changed the partnership between Poland and Ukraine]. *HLAVKOM* URL: <https://glavcom.ua/columns/yemagda/jak-ahresija-rosiji-zminila-partnerstvo-polshchi-ta-ukrajini-896077.html>

9. Politychni vidnosyny mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu (2023). [Political relations between Ukraine and Poland]. *Posolstvo Ukrainy v Respublitsi Polshcha*. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/228-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-polyshheju> [in Ukrainian]

10. Polshcha vydilyla Ukraini viiskovoi dopomohy na ponad 3 miliardy yevro (2023). [Poland allocated over a billion euros in old-age assistance to Ukraine]. *Suspilne. Novyny*. URL: <https://suspilne.media/486274-polsa-vidilila-ukraini-vijskovoi-dopomogi-na-ponad-3-milardi-evro/> [in Ukrainian]

11. Spilna zaiava Prezydentiv Ukrainy i Respubliki Polshcha «Do porozuminnia i yednannia» (1997) [Joint Statement of the Presidents of Ukraine and the Republic

of Poland “Towards Understanding and Unity”]. *Uriadovyi kurier*. [in Ukrainian]

12. Tusk zaiavv pro krok do urehuliuвання shchodo eksportu z Ukrainy (2024) [Tusk announced a step towards regulating exports from Ukraine]. *DW. Polityka*. URL: <https://www.dw.com/uk/tusk-zaaviv-pro-nablizenna-do-ureguluvanna-situacii-z-ukrainskim-eksportom/a-68692451> [in Ukrainian]

13. Uhoda pro spivrobitnytstvo u sferi bezpeky mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Polshcha (2024). [Agreement on cooperation in the field of security between Ukraine and the Republic of Poland]. *PREZYDENT UKRAINY VOLODYMYR ZELENSKYI. Ofitsiine internet-predstavnytstvo*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnytstvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-92009> [in Ukrainian]

14. Czulda, Robert (2024). Polish-Ukrainian Relations: A September 2024 Update. *Defense. Info*. URL: <https://defense.info/global-dynamics/2024/09/polish-ukrainian-relations-a-september-2024-update/>

15. Grajewski, Lukasz (2023). Poland and Ukraine: A relationship in crisis. *DW. Politics*. 12.01.2023. URL: <https://www.dw.com/en/poland-and-ukraine-a-relationship-in-crisis/a-67602036>

16. Konflikt o ukraińskie zboże wchodzi w kolejny etap. Wyjaśniamy, o co w nim chodzi (2024). [The Ukrainian grain conflict enters the next stage. We explain what it is about]. *Onet. Wiadomości*. URL: <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/polsko-ukrainski-konflikt-o-zboze->

[wyjasniamy-o-co-chodzi-polskim-rolnikom/sp7kcfg](https://wiadomosci.onet.pl/swiat/polsko-ukrainski-konflikt-o-zboze-) [in Polish]

17. Kujawski, Michał. (2024) Relacje polsko-ukraińskie są znacznie lepsze, niż mogłoby się wydawać. [Polish-Ukrainian relations are much better than you might think]. *Publicystyka. OPINIE POLITYCZNO – SPOŁECZNE*. URL: <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoleczne/art40612211-michal-kujawski-relacje-polsko-ukrainskie-sa-znacznie-lepsze-niz-mogloby-sie-wydawac> [in Polish]

18. Lelonek, Adam (2023). Polish-Ukrainian relations: between the diplomatic crisis and another strategic communications failure. *New Eastern Europe*. URL: <https://neweasterneurope.eu/2023/10/12/polish-ukrainian-relations-between-the-diplomatic-crisis-and-another-strategic-communications-failure/>

19. Nie historia, a współpraca wojskowa. Tak Szymal definiuje stosunki polsko-ukraińskie (2024). [Not history, but military cooperation. This is how Szymal defines Polish-Ukrainian relations]. *Bankier.pl*. URL: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Nie-historia-a-wspolpraca-wojskowa-Tak-Szymal-definiuje-stosunki-polsko-ukrainskie-8809585.html> [in Polish]

20. Pikulicka-Wilszewska, A. (2024) Realist turn: Polish support for Ukraine shifts as war enters third year. *ALJAZEERA*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2024/2/23/no-collapse-of-polish-ukrainian-relations-after-two-years-of-russias-war>

Polish-Ukrainian relations during the full-scale phase of the Russian-Ukrainian war: security aspect

Demchysyak Ruslan Bohdanovych

Ph.D. in Political Sciences, Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations National University “Lviv Polytechnic” Stepan Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9499-7889

The article deals with the nature and dynamics of the development of Polish-Ukrainian relations in the security sphere during the full-scale phase of the Russian-Ukrainian war. The method of historicism is used to analyse of the retrospective of Polish-Ukrainian relations in the post-bipolar period, the comparative method is used to analyse the intensity of bilateral security relations at different stages and their various forms, and the system-structural analysis is used to reflect a holistic picture of the forms and stages of Polish-Ukrainian security cooperation.

It is determinate that the Polish-Ukrainian relations in the security sphere are characterized as a fairly close cooperation. It is characterized primarily by various forms of military-security cooperation, partly non-military, as well as Poland's active activity in the international arena, aimed at forming international support for our state.

Polish-Ukrainian political and security relations during the full-scale phase of the Russian-Ukrainian war went through three stages: the stage of unconditional support by Poland for Ukraine, which lasted approximately the first year of the war (“honeymoon”); the stage of partial deterioration of bilateral relations, initiated by the grain problem, which lasted from the spring of 2023 until approximately the end of the year (“crisis period”); the stage of restoration of sufficiently effective Polish-Ukrainian security cooperation on a mutually beneficial basis, which began approximately from the beginning of 2024 and continues to this day (“return to realism”). Unconditional support for Ukraine at the first stage was dictated by the risks of losing the international subjectivity of our state, and therefore the disappearance of the “security buffer” between Poland and Russia. At the second stage, the civil consensus in Polish society regarding support for Ukraine as an absolute priority of Poland's foreign policy weakened somewhat. The security threat from the east has already been considered in balance with other components of the country's national interest, in particular the protection of its own commodity producer. On the third stage, Polish-Ukrainian relations have returned, in our opinion, to their natural state. The parties, guided by their own national interest, recognize security cooperation as a significant priority, which, at the same time, should be based on a pragmatic, mutually beneficial basis. Such a situation, in our deep conviction, that will be in the future.

Key words: Poland, Ukraine, Russian-Ukrainian war, security, military cooperation.

Вплив політичної ситуації в Україні на проблеми кібербезпеки Європейського Регіону

УДК 351.86:004.056](4)-042.3:32(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.21>

Зінченко Олександра Ігорівна
аспірантка кафедри політології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-1623-957X

У статті досліджується вплив політичної ситуації в Україні на проблеми кібербезпеки Європейського регіону в умовах сучасних геополітичних викликів. Зокрема, зосереджена увага на тому, як війна в Україні, а також політичні та соціально-економічні процеси, пов'язані з конфліктом, сприяють зміні характеру та інтенсивності кіберзагроз для європейських країн. Важливою темою є вплив агресії росії на стратегії кібербезпеки не тільки в Україні, але й в інших країнах Європи, що, з одного боку, постраждали від хакерських атак, а з іншого – стали свідками посилення співробітництва в галузі кіберзахисту. У статті розглядаються різноманітні типи кіберзагроз, з якими стикаються європейські держави через політичні події в Україні, серед яких кібератаки на інфраструктуру, інформаційні маніпуляції, викрадення даних, дезінформаційні кампанії, а також зростання кібертероризму.

Особлива увага приділяється аналізу специфічних викликів для кібербезпеки, які виникають унаслідок активізації гібридних загроз та використання кіберпростору як частини військової стратегії. Актуальним є також питання зміцнення кіберзахисту на рівні окремих країн та міжнародних організацій, таких як Європейський Союз та НАТО, які активно сприяють розвитку спільної стратегії боротьби з кіберзлочинністю. У статті висвітлюється важливість створення і підтримки єдиної стратегії для забезпечення кібербезпеки в Європі в умовах посилення глобальної політичної нестабільності. Поряд з цим, розглядаються можливості взаємодії України та ЄС у сфері кібербезпеки, а також роль міжнародних експертів та організацій у наданні підтримки у відбитті кіберзагроз.

Не менш важливим аспектом є оцінка ефективності реагування на кіберзагрози на рівні міжнародних угод та спільних ініціатив, які дозволяють не тільки зміцнювати обороноздатність держав, але й знижувати ризики виникнення кібервійни на глобальному рівні. У статті наголошується, що для ефективною боротьби з кіберзагрозами потрібна не тільки технічна, але й політична координація зусиль між державами, що мають спільні інтереси щодо безпеки кіберпростору.

Ключові слова: кібербезпека, політична ситуація, Україна, Європейський Союз, кібератаки, інформаційні загрози, кіберзлочинність, Європейський регіон, кібертероризм, кіберзахист, безпека в Інтернеті, кіберпростір, кібероборона.

Постановка проблеми. Політична ситуація в Україні, особливо в умовах збройного конфлікту з росією, значно впливає на кібербезпеку як в Україні, так і в Європейському регіоні загалом. Зокрема, зміни в геополітичному ландшафті спричиняють зростання кількості кіберзагроз, які можуть мати значний вплив на безпеку держав і міжнародних організацій. Кіберзагрози, що виникають в результаті конфліктів, можуть включати кібератаки на критичну інфраструктуру, викрадення та маніпуляцію даними, а також поширення дезінформації через цифрові канали. Ці загрози не тільки ставлять під загрозу економічну і політичну стабільність, але й можуть мати серйозні наслідки для безпеки громадян.

З огляду на це, постає питання: як політичні зміни в Україні можуть впливати на кібербезпеку Європи та які стратегії необхідно розробляти для забезпечення захисту в умовах нових викликів? Враховуючи високий рівень цифровізації та інтеграції інформаційних систем в усіх сферах життєдіяльності держав, зокрема в економіці, енергетиці, транспорті та медицині, кіберзагрози мають потенціал викликати значні економічні та соціальні наслідки. Тому важливо не тільки виявляти ці загрози на ранніх етапах, а й розробляти ефек-

тивні механізми для їх попередження та нейтралізації.

Це питання є критично важливим для теоретичних і практичних досліджень у сферах міжнародної безпеки, правознавства та інформаційних технологій. Науковці мають розробляти нові підходи до оцінки кіберзагроз, пов'язаних із політичними конфліктами, а також удосконалювати методи захисту критичної інфраструктури на рівні держав та об'єднань, як-от ЄС і НАТО. З практичної точки зору, це вимагає створення стратегії кіберзахисту для стійкості до атак як від державних, так і недержавних суб'єктів. У контексті нестабільної ситуації в Україні важливо посилити колективну безпеку Європи, зміцнити співпрацю з Україною, обмін інформацією та спільні навчання для захисту інфраструктури. Загалом, ключовими завданнями є як розвиток технологічних рішень, так і політична координація для ефективного захисту від кіберзагроз та підтримки міжнародного правопорядку в кіберпросторі.

Метою статті є аналіз впливу політичної ситуації в Україні на проблеми кібербезпеки Європейського регіону, зокрема на зростання кіберзагроз, що виникають внаслідок збройного конфлікту та геополітичної нестабільності.

Методи дослідження включають аналіз та узагальнення наукової літератури й документів, порівняльний аналіз політичних рішень. Крім того, застосовувалися методи системного підходу для оцінки взаємозв'язків між політичною ситуацією в Україні та проблемою забезпечення кібербезпеки Європейського регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Європейський Союз високо оцінює практичний досвід України у впровадженні цифрових технологій, відзначаючи її досягнення в цифровій інтеграції. Україна активно застосовує європейські стандарти та регуляції, прагнучи інтегруватися в Єдиний цифровий ринок ЄС і стати частиною загальноєвропейського цифрового простору. Важливість цифрової інтеграції України досліджували вчені, такі як Н. Є. Скоробогатов, В. П. Потапов, К. І. Ладиченко та інші, що висвітлюють роль цифрової інтеграції у глобальні процеси. Зокрема, питання регулювання кібербезпеки порушували О. Ф. Андрійко, В. Т. Білоус та інші.

У загальному контексті дослідження кібербезпеки в Європейському регіоні вже існує значний обсяг наукових праць, що аналізують вплив політичних криз на безпеку в кіберпросторі. Однак у результаті дослідження ми виявили, що певні аспекти цієї проблеми досі залишаються недостатньо вивченими. Однією з невирішених частин є недостатнє розуміння того, як конкретно війна в Україні та її геополітичні наслідки змінюють характер кіберзагроз для європейських країн, зокрема у контексті нових форм гібридних атак, де кіберпростір виступає одним з основних інструментів.

Дослідження часто зосереджуються на загальних механізмах реагування на кіберзагрози, але бракує спеціалізованих досліджень, що безпосередньо пов'язують політичну ситуацію в Україні з конкретними кіберзагрозами для європейських держав. Ці проблеми не завжди розглядаються в комплексі, коли мова йде про взаємозв'язок між військовими діями, політичною нестабільністю та кібербезпекою в Європі.

Іншою нерозв'язаною проблемою є відсутність узгоджених міжнародних стандартів і стратегій кіберзахисту в умовах поточної політичної ситуації, зокрема в контексті постійної ескалації конфлікту в Україні. Різноманітні підходи до забезпечення кібербезпеки на національному рівні не завжди можуть ефективно працювати в умовах, коли кіберзагрози мають транснаціональний характер, і європейські держави не мають єдиного інструменту для оперативного реагування.

Також не розв'язано питання ефективної взаємодії між Україною та ЄС у сфері кібербезпеки. Спільні ініціативи та програми сприяння розвитку кіберзахисту між країнами-членами ЄС та Україною все ще не достатньо розвинені, а співпраця

не завжди реалізується на практиці. Додатково залишається актуальним питання посилення кіберзахисту на рівні ЄС, оскільки багато європейських країн не мають достатнього рівня технічної готовності до реагування на нові види кіберзагроз, спричинених геополітичними подіями.

Результати. Політична ситуація в Україні та її вплив на безпеку Європи є складним і багатограним питанням, яке набуло особливої актуальності після початку агресії росії проти України у 2014 році та повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року. Цей конфлікт не тільки змінив внутрішньополітичну ситуацію в Україні, а й поставив перед європейськими державами низку нових викликів у сфері безпеки, зокрема в контексті кіберзагроз.

З початком війни Україна стала не лише ареною військових дій, але й об'єктом численних кібероперацій з боку Росії, що спричинило значні збої в роботі державних і приватних установ, критичної інфраструктури та національних засобів комунікації. Кіберзагрози, які виникли через конфлікт, мають прямий і непрямий вплив на європейську безпеку, адже Україна, маючи стратегічне розташування, фактично стала буферною зоною між росією та Європейським Союзом. Тобто збої в кібербезпеці України безпосередньо відображаються на стані цифрової безпеки всього європейського регіону.

Одним із найбільших викликів для Європи є загроза енергетичної безпеки. Російські кібероперації спрямовані на підлив енергетичної інфраструктури України, зокрема, на атакування енергетичних мереж і постачання електричної енергії. Ці атаки, окрім безпосередніх наслідків для України, створюють ризики для європейських країн, оскільки система енергетичних мереж Європи тісно взаємопов'язана, і будь-які збої в Україні можуть вплинути на постачання енергії до інших держав.

Наряду з атаками на критичну інфраструктуру, зростає загроза використання кіберзброї як елементу гібридної війни. Росія активно використовує кіберпростір для дестабілізації ситуації не лише всередині України, але й на міжнародному рівні. Особливо це стосується кампаній з дезінформації та маніпулювання громадською думкою, спрямованих на підлив довіри до демократичних інститутів в Європі. У зв'язку з цим, поширення фейкових новин і маніпуляцій в кіберпросторі є прямою загрозою для стабільності та безпеки європейських держав, оскільки може спровокувати соціальні, політичні та економічні кризи.

Крім того, напруга на українському фронті сприяє зростанню геополітичних суперечностей між Європейським Союзом, НАТО та росією, що також має вплив на кібербезпеку. Держави ЄС, намагаючись підтримати Україну у війні, одночасно

стикаються з новими кіберзагрозами з боку Росії, яка активно намагається протестувати на цифровому рівні військові та економічні санкції, що були введені проти неї. Кібероперації, які спрямовані на порушення роботи фінансових систем або вплив на економічну діяльність, можуть призвести до негативних наслідків не лише для України, а й для економік європейських країн.

Слід також зазначити, що геополітична ситуація в Україні впливає на міжнародну співпрацю в області кібербезпеки. Європейські країни змушені посилювати взаємодію з Україною у сфері обміну інформацією щодо кіберзагроз, а також удосконалювати свої стратегії кіберзахисту. Українська влада, своєю чергою, розвиває співпрацю з європейськими державами, сприяючи зростанню кібербезпеки на континенті. Це охоплює спільні навчання з кіберзахисту, обмін досвідом та технологіями у сфері кібербезпеки, а також створення спеціалізованих організацій для боротьби з кіберзагрозами.

Виділимо, що для Європи політична ситуація в Україні створює нові виклики у сфері нормативно-правового забезпечення кібербезпеки. Необхідність модернізації законодавства та адаптації наявних стандартів до нових реалій геополітичної ситуації вимагає посиленої уваги до таких аспектів, як визначення правових рамок для боротьби з кібертероризмом, забезпечення кіберзахисту для критичної інфраструктури, а також створення ефективних механізмів реагування на міжнародні кіберзагрози.

Для обґрунтування вище наведених аргументів ми проаналізували конкретні приклади атак та загроз, що мають вплив і на Європейський регіон. В одному з найбільших інцидентів, що відбулися 13 січня 2022 року, було атаковано близько 70 урядових вебсайтів України, включаючи ресурси Міністерства оборони, Міністерства закордонних справ, інших державних органів. Це порушило доступ до державних послуг, підірвало комунікаційну здатність і спричинило хвилю занепокоєння, оскільки кібератака такого масштабу, спрямована на ключові об'єкти державного управління, могла поширитися на європейську інфраструктуру. Європейський Союз відреагував на цю ситуацію посиленням співпраці з Україною у сфері кібербезпеки, що стало частиною стратегічного кібердіалогу.

Ще одним критичним епізодом стала поява шкідливого програмного забезпечення *HermeticWiper*, запущеного проти українських державних установ та приватних організацій у лютому 2022 року. Це програмне забезпечення призвело до значних втрат даних у таких секторах, як фінанси, авіація та інформаційні технології, створюючи безпосередню загрозу стабільності державних і комерційних процесів. Існувала реальна небезпека, що атака на Україну могла б мати «каскадний» ефект,

уразивши також європейські установи та спричинивши масштабне витікання чутливої інформації, пов'язаної з безпекою, обороною або міжнародними проектами ЄС. Ця потенційна загроза показала, наскільки вразливими можуть бути інформаційні системи в умовах гібридної війни, а також спонукала країни ЄС до перегляду та посилення власної кібероборони [1; 3].

Кібератаки на енергетичну інфраструктуру України у 2015 та 2016 роках привернули увагу ЄС до вразливості власних енергосистем. У відповідь європейські країни розробили стратегії з посилення кіберзахисту, включаючи покращення моніторингу загроз, удосконалення механізмів швидкого реагування, модернізацію інфраструктури та впровадження резервних систем відновлення енергопостачання. Це сприяло інтеграції українських викликів кібербезпеки в ширшу стратегію європейської безпеки, що особливо актуально на тлі сучасних геополітичних загроз. Паралельно з цим російська сторона активно використовує кібершпигунство та крадіжку даних [2; 5]. Починаючи з 2022 року, напади на українські державні установи супроводжувалися масштабним збором інформації, що могла бути використана для тиску, дискредитації або в контексті інформаційної війни. Європейські держави зіткнулися з аналогічною загрозою, адже викрадені дані з українських державних ресурсів можуть мати значення для міжнародних відносин і потенційно бути використаними для дестабілізації європейських урядів або поширення стратегічно важливої інформації.

Дезінформація як ключовий компонент гібридної війни активно використовується росією для маніпуляції громадською думкою як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу. Відомі випадки, коли російські кампанії в соціальних мережах та інших медіаресурсах поширювали неправдиву інформацію з метою підризу довіри до урядів, послаблення єдності ЄС, а також провокування суперечок між країнами. Такий інформаційний вплив є серйозною загрозою для інтеграційних процесів у Європі та створює можливості для подальшої дестабілізації регіону [2].

Європейський регіон активно посилив заходи кіберзахисту, орієнтуючись на загрози, пов'язані з конфліктом в Україні. Серед ключових кроків - ЄС організовує регулярні кібернавчання, такі як *Cyber Europe*, що дозволяють тестувати захист критичної інфраструктури. З 2022 року посилено співпрацю з НАТО для спільних дій у кіберсфері, а завдяки взаємодії з українськими експертами ЄС удосконалив свої методи протидії гібридним загрозам. Крім цього, ухвалено нову директиву NIS2, яка підвищує стандарти кібербезпеки в країнах-членах. Ці заходи стали відповіддю на нові ризики в кіберпросторі, які вимагають координації та посилення правової бази [4; 5].

З цього випливає, що Європейському Союзу доводиться вирішувати ще одну комплексну проблему – недостатню узгодженість між державами-членами в питаннях кібербезпеки. Хоча існують спільні політики та стратегії в рамках ЄС, наприклад, програма Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю, підходи різних країн до протидії кіберзагрозам суттєво відрізняються. Це ускладнює створення єдиної системи захисту, адже успіх таких програм залежить від рівня інтеграції національних політик у загальноєвропейську структуру кібербезпеки. Політичні зміни в Україні стали катализатором для підсилення таких ініціатив, оскільки тепер європейські країни прагнуть швидше досягти узгоджених підходів для ефективного реагування на загрози [6].

Крім того, існує потреба у постійному оновленні технологічних рішень та інновацій для захисту кіберпростору. Росія використовує дедалі складніші методи кібернападів, зокрема деструктивне шкідливе програмне забезпечення, як-от HermeticWiper та інші подібні програми, які були застосовані проти України. Щоб запобігти проникненню таких загроз в ЄС, країни-члени змушені оновлювати свої кіберзахисні механізми, розробляти нові інструменти для виявлення загроз, а також більше інвестувати у дослідження новітніх технологій.

Врешті-решт, питання кіберзахисту України є невіддільним елементом загальної стратегії ЄС із забезпечення регіональної стабільності. Розвиток кіберспроможностей та їхня інтеграція в європейські структури не лише підвищують рівень кібербезпеки в Україні, але й посилюють безпеку Європи загалом. Це стає очевидним з огляду на те, що Україна фактично стала форпостом у боротьбі з кіберзагрозами з боку росії, і її досвід може бути надзвичайно цінним для європейських партнерів [5].

Висновки та перспективи дослідження. Результати проведеного нашого дослідження вказують на кілька ключових аспектів. По-перше, повномасштабна війна, розпочата росією проти України у 2022 році, показала, наскільки серйозно кіберзагрози можуть впливати на критичну інфраструктуру, економічну стабільність та безпеку громадян. Атаки на енергетичний сектор України, фінансові установи та державні органи продемонстрували ефективність та небезпечність деструктивних кібероперацій, які можуть легко перетнути національні кордони та поширитися на інші країни Європи.

По-друге, кіберпростір виявився потужним засобом для ведення гібридної війни, зокрема через кампанії дезінформації та пропаганди, спрямовані на дестабілізацію суспільств. Прокремлівські інформаційні операції, націлені на європейську аудиторію, посилюють політичну напругу,

збільшили недовіру до урядів та ускладнили питання прийняття рішень, пов'язаних із підтримкою України. Тобто ситуація в Україні стала чинником, який ускладнює не тільки питання внутрішньої, а й загальноєвропейської безпеки.

На нашу думку, перспективи дослідження цієї теми передбачають кілька напрямів, які важливі для подальшого розуміння й розвитку ефективної кіберстратегії ЄС. По-перше, потрібні додаткові дослідження щодо інтеграції українського досвіду кіберзахисту в загальноєвропейську систему безпеки. Це стосується не лише технологічних рішень, але й розробки спільних механізмів реагування на загрози. По-друге, важливим є аналіз ефективності наявних європейських кіберініціатив, зокрема щодо спільних навчань та інформаційного обміну. У контексті сучасних викликів, ці ініціативи вимагають розширення та оптимізації.

Крім того, перспективи дослідження включають аналіз можливостей співпраці між державами-членами ЄС та країнами-партнерами, зокрема Україною, у питаннях попередження кіберінцидентів та запобігання дезінформаційним атакам. Використання штучного інтелекту та новітніх технологій у кібербезпеці також потребує глибокого вивчення для покращення ефективності та своєчасності реагування на загрози. Розвиток цих дослідницьких напрямів сприятиме зміцненню кібербезпеки не лише в Європейському регіоні, але й у всьому регіоні, створюючи стабільну базу для захисту від кіберзагроз, що виникають через політичну нестабільність у Європі та агресивну кіберполітику росії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зуй В. В. Актуальні проблеми кібербезпеки в Україні з урахуванням європейської інтеграції. *Правове забезпечення адміністративної реформи*. 2022. Ч.1. №4. С. 231-235.
2. Кібербезпека в інформаційному суспільстві: Інформаційно-аналітичний дайджест / відп. ред. О.Довгань; упоряд. О.Довгань, Л.Литвинова, С.Дорогих; Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. К., 2023. №7 (липень). 270 с.
3. Пшетачник Я., Тарпова С., Війна Росії проти України: хронологія кібератак. ДСЄПІ Дослідницька служба Європейського парламенту. 8 с.
4. Directive on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive> (дата звернення: 06.11.2024).
5. Kamara I. European cybersecurity standardisation: a tale of two solitudes in view of Europe's cyber resilience. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 2024. Pp. 1-20. <https://doi.org/10.1080/13511610.2024.2349626>
6. Monnet Chair J.. Cybersecurity in the EU: an introduction. Erasmus+ Programme of the European Union. 25 p.

REFERENCES:

1. Zuy V.V. (2022), «Aktual'ni problemy kiberbezpeky v Ukraini z urakhuvanniam yevropeis'koi intehratsii» [«Current Issues of Cybersecurity in Ukraine Considering European Integration»], *Pravove zabezpechennia administratyvnoi reformy*, Part 1, No. 4, pp. 231-235.
2. Dovhan O., Lytvynova L., Dorohyh S. (eds.) (2023), *Kiberbezpeka v informatsiinomu suspilstvi: Informatsiino-analitychnyi daidzhest* [«Cybersecurity in the Information Society: Information-Analytical Digest»], State Research Institution "Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine"; National Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky, Kyiv, No. 7 (July), 270 p.
3. Pshetachnyk Ya., Tarpova S. (2024), «Viina Rosii proty Ukrainy: khronolohiia kiberatak» [«Russia's War Against Ukraine: A Chronology of Cyberattacks»], DSEP | Doslidnytska sluzhba Yevropeiskoho parlamentu [EPRS | European Parliamentary Research Service], 8 p.
4. Directive on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive> (accessed: 06.11.2024).
5. Kamara I. (2024), «European Cybersecurity Standardisation: A Tale of Two Solitudes in View of Europe's Cyber Resilience,» *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, pp. 1-20. <https://doi.org/10.1080/13511610.2024.2349626>
6. Monnet Chair J. (2024), *Cybersecurity in the EU: An Introduction*, Erasmus+ Programme of the European Union, 25 p.

The impact of the political situation in Ukraine on cybersecurity issues in the European region

Zinchenko Oleksandra Ihorivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science

V. N. Karazin Kharkiv National University
Maidan Svobody, 4, Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-1623-957X

The article explores the impact of the political situation in Ukraine on cybersecurity issues in the European region amid current geopolitical challenges. It focuses on how the war in Ukraine, as well as the political and socio-economic processes related to the conflict, contribute to the changing nature and intensity of cyber threats to European countries. A key theme is the influence of Russia's aggression on cybersecurity strategies not only in Ukraine but also in other European countries, which, on the one hand, have been affected by cyberattacks, and on the other, have witnessed enhanced cooperation in the field of cyber defense. The article examines various types of cyber threats faced by European states due to political events in Ukraine, including cyberattacks on infrastructure, information manipulation, data theft, disinformation campaigns, and the rise of cyberterrorism. Special attention is paid to the analysis of specific challenges for cybersecurity arising from the intensification of hybrid threats and the use of cyberspace as part of military strategies. The strengthening of cybersecurity at the national level and within international organizations such as the European Union and NATO, which actively support the development of a common strategy to combat cybercrime, is also addressed. The article highlights the importance of creating and maintaining a unified strategy for ensuring cybersecurity in Europe in the context of increasing global political instability. In addition, the possibilities of cooperation between Ukraine and the EU in the field of cybersecurity, as well as the role of international experts and organizations in supporting efforts to counter cyber threats, are considered. An equally important aspect is the evaluation of the effectiveness of responses to cyber threats at the level of international agreements and joint initiatives, which not only strengthen the defense capabilities of states but also reduce the risks of a global cyberwar. The article emphasizes that effective counteraction to cyber threats requires not only technical but also political coordination of efforts between states that share common interests in the security of cyberspace.

Key words: cybersecurity, political situation, Ukraine, European Union, cyberattacks, information threats, cybercrime, European region, cyberterrorism, cyber defense, internet security, cyberspace, cyber warfare.

Ільницька Уляна Вікторівна

Гуманітарна політика та механізм цивільного захисту у безпекових стратегіях Європейського Союзу: український вимір в умовах російсько-української війни

УДК 3.32.327:364.6
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.22>

Ільницька Уляна Вікторівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Інститут гуманітарних
та соціальних наук
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Митрополита Андрея, 5,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-9103-3144

У статті обґрунтовано актуальність дослідження гуманітарної політики Європейського Союзу та стратегій Механізму цивільного захисту ЄС, які є ефективними, пріоритетними векторами безпекової політики та зовнішньополітичної діяльності ЄС. У статті аргументовано доведено та обґрунтовано, що в умовах повномасштабної російсько-української війни, ескалації військових протистоянь, активізації російської агресії проти українських громадян Європейський Союз є лідером і головним донором у наданні гуманітарної допомоги, підтримки України та забезпеченні цивільного захисту українського населення. Гуманітарна політика та стратегії Механізму цивільного захисту ЄС спрямовані на допомогу постраждалим в Україні, консолідацію світової спільноти на протидію російській агресії, активізацію заходів з міжнародного співробітництва для підтримки українських громадян.

У межах проблематики дослідження доведено ефективність гуманітарних заходів Європейського Союзу щодо України; проаналізовано особливості, специфіку, інституційно-правове забезпечення та механізми її форми реалізації українського виміру гуманітарної політики Європейського Союзу та стратегій Механізму цивільного захисту в умовах російсько-української війни, агресії та експансіонізму РФ щодо українських громадян. У статті досліджено гуманітарні програми та проекти Європейського Союзу щодо допомоги українському цивільному населенню; проаналізовано гуманітарну політику ЄС у сфері захисту українських біженців та внутрішньо переміщених осіб; значну увагу зосереджено на аналізі гуманітарних операцій ЄС в Україні у 2014-2024 рр.; охарактеризовано специфіку гуманітарних місій Європейського Союзу у соціальній сфері, а також, – у галузях освіти, науки та культури. У статті обґрунтовано та доведено ефективність та результативність політики ЄС щодо підтримки України у протидії російській агресії, збереженні суверенності держави, здобутті перемоги у російсько-українській війні та формуванні системи безпеки, стабільності та миру як у регіональному, так і у глобальному вимірах.

Ключові слова: гуманітарна політика Європейського Союзу в умовах російсько-української війни; стратегії Механізму цивільного захисту ЄС щодо України; безпекові цивільно-гуманітарні місії та операції ЄС; Європейська політика захисту українських біженців.

Вступ та актуальність теми. Пріоритетним та визначальним вектором зовнішньополітичних безпекових стратегій Європейського Союзу є гуманітарна політика та реалізація цілей Механізму цивільного захисту ЄС. Європейський Союз, в умовах сучасних конфліктів, війн, безпекових викликів і загроз є найпотужнішою міжнародною організацією у сфері надання гуманітарної та медичної допомоги, забезпечення цивільного захисту громадськості, захисту прав, свобод, честі і гідності особи. Актуалізація та активізація гуманітарної політики Європейського Союзу та стратегій цивільного захисту динамічно зростають в умовах російсько-української війни, агресивності та експансіонізму Кремля щодо України та українських громадян. Гуманітарна політика ЄС, як система скоординованої, стратегічної міждержавної допомоги, реалізується у межах міжнародного гуманітарного права і є наймасштабнішою для України в складних безпекових умовах російської агресії. Стратегії гуманітарної політики ЄС спрямовані на усі соціальні верстви, як в межах України так і за кордоном (українських

біженців, осіб, постраждалих від війни та російської агресії).

Мета та завдання. Суспільно-політична значущість та актуальність проблематики реалізації гуманітарних стратегій ЄС щодо України в умовах російського експансіонізму та агресії, необхідність наукового осмислення теми зумовлює окреслення мети та завдань дослідження. *Мета статті* – дослідити український вимір реалізації гуманітарної політики Європейського Союзу в умовах безпекових викликів і загроз російсько-української війни та проаналізувати основні напрями реалізації стратегій Механізму цивільного захисту ЄС щодо громадян України.

Методи дослідження. В основі дослідження – загальнонаукові, логічні та емпіричні методи. Зокрема: системний метод (застосований для аналізу суспільно-гуманітарних стратегій ЄС щодо України в умовах безпекових викликів російсько-української війни); структурно-функціональний метод (забезпечив аналіз інституційно-правової бази ЄС у реалізації стратегій суспільно-гуманітарної допомоги та цивільного захисту

для України та українських громадян в умовах російсько-української повномасштабної війни). Досягненню окресленої мети та завдань сприяли системний, інституційний, історичний, біхейвористський методи; міждисциплінарний та дискурсивний підходи. У статті, також, застосовано загальнонаукові методи пізнання: узагальнення, аналіз і синтез, порівняння, аналогію.

Аналіз дослідження проблеми та джерельна база. В основі джерельної бази дослідження – нормативно-правові документи Європейського Союзу щодо реалізації гуманітарної політики та стратегій Механізму цивільного захисту для України в умовах повномасштабної російсько-української війни; Звіти ЄС з реалізації цивільно-гуманітарних проєктів для українських громадян, захисту їх прав, свобод, честі й гідності в умовах російської агресії та експансіонізму; офіційні заяви високопосадовців та лідерів Європейського Союзу, а також – наукові статті, медіа-ресурси, інтернет-джерела.

Актуальність та суспільно-політична значущість проблематики зумовила науковий інтерес до теми як зарубіжних, так і українських науковців. Зокрема, суспільно-гуманітарна політика Європейського Союзу та стратегії реалізації Механізму цивільного захисту висвітлені у наукових публікаціях Я. Турчин, О. Івасечко, О. Цебенка [11], В. Бабица та О. Воронянського, О. Єгорової, Л. Коцур [1,4,6], Г. Рибікової та М. Железняк [10]. Однак, незважаючи на науковий інтерес до проблематики, недостатньо уваги зосереджено на дослідженні українського виміру реалізації гуманітарних стратегій та Механізму цивільного захисту Європейського Союзу в умовах безпекових викликів російсько-української війни.

Результати дослідження. Повномасштабна російсько-українська війна, агресія та експансіонізм рф, ескалація військових протистоянь призвели до максимального загострення гуманітарної ситуації в Україні, масштабних гуманітарних та соціальних проблем, значних людських жертв, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб та українських біженців, порушення прав, честі і гідності людини. Ескалація кризи зумовила гостру потребу у гуманітарній підтримці України, допомозі постраждалим, консолідації світової спільноти на протидію російській агресії, в активізації заходів з міжнародного співробітництва для подолання гуманітарної кризи в Україні, підтримку українського населення. У таких кризових умовах саме Європейський Союз став найбільшим, найпотужнішим лідером і донором у наданні соціально-гуманітарної допомоги Україні, реалізації суспільно-гуманітарних місій, стратегій, проєктів та програм; застосуванні гуманітарних форм Механізму цивільного захисту ЄС. Цивільно-гуманітарні стратегії Європейського Союзу – невід’ємна та пріоритетна складова безпекової політики та зовнішньополітичної діяльності ЄС в умовах російсько-україн-

ської війни, протидії російській агресії та злочинам проти громадян України.

Гуманітарні стратегії Європейського Союзу (ЄС) – система заходів, місій, програм, проєктів, що спрямовані на надання суспільно-гуманітарної допомоги, цивільного захисту та підтримки громадянам, що постраждали внаслідок військових протистоянь, конфліктів, криз, війн, терористичних атак, стихійних природних лих або інших негативних явищ та подій [8, 14; 17]. Гуманітарні стратегії ЄС реалізуються через розгортання гуманітарних місій, втілення соціально-гуманітарних програм, проєктів, надання фінансової, соціально-психологічної, матеріально-технічної, медичної допомоги, реалізацію реабілітаційних програм та заходів, спрямованих на подолання гуманітарних криз, надання допомоги й підтримки постраждалим і потерпілим; захист прав, свобод, честі й гідності громадян. Гуманітарні стратегії ЄС здійснюються згідно з принципами та нормами міжнародного гуманітарного права.

Гуманітарні стратегії у зовнішній політиці Європейського союзу реалізуються через систему консолідованої, скоординованої, інтегрованої міждержавної підтримки й допомоги у надзвичайних ситуаціях, кризах, конфліктах – Механізм цивільного захисту ЄС (МЦЗ ЄС), що об’єднує держави ЄС, найближчих партнерів Європейського Союзу, включно з Україною [9]. Як скоординована система солідарності Європейського Союзу, Механізм цивільного захисту забезпечує зміцнення співпраці між усіма державами та партнерами ЄС у запобіганні катастроф, криз, війн, військових конфліктів та готовності оперативно реагувати, надавати ефективну допомогу й підтримку постраждалим, відновлювати регіони. Україна приєдналась до Європейського механізму цивільного захисту та є його повноправною учасницею [12]. Угода про приєднання України до Механізму Цивільного захисту Європейського Союзу ухвалена 20 квітня 2023 року та набула чинності після ратифікації Верховною Радою України [9, 12]. В умовах російсько-української повномасштабної війни через Механізм цивільного захисту Європейський Союз забезпечує політичну, гуманітарну, соціально-економічну, військово-технічну допомогу та підтримку Україні. Механізм цивільного захисту ЄС скеровує екстренну допомогу Україні з усієї Європи. Реалізація однієї з найпотужніших операцій в історії Механізму, забезпечила відправлення в Україну понад 88000 тонн життєво важливого спорядження, продуктів харчування та медикаментів. Понад 1000 електрогенераторів, повністю профінансованих ЄС, були доставлені в Україну зі стратегічних енергетичних резервів rescEU [9, 12]. Як повноправний учасник Механізму цивільного захисту ЄС, Україна також зможе надавати допомогу країнам, що опиняються у кризі.

Гуманітарна допомога Україні, підтримка постраждалих через російську агресію в умовах російсько-української війни є стратегічним пріоритетом у геополітичних інтересах Європейського Союзу, який скерував значні фінансові ресурси для забезпечення основних потреб громадян: доступ до продуктів, води, медичної допомоги; надання тимчасового житла. З моменту вторгнення Росії в Україну у 2022 р. ЄС надав Україні гуманітарну допомогу на загальну суму €685 млн. Гуманітарна допомога, що фінансується ЄС, надається відповідно до гуманітарних принципів гуманності, нейтралітету, неупередженості та незалежності [11, 12, 16]. Протягом 2023 року понад 10,5 мільйонів українців (у тому числі й у постраждалих районах), отримали гуманітарну підтримку завдяки Європейському Союзу та іншим державам ЄС. 3 січня 2023 року понад 4,1 мільйона людей отримали продовольчу допомогу; 7,5 мільйонам українських громадян надана підтримка у сфері охорони здоров'я; грошова допомога надійшла до понад 3,5 млн. осіб; у регіонах відновлено доступ до чистої води та забезпечено надання гігієнічних й санітарних послуг [21]. У рамках гуманітарної політики Європейський Союз активно впроваджує ініціативи з соціально-психологічної реабілітації та соціально-політичної інтеграції вимушених переселенців та біженців.

Ефективною формою реалізації гуманітарної політики ЄС щодо України є гуманітарні місії, програми та проекти. Так, гуманітарна операція «Підтримка ЄС на сході України: відновлення, розбудова миру та врядування» (2018-2022 рр.) була спрямована на забезпечення миру, економічного відродження та відновлення України [16, 18]. Цілями одного із гуманітарних проєктів ЄС є організація комплексу заходів щодо побудови нових бомбосховищ для шкіл України (2024-2025). У 2022 році ЄС надав Україні близько 330 мільйонів євро на Програму Екстреної підтримки українських громадянам, що забезпечило доступ до основних товарів і послуг, до освіти, охорони здоров'я. Програма Екстреної підтримки спрямована на захист внутрішньо переміщених осіб, підтримку малих та середніх підприємств та сільських господарств. Інші гуманітарні програми та проекти ЄС щодо України спрямовані на реконструкцію цивільної інфраструктури, забезпечення енергетичної безпеки, посилення кібербезпеки, забезпечення свободи ЗМІ та реалізацію заходів протидії дезінформації [16].

Одним із векторів реалізації гуманітарної політики ЄС щодо України є відновлення та відбудова постраждалих внаслідок російських атак і бомбардувань регіонів. Так, протягом 2022-2024 рр. ЄС активно впроваджує програми та проекти, що забезпечують відновлення та підтримку постраждалих від російського експансіонізму регіонів.

Фінансування та реалізація Європейських проєктів, програм та спецзаходів сприяли відновленню інфраструктури українських міст та селищ, соціально-економічній стабілізації та підтримці внутрішньо переміщених осіб. Стратегії гуманітарної політики ЄС спрямовані, також, на зміцнення місцевого самоврядування, підтримку соціально-політичних та економічних реформ в Україні, реалізацію Європейського та Євроатлантичного векторів зовнішньої політики України та її інтеграцію у європейський простір.

В умовах повномасштабної російсько-української війни гуманітарна політика Європейського Союзу та стратегії Механізму цивільного захисту ЄС спрямовані на надання гуманітарної допомоги українським біженцям. Реалізація європейських гуманітарних проєктів щодо українських біженців передбачає фінансово-економічну підтримку, надання медичної та психологічної допомоги, покращення житлових умов та психологічну підтримку. Гуманітарні стратегії ЄС у захисті українських біженців – пріоритетний інструмент підтримки та захисту громадян, які були змушені покинути свої домівки через війну [13]. У відповідь на російське вторгнення держави-члени ЄС активували Директиву про тимчасовий захист біженців (TPD). Цей правовий документ надає усім громадянам України право на проживання та роботу в ЄС протягом трьох років, а також безперешкодний доступ до освіти та житла, усуваючи необхідність подавати заяви про надання притулку [19]. За даними ЄС, орієнтовна кількість переміщених осіб з України, які скористалися постановами Директиви, становить від 7 до 8 мільйонів осіб (переважна більшість – жінки та діти) [13, 19].

Від початку повномасштабної російської агресії визначальну роль у протидії рф, наданні військово-технічної, соціально-економічної, фінансової, гуманітарної допомоги, Україну активно підтримають західноєвропейські держави – ФРН, Франція, Великобританія, Нідерланди тощо. Країни Центральної та Центрально-Східної Європи виявили значну активність у реалізації гуманітарної політики Європейського Союзу щодо українських біженців, надаючи їм медичну допомогу та соціальну підтримку, забезпечуючи тимчасовий притулок або житло [10, 13]. Для підтримки України, Європейські держави в умовах російсько-української війни долучаються до медіації, міжнародної дипломатії, створення безпекових форматів та механізмів обговорення проблем та ухвалення політичних рішень для зміцнення миру та безпеки в Україні та усьому Європейському регіоні.

Гуманітарна політика ЄС та реалізація Механізму цивільного захисту здійснюється через активізацію співпраці між Європейським Союзом та НАТО у відбудові та відновленні пошкоджених (через російську агресію) територій України [6,

с.182]. Організації мають значний потенціал у координації гуманітарних проектів, наданні гуманітарної допомоги та цивільного захисту, у врегулюванні криз та конфліктів. Консолідована співпраця ЄС та НАТО сприяє ефективній реакції на гуманітарні кризи, військові протистояння та сприяє забезпеченню безпеки, миру та стабільності у постраждалих регіонах та усю Європи.

Висновок. У контексті тривалої повномасштабної російсько-української війни, в умовах безпекових викликів і загроз, гуманітарна політика Європейського Союзу та стратегії Механізму цивільного захисту ЄС стають невід'ємною складовою та пріоритетним вектором безпекової політики ЄС щодо України. Через скоординовану гуманітарну політику та Механізм цивільного захисту Європейський Союз забезпечує ефективну підтримку Україні, надання допомоги постраждалим внаслідок російської агресії. Гуманітарні програми, проекти та місії ЄС спрямовані на захист українських громадян, відновлення інфраструктури України, соціально-економічну стабілізацію, підтримку внутрішньо переміщених осіб; надання захисту українським біженцям; зміцнення місцевого самоврядування. Гуманітарні стратегії безпекової політики ЄС сприяють відновленню та відбудові України, протидії російській агресії, збереженню суверенності та територіальної цілісності України, інтеграції держави в європейський простір та забезпечують формування ефективної системи безпеки та стабільності у глобальному та регіональному вимірах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабич В., Воронянський О. Співробітництво України з Європейським Союзом. *Актуальні питання сучасного соціо-гуманітарного знання*. 2023. С. 134–136. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/46678/1/Zbirka_Aktualni_pytannya_suchasnoho_sotsiohumanitarnoho_znannya_2023_134-136.pdf /.
2. Бредова Г. В. Набрання чинності Лісабонським Договором // *Право Європейського Союзу: підручник / за ред. Р. А. Петрова; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»*. Вид. 10-те, змін. і доповн. Харків: Право, 2021. [Підрозділ] 2.4. С. 29–30. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/26848329-28de-413f-b49c-827e1a3610e6> .
3. Горюнова Є. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Політикус: науковий журнал*. 2022. Спецвипуск. С. 45–51. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/16480/1/Horiunova%20Yevheniia%20Oleksandrivna.pdf>.
4. Єгорова О. Екзистенційний вибір країн Центрально-Східної Європи в умовах російсько-української війни. *ГРАНІ*. 2023. Вип. 26 (2). С. 75–83. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1864/1831> .
5. Карпчук Н. Гуманітарна допомога та цивільний захист як напрям діяльності Європейського Союзу для сприяння міжнародному миру й безпеці. *Міжнародні*

відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2019. №1 (5). С. 13–22. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/86/82>

6. Коцур Л. Стратегії підтримки України від ЄС та НАТО у відповідь на повномасштабну агресію російської федерації. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2023. № 13/55. С. 177–193. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/283183>.

7. Підтримка ЄС Україні. *Європейський Союз*. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-support-ukraine_uk .

8. Про Європейський цивільний захист та операції з гуманітарної допомоги. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/about-echo_en .

9. Про Механізм цивільного захисту ЄС. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/mizhnarona-diyalnist/spivrobotnic-tvo-z-mexanizmom-civilnogo-zaxistu-jes/zagalna-informaciia-1>

10. Рибікова Г., Железняк М. Гуманітарна допомога як напрям діяльності ЄС для сприяння міжнародному миру й безпеці. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.* 2023. С. 119–120. URL: <https://dSPACE.nau.edu.ua/handle/NAU/59409>.

11. Турчин Я., Івасечко О. Принципи гуманітарної допомоги Європейського Союзу: імплементація та виклики. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 106–111. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.edu.ua/archive/36/19.pdf>.

12. Україна приєдналася до Механізму цивільного захисту ЄС. *Представництво Європейського Союзу в Україні*. 21 квітня 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%8F-%D0%B4%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83-%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-%D1%94%D1%81_uk?s=232.

13. Якимчук М., Соломко С. Правовий статус українських біженців у країнах Європи. *Аналітично-порівняльне право*. 2023. Вип. 1. С. 619–625. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/279744>.

14. Communication from the commission to the European Parliament and the Council on the EU's humanitarian action: new challenges, same principles. 2021. URL: <https://ec.europa.eu/echo/files/aid/hacom-communication2021.pdf>.

15. Council Regulation (EC) № 1257/96 of 20 June 1996 concerning humanitarian aid. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31996R1257> .

16. EU assistance to Ukraine. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_en#humanitarian-aid-and-civil-protection.

17. EU guidelines on the promotion of compliance with international humanitarian law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:ah0004>.

18. EU Support to the East of Ukraine: Recovery, Peacebuilding and Governance. *Delegation of the European Union to Ukraine*. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-support-east-ukraine-recovery-peacebuilding-and-governance_en?s=179.

19. How European response to Ukraine refugees differs from UK. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2022/mar/11/we-must-welcome-them-how-europe-is-helping-ukrainian-refugees>.

20. Pichon E. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the EU's Humanitarian Action: New Challenges, Same Principles. *European Parliament*. (2023). 3p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751419/EPRS_STU\(2023\)751419_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751419/EPRS_STU(2023)751419_EN.pdf).

21. Ukraine. *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. 2023. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en.

REFERENCES:

1. Babych V., Voronianskyi O. (2023). Spivrobotnytstvo Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom. [Cooperation of Ukraine with the European Union]. *Aktualni pytannia suchasnoho sotsio-humanitarnoho znannia*. S. 134–136. Retrieved from: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/46678/1/Zbirka_Aktualni_pytannia_suchasnoho_sotsiohumanitarnoho_znannya_2023_134-136.pdf [in Ukrainian].

2. Briedova H. V. (2021). Nabrannia chynnosti Lisabonskym Dohovorom. [Entry into force of the Lisbon Treaty] // *Pravo Yevropeiskoho Soiuzu: pidruchnyk / za red. R. A. Petrova; Nats. un-t «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Vyd. 10-te, zmin. i dopovn. Kharkiv: Pravo, [Pidrozdil] 2.4. S. 29–30. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/26848329-28de-413f-b49c-827e1a3610e6> [in Ukrainian].

3. Horiunova Ye. (2022). Zovnishnia polityka YeS shchodo rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022 rr.). [Relations between the European Union and NATO: historical lessons]. *Politykus: naukovyi zhurnal. Spetsvypusk*. C. 45–51. Retrieved from: <http://dSPACE.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/16480/1/Horiunova%20Yevheniia%20Oleksandrivna.pdf> [in Ukrainian].

4. Yehorova O. (2023). Ekzystentsiinyi vybir krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. [Existential choice of the countries of Central-Eastern Europe in the conditions of the Russian-Ukrainian war.]. *HRANI*. Vyp. 26 (2). S. 75–83. Retrieved from: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1864/1831> [in Ukrainian].

5. Karpchuk N. (2019). Humanitarna dopomoha ta tsyvilnyi zakhyst yak napriam diialnosti Yevropeiskoho Soiuzu dlia spryiannia mizhnarodnomu myru y bezpetsi. [Humanitarian aid and civil protection as a direction of activity of the European Union to promote international peace and security]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. №1 (5). S. 13–22. Retrieved from: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/86/82> [in Ukrainian].

6. Kotsur L. (2023). Stratehii pidtrymky Ukrainy vid YeS ta NATO u vidpovid na povnomasshtabnu ahresiiu

rosiiskoi federatsii. [EU and NATO support strategies for Ukraine in response to the full-scale aggression of the Russian Federation. Problems of humanitarian sciences: a collection of scientific works of the Ivan Franko State University of Applied Sciences]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats DDPU imeni Ivana Franka. Seriia Istorii*. № 13/55. S. 177–193. Retrieved from: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/283183> [in Ukrainian].

7. Pidtrymka YeS Ukraini. Yevropeiskyi Soiuz. (2023). [EU support to Ukraine. European Union]. Retrieved from: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-support-ukraine_uk [in Ukrainian].

8. Pro Yevropeiskyi tsyvilnyi zakhyst ta operatsii z humanitarnoi dopomohy. (2023). [On European civil protection and humanitarian aid operations]. Retrieved from: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/about-echo_en [in Ukrainian].

9. Pro Mekhanizm tsyvilnoho zakhystu YeS. (2023). [About the EU Civil Protection Mechanism]. Retrieved from: <https://dsns.gov.ua/uk/mizhnarona-diyalnist/spivrobotnictvo-z-mexanizmom-civilnogo-zaxistu-jes/zagalna-informaciia-1> [in Ukrainian].

10. Rybikova H., Zhelezniak M. (2023). Humanitarna dopomoha yak napriam diialnosti YeS dlia spryiannia mizhnarodnomu myru y bezpetsi. [Humanitarian aid as a direction of EU activity to promote international peace and security]. *Svoboda, bezpeka ta nezalezhnist: pravovyi vymir: Materialy KhIII Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii, Kyiv, Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 24 liutoho 2023 r.* C. 119–120. Retrieved from: <https://dSPACE.nau.edu.ua/handle/NAU/59409> [in Ukrainian].

11. Turchyn Ya., Ivasechko O. (2024). Pryntsypy humanitarnoi dopomohy Yevropeiskoho Soiuzu: implementatsiia ta vyklyky. [Principles of humanitarian aid of the European Union: implementation and challenges]. *Rehionalni studii*. № 36. S. 106–111. Retrieved from: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/36/19.pdf> [in Ukrainian].

12. Ukraina pryiednalasia do Mekhanizmu tsyvilnoho zakhystu YeS. Predstavnytstvo Yevropeiskoho Soiuzu v Ukraini. 21 kvitnia 2023. (2023). [Ukraine joined the EU Civil Protection Mechanism]. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%8F-%D0%B4%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83-%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-%D1%94%D1%81_uk?s=232 [in Ukrainian].

13. Yakymchuk M. Solomko S. (2023). Pravovyi status ukrainskykh bizhentsiv u krainakh Yevropy. [Legal status of Ukrainian refugees in European countries]. *Analitychno-porivnialne pravo*. №1. S.619-625. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/279744>. [in Ukrainian].

14. Communication from the commission to the European Parliament and the Council on the EU's

humanitarian action: new challenges, same principles. (2021). Retrieved from: <https://ec.europa.eu/echo/files/aid/hacomcommunication2021.pdf>.

15. Council Regulation (EC) № 1257/96 of 20 June 1996 concerning humanitarian aid. (1996). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31996R1257>

16. EU assistance to Ukraine (2023). URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_en#humanitarian-aid-and-civil-protection .

17. EU guidelines on the promotion of compliance with international humanitarian law. (2021). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:ah0004>

18. EU Support to the East of Ukraine: Recovery, Peacebuilding and Governance. (2022). *Delegation of the European Union to Ukraine* URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-support-east-ukraine-recovery-peacebuilding-and-governance_en?s=179

19. How European response to Ukraine refugees differs from UK. (2022). *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2022/mar/11/we-must-welcome-them-how-europe-is-helping-ukrainian-refugees>.

20. Pichon E. (2023). Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the EU's Humanitarian Action: New Challenges, Same Principles. *European Parliament*. 3 p. Retrieved from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751419/EPRS_STU\(2023\)751419_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751419/EPRS_STU(2023)751419_EN.pdf).

21. Ukraine. European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. (2023). Retrieved from: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en

Humanitarian policy and civil protection mechanism in security strategies of the European Union: the Ukrainian dimension in the conditions of the Russian-Ukrainian war

Ilnytska Uliana Viktorivna

PhD (Political Science), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations Institute of Humanities and Social Sciences of the Lviv Polytechnic National University
Metropolitan Andrew str., 5, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9103-3144

The article substantiates the relevance of the study of the humanitarian policy of the European Union and the strategies of the EU Civil Protection Mechanism, which are effective, priority vectors of the EU's security policy and foreign policy activity. The article convincingly proves and substantiates that in the conditions of a full-scale Russian-Ukrainian war, escalation of military confrontations, intensification of Russian aggression against Ukrainian citizens, the European Union is the leader and the main donor in providing humanitarian aid, support to Ukraine and ensuring civil protection of the Ukrainian population. The humanitarian policy and strategies of the EU Civil Protection Mechanism are aimed at helping victims in Ukraine, consolidating the world community to counter Russian aggression, and intensifying international cooperation measures to support Ukrainian citizens.

Within the scope of the research, the effectiveness of humanitarian measures of the European Union in relation to Ukraine has been proven; analyzed features, specifics, institutional and legal support and mechanisms and forms of implementation of the Ukrainian dimension of the humanitarian policy of the European Union and the strategies of the Civil Protection Mechanism in the conditions of the Russian-Ukrainian war, aggression and expansionism of the Russian Federation towards Ukrainian citizens. The article examines the humanitarian programs and projects of the European Union regarding assistance to the Ukrainian civilian population; the humanitarian policy of the EU in the sphere of protection of Ukrainian refugees and internally displaced persons is analyzed; significant attention is focused on the analysis of EU humanitarian operations in Ukraine in 2014-2024; the specifics of humanitarian missions of the European Union in the social sphere, as well as in the spheres of education, science and culture are characterized. The article substantiates and proves the effectiveness and efficiency of the EU's policy of supporting Ukraine in countering Russian aggression, preserving the sovereignty of the state, winning the Russian-Ukrainian war and forming a system of security, stability and peace in both regional and global dimensions.

Key words: humanitarian policy of the European Union in the conditions of the Russian-Ukrainian war; strategies of the EU Civil Protection Mechanism regarding Ukraine; security, civilian and humanitarian missions and operations of the EU; European policy of protection of Ukrainian refugees.

Рослонь Домініка Томашівна

Формування цифрового майбутнього Європи – нова цифрова стратегія ЄС

УДК [316.32:004-048.34](4)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.23>

Рослонь Домініка Томашівна
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології
та міжнародних відносин Національного
університету «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-8805-3099

Нова цифрова стратегія ЄС спрямована на продовження цифрової трансформації, зосередження на захисті прав людини, підвищенні кібербезпеки та розвитку інноваційних технологій для подолання глобальних викликів. ЄС прагне до створення єдиного цифрового ринку, забезпечення доступу до сучасних технологій та зміцнення незалежності європейських держав у цифровій сфері. Мета дослідження проаналізувати політику Європейського Союзу у сфері цифрових технологій. Для досягнення поставленої цілі використовується низка методів. Було опрацьовано актуальні дослідження іноземних фахівців та вітчизняних спеціалістів. Проаналізовано чинні програмні документи, які пов'язані із впровадження цифрових технологій у різних країнах. Використано історичний, об'єктивний та діалектичний методи, щоб забезпечити комплексний підхід до проблеми. У ході проведення дослідження було отримано відповідні результати. Визначено, що ключовими напрямками діяльності ЄС, у сфері новітніх технологій, стали економіка, освіта і урядова діяльність. Реалізація нових програм орієнтована на транскордонну діяльність і має вплив на міжнародному рівні. Стаття розкриває взаємозв'язки між вказаними галузями, показує, який вплив вони здійснюють по відношенню до інших сфер діяльності. Додатково обґрунтовуються причини вибору саме цих галузей, їхня роль у сучасних процесах. Також автор прослідковує хронологію змін у цифровій стратегії, визначає тенденції змін і загальну динаміку. Особливу увагу приділено питанням кризових явищ і їх впливу на цифрову стратегію ЄС. Визначено роль пандемії у змінах стратегічних кроків Єврокомісії. Також приділено увагу штучному інтелекту, як новому фактору, який стимулює перегляд цифрової стратегії.

Ключові слова: Європейський Союз, цифрові технології, цифрова стратегія, економіка, освіта.

Вступ. Цифрове майбутнє Європи формується на перетині технологічних інновацій та стратегічних рішень, які забезпечують стійкий розвиток континенту. У епоху глобальної діджиталізації Європа прагне не лише до економічного зростання, але й до збереження демократичних цінностей та кібербезпеки. Нові технології стимулюють перерозподіл суспільних ніш, відкривають шляхи і можливості. Рішення прийняті сьогодні, визначатимуть, чи стане Європа лідером у створенні цифрового простору майбутнього, здатного відповідати викликам часу.

Мета та завдання. Європейський континент являє собою конгломерат держав із непростою історією взаємин, тому спільні погляди на розвиток майбутнього є надзвичайно важливим елементом європейської політики сьогодення. Подібні виклики стимулюють нас до досягнення поставленої мети статті – аналіз та систематизація основних напрямків діяльності ЄС у питаннях цифрового майбутнього. У ході дослідження планується розкрити сутність цифрової трансформації у Європі на сучасному етапі; проаналізувати хронологію цифрових стратегічних рішень ЄС, визначити її тенденції; з'ясувати основні сфери цифрових перетворень у європейському просторі.

Методи дослідження. Це дослідження проводиться на основі якісного методу, акцент робиться на спробі зрозуміти позиції ключових гравців (країн, державних інституцій, бізнесів, приватних об'єднань тощо). Особливу увагу приділя-

ється досвіду сторін, варіаціям його інтерпретації. Оскільки робота носить експлоративний характер, то використовувались принципи історизму (адже цифрова стратегія має пролонгованість у часі і пов'язана із суспільно-політичними подіями), принцип об'єктивності, діалектичний принцип. Було опрацьовано програми, які спрямовані на розвиток глобального цифрового середовища у Європі. Вивчено перспективи їх імплементації за допомогою актуальної, фахової аналітики. Враховано кризові події останнього часу, вплив нового досвіду на досліджувані процеси.

Результати. Технологічний ривок останніх десятиліть стимулював відгук людей на багатьох рівнях. Агентами змін виступили, як окремі особистості, так і уряди країн. Стабільно високий запит на інформаційні перетворення сигналізував про новий етап історичного розвитку, ситуація вимагала нових національних доктрин. Європейський Союз, як інтелектуальний центр глобалізованого світу, одним із перших почав реагувати на зміни. Починаючи із 1999 року, ЄС поступово збільшує обсяги цифровізації своєї робочої активності. Кроки у цьому напрямку здійснювалися плано-мірно у 2005 році, потім у 2010. Розроблялися спільні стандарти і протоколи роботи [2; с. 111]. Метою такого руху було проголошено формування єдиного цифрового простору, який об'єднає різні сфери діяльності, підвищить ефективність взаємодії, забезпечить мобільність і рівні можливості. Це також включає у себе розвиток нової інфраструк-

тури, покращення міждержавної електронної торгівлі, оптимізація цифрових послуг для громадян [2; с. 108].

Зміни у політиці Європейського Союзу останніх років пов'язані із процесами інтенсифікації у сфері цифрових технологій. Стратегія цифрового майбутнього – це проект, який вимагає прогностичного підходу і постійного моніторингу. Нововведення були спричинені технологічними змінами, геополітичною динамікою і загальними тенденціями соціально-економічних процесів. Варто вказати, що головні зміни були зосереджені у трьох сферах: політичній, економічній, освітній. Такий підбір пояснюється специфікою цих галузей. Вони мають широке коло учасників, відносно повільну, пролонговану динаміку перетворень і, що найважливіше, – воно пов'язані між собою, саме їхня динаміка і визначає розвиток суспільства.

Цифрові елементи політичної стратегії ЄС почали своє повноцінне становлення у 10-х роках XXI ст. Умовно їх можна розділити на елементи внутрішньої політики та зовнішньої. У внутрішній політиці це знаходить своє відображення у зростанні сфери цифрової взаємодії громадян із владою. На офіційному сайті Європейського Союзу, зацікавлена особа може отримати офіційну інформації із необхідних її тем у режимі реального часу («e-government», «e-taxes», «e-law»). Значна частина функцій є відкритою і доступною навіть не-громадянам ЄС [9]. У зовнішній політиці цифрові елементи є відносно новим елементом політики міжнародних відносин. Подібний геополітичний підхід отримав назву цифрової дипломатії. Потрібно також розуміти, що поділ цифрової політичної діяльності на зовнішню і внутрішню лише технічне рішення у процесі дослідження. У реаліях сьогодення, традиційно вважається, що будь яка діяльність уряду в онлайн середовищі, сама по собі є елементом зовнішньої політики. Сучасні дослідники визначають її, як способи використання новітніх інформаційних технологій для реалізації геополітичних планів, втілення ідей у сфері зовнішньої політики [6]. Водночас із ідеями розвитку багатосторонньої дипломатії, перенесення політичної діяльності у цифрову площину є одним із напрямків європейської стратегії.

Економічна складова у реформуванні європейських країн відіграє значно більшу роль. Проаналізувавши актуальні документи та роботи сучасних фахівців можна визначити дві головних причини такої тенденції. Перша, ринкова економіка ЄС складається із великої кількості самостійних проактивних гравців, які інтенсивно освоюють нову галузь, інтегрують її у свої виробничі процеси (детальніше про це далі у дослідженні). Друга причина – високий рівень розвитку технологій європейського цивілізаційного простору. ЄС є найрозвиненішою регіональною економікою, із

найвищим рівнем інтеграції технологій. Згідно із даними Європейської комісії із питань координації національних і регіональних ініціатив (European Commission: Coordination of European, national & regional initiatives), в економічній сфері Євросоюзу, станом на початок 2017 року вже діяло більше тридцяти різних проектів, націлених на цифрові перетворення у різних галузях економіки. Для характеристики процесів було запроваджено нове поняття «індустріальна діджиталізація» (digitising industry) [8].

Уряди держав Європейського Союзу також активно долучаються до актуальних тенденцій у економіці. Крім широкого доступу до необхідних баз даних для зацікавлених осіб і структур, інститути ЄС забезпечують діяльність дослідницьких комітетів, фундують наукові пошуки, проводять опитування і дослідження у сфері економіки. Подібна активність спрямована на формування атмосфери відкритості та співпраці. Європейські економісти та політики створили цілий цифровий підрозділ, який забезпечує зацікавлених гравців економіки актуальними даними. У вільному доступі інформація про відновлення економіки після кризи спричиненої коронавірусом і російсько-українською війною (її часто називають «геополітичними труднощами», уникаючи прямих тверджень) (розділ «Economic recovery»); пояснюються сучасні економічні процеси і монетарна політика (розділ «Economic and Monetary Union»); надається інформація про міжкордонну діяльність, фіскальну політику, тенденції галузей тощо [11].

Вивчаючи новації у сфері європейської державної політики, слід більш детально увагу звернути на оновленні ролі окремого підприємця в цифрових економічних процесах. Вище у дослідженні, було зазначено переорієнтування цифрової економіки на відкритість і доступність. Проте це не було єдиним стимулом для нового етапу розвитку в економічних процесах. Реалізація подібної тенденції мала місце у минулому і, загалом, є супровідною для процесів цифровізації. На сучасному етапі зміни торкнулися уже не тільки нових сфер підприємницької діяльності та перенесення частини процесів у цифровий простір, а й підходів до відбору працівників – головних реалізаторів бізнес-моделей. Щоб оцінити ефективність робітника в нових умовах праці було запроваджено нове поняття – «індивідуальна підприємницька орієнтація» або «індивідуальне орієнтування у підприємницькій діяльності» (individual entrepreneurial orientation). За новою системою головними цінностями такого робітника є інноваційність, вміння шукати і змінювати підходи до вирішення завдань, проактивний підхід до ситуацій. Тобто, була переглянута система необхідних навичок (soft skills і hard skills), із акцентом посилення ролі міжособистісних відносин. Загальною метою нової циф-

рової грамотності визначено ефективність досягнення цілей цифрової стратегії компанії. Група дослідників у Північній Європі провела опитування працівників різних сфер, їх метою було визначити, як впливає взаємодія цифрової політики підприємства із індивідуальним підходом до цифрових технологій. Результати цього дослідження вказують на посилення подібних тенденцій в економіці. Роботодавці зацікавлені у компетентних працівників, самі працівники мають стимул до професійного розвитку, тому галузь цифрових технологій «самоактуалізується» [13].

Єдиний економічний простір ЄС це структура перевірена часом. Новим утворенням стало формування цифрового ринку, віртуального простору для реалізації економічних ідей. Як наведено у роботі вище, приватний сектор розпочав освоєння цифрової галузі раніше, діяв активніше і ризиковіше. На момент включення держави у процеси, уже існував організований цифровий економічний простір. Стосунки користувачів та інституцій різного типу потребували врегулювання. Для розуміння змісту правової бази нового аспекту регулювань варто проаналізувати найбільш знаковий і актуальний документ на сьогодні – Акт про цифрові ринки (Digital Markets Act). Він закладає основи для вільного конкурентного доступу до цифрових ресурсів, захист прав споживачів, забезпечує безпеку персональних даних [7].

Освітня політика ЄС також є спільним міждержавним проектом. Вона заснована на єдиній стратегічній меті і спільній системі цінностей. Таке бачення не суперечить національним доктринам розвитку, не перешкоджає становленню освіти у національному вимірі. Кожна країна продовжує розвивати і підтримувати власну освітню систему на усіх рівнях. У 2021 році країни Європейського Союзу затвердили спільний план діяльності щодо цифрових процесів у освітній сфері, змінах перспективах і способах реакції на виклики. Він отримав назву Освітній план втілення цифрової освіти (Digital Education Action Plan). Головна мета колективного документу – адаптація європейської освіти до актуальних змін і підготовка до потенційно нових. Важливим у документі є саме прогностичний складник. План не є документом жорсткого типу, він адаптується до змін, адже орієнтований на майбутнє. Хронологічно план розрахований на проміжок із 2021 по 2027 рік, але його розробка почалася ще у 2020 році. Стимулом подібного проекту стала глобальна епідемія і її похідні: дистанційна освіта, зростання ролі навчальних платформ, цифровізація адміністративних процесів тощо. Як і у проаналізованих вище галузях економіки і політики, єдина цифрова політика не є новотвором. Сучасна європейська освітня програма базується на попередніх спільних програмах. Остання актуальна була затверджена

у 2018 році і саме глобальна епідеміологічна ситуація, яка одночасно охопила значну кількість країн Європи, змусила переглянути діючі директиви і зробити нове планування. Освітній план втілення цифрової освіти є багатоаспектним, його ретельний аналіз цілком може бути предметом окремого дослідження. Для нашої роботи важливою є інформація про незворотність цифрових змін серед молоді: більша частина школярів уже отримує освіту із використанням елементів цифрової сфери. Тобто планування орієнтоване на діючу динаміку перетворень, із можливістю вносити корективи залежно від суспільного контексту [10].

Для глибшого розуміння освітньої стратегії ЄС у сфері цифрових технологій варто провести геополітичну паралель. Порівняння бачення освіти країн ЄС і США дозволить більш якісно оцінити ефективність нової цифрової стратегії. Цінність тут пов'язана із частковою схожістю: економічні розвинені регіони, лідируюче положення у багатьох сферах, високотехнологічна економіка, схожі державні інституції, спільна система цінностей. Американська версія Освітнього плану втілення цифрової освіти носить назву Національний план освітніх технологій (National Educational Technology plan) [3]. Цей план було введено у дію ще у 2017 році, він також зазнавав змін і доповнень у зв'язку із новими викликами та реаліями. Обидва плани роблять акцент на ролі цифрових технологій у освіті, проте американська версія демонструє трохи інший підхід. Головною ідеєю програми є підготовка мотивованих професіоналів готових до конкурентної самореалізації. Мається на увазі, що проактивна підготовлена особистість самостійно зможе зорієнтуватися у сфері цифрових рішень, коли виникне така потреба. Першочергово, слід підготувати таких фахівців до умов майбутнього ринку праці. Роль цифрових технологій носить тут дещо інший характер. Вони не виступають головним стейкхолдером ситуації, який має прямий вплив і визначає тенденції, а розглядаються як інструмент. Використання досягнень цифровізації є частиною плану, адже цифрові технології постійно з'являються та інтегруються у суспільне життя. На думку американських фахівців, головна перевага цифрової освіти на сучасному етапі, це навчальні умови. Цифрові інструменти дозволяють покращити доступ до окремих елементів освіти, зробити її безбар'єрною [3]. Тут можна відмітити подібність із освітніми ідеями європейської стратегії, де положення про ефективність та використання новітніх технологій поєднуються із акцентами на інклюзивності, доступності та рівності можливостей.

Не зайвим буде додати про адаптацію освітніх ресурсів ЄС до нових вимог. Освітня політика європейських урядів, як і у випадках з загальною політикою, міжнародними відносинами і економікою, також знайшла відображення в інформа-

ційних панелях офіційних сайтів. Рада Європи цілеспрямовано втілює політику у сфері освіти, яку називають «ресурси на кінчиках пальців» («at your fingertips»). Цифрові ресурси ЄС забезпечують цілу мережу доступу до інформації, статистики та інших корисних елементів. Зацікавлені користувачі можуть отримати доступ до актуальних новин про європейську освіту, статистичних даних, публікації, відкриті вакансії, програми для мігрантів чи постраждалих осіб, відкриті конкурси, набори. Також надається можливість дізнатися про грантову і стипендійну системи. Додатковим свідченням політики безбар'єрності є пропозиції доступу на різних мовах, а також можливості для вирішення питань саме у сфері мовної компетенції [12].

Трансформація суспільства процес складний і тривалий. Особливо, коли мова йде про сучасне наддержавне об'єднання на кшталт Європейського Союзу. Факт того, що значна частина перетворень носить віртуальний, цифровий характер не змінює сутності переходу. Основою подібних перетворень є спільні цілі і бачення шляхів їх досягнення. Ф. Брунетті взагалі зазначає, що саме подібні ситуації є найскладнішими для вирішення. Потреба реалізувати підхід багатьох зацікавлених учасників створюють новий виклик, який накладається на попередні. Проте, як можна зауважити у його дослідженні, а також у результатах роботи, Європейський Союз поступово долає виклики і реалізовує нові доктрини на практиці. Ф. Брунетті вважає, що ефективність подібної стратегії може варіюватися залежно від регіону. Вагомими факторами тут виступають культурні особливості, кваліфікації населення, рівень цифровізації регіону, якість цифрової освіти, інфраструктурний розвиток, суспільні технології, економічні ресурси, а також, головним чином, адміністрування вказаних процесів. Саме правильна координація і планування дозволять організувати розвиток у довготривалій перспективі, забезпечити формування певної екосистеми, здатної до автономного існування. З економічної точки зору, такий підхід є більш вигідним. Реалізація політичних, соціальних і освітніх рішень створять умови для економічного переходу. Якщо перші етапи вимагає участі держави, міста або громади, то економічний етап ні. Гравцями тут є традиційні підприємницькі ініціативи. На цьому рівні розвитку важливою стає комунікація між учасниками процесів, розуміння спільної мети, особливостей діяльності в моменті [5].

Аналізуючи технологічний прогрес Європейського Союзу, дослідники зазначають, що він перебуває на остаточній стадії четвертої промислової революції. Таким чином, політика, яку ЄС реалізує зараз у різних сферах є частиною довготривалою стратегії, адже елементи, які закладаються зараз стануть основою функціонування держав

після нового переходу [2; с. 109]. «Точкою неповернення» у цих процесах стала епідемія коронавірусу. Вона створила соціальну кризу, яка переросла в економічну. Оскільки технологічні процеси пришвидшили звичну ділову активність, то ця нова криза не стала кроком назад для багатьох галузей, навіть навпаки, окремі економічні гравці почали вчитися і адаптуватися швидше, ніж зазвичай. Пошуки рішень стимулювали технічні переходи, створення нових підрозділів та нових партнерств. Диверсифікація ланцюгів постачання, збереження і захист даних, гнучкість у всіх сферах, дистанційна робота, віддалений доступ і контроль стали елементи більшості фірм і компаній [4; с. 2-5].

Іншим викликом для цифрової стратегії ЄС стало запровадження і швидке поширення технологій «штучного інтелекту». Новий елемент вплинув на попередньо закладений вектор розвитку економіки. Виникла потреба перегляду і адаптації. Варто зазначити, що країни Європи доволі швидко відреагували на новий чинник і вже у 2020 році мали оновлену функціонуючу стратегію в рамках політики, яка описувалася вище. Нове планування передбачає використання напрацювань у сфері AI у кількох галузях: дослідницька діяльність, створення технологій, державне управління, сфера охорони здоров'я, сфери організації розумного простору («smart house», «smart city»). Додаткове регулювання буде потрібне у галузях освіти, кадрової політики, інформаційної безпеки та нормативного супроводу [1; с. 159].

Висновки. Цифрова стратегія Європейського Союзу відповідає рівню його розвитку. Оскільки ЄС є лідером і новатором, провідним міждержавним об'єднанням у світі, то його інформаційна політика також відповідає заявленим стандартам. Цифрова стратегія макрорегіону розвивається паралельно із еволюцією технологій, вона адаптується до викликів, формує прогностичні візії. Після 2020 року відбувся знаковий перегляд діючої стратегії, були внесені відповідні корективи. Загалом цифрова стратегія ЄС забезпечує сталий розвиток країн-учасниць, цифрові технології тут є перевагою, а не перепоною. Головні галузі цифрових трансформацій це політична, економічна і освітня.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пістракевич, О. Стратегія ЄС у сфері штучного інтелекту як складова європейської інформаційної політики. зб. мат. XI Міжн. конф. «Рух сучасної науки». Дніпро. 2020. С.159-161.
2. Подольск, С., & Мельник, В. EU digital space: norms and standards. SWorldJournal, 2024. №3(25-03), С.108–113. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-25-00-059>
3. Шпарик, О. Цифрова трансформація середньої освіти: спільні стратегічні вектори США та країн ЄС. Український Педагогічний журнал, 2022. №3, С.33–43.

4. Blackburn, S. Digital strategy in a time of crisis. McKinsey Digital. 2020. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/digital-strategy-in-a-time-of-crisis>

5. Brunetti, F. Digital transformation challenges: strategies emerging from a multi-stakeholder approach. The TQM Journal. 2020. No.32.4 P.697-724.

6. Buleha, K. I., & Charskykh, I. Y. Цифрова дипломатія як елемент зовнішньополітичної діяльності держав. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*, 2018. №1(10), С.9-12.

7. Cabral, L. The EU digital markets act: a report from a panel of economic experts. The EU Digital Markets Act, Publications Office of the EU, Luxembourg. 2021. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3783436

8. Coordination of European, national & regional initiatives. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/cordinationeuropean-national-regional-initiatives>(дата звернення 23.10.24)

9. Database. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/euro-indicators/database> (дата звернення 23.10.24)

10. Digital Education Action Plan (2021-2027). URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> (дата звернення 23.10.24)

11. Economy and finance. European Commission. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/index_en (дата звернення 23.10.24)

12. Overview. European Commission. URL:<https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-corner/overview> (дата звернення 23.10.24)

13. Ritala, P. Digital strategy implementation: The role of individual entrepreneurial orientation and relational capital. *Technological Forecasting and Social Change*. 2021. Vol.171. P.1-15. 120961.

REFERENCES:

1. Pistrakevych, O. V. (2020). Stratehiia YeS u sferi shtuchnoho intelektu yak skladova yevropeiskoi informatsiinoi polityki. [EU strategy in the field of artificial intelligence as a component of European information policy]. XI Int. Internet Conf. «Modern Movement of Science», Dnipro. P.159-161. [in Ukrainian].

2. Podoliak, S., & Melnyk, V. (2024). EU digital space: norms and standards. *SWorldJournal*,

No.3(25-03), P.108–113. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-25-00-059>

3. Shparyk, O. (2022). Tsyfrova transformatsiia serednoi osvity: spilni stratehichni vektory SShA ta krain YeS. [Digital transformation of secondary education: common strategic vectors of the USA and EU countries.]. *Ukrainskyi Pedagogichnyi zhurnal*, (№3), P.33–43. [in Ukrainian].

4. Blackburn, S. (2020). Digital strategy in a time of crisis. McKinsey Digital. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/digital-strategy-in-a-time-of-crisis>

5. Brunetti, F. (2020). Digital transformation challenges: strategies emerging from a multi-stakeholder approach. The TQM Journal No.32.4 P.697-724.

6. Buleha, K. I., & Charskykh, I. Y. (2018). Tsyfrova diplomatiia yak element zovnishnopolitychnoi diialnosti derzhav. [Digital diplomacy as an element of the state's foreign policy activity.] *Visnyk studentskoho naukovohto tovarystva DonNU imeni Vasyliia Stusa*, No.1(10), P.9-12. [in Ukrainian].

7. Cabral, L. (2021). The EU digital markets act: a report from a panel of economic experts. The EU Digital Markets Act, Publications Office of the European Union, Luxembourg. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3783436

8. Coordination of European, national & regional initiatives. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/cordinationeuropean-national-regional-initiatives>(дата звернення 23.10.24)

9. Database. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/euro-indicators/database> (дата звернення 23.10.24)

10. Digital Education Action Plan (2021-2027). URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> (дата звернення 23.10.24)

11. Economy and finance. European Commission. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/index_en (дата звернення 23.10.24)

12. Overview. European Commission. URL:<https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-corner/overview> (дата звернення 23.10.24)

13. Ritala, P. (2021). Digital strategy implementation: The role of individual entrepreneurial orientation and relational capital. *Technological Forecasting and Social Change*. Vol.171. P.1-15. 120961.

Shaping a digital future of Europe – the new EU digital strategy

Roslon Dominika Tomashivna

Candidate of Political Sciences,
Senior Lecturer at the Department
Political Science and International
Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8805-3099

The EU's new digital strategy aims to continue the digital transformation, focusing on protecting human rights, enhancing cybersecurity and developing innovative technologies to tackle global challenges. The EU is committed to creating a digital single market, ensuring access to modern technologies and strengthening the independence of European states in the digital sphere. The purpose of the study is to analyze the policy of the European Union in the field of digital technologies. A number of methods are used to achieve this goal. Topical studies of foreign specialists and domestic specialists were processed. The current program documents related to the introduction of digital technologies in different countries are analyzed. Historical, objective and dialectical methods are used to provide a comprehensive approach to the problem. In the course of the study, relevant results were obtained. It is determined that the key areas of activity of the EU, in the field of new technologies, are the economy, education and government activities. The implementation of new programs is focused on cross-border activities and has an impact at the international level. The article reveals the relationships between these industries, shows what impact they have in relation to other spheres of activity. Additionally, the reasons for the choice of these industries, their role in modern processes are substantiated. The author also traces the chronology of changes in the digital strategy, identifies trends of change and general dynamics. Particular attention is paid to the issues of crisis phenomena and their impact on the EU's digital strategy. The role of the pandemic in changes in strategic steps by the European Commission is determined. Attention is also paid to artificial intelligence as a new factor that stimulates the revision of digital strategy.

Key words: European Union, digital technologies, digital strategy, economy, education.

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 5

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Ковальчук*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 21,46. Ум. друк. арк. 20,00.
Підписано до друку 29.11.2024. Наклад 150 прим. Замовлення № 1224/863

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.